

Voorzitter: Vondeling

Tegenwoordig zijn 122 leden, te weten:

Van Aardenne, Aarts, Abma, Andriessen, Bakker, Ter Beek, Beekmans, Beinema, Berkhouwer, Beuker, Beumer, De Boer, De Boois, Bremen, Du Chatinier, G.M.P. Cornelissen, P.A.M. Cornelissen, Van Dam, Dees, Van Dis, Dolman, Drees, Drenth, Van Dijk, Van Elsen, Epema-Brugman, Evenhuis, Franssen, De Gaaij Fortman, Gardenijs-Berendsen, Geurtsen, Giebels, Ginjaar-Maas, Van der Gun, Haas-Berger, Hartmeijer, Van der Heem-Wagemakers, Van der Hek, Hermes, Hermesen, Honig van den Bossche, Van Houwelingen, Hutschemaekers, Imkamp, Jansen, Janssen, Joekes, Jongeling, Kappeyne van de Coppello, Keja, Kleisterlee, Knot, Koekoek, Kolthoff, Kombrink, Koning, Koningh, Konings, De Koster, Kosto, Kraaijeveld-Wouters, Kruisinga, Van Kuijen, De Kwaadsteniet, Laban, Langedijk-de Jong, De Leeuw, Van Leeuwen, Van der Lek, Van Leijenhorst, Lückers-Bergmans, Masman, Van der Mei, Nagel, Nooteboom, Notenboom, Nypels, Van Ooijen, Patijn, Peijnenburg, Ploeg, Poppe, Porthoine, Rienks, Roels, Roolvink, Van Rossum, De Ruiter, Salomons, Van der Sanden, Van Schaik, Schakel, Scherpenhuizen, Van het Schip, J.N. Scholten, W. Scholten, Smit-Kroes, Van der Spek, Staneke, Stoffelen, Terlouw, Van Thijn, Tilanus, Tuinenburg, Veder-Smit, Veerman, Vellenga, Verbrugh, Verwoert, Vondeling, Voortman, De Vries, Waalkens, Waltmans, Weijers, Weijters, Wiegel, Wierenga, Van Winkel, Wisselink, Ter Woorst, Worrell en Van Zeil, en de heren Van Kemenade, Minister van Onderwijs en Wetenschappen, Trip, Minister voor Wetenschapsbeleid, Klein, Staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen, en De Jong, Staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mee, dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Van der Lek, Wiegel en Nagel, alleen voor het eerste deel van de vergadering, wegens bezigheden elders;

Kleisterlee, alleen voor het eerste deel van de vergadering, wegens het bijwonen van een begrafenis;

Tuijnman, en Voogd, wegens bezigheden elders;

Van Veenendaal-van Meggelen, wegens ziekte;

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mee, dat is ingekomen een brief van de Minister-President van de Nederlandse Antillen, met de mededeling, dat de heer E.G. Maduro met ingang van 1 december 1975 is benoemd tot Gevolmachtigd Minister van de Nederlandse Antillen.

Deze brief wordt voor kennisgeving aangenomen.

De Voorzitter: De overige ingekomen stukken staan op een lijst, die op de tafel van de griffier ter inzage ligt.

Op die lijst heb ik ook voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van deze vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan, dat de Kamer zich met deze voorstellen heeft verenigd.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp **Vaststelling van hoofdstuk VIII (Onderwijs en Wetenschappen) van de rijksbegroting voor het dienstjaar 1976 (13 600)**.

De algemene beraadslaging wordt geopend.

Mevrouw **Smit-Kroes** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! In de nuancering ligt een wereld van verschil, ook voor onderwijsbeleid. In mijn verhaal zal de nadruk liggen op het tot stand komen van het Kemenadiaanse recept, de plaats en de rol van de ministeriële chef-kok, het menu van de dag, de keuken, te weten het departement, ouderparticipatie, opleidingscholen voor kleuterleidsters en onderwijzers en het tweede-kans-onderwijs.

Om meteen met de deur in huis te vallen: Is de procedure die de Minister tot nu toe heeft gehanteerd om zijn beleid te bespreken met degenen, die het aangaat, een democratische procedure of een verdeel- en heersprocedure? Rijen geesteskinderen liggen dan wel staan, al naar gelang de opbergtechniek, bij de veelgeroemde onderwijsbasis. Reacties in alle verscheidenheid worden ingewacht op het departement en de Minister wacht af, voordat hij gaat herschrijven.

De zaak dient fundamenteel naar voren gebracht te worden. Ik zou bijzonder veel prijs stellen op een antwoord op de vraag, welke inhoud de Minister wil geven aan een democratische procedure en aan welke eisen zo'n inspraakprocedure in zijn ogen dient te voldoen.

Het ziet ernaar uit, dat de tot nu toe gevolgde procedure alleen zin heeft als er een duidelijke aftekening bestaat in een tegenmening, dus het zwart-witbeeld. De inspraakprocedure is alleen zinvol als zij gericht is op een groep met een duidelijk afgegrensd belang. Wij kunnen uiteraard niet hard maken dat er geen inspraak is geweest. Dat willen wij ook niet. Heeft de inspraak echter een democratische vorm gehad en zal zij die ook hebben?

Wij hebben overigens grote waardering voor de moeite die de bewindsman zich getroost om die situatie op gang te brengen. Wij komen echter toch tot de constatering, dat een onvolledige analyse van het verloop van dat soort procedures op tafel komt te liggen. De Minister zal zeggen, dat hij de gehele onderwijswereld laat reageren. Dat is juist een stuk van het probleem. De gehele onderwijswereld is namelijk geen eenduidig begrip. Juist de diversiteit in die sector geeft de reacties ook die diversiteit en geeft wellicht aanleiding om te veronderstellen dat wij toch met een schijn democratie te maken hebben. Het beleid van de Minister moet niet gaan lijken op de politiek van de slager. Als twee klanten beiden mogen uitmaken of zij de worst in stukjes dan wel in plakjes willen, is dat zeer democratisch. Als echter de gehele winkel vol staat, dan zal het on-

geveer neerkomen op de helft in stukjes en de helft in plakjes, maar daarvan weer Staatssecretaris Klein meer, en wordt door de slagen uitgemaakt hoe de worst aangeboden wordt. De herziene visie van de structuurnota die na een dergelijke procedure tot stand is gekomen, is ook inderdaad niet wezenlijk gewijzigd. Dat is te verklaren, ik heb dat daarnet al gezegd. Die nota is niet met veel enthousiasme ontvangen, tenzij het tegendeel door de Minister wordt beweerd. Dat is ook een kenmerk van die verdeel- en heerspolitiek. Verdeel en heers is in wezen een uitstekende manipulatietechniek. Om eerlijk te zijn heeft het echter niets te maken met een erg hoge standaard van democratisch bestuur. De VVD vindt dat er een andere procedure zou moeten komen die er inderdaad toe leidt dat de Minister veel nadrukkelijker zegt wat hij in feite van plan is na zijn onderzoek, wat hij als beleidsdoelstelling nastreeft, alternatieven aangeeft en financiële consequenties op tafel legt. Laat hij dan de zaak maar in de vorm van concrete wetsvoorstellen in de Kamer brengen. Wij hebben er behoefte aan uit onze verantwoordelijkheid als parlementa-

riër hier in de Kamer met hem te praten over die democratische procedure. Het zal duidelijk zijn dat je daarmee de stelling van de Minister, namelijk dat je geen onderwijstechnici over onderwijspolitiek moet laten beslissen, op de tocht zet. Natuurlijk heeft de Minister op zichzelf gelijk met die uitspraken, maar wij dienen ons wel te realiseren dat de politieke beslissing niet zozeer een inhoudelijke beslissing is, maar wel een beslissing is om over een procedure te praten zodat die inhoudelijke beslissing dan tot stand kan komen. Natuurlijk worden aan de hand van de procedure de regels en de onderwijswetgeving vastgesteld. Dat alles hangt inderdaad samen met vraagstukken die gezamenlijk moeten worden opgelost. Het is echter een misverstand te menen dat de politiek moet uitmaken hoe de onderwijsinhoud en de structuur moet zijn. Over die inhoud is mij bekend dat de Minister zal zeggen dat hij zich alleen bemoeit met de structuur en niet met de inhoud. Ik herinner mij echter ook het antwoord van de Minister in een interview in de Haagse Post toen hem gevraagd werd: 'beschouwt u uw Contourennota als een typisch socialistische visie op het

onderwijs?' 'Ja', zei de Minister: 'dat vind ik wel. Het zou overigens betreurenswaardig zijn als dat niet zo was'. Het is de politiek die moet zorgen voor de wetgeving en de politiek moet zorgen voor de procedure hoe die wetgeving tot stand komt. Wij hebben er behoefte aan, nu de Minister twee jaar bezig is, om zijn procedures te evalueren en na te gaan of zijn werkwijze de toets van een democratisch gehalte kan doorstaan. Het zal duidelijk zijn dat wij daar vraagtekens bij zetten.

De maatschappelijke relevantie van het beleid van de Minister is bepaald door een politieke invalshoek en doet de Minister uitkomen als een man die denkt te zijn – en dat ook voor een heel groot deel is – kenner bij uitstek van een stuk van het onderwijs, maar ook kenner bij uitstek van de sociale werkelijkheid, een aandrager van ideeën die tot verandering in de samenleving kunnen leiden – zelfs moeten leiden in een aantal gevallen – maar die duidelijk gebonden zijn aan de ideeën van de Partij van de Arbeid. Langs de weg van de socialistische beginselen, de normen en de doeleinden plus zijn subjectieve overtuigingen, beoordeelt de Minister de bestaande situatie en

Smit-Kroes

redeneert hij naar de gewenste situatie. Wanneer dat op zichzelf al een uitermate bedenkelijk feit is dat ten aanzien van het onderwijs zo duidelijk de in links-progressief levende denkbeelden in het beleid van deze Minister tot uitdrukking komen – en waarover de VVD niet alleen, maar ook vele onderwijsdeskundigen grote zorg hebben – wil ik ook nog op een andere mijns inziens ongewenste situatie wijzen. Dit is namelijk een ontwikkeling die zich momenteel onder de verantwoordelijkheid van de Minister in een snel tempo op zijn departement lijkt te voltrekken. Wij zouden zelfs kunnen aannemen dat die ontwikkeling wordt gestimuleerd door de bewindsman. De verhalen dat ambtenaren op hun politieke overweging benoemd worden, stoppen niet bij de uitgang van het ministerie van de Minister. Die verhalen lijken een bevestiging te krijgen in gedane en binnenkort te verwachten benoemingen. Daaruit zou kunnen worden afgeleid dat de Minister kennelijk geen vertrouwen meer heeft in een pluriform loyaal ambtenarenkorps.

Minister **Van Kemenade**: Vermeldt u slechts geruchten, of beweert u dit?

Mevrouw **Smit-Kroes** (VVD): Ik zeg steeds 'de verhalen' en 'zou'. Ik vraag straks uw reactie.

Minister **Van Kemenade**: U heeft daarover dus zelf geen mening?

Mevrouw **Smit-Kroes** (VVD): Ik wacht het antwoord van de Minister af.

De heer **Masman** (PvdA): Neen, ik wil het nu horen, ik wil de feiten.

Mevrouw **Smit-Kroes** (VVD): Mag ik eerst mijn betoog afmaken, dan kunt u zien of u daaraan nog behoefte hebt.

De heer **Laban** (PvdA): Kan mevrouw Smit-Kroes aan de hand van recente benoemingen aantonen dat die zijn geschied op basis van politieke kleur of op grond van kwalificaties, bekwaamheden en deskundigheden?

Mevrouw **Smit-Kroes** (VVD): Als mij wordt toegestaan in ieder geval de alinea af te maken, zult u horen dat u te snel in de microfoon bent geklommen en dat mijn betoog toch wat genuanceerder is dan u kennelijk nu vermoedt. Ik heb alleen maar de vraag gesteld of de Minister op deze wijze de geruchten wil bevestigen dan wel ontkennen. De verhalen lijken namelijk een bevestiging te krijgen, en daaruit zou kunnen worden afgeleid – ik zei het zo even al –, dat de Minister geen vertrouwen zou kunnen hebben in een

pluriform, loyaal ambtenarenkorps, dat ongeacht de individueel-politieke motivatie zijn beleidsvoornemens met een oprechte inzet, voor zover dit mogelijk is, ten uitvoer wil brengen. Is dat wantrouwen gerechtvaardigd ten aanzien van mogelijk politiek eenzijdige benoemingsbeleidverhalen, dat de bewindsman met name de top van het Departement zo zou samenstellen? Als dit zo zou zijn, zou ik worden gedwongen, daaruit in ieder geval af te leiden, dat kennelijk het beleid van de Minister alleen kan gedijen in een kring van mensen, die politiek op de zelfde golflengte zitten. Dit zou in flagrante strijd zijn met de leuze van gelijke kansen. Daarom heb ik het uiterst voorzichtig geformuleerd, juist omdat ik weet, dat de Minister verder altijd de gelijke kansen in zijn vaandel voert. Nu wil ik graag openlijk van de Minister horen, of die verhalen ergens op waarheid zouden kunnen berusten.

De heer **Laban** (PvdA): Ik vind, dat een kamerlid hier geen beweringen mag doen, gebaseerd op geruchten. Het is de plicht van een kamerlid om geruchten te onderzoeken en te toetsen op hun juistheid in plaats van hier met geruchten te komen. Ik nodig mevrouw Smit-Kroes gaarne uit, met bewijzen te komen, dat er sprake is van een onverenigbare aantrekkings van geestverwanten van de Minister.

Mevrouw **Smit-Kroes** (VVD): Ik wil graag zeggen, dat de laatste benoeming, wat betreft het basis-kleuteronderwijs het vermoeden wettigt, dat in ieder geval dit soort van verhalen de ronde kan doen. Ik ga er niet op af...

De heer **Masman** (PvdA): U blaast ze wel aan.

Mevrouw **Smit-Kroes** (VVD): Ik blaas ze niet aan; ik wil juist het vuur, indien het niet te recht is, uitblazen, want dan kan de Minister hier openlijk verklaren, dat het ten onrechte is, en dat op de deskundigheid van deze mensen een open sollicitatie heeft plaatsgevonden met daarin ook de procedure, die normaal wordt gevolgd om zoveel mogelijk mensen te bekijken, die ervoor geschikt zijn.

De heer **Van Ooijen** (PvdA): Geloof u het, als de Minister het zegt?

Mevrouw **Smit-Kroes** (VVD): Ik ga ervan uit, dat de Minister niet liegt.

De heer **Kolthoff** (PvdA): Men kan erover van gedachten wisselen, waar de bewijslast thuishoort in zo'n geval. Daarom gaat het op dit moment.

Mevrouw **Smit-Kroes** (VVD): Het is nooit zo geweest, dat er vragen werden gesteld anders dan over dingen die je voor jezelf volledig kunt bewijzen. Juist bij dit soort behandelingen is er de gelegenheid om de Minister openlijk te vragen, hoe zijn standpunt is ten aanzien van vele zaken, dus ook ten aanzien van benoemingszaken.

De heer **Masman** (PvdA): Maar bij dat soort beschuldigingen dient u wel selectief te werk te gaan.

De **Voorzitter**: Mag ik de leden vragen, bij dit onderdeel van de begroting niet de werkwijze te volgen die sinds een aantal jaren gebruikelijk is, namelijk door zeer veelvuldig te interrumperen?

De heer **Kolthoff** (PvdA): Hoe zou dat toch komen!

Mevrouw **Smit-Kroes** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ik kom bij de toelatingsleeftijd voor de kleuterscholen. Er is in Rotterdam nog steeds een uitstekend project aan de gang, namelijk het Grandia-project en daar blijken nu resultaten uit te komen, wat het verlagen van de toelatingsleeftijd betreft. Kan de Minister daarover zijn mening geven? Wat zouden de conclusies landelijk kunnen zijn?

De integratie kleuteronderwijs en lager onderwijs wordt niet beheerst door politieke ideologieën. De ingezette lijn wordt doorgetrokken en het zit er ook niet in, dat wij er financiële builen aan vallen, hetgeen overigens niemand ontslaat van de verplichting om tot een eerlijke evaluatie van de waarde van die experimenten te komen.

Niet alleen voor de fase na het primair onderwijs geldt onze vrees dat het gevaar zal kunnen opdoemen, dat de kennisaspecten in het onderwijs te weinig accent krijgen en dat het onderwijs te veel 'vormingswerkachtig' wordt. De discussie daarover, overigens uiteraard op een ander niveau, is ook te voeren voor het primair onderwijs en natuurlijk zijn ook wij tegen een te eenzijdige nadruk op het intellectuele aspect. In die discussie zullen wij ons echter moeten realiseren, dat juist het intellectuele aspect een zeer waardevolle bijdrage tot onze samenleving heeft geleverd, die niet onder de tafel mag worden geschoven.

Een punt dat ons meer zorgen baart, is dat de vakken steeds verder geüniformeerd dreigen te worden door de druk van de toetsen en dat ook in het primair onderwijs en zelfs in het kleuteronderwijs wordt geleefd – in negatieve zin – naar de toetsen. In wezen

Smit-Kroes

zien wij dat het onderwijs daardoor gedehumaniseerd dreigt te worden. Dan kunnen situaties ontstaan, die èn naar de kinderen en de ouders toe, èn naar de onderwijsgebeurtenissen in de volgende fase toe, onbevredigend zouden kunnen werken.

Voor de ouderparticipatie is er nu een wettelijke basis. Wij zijn benieuwd, hoe de ouderparticipatie eigenlijk reilt en zeilt en wat waar is — weer geruchten! — van de indrukken van de inspecties en van de onderwijskrachten, dat het daarmee nog niet zo goed loopt. Is via de schooladviesdiensten bij voorbeeld materiaal te verkrijgen over de gang van zaken rondom het gebeuren van de ouderparticipatie, opdat wij kunnen concluderen waar hiaten zitten?

Dat brengt mij op het punt, waarover professor Jaspers laatst weer een verhaal heeft gehouden, namelijk dat wat ouders doen nog steeds belangrijker is en de kinderen meer kunnen stimuleren dan wat op school kan worden gedaan. Met behulp van praktische en wetenschappelijk verantwoorde adviezen zouden aan ouders vrijblijvend bouwstenen kunnen worden aangereikt, ten einde voor ieder kind een zo goed en uitgebreid mogelijk kansenpakket voor persoonlijkheidsvorming en karakterontwikkeling te bevorderen. Zo'n voorlichtingsboekje zou wellicht kunnen worden samengesteld. Wij hebben de eer, mijnheer de Voorzitter, daarover een motie in te dienen.

Motie

De Voorzitter: Door de leden Smit-Kroes, Dees en Ginjaar-Maas wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

van oordeel, dat een betere pedagogische en onderwijskundige integratie binnen de ontwikkelingsperiode van 0-8 jaar van het kind van het grootste belang is te achten;

van oordeel, dat vooral de stimulerende instelling, de wijze van aanpak en de blijvende medewerking van de ouders, van doorslaggevend betekenis zijn voor de integratie van het kleuter- en basisonderwijs en voor de verdere schoolloopbaan van hun kinderen;

nodigt de regering uit te bevorderen, dat de ouders kunnen beschikken over een handzame brochure, waarin zij kennis kunnen nemen van de kinderlij-

ke ontwikkelingsaspecten in genoemde periode en de daarmee samenhangende problemen in verband met opvoeding en onderwijs;

verzoekt de regering de schooladviesdiensten te belasten met de samenstelling van een dergelijke, wetenschappelijk erantwoorde brochure, en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldeende ondersteund.

Mevrouw Smit-Kroes (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van de opmerking over de opleidingscholen voor kleuterleidsters en onderwijzers moet het ons met plezier van het hart, dat de salarismatregelen die de Minister heeft genomen zeer positief bij ons overkomen. Wij zijn eindelijk uit de vicieuze cirkel gekomen. Materieel gezien heeft dit beroep dus een hogere waardering gekregen, terecht.

Als wij het onderwijsverslag lezen, met daarin de indrukken over de opleidingscholen, met name voor onderwijzers, dan blijkt daaruit dat een aantal aanstaande onderwijzers in psychische problematieken verstrikt raakt, een aantal dat steeds groter wordt. Kan de Minister zijn gedachten geven over de selectie bij de toelating tot pedagogische academies. Juist hierin zou wellicht een mogelijkheid zitten om een nog betere selectie voor het primair onderwijs te krijgen. Zou hij vervolgens willen ingaan op de kritiek in het verslag van de inspectie op de inhoud van het onderwijs dat op pedagogische academies wordt gegeven? Het klapstuk, dat hier uitgehaald kan worden, is de volgende uitspraak van de inspectie:

'Niet zelden wordt door de studenten de indruk gewekt dat hun belangstelling voor het onderwijzerschap niet zozeer gedragen wordt door belangstelling voor en plezier in het kind dan wel door de belangstelling voor het onderwijsapparaat in zijn maatschappelijke betekenis.' Wat doet de Minister niet alleen met deze conclusie, maar met de algehele conclusie van de inspectie in het onderwijsverslag? Niet mis te verstane uitspraken ons inziens!

Minister Van Kemenade: U stelde mij een vraag over de toelatingscriteria tot de pedagogische academies?

Mevrouw Smit-Kroes (VVD): Of er wellicht in een of andere vorm ook rekening gehouden zou kunnen worden met het feit dat stabiliteit een duidelijk belangrijke factor is bij het binnentreden van de wereld van de onderwijs-

gevenden, met name voor het primaire onderwijs.

Minister Van Kemenade: Zo'n vraag kan toch niet anders betekenen dan dat ik daarvoor een nationale regeling zou moeten treffen? Dat gaat toch niet?

Mevrouw Smit-Kroes (VVD): Ik kan mij voorstellen dat er bij voorbeeld toelatingscriteria overwogen zouden worden naar analogie van de Nederlandse krijgsmacht, waarvoor men, om er binnen te komen, toch een bepaalde stabiliteit moet hebben. Ik kan mij voorstellen dat dit ook voor het onderwijzersvak zou gelden.

De heer Laban (PvdA): Dat zullen we voor het parlement ook eens doen!

Mevrouw Smit-Kroes (VVD): Wij kunnen minder kwaad, zo te zien.

Verleden jaar is door mijn fractiegenoot Dees met klem aangedrongen op het versterken van de positie van het avondonderwijs. Dit pleidooi zal helaas herhaald moeten worden. Zowel aan de vraag- als aan de aanbodzijde van het avondonderwijs zijn er positieve ontwikkelingen te signaleren. Het avondonderwijs fungeert als een niet weg te denken vorm van tweede kans-onderwijs. Wij hebben evenwel begrepen dat de voorgenomen afschaffing van de 10% toeslag nog niet in de begroting is verwerkt. Rechtspositioneel betekenen de maatregelen van de Minister een eenzijdige aantasting van een verworven recht. Onderwijskundig kan het een aantasting van de kwaliteit van het onderwijs betekenen. De risico's die aan de voorgenomen maatregelen verbonden zijn, achten wij te groot. Wij willen op basis hiervan dan ook bepleiten dat de kwestie van de toeslag nog in de studie, die de Minister ons gaat voorleggen, zal worden meegenomen en dat derhalve de bewindsman.....

Minister Van Kemenade: Welke studie?

Mevrouw Smit-Kroes (VVD): Een studie over het avondonderwijs. Ons is bekend dat in verband met de verleen-de faciliteiten aan het avondonderwijs er een vergelijkende studie zal worden gemaakt van dag- en avondonderwijs. Deze zin, door de heer Dees opgezet, omdat het zijn 'winkel' is, had ik erbij moeten vermelden. Sorry, mijn fout.

Minister Van Kemenade: Maar het staat in de begroting. De rechtspositieregelen worden, zoals u weet, gelijkgetrokken per 1 augustus 1976.

Mevrouw Smit-Kroes (VVD): Jawel, maar u gaat de extra toeslag terugne-

men, terwijl u inhoudelijk de zaak nog niet bekeken hebt. Dit zal dan in die studie gebeuren. Ons verzoek is de maatregel op te houden en om te wachten tot de uitslag daarvan bekend is. Dan zou moeten worden gezien, of de kwestie van de toeslag geregeld zou kunnen worden.

Minister Van Kemenade: Ik wil alles bestuderen, maar dáároveer heb ik geen studie toegezegd.

Mevrouw Smit-Kroes (VVD): Daar kom ik dan graag in tweede termijn op terug.

Enkele opmerkingen over de open school. Ik moet zeggen dat de ontwikkelingen op dit gebied voor ons erg duister en onduidelijk zijn. In de memorie van toelichting lezen wij dat de vorig jaar geïnstalleerde commissie open school inmiddels adviezen heeft uitgebracht. Is het waar, zoals Elseviers Weekblad zegt, dat het tweede advies geheim is? Wij kennen het in elk geval niet. Is de Minister bereid te bevorderen dat het waas van geheimzinnigheid wordt opgeheven en dat de adviezen van de commissie ter kennis van de Kamer worden gebracht?

Een tweede punt is, dat de Minister bij de installatie van de commissie met grote nadruk en krachtige argumenten bepleitte dat de commissie voorrang zou verlenen aan een multimediaal HA-VO- en MEAO-project. In de memorie van toelichting lezen wij evenwel dat de voorkeur ineens uitgaat naar een project bij MAVO en LBO. Waarom die koerswijziging? Is de bewindsman bereid de Kamer, bij voorkeur schriftelijk, te informeren over de ontwikkelingen rondom de open school, zodat, alvorens wij de experimenten beginnen, de Kamer desgewenst haar oordeel kan geven? Zou de Minister nog iets willen zeggen over de Stichting huis-houdelijke voorlichting ten plattelande, over de subsidie en over het rapport betreffende de schipperskinderen?

Samenvattend, mijnheer de Voorzitter, kom ik tot de uitspraak, dat het onderwijsbeleid van deze minister toch een beleid van onrust is, een beleid van het niet weten waaraan men in het veld toe is, hetgeen meebrengt, dat ook de geëngageerdheid van vele betrokkenen op de tocht komt te staan. Dat is geen goede zaak, maar wat wil men, als de timmerman al besteld is om op het Nederlandse onderwijs een bord te spijkeren met 'wegens verbouwing gesloten'?

Mevrouw Ginjaar-Maas (VVD): Mijnheer de Voorzitter: Reeds in 1969 heeft Vonhoff in dit huis gezegd dat velen bij het bedenken van nieuwe onderwijsstructuren beginnen vanuit het theoretisch denken over een ideale structuur. Naar zijn mening kwam dat overeen met het bouwen van een pyramide door bij de punt te beginnen. Hij drong toen aan op een onderzoek naar de doelstellingen van het onderwijs. Hij dacht daarbij in eerste instantie aan doelstellingen op maatschappelijk en cultureel terrein, in de zin van: welke maatschappelijke vaardigheden en welke culturele ontwikkeling zijn voor leerlingen gewenst om tot mondigheid en maatschappelijke weerbaarheid te kunnen komen?

De onderwijsraad heeft in 1970 een interim-advies uitgebracht, dat onder andere betrekking had op het door Vonhoff gevraagde doelstellingenonderzoek. Sindsdien: diepe stilte hierover.

Mijn fractie betreurt dit. Het achterwege blijven van een doelstellingenonderzoek maakt dat de contourennota volstrekt voorbijgaat aan voor de hand liggende vragen zoals de vraag naar de maatschappelijke vaardigheden en culturele ontwikkeling die voor leerlingen gewenst zouden zijn. 'De vormgeving van het onderwijs overschaduwde de inhoud' zegt Zeyen dan ook in zijn kanttekeningen bij de contourennota. Het lijkt mijn fractie dan ook dringend gewenst dat op zo kort mogelijke termijn een tweede versie van de contourennota verschijnt, waarin niet alleen aandacht gegeven wordt aan de bedoelde doelstellingen, maar ook aan alternatieve structuren waarbinnen die doelstellingen gerealiseerd zouden kunnen worden. Een degelijke financiële onderbouwing kan in zo'n tweede versie, al evenmin gemist worden; zonder een financiële paragraaf kan

immers niemand beoordelen of hier iets gepresenteerd is wat in wezen als een hersenschim bestempeld moet worden. Daarnaast acht mijn fractie het gewenst dat er een wetenschappelijke editie van de contourennota verschijnt.

Sprekend over de contourennota kom ik vanzelf bij de middenschool. Eerst een paar citaten:

'Het risico voor de leerlingen die het voorwerp worden van de experimenten is niet gering.'

'Wij pleiten voor ontwikkeling en verbetering van het huidige schoolstelsel, alsmede voor financiering van niet-beleidsgebonden experimenten.'

'Welke begeleiding krijgt het fungerend onderwijs?'

'Als ik goed ben ingelicht, dan zullen de Pedagogische Centra praktisch al haar mankracht ter beschikking moeten stellen van de middenschoolexperimenten, af en toe zelfs tegen wil en dank. Hier dreigt een ernstig misverstand te ontstaan. Er zijn nog zoveel andere wensen: Meer middenkader voor onze scholen. Vooral ook voor het m.a.v.o., dat dringend behoefte heeft aan amanuenses, en op dit punt ten onrechte nog steeds achtergesteld is bij het v.w.o.-h.a.v.o.'

'De 'doorn in dit vlees' blijft nl. de uitspraak dat als de middenschool er komt, alle scholen voor 12-15 jarigen middenscholen zullen worden. Enerzijds is dit best te begrijpen. Toch blijft het een zwak punt dat de middenschool geen concurrentie van andere scholen kan verdragen. Als werkelijk uit alle experimenten blijkt dat het ontworpen schooltype werkelijk het beste is voor de leerlingen, dan moet toch voor haar gelden dat 'kwaliteit zich zelf verkoopt?'. Dan hoeven wij haar toch niet een handje te helpen door haar meteen een ondemocratische monopoliepositie te verschaffen?'

De auteur van deze citaten was de huidige Staatssecretaris de Jong. Wij zijn benieuwd naar wat hij nu gaat doen ten aanzien van de problemen die hij zelf vanuit een andere positie signaleerd heeft.

Collega Evenhuis en ik hebben zeer onlangs schriftelijke vragen gesteld over de onderwijsprogramma's van de scholen die straks de experimenten gaan uitvoeren. De feitelijke experimenteer- en schoolwerkplannen zijn nog niet vastgesteld. Ik kan mij echter niet aan de indruk onttrekken dat de keuze van de scholen mede bepaald is door het onderwijs dat daar nu reeds gegeven wordt.

Het zijn deze programma's die voedsel gaven aan onze bezorgdheid om de

nivellering van kennis en inzicht naar beneden en aan onze bezorgdheid voor de te geringe mogelijkheden tot ontplooiing van kinderen die het minst bedeed zijn met talenten.

De Minister heeft in zijn beantwoording van de vragen onze bezorgdheid al te achteloos weggewuifd. Wij menen daarom dat voortaan in het onderwijsverslag de bevindingen van de inspectie omtrent het onderwijs op de scholen die aan experimenten deelnemen of gaan deelnemen, vermeld dienen te worden. De Kamer heeft recht op deze informatie.

Even merkwaardig is de stellingname, dat organisaties van leraren niet betrokken mogen worden in de vaststelling en de toetsing van experimenteerplannen en onderwijsprogramma's omdat dat in strijd zou zijn met de vrijheid van onderwijs.

Mijnheer de Voorzitter! Wat doen de structuurcommissies anders dan over onderwijsprogramma's praten? Waarover heeft het Lochems overleg al jarenlang gepraat?

Wij vinden het verwerpelijk en merkwaardig dat de Minister op het punt van experimenteerplannen geen prijs stelt op adviezen van deskundigen uit het onderwijs zelf.

In het vijfde advies van de innovatiecommissie wordt gesproken over uitbreiding van de experimenten. Dit brengt mij wederom tot de vraag: wat wordt met de experimenten beoogd en vanuit welke optiek worden zij opgezet?

Op pag. 30 van de contourennota vinden wij de volgende passage: 'Bij een dergelijke toetsing van het plan in de vorm van experimenten zullen er 2 momenten van beslissing in het parlement zijn. Het eerste is de principebeslissing dat het plan in experimenten beproefd zal gaan worden; het parlement gaat dan dus in beginsel en in grote lijnen met het plan accoord. Het tweede is dat het plan, al dan niet licht of zwaar gewijzigd, over het hele front doorgevoerd zal worden.'

Mijn fractie is altijd beducht voor dit soort redeneringen; er wordt eerst een principebeslissing genomen, met aantekening dat de definitieve beslissing later komt, en als het dan zover is, wordt er gezegd: 'Maar jullie hebben toch de principebeslissing al genomen.'

Ten aanzien van de middenschool wil ik er dan aan toevoegen dat er weliswaar door het parlement goedkeuring verleend is aan de uitvoering van experimenten, maar dat dat zeker nog

niet inhoudt dat de middenschool ingevoerd kan worden. De middenschoolsexperimenten mogen niet de bedoeling hebben de middenschool al experimenterende in te voeren. Wij wensen op dit punt niet voor veldongfeiten gesteld te worden.

Bij herhaling heeft de Minister gezegd dat ook voor hem het huidige onderwijs belangrijk is en hij wijst dan meestal op de herstructurering van het m.h.n.o./m.s.p.o. en het m.a.v.o.-3 project om dit aan te tonen. Over beide voorbeelden een aantal opmerkingen.

De driejarige m.a.v.o. krijgt slechts geringe belangstelling van de zijde van de leerlingen. Bovendien past een 3-jarige opleiding nauwelijks meer bij de verlengde leerplicht. Ter oplossing van dit probleem moet onzes inziens zo snel mogelijk gestreefd worden naar het vierjarig maken van de driejarige m.a.v.o. Dit kan door voor bepaalde vakken te werken met afzonderlijke niveaugroepen zoals bij het lager beroepsonderwijs.

In een mondeling overleg van 19 juni jl. heeft de toenmalige Staatssecretaris vastgehouden aan zijn idee om de m.a.v.o.-3 problematiek te willen oplossen door te gaan experimenteren met een nieuwe manier van les geven, en wel door op twee niveaus te werken binnen heterogene groepen. Mijn fractie is het hiermee niet eens. De m.a.v.o.-3 problematiek dient op korte termijn opgelost te worden. Experimenten met werken op verschillende niveaus binnen heterogene groepen, hebben daar niets mee te maken. Is de huidige Staatssecretaris bereid ons hierin te volgen?

Overigens wachten wij nog steeds op de toegezegde brief betreffende de kosten van het op korte termijn oplossen van de m.a.v.o.-3 problemen.

Over de herstructurering m.h.n.o./m.s.p.o. wordt ook al heel lang gesproken. Sinds september 1974 ligt er het eindrapport van de structuurcommissie. De nota waarin de bewindslieden hun beleidsvoornemens zullen openbaren, is er echter nog steeds niet. Intussen wordt men op de scholen steeds onzekerder en onrustiger over hetgeen te gebeuren staat, ook al omdat in augustus de leerlingen van het nieuwe lager huishoud- en nijverheidsonderwijs zich zullen aannemen. Het enige dat inmiddels zeker is, is dat de opleiding oriëntering verzorgende beroepen zal ophouden te bestaan, en dat de opleiding inrichtingsassistente gewijzigd zal worden. Daarnaast is er verwarring en onzekerheid rond de opleiding kinderverzorgster/jougdverzorgster, de vormings-

klas en de toekomst van de vooropleiding hoger beroepsonderwijs. Er is onzekerheid over aantallen toekomstige leerlingen en stageplaatsen. Niemand weet nog hoe die nieuwe INAS ingevuld moet worden, hoe één opleiding naar keuze in 1 of 1 1/2 of 2 jaar ingericht moet worden, welke middelen de scholen daartoe zullen krijgen. Is het een wonder dat er op de scholen gesproken wordt over 'flut INAS' en 'wanbeleid'? Waarom is het niet mogelijk de bestaande INAS-opleiding te handhaven tot de herstructurering m.h.n.o./m.s.p.o. haar beslag zal krijgen. In dit verband wil ik graag de Minister zelf citeren uit een brief van 8 maart 1974 betreffende de INAS-opleiding aan de voorzitter van de commissie verzoekschriften: 'Afschaffen van de stage is niet uitvoerbaar. De opleiding INAS staat en valt met de stage.'

Het zal u duidelijk zijn dat wij noch met de gang van zaken rond het m.a.v.o.-3 project, noch met het m.h.n.o./m.s.p.o.-drama ingenomen zijn. De Minister kan naar onze mening niet volhouden dat beide voorbeelden aantonen met hoeveel zorg hij het huidige onderwijs omkleedt. Integendeel.

Omdat de laatste tijd in het Georganiseerd Overleg een aantal malen over maatregelen gesproken is, die de rechtspositie van de onderwijsgeevenden aantasten, wil ik enige aandacht geven aan het functioneren van het Georganiseerd Overleg.

In onze rechtsverhouding worden de arbeidsvoorwaarden van ambtenaren eenzijdig vastgesteld, het getuigt echter van wijs beleid als er in goed overleg naar overeenstemming wordt gestreefd. Wij kunnen ons niet aan de indruk onttrekken dat de Minister een afzonderlijk inkomensbeleid voor onderwijsgeevenden voert en daarmee voortloopt op een algemeen inkomensbeleid van de overheid voor alle werknemers.

Minister Van Kemenade: Is dat meer dan een indruk? Heeft u daar misschien gegevens over?

Mevrouw Ginjaar-Maas (VVD): Wil de Minister even kijken naar wat hij daarover zelf schrijft op blz. 97 van de memorie van toelichting? Wij zijn benieuwd welke uitgangspunten en doelstellingen de Minister hierbij hanteert. De vraag is of over rechtpositionele zaken een wezenlijk en reëel overleg gevoerd wordt. Ik meen van niet. Anders zou het niet voorkomen dat overlegpartners spreken van 'wassen neus', 'platwalsen' en 'overrompelingstechnieken'. Dit dan bijvoorbeeld naar aanleiding van het feit dat de Minister

Ginjaar-Maas

naar het overleg toegaat terwijl de circulaires die betrekking hebben op de voorgenomen maatregelen al gedrukt klaarliggen.

De heer **Laban** (PvdA): De fractie van mevrouw Ginjaar heeft bij de algemene financiële beschouwingen een tegenbegroting ingediend, waarin zij, naast de al toegepaste ombuigingen in het beleid, alleen vraagt om nog 460 miljoen op onderwijs te beperken. De onderwijsbegroting bestaat voor meer dan 85% uit personeelkosten, waar moeten die 460 miljoen dan uitkomen? Zij zet iedereen al zonder meer voor een fait accompli, zonder dat zij iets aangeeft. Daarom is het verwijt van mevrouw Ginjaar aan de Minister volkomen ten onrechte.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Uw interruptie is nu niet aan de orde. Ik spreek nu over het Georganiseerd Overleg. Ik zal straks over onze tegenbegroting spreken.

De heer **Laban** (PvdA): Ja, maar als uw amendementen worden aangenomen dan stuurt u de Minister al naar het Georganiseerd Overleg met een korting van ongeveer 400 miljoen op de personeelsuitgaven.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Ik ga verder, mijnheer de Voorzitter, want de heer Laban was wat te vroeg.

De heer **Masman** (PvdA): Het antwoord komt niet.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Wij menen dat het overleg door de Minister met meer prudentie zal moeten worden gevoerd, dat geregeld zal moeten worden hoe het overleg moet worden gevoerd. Over de sfeer waarin het overleg dient plaats te vinden, wil ik graag citeren uit de nota over het Georganiseerd Overleg van de toenmalige minister van Binnenlandse Zaken, Toxopeus uit 1964: 'Daarbij moge ten overvloede worden gesteld, dat het formele gewaad, waarin het 'overleg' is gehuld – hoewel belangrijk – niet beslissend is voor het welslagen ervan. Beslissend is de gezindheid en de wil aan beide zijden om dit overleg te doen functioneren als een creatief en constructief centrum van samenwerking in het belang van een optimale uitvoering der overheidstaak en in het belang van dat niet geringe deel der bevolking, dat in de behartiging van die taak zijn bestaan vindt'.

Sommigen in dit huis menen dat bepaalde categorieën leraren onevenredig bevoordeeld zijn. In de ochtendbladen kunnen wij dan lezen op welke wij-

ze zij daar een eind aan willen maken. Naar de mening van mijn fractie moet niet te gemakkelijk gedacht worden over verbreking van het grote salarisakkoord dat in 1968 met zoveel moeite bereikt is. Ter zake van de leraars-taak en de beloning daarvan beschikken wij over de rapporten Aktenweging en taakanalyse. De wijze van presentatie van het rapport Aktenweging lijkt meer op desinformatie dan op een reële poging tot informatie. Daarom slechts één vraag: gaat de Minister iets verbeteren aan de rechtspositie van hen die de oude hoofdakten plus twee zogenaamde ulo-akten bezitten? En zo ja, hoe en wanneer?

Het rapport taakanalyse bevat vele interessante gegevens. Helaas stammen deze uit 1970 en zijn ze derhalve verouderd. Bovendien zijn de gegevens zodanig verwerkt, dat leraren blijkbaar geen recht op vakantie hebben.

Rechtspositionele maatregelen op grond van een taak-analyse worden door onze fractie bepaald niet uitgesloten, wij menen echter wel dat de taakanalyse dan opnieuw uitgevoerd zal moeten worden. De rechtspositie van de onderwijsgeevenden staat evenals het voortbestaan van de scholen op de tocht door de voortdurende daling van het aantal geboorten.

De Werkgroep Streekprognoses tracht door middel van regionale verkenningen te berekenen wat de gevolgen van het dalend aantal leerlingen op den duur zullen zijn voor het onderwijs.

Met deze zogenaamde Wesp-nota's wordt zeer geheimzinnig gedaan, want iedere nota kan als een tijdbom beschouwd worden. Toch vindt mijn fractie het op zijn zachtst gezegd enigszins merkwaardig dat in alle stilte de overheid in haar beleid reeds rekening houdt met conclusies uit de Wesp-nota's.

Mijnheer de Voorzitter! Mijn fractie vindt dat zodra het beleid mede gebaseerd gaat worden op de conclusies van de Wesp-nota's, deze dan ook openbaar gemaakt dienen te worden zodat alle betrokkenen kunnen weten wat er aan de hand is. Kan de Minister medelen in hoeverre er bij de planprocedure die de stichting van nieuwe scholen regelt rekening gehouden wordt met de Wesp-nota's? Is hier enige coördinatie, of weet de linkerhand niet wat de rechter doet?

Bij de behandeling van de Mammoetwet heeft mevrouw Van Someren onoverkomelijke bezwaren gehad tegen de planprocedure welke in de wet werd vastgelegd omdat zij meende dat

het bijzonder onderwijs hierdoor bevoordeeld werd boven het openbaar onderwijs. De feiten hebben haar gelijk gegeven. Zie bij voorbeeld Ede en Drachten.

Ofschoon de gemeenteraad van Oss van mening is dat een nieuwe havo in deze plaats een openbare school zou moeten zijn, blijkt dat in de planprocedure heel moeilijk in te passen, onder andere omdat er onvoldoende openbare lagere scholen zijn die potentiële leerlingen zouden kunnen leveren. Hoe kan dat eigenlijk? In de Grondwet staat dat de overheid moet zorgen dat er overal voldoende openbaar onderwijs is. Wat is het beleid van de Minister op dit punt? Hoe kan de Minister bevorderen dat er in Oss een openbare havo komt? Zou een rijkshavo misschien een oplossing zijn?

Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben begrip voor het feit dat de Minister in zijn begroting bezuinigingen heeft moeten aanbrengen. Ook wij hebben in onze tegenbegroting op Onderwijs moeten bezuinigen. Zo iets is altijd een pijnlijke zaak, omdat de uitgaven voor 80 à 90% salariskosten zijn. Feitelijk ontbreekt ons ieder inzicht in de doelmatigheid van de uitgaven. Met het N.V.V. zijn wij van mening dat er met voortvarendheid gestreefd moet worden naar de ontwikkeling van een instrumentarium voor een werkelijke kostenanalyse. Daarnaast zal handhaving van de kwaliteit van het onderwijs en het in de hand houden van de lasten bij een stijgende vraag naar onderwijs slechts kunnen geschieden door meer gebruik te maken van technologische hulpmiddelen. Ten aanzien van de bezuinigingen die op dit moment moeten plaatsvinden, menen wij dat deze in de eerste plaats gezocht moeten worden in de plannen en voornemens die nog op stapel staan en minder gericht moeten zijn op het aantasten van bestaande voorzieningen.

Minister **Van Kemenade**: Wilde u daar die 450 mln. vandaan halen?

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Daar kom ik nog op. Waar de bezuinigingen aangebracht worden is een politieke keuze. Het heeft ons en anderen verbaasd dat de Minister hiervoor met name het middelbaar en hoger beroeps-onderwijs heeft aangewezen. Dit onderwijs immers heeft evenals het avondonderwijs een bij uitstek emancipatorisch karakter. Statistisch gezien is dit het onderwijs waar leerlingen uit minder bevoorrechte milieus in groten getale terecht komen. Deze vorm van onderwijs moet daarom naar onze mening niet afgebroken worden maar

Ginjaar-Maas

juist uitgebouwd en versterkt! In de praktijk blijkt dat steeds meer leerlingen na het m.a.v.o. en het l.b.o. nog volledig dagonderwijs willen volgen. Een verbreding van hun opleiding door de mogelijkheid te bieden binnen het l.b.o. een tweede diploma te behalen, lijkt daartoe een goede gedachte. Daarnaast denken wij aan 1- of 2-jarige cursussen binnen m.b.o.-verband, waar ook l.b.o.-leerlingen met zogenaamde a- en b-diploma's een beroepsopleiding kunnen volgen. Voor deze leerlingen zijn er tot op heden geen mogelijkheden onderwijs in dagschoolverband te volgen.

De Algemene Bond ter Bevordering van het Beroepsonderwijs heeft in dit verband een nota geschreven, getiteld:

'Voortgezet Technisch Onderwijs'. Dragen de bewindslieden kennis van deze nota en zo ja, wat gaan zij ermee doen?

Gezien onze wens het beroeps- onderwijs verder uit te bouwen, is het voor de hand liggend, dat wij in deze tak van onderwijs niet zodanig wensen te bezuinigen dat dit onderwijs afgebroken wordt in plaats van opgebouwd. Evenmin kunnen wij akkoord gaan met verhoging van de groeps-grootte in het algemeen voortgezet onderwijs.

De heer **Laban** (PvdA): Mag ik mevrouw Ginjaar-Maas vragen of zij dan van plan is amendementen in te dienen ten einde de uitbouw van die taken van onderwijs verder te versterken, uiteraard zonder haar doelstellingen van een bezuiniging van 460 miljoen buiten wat er al is gebeurd los te laten?

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Laten wij beginnen met te proberen, deze vorm van onderwijs te bewaren en

De heer **Laban** (PvdA): Neen, u spreekt over uitbouwen. Geeft u toch eindelijk eens antwoord.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Ik heb gesproken over het rapport VTO. Ik zou het op prijs stellen, als de bewindslieden ook op dat punt eens een experiment gingen ondernemen. Wij menen, dat in de experimenteerpot wat dat betreft geld zit.

De heer **Laban** (PvdA): O, dus de mening van uw fractie, dat het verder moet worden uitgebouwd, in de veronderstelling dat u daarvoor middelen zou aangeven...

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Eerst experimenten, mijnheer Laban!

De heer **Laban** (PvdA): ...is er dus op gericht, de Minister te vragen om eens het rapport te bestuderen.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Dat zou niet onverstandig zijn. Maar misschien heeft de Minister het al gedaan. Laten wij dat even afwachten.

De heer **Laban** (PvdA): Dat doet een beetje afbreuk aan uw hoge inzet, dat het verder uitgebouwd moet worden.

De heer **Masman** (PvdA): U zult toch geld moeten opvoeren.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Het voortbestaan van en het onderwijs op de kleine categorale m.a.v.o.'s en gymnasia zouden door deze maatregel te zeer bedreigd worden. Speciaal de kleine m.a.v.o. op het platteland is vaak de enige vorm van voortgezet onderwijs en heeft daardoor ook een emancipatorisch karakter.

In onze tegenbegroting hebben wij een aantal posten aangegeven waarop naar onze mening bezuinigd had kunnen worden. Nu onze belastingvoorstellen zijn afgewezen, menen wij dat deze gelden voor een deel op alternatieve wijze aangewend kunnen worden. Het grootste deel willen wij voor de Minister beschikbaar houden voor het moment, dat de motie-Andriessen in discussie komt.

De heer **Konings** (PvdA): Dat is gemakkelijk gezegd. Concretiseert u eens de cijfers, waarover u praat!

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Ik mag de leden verwijzen naar onze tegenbegroting. Wij zijn begonnen met een 2%-bezuiniging aan te geven in de algemene linie. Het spijt mij dat de leden dit niet hebben gezien.

De heer **Laban** (PvdA): Dat is voor het grootste deel in de personeelssector.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Dat valt te bezien, mijnheer Laban. Wij zijn uitgegaan....

De heer **Laban** (PvdA): U moet het rekenapparaat van de heer Verbrugh eens lenen.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): ... van de gedachte, dat op alle punten 2% bezuinigd zou kunnen worden. Dat kunt u, mijnheer Laban in uw huishouden en dat kan de Minister op zijn departement. Als men dit niet gelooft, lijkt het mij verstandig, dat de Minister er zelf enige informatie over geeft.

De heer **Konings** (PvdA): Ik wil het nog even hebben over die....

De **Voorzitter**: Neen, het woord blijft aan mevrouw Ginjaar-Maas.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben de stellige overtuiging op grond van informatie, die ons hebben bereikt, dat het departement op het moment aan het sinterklaas spelen is op het punt van de materiële voorzieningen, dat wil zeggen dat in hoog tempo allerlei extra bedragen worden uitgegeven aan materiële voorzieningen van scholen. Ik zou de Minister willen vragen, ons daarover volledig in te lichten.

Minister **Van Kemenade**: Heeft u de bijlage gelezen, die bij de stukken lag, waaruit blijkt dat wij het noodzakelijk hebben geacht, een eenmalige fysieke beperking in de materiële exploitatie-uitgaven aan te brengen?

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Bedoelt u de bijlagen, die een half uur geleden binnen zijn gekomen?

Minister **Van Kemenade**: Neen, de bijlagen, die de vorige week zijn verstrekt.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Ik doel op het feit, dat scholen zeer onlangs bericht hebben gekregen dat zij hun verlanglijstjes voor 1976 en volgende jaren nog dit jaar kunnen indienen en wat daarop staat kunnen besteden op voorwaarde, dat het geld voor 1 januari a.s. is uitgegeven. Wij vinden, dat de Minister ons volledig op de hoogte moet brengen van waar die gelden vandaan komen en hoe die spaarpotten in elkaar zitten. Mijnheer de Voorzitter! Nog slechts enkele opmerkingen:

Hoe staat het met het project-amanuensis op m.a.v.o. en l.b.o.? Zou de invoering van de amanuensis op het l.b.o. niet tot besparingen kunnen leiden?

Wellicht ten overvloede: het voorbereidend jaar h.b.o. moet gehandhaafd blijven.

In toenemende mate worden uitgeverijen van schoolboeken beconcurrerd door de leerplancommissies en de pedagogische centra. Al te dol wordt het ons echter als leden van een leerplancommissie gezamenlijk een stichting oprichten, welke vervolgens een contract afsluit met één uitgever. Wat denkt de Minister hier aan te doen?

Bij het Herseninstituut vindt een beleid plaats van eerst afbreken en daarna kijken, of hetgeen is afgebroken misschien beter behouden had kunnen blijven. In hetzelfde verband kan ik ook het NOBIN noemen. Mijn fractie vindt, dat ten aanzien van beide gevallen het uiterste gedaan moet worden om tot een bevredigende oplossing te komen.

Ik kom tot mijn conclusies.

Wij wijzen een verdeel- en heerspolitiek van de Minister af!

Wij wijzen een beleid af, dat slechts oog heeft voor vernieuwingen en niet voor het bestaande onderwijs!

Wij wijzen een beleid af, dat kansen afsnijdt in plaats van kansen biedt.

□ De heer **Laban** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Bij de behandeling van de ontwerp-begroting 1976 van het departement voor Onderwijs en Wetenschappen zullen namens mijn fractie spreken Kees Kolthoff over de experimenten en het wetenschappelijk onderwijs, David van Ooijen over de thema's vrijheid van onderwijs en decentralisatie, terwijl ik de algemene toetsing van het beleid, de nieuwe maatregelen en de bezuinigingen, en ook wat afzonderlijke punten zal behandelen.

Voórdat ik daartoe overga, wil ik aandacht schenken aan het vertrek als bewindsman van collega Veerman en het optreden als Staatssecretaris van de heer De Jong.

Wij betreuren uw gedwongen vertrek, collega Veerman. U was voor ons altijd bereikbaar en bereid aandacht te geven aan de zaken, die wij u voorlegden. Wij waarderen het, dat u de scholenbouw op een betere wijze dan tot nu toe het geval was, heeft geregeld en opgevoerd, het avond-m.e.a.o. alsnog de mogelijkheid heeft geboden tot het afgeven van 'deelcertificaten' per vak, waarmee de leerlingen en de scholen ten zwaarste gebaat zijn. Het m.a.v.o.-project (ook al is daar kritiek op uit te oefenen) is door u van de grond getild. Het ophouden van het wetsontwerp Harmonisatie brugklas vonden wij geen pluspunt, maar dat vechten we wel met uw opvolger uit. Ik vraag hem dan ook nu wanneer wij de

nota naar aanleiding van het eindverslag op dit wetsontwerp kunnen verwachten. Dank voor de goede samenwerking, die wij nu weer aan deze zijde van de regeringstafel kunnen voortzetten.

Ja, mijnheer de Voorzitter! Nu is Staatssecretaris De Jong, na lange overpeinzingen in Frankrijk, kersvers uit het onderwijsveld tot het kabinet toegetreden, daarnaast ingehuurd als anti-revolutionair en voorstander van het bijzonder onderwijs. 'Waakhond' heeft een wat te wantrouwige klank, maar hij heeft er zich niet aan gestoten, zo zegt de heer De Jong in een van zijn vele interviews. Misschien wil de Staatssecretaris in dit huis eens duidelijk zeggen of de instelling en het beleid van de Minister ten opzichte van het bijzonder onderwijs nu al dan niet een soort waakhondfunctie noodzakelijk maakt. Het is begrijpelijk, dat de Staatssecretaris zich in het begin wat wilde oriënteren, afwachten zo men wil. Het beeld van de wip tussen de Minister en het Nederlands Genootschap van Leraren was echter slecht gekozen. Het plaatje deugde ook niet. De wip kon niet in evenwicht zijn, daarvoor zijn de bezetters van de uiteinden van de plank van te verschillend gewicht, in elk geval figuurlijk.

Een kop in het Nederlands Dagblad van 22 november jongstleden luidt: Klaas de Jong: Fries-gereformeerd. Mijnheer de Voorzitter! Het is niets nieuws te zeggen, dat mijn fractie Friezen en gereformeerden over het algemeen waardeert. Zij zijn – ook al denken ze over bepaalde zaken soms anders dan wij – en werken vanuit hun inspiratiebron vasthoudend en betrouwbaar. Ik ga ervan uit, dat de Staatssecretaris aan deze karakteristiek voldoet.

Ik heb, dacht ik, voor hem een beter beeld dan de wip ontleend aan het fierljeppen of wel het polsstok verspringen, met excuses voor mijn uitspraak aan de Voorzitter. Ik wens hem toe, dat hij na het afwachten nu een goede aanloop zal nemen, hoog in de stok zal klimmen, goed zal timen en de verste sprong zal maken. Ik verwacht, dat hij dan als Staatssecretaris dichter bij de Minister zal uitkomen dan hij als buitengewoon lid van het NGL voor mogelijk zal hebben gehouden. Sterkte toegewenst, vooral ook in deze dagen, waarbij u het leeuwedeel van de bezuinigingen zult moeten verdedigen.

Na deze noodzakelijke inleiding kom ik tot de hoofdmoot van mijn betoog, waarbij ik wil proberen mij niet te ver-

liezen in te veel details. Als rode draad zal door onze inbreng lopen het toetsen van het beleid in 1975 en het voorgenomen beleid voor 1976 aan de prioriteiten, neergelegd in Keerpunt, uiteraard binnen het kader van het totale beleid van het kabinet. Het zwaartepunt van de beoordeling zal daarom liggen bij wat de Minister en zijn Staatssecretarissen hebben gedaan en van plan zijn te doen voor de verbetering van de ontplooiingsmogelijkheden via het onderwijsbeleid van de kansarmen in onze samenleving.

In dit jaar zijn een aantal zaken van de grond gekomen, waarvoor wij grote waardering hebben. Ik noem onder andere het stimuleringsbeleid ten behoeve van de scholen in achterstandsgebieden, de verdere verlaging van de groeps grootte in het kleuter- en basis-onderwijs, de verdere stappen op weg naar taakverlichting van de hoofdleidsters en hoofdonderwijzers, de optrekking van de salarissen van het personeel bij het kleuter- en basis-onderwijs, de voorzieningen voor kinderen van buitenlandse werknemers, de verbetering van de vervoerskostenregeling voor kinderen van het speciale onderwijs, de verbetering van de tegemoetkoming studie- en reiskosten, het gelijktrekken van de normen voor de berekening van de studietoelagen voor h.b.o.- en w.o.-studenten.

De oprichting van de Stichting Leerplan Ontwikkeling moet ook worden genoemd, al zouden wij daarvoor liever een wat compacter bestuur hebben gezien. Verder is door het geredkomen van de discussienota 'Contouren van een toekomstig onderwijsbestel' een aanzet gegeven voor een nationaal plan voor de ontwikkeling van het onderwijs, een punt, dat niet alleen is opgenomen in Keerpunt, maar ook in het 'Groene boekje' van de christen-democraten. Ten slotte zijn de experimenten met de nieuwe basisschool voor 4- tot 12-jarigen en de middenschool experimenten van start gegaan.

Het is stellig geen volledige opsomming van de punten, waarover mijn fractie haar voldoening uitspreekt. In deze dagen, waarin de bewindslieden op onderwijs vaak in het middelpunt van kritiek staan is het wel eens goed hier deze zaken op een rijtje te zetten. Hiermee wil ik overigens niet de indruk wekken, alsof er op Onderwijs en Wetenschappen een paar heiligen zitten. De kritiek is er ook van onze kant, maar dat komt nog. Bewindslieden kunnen de steun van een meedenkend, meelevend en bekwaam team van medewerkers niet ontberen. Ik weet hoe loyaal,

Laban

constructief en met volle inzet de medewerkers van het departement de bewindslieden hebben bijgestaan om in de afgelopen jaren zoveel zaken te hebben kunnen aanpakken. Het is hier de plaats daarvoor onze hartelijke dank uit te spreken.

Mijnheer de Voorzitter! Nu kom ik tot begroting voor 1976, de nieuwe maatregelen en de bezuinigingen. Deze wil ik bekijken tegen de achtergrond van de economische situatie, onze prioriteiten en de totale bijstelling van de meerjarenramingen 1976 voor de gemeenschapsvoorzieningen met 1500 mln. gulden. Ik zal een paar cijfertjes noemen. De uitgaven op de Onderwijs en Wetenschappen-begroting belopen 17 mld. gulden, om en nabij 25% van de gehele rijksbegroting. Hierop zijn bezuinigingen toegepast tot 160 mln. gulden of nog geen 1% van 17 mld. Van de totale bezuinigingen van 1500 mln. voor 1976 iets meer dan 10%. Daarbij komen 60 mln. in te leveren via verhoging verpleegprijs van de academische ziekenhuizen. Daartegenover staan 114 mln. voor nieuwe maatregelen. Hoewel voor de getroffen sectoren de 160 mln. bezuinigingen harde realiteit blijven, is het een feit, dat het verschil tussen bezuinigingen en investeringen 46 mln. is of 0,27% van de totale Onderwijs en Wetenschappen-begroting. Ik heb de cijfers maar eens genoemd om nog eens hard te maken, dat het kabinet bij alle noodzaak tot bijstelling van de meerjarenraming voor 1976 ook dit welzijnsdepartement heeft gespaard en terecht!

Mijnheer de Voorzitter! Tegen deze bezuinigingen wordt storm gelopen vooral door de docenten en studenten van de sectoren, die moeten inleveren. Dat is begrijpelijk, het doet pijn. Tot nu toe was het mogelijk voor de voorrangssectoren meer uit te geven en voor de overige met name de sector voortgezet onderwijs zeker niet minder. De Minister heeft het bij herhaling publiekelijk betoogd. Dat was een behagelijke toestand voor iedereen. Nu is het anders. Nu dwingen de verslechterde economische ontwikkelingen tot een minder snelle groei van de uitgaven voor nieuwe activiteiten. Nu geldt het motto: met oud geld nieuwe dingen doen. Dit parlement is gedwongen een keuze te maken, met name ook een politieke keuze. Mijn fractie heeft dat gedaan. Wij kunnen en willen ook nu het moeilijk is onze uitgangspunten niet loslaten. Onze fractie kiest dan ook met de bewindslieden voor de uitbreiding van het stimuleringsbeleid voor

de scholen in de oude stadswijken en op het platteland, voor de kinderen van buitenlandse werknemers en van Suriname, voor de woonwagenkinderen, voor de werkende jongeren, de jong volwassenen en kortom allen die buiten hun schuld in een achterstands-situatie terecht zijn gekomen. Wij steunen al die activiteiten en experimenten, die een bijdrage leveren of mogelijk kunnen leveren om ons onderwijs zo in te richten, dat deze kansarmen een werkelijke mogelijkheid krijgen zich te ontplooiën en mondig te worden. Dit betekent, dat mijn fractie haar instemming betuigt met de voorgestelde uitgaven voor nieuwe activiteiten, die vrijwel geheel aan deze criteria voldoen. Het houdt tevens in, dat wij op enkele hierna te noemen uitzonderingen met de voorgestelde beperkingen kunnen meegaan. Dat zijn geen prettige dingen, onder de gegeven omstandigheden zeker niet omdat mede een aantal arbeidsplaatsen verloren gaat, ook al zullen door nieuwe maatregelen en de groei van het aantal leerlingen uiteindelijk ruim 5700 arbeidsplaatsen meer uit de bus komen.

Mijnheer de Voorzitter! Enige kritische opmerkingen en vragen over de toegepaste bezuinigingen. Onoverkomelijke bezwaren hebben wij tegen de 18-20 maatregel bij de m.t.s.'en en de nautische opleidingen. Daarbij is te veel in de harmonisatiesfeer gedacht zonder na te gaan of in bepaalde onderwijsvormen geen problemen rijzen. In het m.t.o. zijn onderwijskundige ontwikkelingen aan de gang (gedifferentieerde keuzepakketten en project-onderwijs) die een individualiserend karakter hebben. De stuurcommissie m.t.o. heeft daarom voorgesteld de gemiddelde groepsgrootte te verlagen tot 16. Direct daarover heen wordt een rondschriven gezonden aan de scholen voor een verhoging tot 20. Geen wonder, dat de docenten dan in de gordijnen klimmen, te meer, omdat ook bij de praktijklessen veiligheidsproblemen kunnen ontstaan. Dit is een weinig zorgvuldig beleid. Wij vinden dan ook, dat deze zaak moet worden teruggedraaid. De Staatssecretaris is daarmee doende; wij horen graag welke oplossing hij heeft. Wanneer deze onbevredigend is, zal mijn fractie een amendement indienen om beperkingen opnieuw van structurele dekking te voorzien.

De verhoging van de groepsgrootte in het m.a.v.o. en met name voor de categorale streekscholen van kleine omvang vindt mijn fractie onverantwoord, maar niet omdat wij zulke

voorstanders zijn van categorale m.a.v.o.-scholen, integendeel. In de regio's zijn dit echter nog steeds de instellingen, waarop veel kinderen zijn aangewezen. Nu dreigen witte plekken op de onderwijskaart te ontstaan omdat de maatregelen bij die kleine scholen zo diep ingrijpen dat onvoldoende variatie in vakkenpakketten zal ontstaan. Wij verzoeken de Staatssecretaris dan ook met klem voor categorale m.a.v.o.'s beneden de 225 leerlingen een verzachting in te bouwen. Het facultatief stellen van de vakken Nederlands en gymnastiek in het h.b.o. geeft ons met name ten aanzien van het Nederlands nog problemen. Bij de behandeling van het wetsontwerp zullen wij een definitief standpunt innemen.

Ten aanzien van de afschaffing van het voorbereidend jaar heeft de Kamer destijds via de motie-Van Ooijen een aantal voorwaarden gesteld. Wij blijven van mening, dat het voorbereidend jaar een vreemde eend in de onderwijtsbij is. Met het niet meer toelaten van mavo-leerlingen gaan wij akkoord. Havo is de normale ingang voor de h.b.o.-scholen. Wij willen hier graag van de bewindslieden horen of het in het m.t.o. nu voldoende voorzieningen zijn getroffen om de doorstroming van de studenten naar het eerste jaar h.b.o. te verzekeren. Daarnaast willen wij weten of op verantwoorde wijze in het eerste jaar h.t.s. een differentiatie voor havo-leerlingen met zekere tekortkomingen - daarbij wordt niet bedoeld op inadequate vakkenpakketten - kan worden ingevoerd en de daarvoor te verlenen faciliteiten voldoende zijn om per 1-8-1976 het voorbereidend jaar te laten vervallen. Daarvan zijn wij op dit moment niet overtuigd. Uitdrukkelijk willen wij ook horen welke mogelijkheden de bewindslieden hebben om de h.t.s.-en ertoe te brengen hun beginniveau beter af te stellen op het havo-eindniveau. Ik moet ook aandacht vragen voor de vergissing die is gemaakt bij het vaststellen van de bezuinigingen voor het h.e.a.o. De Staatssecretaris weet wat ik bedoeld; het is te technisch om hier te behandelen. Door het verschil tussen de formules van de h.t.s.- en de h.e.a.o.-scholen leidt toepassing van dezelfde correctiefactor tot extra ongunstige groepsgrootte bij het h.e.a.o. Ik ga er van uit, dat deze fout hersteld wordt.

Mijnheer de Voorzitter! Ter afsluiting van mijn opmerkingen over de bezuinigingen wil ik tot uitdrukking brengen, dat wij deze toch van ad hoc-achtige aard vinden. Als we kijken naar de noodzakelijke maatregelen en gewen-

ste voorzieningen in het rechtspositie-
onele en onderwijskundige vlak dan
komen we er niet met een ad hoc-toe-
passing van het beginsel 'nieuwe din-
gen doen met oud geld'. Bij een begro-
ting met 85% personeelslasten is de
manoevreerruimte al een eind inge-
perkt. Toch moet er een beleid blijven,
dat een herverdeling van de onderwijs-
uitgaven ten behoeven van de achter-
blijvers en de vernieuwing tot uitgang-
punt heeft. Daarin past het streven
naar grotere doelmatigheid, naar gro-
tere soberheid, betere coördinatie van
onderzoek en ontwikkelingswerk, een
doelmatige verzorgingsstructuur, be-
tere planning en ook beter inzicht - ik
ben het dan een keer eens met me-
vrouw Ginjaar - in de ontwikkeling van
de uitgaven. Die moeten beter te ana-
lyseren zijn.

In dit verband, komen ook de gren-
zen tussen de vrijheid van inrichting
en de betaalbaarheid van ons onder-
wijs aan de orde. Zowel oud-minister
Van Veen als Staatssecretaris De Jong
wezen en wijzen daar terecht op. De-
centralisatie van het beheer, waarbij
de verantwoordelijkheid voor de be-
stedingen een bepaald, jaarlijks vast te
stellen deel van de onderwijsuitgaven
bij regionale organen wordt gelegd,
kan de doelmatigheid bevorderen.
Zo'n beleid om het onderwijs betaal-
baar te houden en om de gewenste
vernieuwingen door te voeren, moet
natuurlijk in goed overleg met de be-
trokkenen worden uiteengezet. De be-
windslieden zijn daar ons inziens mee
doende, maar krijgen niet altijd het be-
grip en de steun uit dit parlement die
noodzakelijk zijn. Het spreekt vanzelf,
dat de botte-bijlmethode van de VVD,
die om zo'n 460 mln. extra-bezuiniging
vraagt, onder het motief op 17 mld kun
je altijd een paar procent bezuinigen
en waar je dat doet zoekt u maar uit
Minister, in zo'n beleid niet past. Een
billijker bezoldigingssysteem en een
rechtvaardiger arbeidsverdeling is ook
binnen het onderwijs goed denkbaar
en noodzakelijk. Daar liggen wat histo-
risch gegroeide onbillijkheden, die niet
steunen op onderzoek naar de zwaarte
van de functies en taken binnen het
onderwijs. Hieromtrent is nu wat meer
bekend. Wij vragen de Minister dan
ook met klem de hele kwestie van de
normbetrekkingen, inclusief de
26-29 zaak van de 1e graadsleraars en
de gebonden weektaak, op de kortst
mogelijke termijn in het georganiseer-
de overleg te brengen. Dit geldt ook
voor de gecombineerde dag- en
avondbetrekking, die nu nog maxi-

maal 37 uur mag bedragen. Het komt
ons noodzakelijk voor, dat bij de be-
grooting 1977 met de resultaten van dit
overleg rekening kan worden gehou-
den. Verder graag de opvatting van de
Staatssecretaris met betrekking tot de
vraag of de toewijzing van de kostbare
taakuren wel op een verantwoorde
wijze plaatsvindt. Worden ze werkelijk
voor de juiste doeleinden gebruikt en
aan de leraren toegewezen, die daarop
de meeste aanspraak kunnen maken?

Mijnheer de Voorzitter! Het verschil
tussen de exploitatie- en inrichtings-
kosten voor het mavo en het vwo-havo
is ons inziens nog te groot. Wij vragen
een herziening. Daarbij zal een versoe-
bering bij havo-vwo uitgangspunt die-
nen te zijn. De inrichting zal volledig
gelijkgeschakeld dienen te worden.
Een oude eis trouwens van mijn frac-
tie.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb nog
een aantal verspreide opmerkingen.

Uit de nota naar aanleiding van het
eindverslag hebben wij kennisge-
nomen, wat de Minister doet om de nog
steeds ongelijke deelname van meis-
jes aan het onderwijs sneller recht te
trekken. Wij zijn het daarmee wel eens.
Het is ook waar, dat ombuiging van de
traditionele mentaliteit, dat meisjes
niet zoveel hoeven te leren, slechts ge-
leidelijk gaat. Wij vragen de Minister
niettemin aan dit aspect systematisch
extra aandacht te geven bij het uitzet-
ten van nieuwe stukken beleid. Ik vind
dat dit punt bij iedereen die daarmee
 bezig is steeds in het achterhoofd
moet blijven.

Naar aanleiding van de opheffing
van de opleiding Verzorgende Beroe-
pen en de ombouw van de Inas-oplei-
dingen tot minimaal één en maximaal
twee jaren met inbegrip van de prak-
tijkstage, wijs ik de Staatssecretaris op
het volgende. Tijdens het mondeling
overleg hebben wij ons sterk verzet te-
gen de zogenaamde parkeerschoolge-
dachte. Dat wil zeggen dat meisjes uit
de l.h.n.o.-scholen, die te jong zijn, om
toegelaten te worden tot de in-servi-
ce-opleidingen in de gezondheidszorg,
vastgehouden worden in de Inas-oplei-
ding tot ze oud genoeg zijn. Wij ho-
ren graag van de Staatssecretaris op
welke wijze bij de nu gekozen oplos-
sing aan onze bezwaren tegemoet is
gekomen.

Mijnheer de Voorzitter! Het was ver-
standig het verplichte centrale examen
in het l.b.o. een jaar later in te voeren.
Hoe ligt de zaak nu in de scholen?
Graag met name informatie omtrent
de niveau-differentiatie. Zijn er nu dui-
delijke afspraken gemaakt omtrent de
normen en niveau's, waaraan leerlin-

gen moeten voldoen voor toelating tot
het m.b.o.? Zo ja, worden daaromtrent
voldoende inlichtingen verstrekt aan
de ouders?

Over de werkende jongeren slechts
korte kanttekeningen nu de bespreking
van de nota Participatie-onderwijs
komt. Wij gaan ermee akkoord dat er
geen verdere uitbreiding partiële leer-
plicht zal plaatsvinden voor de twee
dagen voor 16-jarigen goed zijn uitge-
voerd. Wij hebben grote zorg over de
terugloop bij het vormingswerk. Als
het kan zouden wij graag wat meer in-
zicht in de deelnamecijfers per 1 no-
vember jl. krijgen. Het vormingswerk is
toch één van de pijlers, waarop het par-
ticipatie-onderwijs moet steunen. In de
praktijk is er nog nauwelijks sprake van
integratie tussen beroepsbegeleidend
onderwijs en het vormingswerk, on-
danks het faciliteitenbeleid. Beide insti-
tuten zouden zich van hun gezamenlijke
verantwoordelijkheid voor de werkende
jongeren meer bewust moeten zijn. Het
feit, dat de stagenota niet voor half 1977
kan verschijnen, stelt ons teleur; wij
verwachten dat de redenen daarvoor in
de brief van de vaste commissie zullen
worden verwerkt. De Minister neemt
wel een voorschot op een komende sta-
geregeling in de vorm van een amvb,
die wordt voorbereid. Dit is begrijpelijk,
omdat er anders misschien te weinig
stageplaatsen beschikbaar komen. Wij
nemen aan, dat deze concept-amvb in
een mondeling overleg aan de orde
komt, nu er onvoldoende zicht is op de
algehele regeling met de daaraan ver-
bonden minimumloonproblematiek.
Het achteraf controleren, of voldoende
onderwijskundige garanties zijn inge-
bouwd en het ontbreken van een duidel-
ijke beroepsprocedure hebben voorals-
nog onze instemming niet.

Wij gaan akkoord met de gedachte
om de kapitaalvernietiging door de
bouw van noodscholen in te dammen.
Wij vinden dat die terecht zoveel mo-
gelijk wordt beperkt. Het beleid moet
zich richten op sobere, semi-perma-
nente gebouwen in bouwstromen.
Welke tijds- en financiële besparingen
leveren deze bouwstromen op?

Ook de stichting van multi-functio-
nele gebouwen verloopt in de prak-
tijk niet goed. Er is een mooie broch-
ure rondgestuurd, maar wij moeten
constateren dat er te weinig coördina-
tie plaatsvindt van de verschillende
subsidierregelingen en bij het hanteren
van de interne richtlijnen van de on-
derwijsinspectie. Gemeenten en bestu-
ren raken, wanneer zij tot samenwer-
kingsprojecten komen, in moeilijkhe-
den omdat de financiële consequen-
ties daarvan niet worden vergoed.

Kunnen de interne richtlijnen gepubliceerd worden, ook die voor de geïntegreerde kleuter- en basisscholen?

Wij steunen alle pogingen om de gebouwen intensiever te gebruiken, mits dat roosterteknisch uitvoerbaar is.

Kan de bewindsman ook eens nagaan, hoe de situatie is bij de eindexamens, vooral bij v.w.o., h.a.v.o. en m.a.v.o.? Vanat mei worden klassen naar huis gestuurd en juni is in feite een volledig verkapte vakantiemaand. De scholen staan dan grotendeels leeg. Kan hieraan iets worden gedaan?

De grote werkloosheid in sectoren kleuter- en basisonderwijs zit ons verschrikkelijk dwars. Die is – ondanks de voor 1976 voorgenomen gerichte uitbreiding van het aantal arbeidsplaatsen – onaanvaardbaar hoog. Bovendien is de gemiddelde klassegrootte in deze voorrangsectoren zeker voor verlaging vatbaar. Het aantal werkloze kleuterleidsters en onderwijzers bedroeg per september 1975 globaal respectievelijk 1883 en 1692. Daar komen nog per 1 januari aanstaande als gevolg van de noodzakelijke wettelijke afvloeiing wegens daling van het gemiddelde aantal leerlingen per school extra aantallen bij. De Minister kan ons daaromtrent neem ik aan, meer informatie verschaffen. Mijnheer de Voorzitter! De financiële situatie maakt het ons helaas onmogelijk, te vragen alle werkloze leidsters en onderwijzers in te zetten. Dit zou onrealistisch zijn. Nu echter het wetsontwerp tot wijziging van de teldata er ligt, dringen wij er met klem op aan, de afvloeiing per 1 januari a.s. eenmalig uit te stellen tot 1 augustus 1976, het begin van het nieuwe schooljaar. Dit wordt regel na aanvaarding van het wetsontwerp. Wij vragen een toezegging van de Minister, zich hiervoor in het kabinet sterk te maken.

In verband met de internationale betrekkingen is het mij bij het doorlezen van de memorie van toelichting opgevallen dat aan een aantal culturele verdragen met staten aandacht is geschonken. Andere zijn buiten beschouwing gebleven. Over de niet-besproken, maar wel bestaande verdragen, bijvoorbeeld met Zuid-Afrika of de Sovjet-Unie zouden wij wel van gedachten willen wisselen. Dat zou nu kunnen, maar het lijkt mij beter, dat te doen aan de hand van de van de toegezegde nota internationale culturele betrekkingen. Kunnen wij die nota binnen anderhalve maand in de Kamer verwachten?

Ik moet overigens constateren dat de Minister vandaag eigenlijk in de Raad van Ministers van de EG had moeten zijn. Ik heb soms de indruk, dat de Minister niet enthousiast aan deze zaken meewerkt. Toch liggen de problemen....

Minister **Van Kemenade**: Het kan niet anders, want ik moet vandaag hier zijn.

De heer **Laban** (PvdA): Ik begrijp dat dat vandaag niet kan, maar ik heb die indruk ook uit het verleden, terwijl er nu van de kant van het Europese Parlement op is aangedrongen, dat die raad niet meer in conferentie maar als ministerraad bijeen komt. Ik wil de Minister vragen of hij wat meer zou willen doen voor de Europese voorlichting in het Nederlandse onderwijs. Met name vraag ik hem hoe zijn opstelling zal zijn bij de vaststelling van de richtlijn voor onderwijsvoorzieningen die op Europees vlak zal worden vastgesteld voor migrantenkinderen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom tot het slot van mijn verhaal. Mij even beperkend tot de sectoren, die ik besproken heb, zie ik een deskundige Minister, die hard werkt aan een dynamisch beleid, die de discussie zoekt overal in het land, die een principiële politieke aanpak heeft, maar die ook politiek meer dan zijn voorgangers controleerbaar is. Wij hebben daar de grootste waardering voor. Toch wordt gesproken over onrust in het onderwijsveld. Die weerspiegelt zich ook wel wat in dit parlement bij de partijen, die het kabinet gedogen. Het is stellig niet in het gehele veld. Het kleuter- en basisonderwijs reageert overwegend positief. Het l.b.o. heeft van oudsher soepelheid betoond als het ging om vernieuwing, aanpassing van het onderwijs aan de samenleving. Afgezien van de begijpelijke weerstand tegen sommige beleidsaanpassingen concentreert de onrust zich het sterkst in de v.w.o.- en h.a.v.o.-sector. Een deel van de onrust wordt uit partijpolitieke overwegingen veroorzaakt door de oppositiepartijen, die de mensen bang proberen te maken door op onverantwoorde wijze en zonder bewijzen te suggereren, dat deze Minister de onderwijsvrijheid wil aantasten en politieke indoctrinatie nastreeft. Mijnheer de Voorzitter! Het moet voor eens en voor altijd duidelijk zijn – wij worden langzamerhand een beetje ziek van die discussie – dat onze fractie een dergelijk beleid aan haar Minister niet zou toestaan. Die spookverhalen zoals de Minister die terecht noemt, moeten uit de discussie verdwijnen. Daarnaast

leeft het gevoel meen ik dat de Minister maar praat over verandering en vernieuwing en wat wij doen in het huidige fungerende onderwijs maar niks vindt. Het moet allemaal weer anders. Mijnheer de Voorzitter! Dit is volstrekt ten onrechte. In de macro-structuur van de Wet op het voortgezet onderwijs is sinds het optreden van dit kabinet niets veranderd. Natuurlijk zal de Minister met instemming van het parlement middenschoolexperimenten op gang brengen. Natuurlijk heeft hij in de discussienota de middenschool in de nieuwe onderwijsopzet opgenomen. Met overtuiging en dit vloeit voort uit het politieke programma, waarop hij is toegetreden. Hoe de middenschool er uit zal zien, vloeit voort uit de experimenten en ten slotte beslist nog altijd dit parlement. De w.v.o. laat niet-structuur doorbreken de experimenten toe. Het is goed, dat de *Staatssecretaris hier eens uiteenzet*, wat er op dit gebied gebeurt en wat er staat te gebeuren.

Binnen het kader van een rechtvaardiger inkomens- en arbeidsverdeling kan het onderwijs niet buiten schot blijven. Het is geen eiland in de samenleving. Er bestaat een neiging tot negatieve opstelling bij een enkele onderwijsvakorganisatie ten opzichte van een internationaal georiënteerde onderwijskundige ontwikkeling, die voortkomt uit de veranderingen, die zich snel voltrekken in de samenleving. Van intellectuelen – en dat zijn leraren toch zei de voorzitter van het N.G.L. – mag verwacht worden, dat zij die onderkennen, daarop niet paniekachtig reageren, dat zij boven eigen belang en de eigen vertrouwde, maar beperkte sector kunnen heen kijken. Die sector is niet alleen een onderdeel van het totale onderwijs, maar het onderwijs is uiteraard een van de belangrijkste sectoren van de maatschappij.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat de diepere oorzaak ligt in het feit, dat wij in Nederland altijd een vrijwel puur distributief onderwijsbeleid hebben gehad. Men leze er de vele publikaties van bijvoorbeeld professor Idenburg op na. Nu is dat anders. Nu zit er een Minister, die met grote kennis van zaken de onderwijskundige ontwikkelingen stuurt en bevordert onder parlementaire controle. Daaraan is men niet gewend. Misschien realiseren Minister en onderwijsveld zich dat onvoldoende. Het evenwicht in de toediening van nieuwe gedachten en de opnemingsmogelijkheid in het veld is, geloof ik, nog niet gevonden. Beide partijen moeten zich daarvan bewust zijn en daaraan wat doen. Ook de Minister er-

kent met mijn fractie, dat vernieuwing en verandering slechts tot stand kunnen komen als de vrouwen en mannen in de scholen daarvan overtuigd zijn en die willen dragen. Zij hebben een moeilijke en verantwoordelijke taak en zij kunnen aanspraak maken op de waardering van mijn fractie.

Het beleid van de Minister beoordeelen wij positief. Naast allerlei andere zaken willen wij ook nu het moeilijker wordt, met hem principieel voorrang geven aan het vergroten van de kansen voor de kinderen met achterstanden aan de democratisering van ons onderwijs en aan het uitgangspunt, dat wij meer mensen mondig moeten maken. De samenleving heeft daaraan, meer dan ooit, behoefte.

De heer **Kolthoff** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Machten, sterker dan ik, hebben voorkomen, dat ik wellicht – dit zal moeten blijken – precies die overzichtelijkheid en die zoetgevooidheid in mijn betoog zal hebben kunnen leggen, die ik altijd zo graag tegenover een gehoor nastreef, en waardoor ik zo nu en dan zal moeten bladeren in mijn papieren. Hiervoor vraag ik bij voorbaat clementie.

Als ik de heer Laban hoor spreken over onderwijs, valt het mij altijd op, dat hij iets lovender is en dat ik zelf iets kritischer ben in het spreken over dit beleid. Ik ben er nu achter gekomen, hoe dit komt. De heer Laban heeft eenvoudig een veel beter geheugen dan ik

en daardoor kan hij dus ook langer over deze goede zaken spreken.

Een kernpunt, een kernbegrip in het onderwijs, niet minder dan in bij voorbeeld de economie, is de beheersbaarheid van het systeem of onderdelen ervan. Zoals bij andere sociale systemen – wij spreken hier natuurlijk niet over technische en natuurwetenschappelijke systemen – doet zich het probleem voor van de aard en de mate van de beheersing, die men nastreeft en die men legitiem acht en waar men die beheersing in het systeem wil leggen. De discussies over de structuurnota en de vrijheid van onderwijs, die wij in deze Kamer voeren, laten zich voor een belangrijk deel in die termen bespreken. Dit zou van tijd tot tijd zijn nut kunnen hebben bij het nastreven van helderheid in de discussie. Misschien willen partijen in deze Kamer, die maar niet uitgesproken kunnen of willen raken over de structuurnota van het onderwijs, waarover wij twee dagen in een openbare commissievergadering en een deel van onze tijd bij de behandeling van deze begroting waarschijnlijk wel zullen spreken en waarmee wij in het nieuwe jaar verder zullen gaan, dit eens overwegen. Ik noem het punt van de beheersbaarheid hier, omdat het een rol speelt in beide delen van mijn betoog, dat zal gaan over de onderwijsexperimenten en het wetenschappelijk onderwijs.

Wat de vernieuwing van het onderwijs betreft, stel ik nog maar eens, dat wij de politieke uitgangspunten, die ten grondslag liggen aan dit beleid en waaraan bij voorbeeld de VVD zo vriendelijk algemene bekendheid heeft willen geven en dit steeds maar weer doet, delen. Zij zijn nu te bekend om ze nog eens op te noemen.

Deze vernieuwingen en ontwikkelingen vergen een instrumentarium, waarover wij zojuist in de vaste commissie enkele dagen hebben gesproken. Ik vat enkele van de belangrijkste conclusies samen, die daar van onze kant zijn gevallen ten aanzien van – wat genoemd wordt – de verzorgingsstructuur, die van het grootste belang is voor het experimenteren in het onderwijs.

Een van die conclusies, die ook zeer relevant is voor de eigen richting en eigen inrichting van het onderwijs, was, dat wij vinden dat sterke, goed geoutilleerde verzorgingsstructuren een veel betere garantie voor het realiseren van – wat de Minister noemde – de ontmoeting van de twee grondwettelijke eisen van vrijheid en deugdelijkheid van het onderwijs vormen dan een te sterk opgedeelde, verzuilde opzet.

Een andere conclusie was, dat vrijheid van inrichting, ook of juist met de daaraan gestelde grenzen, voor een volwaardige uitwerking een volwaardig instrumentarium vergt.

Een derde conclusie had betrekking op de leerkrachten, waarvan wij zeiden dat zij zelf in staat moeten worden gesteld om onderwijskundige informatie te verwerven en te verwerken, behalve wanneer die sterk technisch van aard is.

Ik meen dat deze punten zeer relevant zijn bij het spreken over de experimenten, die op het ogenblik op gang komen.

De doelstellingen en uitgangspunten van die experimenten, voorzover in hun algemeenheid duidelijk aan ons, onderschrijven wij, maar wij hebben wel problemen met de voortgang. Daarover wil ik een aantal vragen stellen. In de eerste plaats: zijn er problemen geweest bij de keuze van scholen; wie doet mee en wie doet niet mee? Het zou goed zijn als de Minister over de aard van die problemen het een en ander kon zeggen.

Minister **Van Kemenade**: Spreekt u over de basisschool, de middenschool of het participatieonderwijs?

De heer **Kolthoff** (PvdA): Ik denk bij voorbeeld aan het probleem dat zich in Wychen heeft voorgedaan en ook aan andere problemen. Ik weet dat ze niet alle gelijk van aard zijn, maar het keuzeprocess en de criteria die daarbij worden aangelegd zijn van groot belang en zullen, naar ik aanneem, ook worden verhelderd.

Die criteria komen uit de publikaties van de innovatiecommissies naar ons gevoel niet zo verschrikkelijk helder naar voren. De rapportjes van de innovatiecommissies zijn zeer klein, bijna allemaal zeer dun en uiterst summier. Zij beschrijven wel wat er gebeurt in termen van handelingen: hoe vaak men bij elkaar komt, waarover men ongeveer praat, maar weinig scherp welke processen men wenst te bevorderen, wat exact de inhoud van de experimenten is, hoe men ze in de hand wenst te houden en in welke vorm men zal rapporteren. Ik heb er twee jaar geleden bij de begrotingsbehandeling over gesproken en mijn fractie is nog steeds van mening dat de striktheid, waarmee deze experimenten worden doorgevoerd, van het grootste belang is voor de overdraagbaarheid en de uitwisselbaarheid. Ik zou dit aan de hand van bij voorbeeld het vierde rapport van de innovatiecommissie middenschool verder kunnen uitwerken, maar ik zie daar in deze termijn van af, gelet op de tijd.

Ik wil wel een opmerking maken over het rapportje van de commissie open school. Het belangrijkste punt is waarschijnlijk wel, dat er zo buitengewoon weinig in staat. Het is een sympathiek rapport. De doelgroepen die door de innovatiecommissie zijn gekozen, spreken ons aan. Daaruit blijken de prioriteiten, zoals de vrouwen van boven de 30 die een andere keus voor hun bezigheden kunnen maken, de oudere werknemers en de jongere arbeiders. De wijze echter, waarop dit zal gebeuren, is door ons niet uit het rapport af te leiden. Wij hopen dan ook dat het snel zal worden gevolgd door een veel explicieter en duidelijker rapport.

In het algemeen heerst bij ons de wens, dat de rapportage over de experimenten duidelijker en explicieter zal zijn, dat men ook minder te werk zal gaan alsof er hier of in het buitenland niet eerder werd geëxperimenteerd. Ik herhaal dat dit in de eerste plaats door mij zelf twee jaar geleden en nog enkele jaren daarvoor door andere fractieleden reeds naar voren is gebracht.

De kwestie van de rapportering is ook van het grootste belang voor de mogelijkheid die daarmee geboden wordt en in het onderwijsveld en daarbuiten, inclusief de Kamer, om mee te denken en uiteindelijk mee te beslissen, want in laatste instantie zullen wij allen, kennis genomen hebbend van de technische merites van de experimenten, een politieke beslissing moeten nemen. Daarvoor is heel duidelijke informatie nodig.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ga over op het tweede punt dat ik aan de orde wil stellen, het wetenschappelijk onderwijs. Eerst een opmerking over de capaciteitsproblematiek die ons – wie niet? – hoog zit. Wij hebben verleden jaar een rapport aangeboden gekregen, waarin ramingen van aanbod en behoefte aan academici waren opgenomen. Voor dat rapport hadden wij waardering. Het was een eersteling. Er stond dan ook meer in dan in enig rapport daarvoor, per definitie. Aan de andere kant vonden wij dat het nog te weinig duidelijke informatie bevatte om op basis daarvan een bepaald beleid te kunnen voeren. Wij hebben toen in een motie gevraagd om snelle en goede aanvulling van dit soort gegevens. Ik zou willen vragen hoe het met de uitvoering van die motie gaat, omdat dit zeer relevant is voor het voeren van een rechtvaardig beleid op dit punt. Ik zou hier nog even, zeer in het

kort, aan willen koppelen de vraag, of de Staatssecretaris het komende jaar zijn gedachten eens wil laten gaan over de toekomstig viermaal uitgeloten, die in de afgelopen jaren steeds onder een ander regiem hun toelating hebben moeten proberen te krijgen. Wellicht vormt dit een speciale reden voor een aparte behandeling.

Aan de hand van enkele gebeurtenissen in het afgelopen jaar, die soms wel een lange voorgeschiedenis hadden maar geen van allen als een eindpunt kunnen gelden, soms zelfs pas als een beginpunt, zou ik de instelling van mijn fractie ten opzichte van het beleid willen aangeven. In mei van dit jaar hebben wij in deze Kamer, in november in de Eerste Kamer, de Wet herstructurering wetenschappelijk onderwijs aangenomen na zeven, volgens sommigen zelfs na 12 jaar voorbereiding, zodanig gewijzigd en geamendeerd, dat een ruime meerderheid in de Kamer ermee akkoord kon gaan.

Die wijzigingen en amenderingen die ons stemmen vóór de wet bepaalden, hadden met toezeggingen van de Minister gemeen dat zij een verruiming inhielden van een reeks van termijnen, maatregelen en hun toepassing. In de termen waarin ik zoeven gesproken heb, leidt de wet op bepaalde punten, de cursusduur, de fasering, een aantal andere punten, tot sterkere beheersing door de overheid, terwijl binnen die grenzen zoveel mogelijk ruimte voor invulling van het onderwijsstelsel is bepleit en toegezegd.

Wat nu de realisering van de herstructurering betreft, het opstellen, toetsen, goedkeuren door de Academische Raad van studieprogramma's, de hele gigantische operatie van de herprogrammering, maken wij ons enige zorgen over wat er tot dusverre op gang is gebracht. De richtlijnen ex art. 4 zijn ingediend. Wij zullen daarover nog praten. Er is al een advies van de Academische Raad ontvangen, dat van enige bezorgdheid getuigt, een bezorgdheid die wij wellicht delen. Wij komen hierop nog terug. Het feit dat er nog geen merkbare activiteiten ter versterking van Onderwijsraad, Academische Raad en ook binnen de instellingen heeft plaatsgevonden, geeft ons zorgen.

Dit alles wil overigens bepaald niet zeggen dat wij vinden, als men denkt aan uitbreiding van mankracht, dat het wetenschappelijk onderwijs aan een welverdiende personeels- en middelen-uitbreiding zou toe zijn. Nog steeds zijn wij van mening, dat het wetenschappelijk onderwijs, buiten de genoemde punten, op personeelsgebied

ruim, zeer ruim bedacht is. Nog steeds treft het ons als ongerijmd, dat men daar klassedelers aantreft, die vaak zonder aantoonbare relatie tot de onderwijskwaliteit letterlijk in geen verhouding tot het overige onderwijs staan. Het is de bewindslieden bekend, dat wij in dit opzicht nogal wat mogelijkheden tot sanering zien in het werken met nieuwe verdeelsleutels, af te leiden uit zogeheten standaardprogramma's of -eenheden. Wij hopen in de toekomst meer hierover te vernemen. Dit zou kunnen gebeuren in het kader van de planning.

Ik wil een woord van waardering uitspreken voor de wijze, waarop Staatssecretaris Klein deze onmisbare activiteit weer nieuw leven heeft ingeblazen, waarbij het hem is gelukt, opnieuw on speaking terms te komen met diegenen in de instellingen, met wie de planning op poten moet worden gezet. Wij zullen dan ook volstrekt geen steun geven aan moties – ingediend tijdens de aan dit onderwerp gewijde openbare commissievergadering, gehouden op 19 november 1975 – die terug zouden voeren naar de impasse waarin de planning verkeerde.

Ik hoor vragen, of zij aan de orde zijn, mijnheer de Voorzitter: zijn zij niet aan de orde, dan ben ik zeer benieuwd, bij welke gelegenheid dat dan wel het geval zal zijn. Wellicht zijn wij dan nog steeds van dezelfde mening.

Bij de planning en de nieuwe aanpak ervan valt in het bijzonder de gedachte op, dat een goede samenwerking met de instellingen een noodzakelijke voorwaarde is voor het inflossen van een gezamenlijke verantwoordelijkheid. Dit lijkt ons de juiste instelling tegenover het wetenschappelijk onderwijs in zijn geheel, of het nu herstructurering, capaciteitsproblematiek of planning betreft. De stelling dat de universiteiten en hogescholen er de afgelopen jaren een rotzooi – van een bijzondere en kostbare aard – van hebben gemaakt, zal, als zij al waar is, nooit op een enkelvoudige verantwoordelijkheid kunnen wijzen, en de oplossingen hiervoor dus ook niet. In deze geest dienen centrale beheersbaarheid van niet te enge randvoorwaarden en overleg waar dit mogelijk en zeker waar dit voorgeschreven is situaties te vermijden, zoals zijn ontstaan bij de agogische academie in Leeuwarden en bij het Herseninstituut. Wat het eerste betreft, moet ik met een zekere opluchting constateren, dat een precedent voor de herstructurering – dat dreigde te worden doorgevoerd – is teruggetrokken. Het terugnemen van maatregelen siert soms bewinds-

Kolthoff

lieden, zij het, dat overdaad schaadt. Misschien dat daarom dezelfde bewindsman ten aanzien van het Herseninstituut slechts ten halve gekeerd is. Wij zijn het niet eens met de wijze waarop de beslissing is voorbereid. Wij hebben dit duidelijk laten weten. Wij zullen op dit punt dan ook een amendement indienen. Er was echter een klein technisch probleem: op dit moment ziet het ernaar uit, dat het amendement zal behelzen het in artikel 209 schrappen van de woorden 'verband houdende met de liquidatie'.

Minister Van Kemenade: Artikel 209 of artikel 208?

De heer Kolthoff (PvdA): Zo gezien zou ik zeggen, dat het artikel 209 is. Ik ben echter bereid, hierover verder van gedachten te wisselen.

Mijnheer de Voorzitter! De Staatssecretaris over wiens beleid ik zojuist heb gesproken pleegt handelingen die soms wat grillig zijn. Ik vind dan ook, dat ik hem nu recht moet doen door hem lof toe te zwaaien voor zijn salarisbeleid. Ik meen dat deze bewindsman wellicht de meest concrete maatregelen op dit punt op tafel heeft gelegd, die in dit kabinet, dat met het inkomensbeleid worstelt, tot nu toe zijn genomen. Ik zou hem willen vragen, of hij nog kan toelichten, of de salarisverlaging voor student-assistenten werkelijk in dit beleid past.

Vervolgens een opmerking over het ontwerp-WUB dat ons te wachten staat. Wij hopen – nadat wij het voorontwerp hebben gezien – dat het uiteindelijk ontwerp vooral duidelijk de geest zal ademen van de wijze, waarop enkele jaren geleden het eerste wetsontwerp ter zake door onze fractie is behandeld.

Men hoort wel eens, dat er een rolverdeling is tussen de bewindslieden Van Kemenade en Klein, welke rolverdeling als volgt zou zijn: Van Kemenade, op de achtergrond, douwt door; Klein voert de nare klussen uit. Of: Klein is een ruwe klant en Van Kemenade strijkt, als dat nodig is, de zaken achteraf glad.

Deze voorstelling van zaken delen wij niet en wij willen er ook geen voet aan geven. Wij vinden dat er een zeer duidelijke gezamenlijke verantwoordelijkheid ligt voor het beleid ten aanzien van het wetenschappelijk onderwijs. Een enkele maal is het wat moeilijk om op dat punt volstrekte duidelijkheid te krijgen. Ik geloof dat wij allen gebaat zijn met een optimale duidelijkheid op dat punt, maar ik meen in algemene zin duidelijk te hebben weergegeven hoe wij deze gezamenlijke verantwoordelijkheid zien.

□

De heer Van Ooijen (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! De laatste jaren is opnieuw een discussie ontstaan over wat wordt aangeduid met 'de vrijheid van onderwijs'. De bewindslieden van Onderwijs en Wetenschappen worden soms gezien als de oorzaak dat deze discussie opnieuw is losgebarsten. Dat nu lijkt mij een wat te simpele voorstelling van zaken. Ik zal dat verduidelijken.

Laat ik beginnen met te zeggen, dat 'de vrijheid van onderwijs' niet de voor de hand liggende betekenis heeft van 'vrij van onderwijs'. De vrijheid in de uitdrukking 'vrijheid van onderwijs' is geen vrijheid van – zij geldt immers ook voor hen die leerplichtig zijn –, doch een vrijheid tot iets. Vrijheid zegt iets over de aard van het onderwijs, 'vrijheid van onderwijs' is bovendien, zoals alle vrijheid, aan een bepaalde situatie gebonden en kan derhalve niet absoluut zijn. Om met de Franse wijsgeer Merleau-Ponty te spreken: 'Volledige vrijheid is geen vrijheid'.

Wat betekent nu de aan omstandigheden gebondenheid 'vrijheid van onderwijs'? Wanneer wij in het onderwijs bij voorbeeld deze twee aspecten zouden onderscheiden: het gericht zijn op de persoonlijke vorming, ontplooiing en ontwikkeling van de leerling en het opleiden tot een bepaald beroep of functie in de samenleving, worden reeds een aantal omstandigheden aangegeven, waardoor de genoemde

vrijheid van onderwijs wordt beperkt. Zelfontplooiing kan niet worden losgemaakt van een sociale context en een beroepsopleiding niet van persoonlijke vorming.

Verder dienen ouders bij de zorg van het onderwijs betrokken te zijn, omdat de vorming in het onderwijs aansluiting moet vinden bij die in het gezin. Bovendien is er de bemoeienis van de overheid met het onderwijs, welke haar grond vindt in de plicht te zorgen voor het algemeen welzijn, en die ten dele in wettelijke bepalingen is vastgelegd.

Zo is het begrip 'vrijheid' een relatief begrip, omdat wij het niet kunnen losmaken van het onderwijs, zoals wij dat vandaag kennen. Het zal duidelijk zijn, dat het begrip 'vrijheid van onderwijs' veel meer suggereert dan in feite aan vrijheid in het onderwijs mogelijk is. Het is daarom wellicht beter niet langer deze brede en daarom onduidelijke term 'vrijheid van onderwijs' te gebruiken, maar meer precies uit te drukken wat men bedoelt door te zeggen: vrijheid van richting of de garantie dat het openbaar onderwijs wordt gegeven met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen.

Ik sprak over de taak van de overheid met betrekking tot het onderwijs. Deze taak zou men ook aldus kunnen omschrijven: 'De Staat heeft ervoor te zorgen, dat alle burgers een passend aandeel kunnen krijgen aan de cultuur en een juiste vorming ontvangen voor

het uitoefenen van hun burgerlijke rechten en plichten. De Staat moet dus het recht van de kinderen op een behoorlijke schoolopleiding beschermen, toezicht houden op de bekwaamheid van het onderwijzend personeel en de kwaliteit van het onderwijs, de gezondheid van de leerlingen, en in het algemeen heel het onderwijs bevorderen'.

Deze omschrijving is niet van mijn hand, doch een citaat ontleend aan de Verklaring over de christelijke opvoeding van het tweede Vaticaanse concilie uit 1965. Volgens deze omschrijving, die ik grotendeels wel kan onderschrijven, heeft de Staat (hier gebruikt in de zin van publieke overheid) een veel duidelijker bevoegdheid dan wij in ons land aan de overheid meestal toekennen. In ons land is het zo geregeld dat de overheid jegens het openbaar onderwijs tot taak heeft, dat onderwijs bij wet te regelen en jegens het bijzonder onderwijs de taak de vrijheid van richting te garanderen alsmede al dat gene dat daaruit voortvloeit voor de instandhouding van bijzondere scholen. Een discussie over het bijzonder onderwijs spitst zich toe op de verhouding in de artikel 208 lid 5 in een adem genoemde 'vrijheid van richting van het bijzonder onderwijs' en de te stellen 'eisen van deugdelijkheid'. Tijdens de onlangs gehouden OCV over de structuurnota heeft de Minister er al op gewezen, dat de deugdelijkheidseisen die in 1975 aan het onderwijs dienen te worden gesteld andere zijn dan die welke in 1917 redelijk werden geacht. Trouwens ook het begrip 'vrijheid van richting' heeft allengs een bredere inhoud gekregen. Werd onder 'richting' in het begin van deze eeuw nog vooral 'leerstelligheid' (de kerkelijke gemeenten en parochies speelden immers een grote rol bij de totstandkoming van bijzondere scholen) verstaan, vandaag wordt onder richting niet alleen levensovertuiging maar ook maatschappijvisie en zelfs een bepaalde onderwijsmethodiek bevat. Mijn fractie stelt zich geenszins afwijzend op jegens deze ruime interpretatie van het begrip richting. Tegelijk moet echter worden gesteld, dat het onderwijs, ook het bijzonder onderwijs, moet voldoen aan redelijke eisen van deugdelijkheid en doelmatigheid. Wat onder die eisen van deugdelijkheid en doelmatigheid – financiële middelen kunnen beperkt zijn – moet worden verstaan, is niet voor altijd vastgelegd en kan ook vandaag niet zonder meer nauwkeurig worden om-

schreven. Dat geldt trouwens ook voor wat onder vrijheid van richting moet worden verstaan. Om tot een werkbare oplossing te komen zal een zorgvuldig overleg tussen de betrokkenen in het onderwijs en de overheid als uitvoerder van de wet nodig zijn, alsmede serieus gemeen overleg tussen Regering en Staten-Generaal. Een dergelijk overleg zal dienen plaats te hebben zonder de emotionaleiteit, die eigen was aan de vroegere schoolstrijd, en met respect voor elkaars oprechte beweegredenen. De positieve bijdrage van de toenmalige socialisten bij de totstandkoming van de onderwijs-pacificatie van 1917 in herinnering roepend, meen ik te kunnen zeggen, dat de PvdA-fractie vandaag de bereidheid heeft in alle rust en met respect voor de verschillende standpunten zich te bezinnen op wat vandaag nodig is voor een goede afweging tussen wat nu onder vrijheid van richting en onder eigentijdse eisen van deugdelijkheid moet worden verstaan. Dat geldt ook als wij daarbij de individuele school overstijgenden voorzieningen als schoolbegeleiding diensten betrekken. Binnen grote delen van het protestants-christelijk en het katholiek onderwijs vindt een herbezinning plaats op het eigen karakter van dit onderwijs. Die herbezinning acht ik een gelukkige zaak. Ik zeg dat niet uit rancune. Persoonlijk bewaar ik de beste herinneringen aan de ongeveer 25 jaren die ik in het katholiek onderwijs als onderwijsontvanger en onderwijsgever heb mogen doorbrengen. Doch de vanzelfsprekendheid van de verbondenheid van het katholieke casu quo het protestants-christelijke onderwijs, met het katholieke of protestantse milieu is voor velen thans veel minder duidelijk dan een aantal jaren geleden. Veel leerkrachten, ouders en schoolbestuurders zijn vaak met grote inzet op zoek naar nieuwe mogelijkheden om levensbeschouwelijke aspecten op aan dit moment aangepaste wijze planmatig in het onderwijs gestalte te geven. Het doorgeven van fundamentele belevingen vanuit een kerkelijke gemeenschap, die zich in vele opzichten in een identiteitscrisis bevindt, is geen geringe opgave. De Minister en de Staatssecretaris zullen dit vanuit hun vroegere werkzaamheden zeker hebben ervaren en het daarom ook wellicht met mij eens kunnen zijn. Voor degenen, die zich tastend naar een nieuwe hedendaagse vormgeving van het bijzonder, levensbeschouwelijk georiënteerd onderwijs een weg zoeken van het land der vaders naar een land waarvan slechts weinigen

vermoeden hoe het er precies zal uitzien, kunnen echter steeds weer nieuwe eisen weleens te veel worden. Als dan de Minister, wiens rijkdom aan nieuwe ideeën en nuttige vernieuwingsgedachten bekend is, de betrokkenen in het onderwijs met zijn vele plannen bereikt, is het niet denkbeeldig dat er irritatie ontstaat en daardoor misverstanden. De uitdaging, die de voorstellen van de Minister voor het onderwijsveld betekenen – of dat nu is: de opzet van schoolbegeleidingsdiensten, de schoolwerkplannen, de integratie kleuter- en basisonderwijs – kan als een bedreiging worden ervaren, temeer omdat de voorstellen voor het bijzonder onderwijs ook inhouden: een uitdaging het bijzondere van het bijzondere onderwijs ook daarin gestalte te geven. Ik geloof in het geheel niet dat de Minister met zijn plannen een bedreiging voor de vrijheid van richting vormt. Wel heb ik de indruk, dat de Minister wat voorzichtiger zou moeten zijn bij het uitdagen van het bijzonder onderwijs om zich juist als bijzonder onderwijs waar te maken. En ook dat hij meer begrip zou moeten tonen – ik weet dat hij dat begrip heeft – voor het feit dat een groot deel van het bijzonder, levensbeschouwelijk georiënteerd onderwijs opnieuw zoekt naar een eigentijdse gestalte geven van zijn identiteit. Wellicht zou ik de Minister deze in niet zo goed latijn gestelde raad kunnen geven: 'Festina lente, cauta fac omnia mente' (Haast u met omzichtigheid en doe alles met overleg).

Mijnheer de Voorzitter! Mijn partij eerbiedigt de eigen grondslag van zowel het bijzonder als het openbaar onderwijs. Zij telt zowel leden die persoonlijk de voorkeur geven aan openbaar, als leden die de voorkeur geven aan bijzonder onderwijs. Mijn fractie heeft derhalve geen voorkeur voor openbaar noch voor bijzonder onderwijs, doch respecteert de keus van de betrokkenen. Vanuit die opvatting wil ik ook een aantal opmerkingen maken over het openbaar onderwijs. Het streven ouders en andere belanghebbenden nauwer te betrekken bij het onderwijs en het pogen de afstand tussen bestuur en bestuurden te verkleinen is met betrekking tot het openbaar onderwijs geen gemakkelijke opgave. Een mogelijkheid daartoe zou een bestuurscommissie ex art. 61 e.v. van de gemeentewet kunnen zijn. Deze niet-traditionele openbare beheersvorm vraagt nadere studie, begeleiding en toetsing in de praktijk. Heeft de Minister over dit vraagstuk zijn gedachten al laten gaan?

Mijnheer de Voorzitter! De laatste ja-

Van Ooijen

ren valt een groeiende belangstelling waar te nemen voor vormen van een samenwerkingschool: een school waarin openbaar en bijzonder onderwijs of ten minste twee levensbeschouwelijke groeperingen in een juridische structuur samenwerken met het doel het onderwijs in de vorm van een geprogrammeerde ontmoeting van de leerlingen te doen verlopen.

Er zou veel kunnen worden gezegd over het voor en tegen van de samenwerkingschool, ik volsta hier met de constatering, dat voor deze samenwerkingsvorm een groeiende belangstelling valt waar te nemen. En in het licht van het zo even besprokene dien ik te bepleiten, dat voor de stichting van deze scholen ruimte is wanneer aan de gestelde wettelijke voorwaarden is voldaan. Wat dat betreft zijn er bij de totstandkoming van scholen voor kleuter- en basisonderwijs weinig problemen. Bij de totstandkoming van samenwerkingscholen voor voortgezet onderwijs zijn de te overwinnen problemen groter. Allereerst is er het feit, dat voor de stichting van scholen voor voortgezet onderwijs een vrij groot voedingsgebied wordt gevraagd, zodat in veel plaatsen niet veel meer dan één school van een type kan worden gesticht. De stichting van een school van een bepaalde richting betekent dan in feite een inperking van de vrijheid van de andere richtingen. Een samenwerkingschool kan in zo'n situatie soms een compromisoplossing betekenen, vaak echter is de samenwerkingschool vrijwel kansloos, gezien de eigenaardige werking van de planprocedure.

De Minister heeft tijdens de OCV over de structuurnota hierop al gewezen alsmede op het automatisme bij de oprichting van scholen voor kleuter- en basisonderwijs bijvoorbeeld in nieuwe wijken. Naast de werking van de planprocedure, waarbij de richting van de toeleverende basisschool een belangrijke rol speelt, wordt de samenwerkingschool voor voortgezet onderwijs ook belemmerd door het ontbreken van een eigensoortige bestuursvorm. Wanneer, zoals in een aantal gevallen is geschied, er is gekozen voor een bestuurscommissie op grond van art. 61 e.v. van de gemeentewet blijken problemen te rijzen bijvoorbeeld bij de uitleg van art. 11 en 12 van de Wet op het voortgezet onderwijs. Bij een enge interpretatie van deze artikelen zou het niet zijn toegestaan, dat aan een samenwerkingschool met een bestuursvorm op

grond van art. 61 godsdienstonderwijs zou worden gegeven. Dat zou wel een heel eigenaardig gevolg zijn van de wettelijke vrijheid van richting. De Minister heeft herhaaldelijk gezegd, dat de totstandkoming van een derde bestuursvorm (naast openbaar en bijzonder) niet mogelijk en niet nodig zou zijn. Hoe denkt hij mede in het licht van die opvatting het vraagstuk rond art. 11 van de WVO op te lossen?

Mijnheer de Voorzitter! Sprekend over nieuwe ontwikkelingen aan de basis van het onderwijs kom ik op het vraagstuk van de scholen met een bijzondere pedagogische methodiek. De Minister heeft tijdens de OCV over de structuurnota reeds erkend, dat er bij het tot stand komen van deze scholen zich moeilijkheden voordoen.

De verhoging van de stichtingsnormen voor het lager onderwijs in de voorgestelde vorm zou deze problematiek ongetwijfeld hebben vergroot. Dit laatste geldt trouwens ook voor het stichten van openbare en bijzondere scholen ten behoeve van minderheden in bijvoorbeeld homogeen protestants-christelijke of katholieke gebieden.

Hoewel ik erken, dat voor het probleem van de leegstand vart lokalen en de splitsing van grote bestaande scholen passende maatregelen moeten worden gezocht, meen ik dat de Minister terecht heeft afgezien van de voorgestelde verhoging. Het afzien daarvan beschouw ik als een teken dat deze Minister gevoelig is voor redelijke bezwaren. Sommigen mogen misschien hebben gemeend, dat de wapenspreuk van deze Minister luidt: 'Melius frangi quam flectui' (Beter barsten dan buigen), maar ik houd het erop dat dat een onjuiste beoordeling is. Hoe denkt overigens de Minister aan de vermelde problemen rond de stichting van scholen met bijzondere pedagogische methodiek tegemoet te kunnen komen?

Mijnheer de Voorzitter! Aangezien mijn spreektijd voorbij is, moet ik het door mijn fractiegenoot aangekondigde punt van de decentralisatie laten liggen.

□

De heer **Van Leijenhorst** (CHU): Mijnheer de Voorzitter! In het Onderwijsverslag 1974 doet de inspectie opleiding onderwijzers onthullende mededelingen over haar ervaring met de pedagogische academies. Gesteld wordt, dat een modern opgeleid onderwijzer meer op een ambtenaartje lijkt, dan op iemand, die menselijk leven kan evoceren. Als oorzaak wordt onder

meer vermeld, dat de opleiding van de onderwijzer bedreigd wordt door de onderwijskunde, waarbij niet beseft wordt, dat de wetenschappelijke bevindingen mede het resultaat zijn van methodologische reducties van het onderwijsgebeuren. Daardoor wordt ook de opleiding eenzijdig en onvoldoende, zo wordt geconstateerd.

In het verslag wordt uitvoerig stilgestaan bij de menselijke kant van het onderwijs. Het contact van mens tot mens komt onvoldoende tot zijn recht, aldus het verslag.

Daarbij doet zich het feit voor, dat het aantal studenten, dat in psychische problematiek verstrikt raakt, met de dag groter wordt. De studenten van de pedagogische academies geven te kennen, dat het hen om een open menselijk contact gaat met docenten; en dan blijkt vaak, dat dit hun veel dierbaarder is dan welke formele democratisering dan ook, zo merkt de inspectie op. Wellicht is er meer behoefte aan menselijkheid, dan aan techniek.

Het valt echter te betreuren en het is tevens beangstigend – aldus nog steeds de inspectie – dat deze problemen van de academie zo zelden verwoord worden binnen de officiële commissies en via de kanalen, die naar het beleid voeren. Wanneer je bovendien nog leest, dat verschillende directeuren verklaren, dat zij meer dan een dagtaak zouden kunnen vullen door als psychotherapeut studenten te begeleiden, dan is er ons inziens een overmaat van redenen aanwezig om deze blijkbaar verstopte kanalen in deze Kamer open te maken.

Mijnheer de Voorzitter! Hier evoceert zich een stuk onderwijspraktijk, dat toch wel eens schril afsteekt tegen de talloze cleane verhalen over de onderwijsvernieuwing, waarvan de resultaten overigens als een schat in aarden vaten voor de toekomst verborgen blijven.

Wij vragen de Minister hoe dit verslag bij hem is overgekomen? De aan-

Van Leijenhorst

deze instellingen opgeleide onderwijzers komen terecht op onze lagere scholen, namelijk in dat deel van ons onderwijs, waar de Minister juist zijn prioriteiten heeft gelegd. Wat doet hij – wat doet hij nu – om het onderwijs, dat onze kinderen ontvangen, alsmede de opleiding, die de onderwijzers krijgen, zo goed mogelijk aan het gestelde doel te laten beantwoorden? En wat doet hij hieraan straks in het kader van de nascholing en met betrekking tot de nieuwe opzet van de geïntegreerde KLOS-PA?

Minister Van Kemenade: Mag ik begripen, dat u van mij een meer inhoudelijke bemoeienis vraagt met dat onderwijs op de pedagogische academies?

De heer Van Leijenhorst (CHU): Ik meen, dat de Minister verantwoordelijkheid draagt voor hetgeen de inspectie in het desbetreffende verslag heeft gesteld. Wanneer het gaat over het functioneren en het niveau van het onderwijs, waarbij ook de menselijke kant sterk is beklemtoond, vind ik dat de overheid hiermee bemoeienis heeft.

Minister Van Kemenade: Dus ik zou de pedagogische academies moeten bewegen, zo niet voorschrijven, meer menselijkheid in hun programma's te doen, minder onderwijskunde in hun programma's te doen, andere benaderingen te hebben van hun leerlingen, meer discussietechniek en minder collegetechniek, etc.?

De heer Van Leijenhorst (CHU): In deze vorm zou ik dat de Minister niet willen voorstellen. Ik zou wel graag zien, dat hij kennis nam van de situatie, zoals die op de pedagogische academies bestaat. De gevolgen hiervan voor het basisonderwijs zijn van enorme betekenis.

Ik meen, dat dit een punt van aanhoudende zorg dient te zijn.

Minister Van Kemenade: Hoe materialiseert zich dit dan? U vraagt iets aan mij. U vraagt niet alleen, of ik het gelezen heb. Dat heb ik gedaan, zoals u zou hebben kunnen verwachten. U vraagt verder, wat ik eraan doe en ik begrijp, dat u mij wilt aansporen om daar in te treden.

De heer Van Leijenhorst (CHU): Ik wil de Minister met nadruk vragen, of hij ook de kwaliteit van het onderwijs, die later merkbaar zal zijn in het basisonderwijs, de volle aandacht wil geven. Als de Minister dadelijk zegt, dat hij daar weinig aan kan doen, als hij wil aangeven, waar nu precies de scheids-

lijnen lopen tussen wat hij wél en wat hij niet kan doen, dan wil ik het graag vernemen.

Minister Van Kemenade: Dat weet u niet?! Het gaat voor het grootste gedeelte om bijzondere bevoegde gezagen; er zijn maar zeer weinig rijks p.a.'s.

De heer Van Leijenhorst (CHU): Dat weet ik; als straks uit uw antwoord blijkt, dat u weinig kunt doen, zal ik dat graag vernemen.

De heer Laban (PvdA): Dat kon u toch op uw vingers natellen?

De heer Masman (PvdA): Vólgende punt!

De heer Van Leijenhorst (CHU): Vervolgens wil ik de Minister vragen, mijnheer de Voorzitter, zijn visie te geven over het gehalte van het onderwijs, dat aan de pedagogische academies wordt gegeven. Ik verwijs hierbij naar hetgeen collega Van Hulst hierover onlangs heeft gezegd in de Eerste Kamer. Hij sprak onder andere over de sterke devaluatie van de diploma's.

Bij deze vraag wil ik ook betrekken hetgeen in het onderwijsverslag gezegd wordt – en we behoeven ons hier niet te beperken tot de p.a.'s – over de kennisverguizing, die al zo lang in en rond de school woedt. Ik citeer: 'De klacht, dat de studenten in de vakken, die niet tot het door hen gekozen eindexamenpakket behoorden, werkelijk niets weten, wordt dagelijks vernomen.'

En de verslagen van de gecommitteerden, met name voor de zaakvakken, worden in hun misprijzen alleen maar getemperd door de veronderstelling, dat het toch allemaal boter aan de galg is.'

Er wordt voorts gewezen op het feit, dat het aantal doceeruren in de minderheid is geraakt. Onderwijskundigen hebben het woord 'doceren' vervangen door 'informatie verschaffen', waardoor het menselijk contact, de menselijke ontmoeting, nog verder is afgenomen.

De brede algemene vorming van de leerling, welke de Minister toch ook beoogt, komt zo niet tot haar recht, zo min in de breedte als in de diepte, waarbij wij ons bovendien goed moeten realiseren, dat dit nog eens zijn samenwerking heeft in het lager onderwijs.

Minister Van Kemenade: U stelde, dat onderwijskundigen het leerproces hebben vertaald met 'informatie verschaffen', terwijl de menselijke dimensie weg zou zijn. Welke onderwijsdeskundigen citeerde u daar? Ik zou dat graag eens lezen.

De heer Van Leijenhorst (CHU): Mijnheer de Voorzitter! Ik citeer nu uit het onderwijsverslag. Ziehier een staaltje onderwijspraktijk, dat onze volledige aandacht verdient. Er is alle reden voor, dat de Minister niet alleen anticipeert op de maatschappij van morgen, maar dat hij meer mediteert over het onderwijs van vandaag. Die zorgen worden onder meer ook veroorzaakt door het tempo van de Minister. Er is dit jaar weer een regen van nota's op ons neergedaald. De daarin gedane voorstellen moeten verwerkt worden. Daarop moet gereageerd worden. En dat alles, terwijl de zoveel dagelijkse zorgen van het huidige onderwijs eerder toe dan afnemen. Het veld bezit niet een zodanige infrastructuur, dat het snel adequaat kan reageren, in tegenstelling tot de overheid, die een uitgebreid apparaat tot haar beschikking heeft. Met name het bijzonder onderwijs heeft nauwelijks de middelen om hier het juiste tegenspel – en zo mogelijk samenspel – te bieden. De toediening van middelen terzake aan het veld zal evenredig moeten zijn aan het tempo, waarin het onderwijsbeleid zich manifesteert. Een andere zaak, direct uit het leven gegrepen, is de zorg, die er heerst omtrent de vrijheid van onderwijs. Men kan beweren, dat die zorg ongegrond is. Maar daardoor wordt deze er niet te minder om. De jaarredes, die worden uitgesproken op de vergaderingen van het bijzonder onderwijs, spreken wat dat betreft een duidelijke taal. Men kan die vrees niet wegpoetsen met bewerkingen, dat men de vrijheid van onderwijs als dekmantel gebruikt voor het feit, dat men de maatschappelijke uitgangspunten van de Minister niet wil onderschrijven.

Dat vind ik een flauwe afleidingsmanoeuvre en het doet bovendien afbreuk aan de werkelijke intenties van degenen, die deze zorg trachten te vertolken.

Op 23 augustus schreef Mr. A. P. van Walsum in NRC Handelsblad, dat deze Regering al enkele jaren verkondigt, dat er door onze samenleving maar één fundamentele scheidslijn loopt, namelijk, die welke wordt bepaald door de vraag, of men bezit, macht en kennis al dan niet beter wenst te spreiden. Een dergelijke stelling werkt het geloof in de relatieve ondergeschiktheid van de democratie natuurlijk in de hand, aldus Van Walsum.

Drs. J.C. Traas merkte onlangs in het Weekblad Leraren op:

'Wie zich tegen de plannen van de Minister verzet, kan er op rekenen, dat hij met deze twee argumenten om de oren wordt geslagen: ten eerste dat hij dus niet een samenleving wenst met meer mondige mensen en ten tweede,

Van Leijenhorst

dat hij zich verzet tegen datgene, wat men in de samenleving wenst'.

Bij het laatste argument gaat het dus om zoiets als een historische onvermijdelijkheid van de vernieuwing, waartegen zich alleen maar mensen, die hun tijd niet verstaan, plegen te verzetten. De CHU wenst zich via dergelijke versimpelingstactieken niet te laten indelen.

Minister Van Kemenade: U bedoelt de versimpelingstactieken van mijnheer Traas?

De heer **Van Leijenhorst** (CHU): Ik bedoel de versimpelingstactieken, die ik zojuist heb geschilderd en zoals ze op ons afkomen. AR en KVP zouden dan aan deze, CHU en VVD aan gene zijde vallen.

De heer **Van Ooijen** (PvdA): Is de heer Van Leijenhorst het eens met degenen, die hij heeft geciteerd? Je kunt natuurlijk wel iemand citeren, waartegen je ernstige bezwaren hebt en dan zeggen, dat die man onzin uitkraamt om vervolgens de indruk te wekken, alsof je dat tegen de Minister zegt. Ik zou graag willen weten, of u het met deze citaten eens bent.

De heer **Van Leijenhorst** (CHU): Ik heb deze mensen met instemming geciteerd.

De heer **Masman** (PvdA): Dan moet u met feiten komen!

De heer **Van Leijenhorst** (CHU): Het ging mij om de stelling, dat wij de vrijheid van onderwijs misbruiken, of als dekmantel gebruiken, omdat wij niet achter de maatschappelijke uitgangspunten van de Minister staan. Ik heb dat punt aan de orde gesteld en het met de genoemde citaten geprobeerd te larderen.

Wij nemen aan, dat geen van deze partijen, die ik zoëven noemde, er behoefte aan heeft om zich via zo'n versimpelde voorstelling van zaken te laten indelen. Wanneer de Minister op deze wijze de christen-democratische partijen tegen elkaar tracht uit te spelen, trekt hij de verkeerde kaart.

De heer **Laban** (PvdA): Wat bedoelt u daar nu mee? De CHU heeft toch een achterban van ouders, waarvan velen hun kinderen naar openbare scholen sturen. Zij heeft zich nooit zo verschrikkelijk druk gemaakt over de vrijheid van onderwijs. Doet u dit om uw anti-revolutionaire broeders dwars te zitten? Probeert u daarom steeds maar weer die angst aan te voeren? Is de CHU werkelijk zo bezorgd over het beleid van deze Minister op het terrein van de vrijheid van onderwijs? Komt u eens met uw werkelijke motieven!

De heer **Van Leijenhorst** (CHU): Ik verzet mij ten scherpste tegen dergelijke opmerkingen, alsof dit een partij-politieke zaak is. Ik hoop in mijn verdere betoog duidelijk te maken, waarom ik mij daar zo scherp tegen verzet. Wat u zegt over het verband tussen openbaar onderwijs en de CHU is hier niet ter zake. Ik wil juist aantonen, dat het geen zaak van de politieke partijen is, maar dat het om een nationale zaak gaat. Ik ben blij, dat de heer Van Ooijen zoëven op een rustige wijze op deze zaken is ingegaan. Ik hoop in de verdere behandeling van de onderwijsbegroting hierop terug te komen, ook graag bij de behandeling van de structuurnota, die in februari plenair zal worden behandeld.

De heer **Van Ooijen** (PvdA): Als u de partij-politieke discussie hierbuiten wilt laten, wilt u dan ook niet de vrijheid van onderwijs voor de christen-democratische partijen gezamenlijk opeisen? Ik vind dat, zoals uit mijn betoog is gebleken, ook niet juist. Het is mijns inziens niet juist om de vrijheid van richting op te hangen aan deze partijen. Er zijn historisch gesproken wel argumenten voor, maar het is vandaag de dag bepaald niet redelijk meer om de situatie op de door u geschetste wijze te schilderen.

De heer **Van Leijenhorst** (CHU): Ook mijn collega's van KVP en ARP zullen over dit onderwerp spreken. Ik sta hier niet om de enige wijsheid voor de christen-democratische partijen op dit gebied te claimen. Ik spreek als vertegenwoordiger van mijn eigen fractie, maar ik weet, dat de door mij uitgesproken zorgen stellig niet alleen bij onze achterban leven, maar ook bij groepen in onze samenleving voorkomen, die met andere partijen zijn gelieerd. Een van de belangrijkste punten van mijn verhaal is de vrijheid van onderwijs. Daarmee hoop ik aan te tonen, dat het niet gaat om partijpolitiek en om het plegen van oppositie. De vrijheid van onderwijs is voor ons een te belangrijke zaak om in deze richting te handelen. Het gaat hier om een zaak, die diep geworteld is in ons gehele volksbestaan. De vrijheid van onderwijs gaat het ook niet allereerst om het verdedigen van gevestigde belangen, maar primair om een verworvenheid, die na 100 jaar zware strijd ons nationale onderwijs heeft gestempeld.

Daarover wil ik nu verder spreken, los van het feit, of ik de maatschappelijke uitgangspunten van de Minister al of niet onderschrijf. Dan moet natuurlijk eerst wel duidelijk zijn over welke vrijheid wij praten. De verhalen, die de bewindsman via de pers houdt, gaan veelal over een andere vrijheid dan die

welke de Grondwet bedoelt. Hetzelfde geldt voor de Contourennota. Daarin wordt haast zonder uitzondering gesproken over een vrijheid als delegatie van verantwoordelijkheden van boven naar beneden, over het overlaten van taken aan de basis. Hierbij gaat het dus om het verschaffen van meer autonomie zowel aan de openbare als de bijzondere school. Maar dat is niet de vrijheid, waarover de Grondwet spreekt. De CHU staat overigens positief tegenover dergelijke ontwikkelingen. Het bevorderen van het particuliere initiatief vindt bij ons warme instemming. De aandachtige lezer zal dus beschouwingen over dit soort afgeleide vrijheid terzijde moeten nemen, voordat hij zich inlaat met de grondwettelijk gewaarborgde vrijheid van onderwijs.

Ik memoreerde al, dat er terzake van dit grondrecht in den lande vrees bestaat. Ik wil de Minister in dit verband de volgende vragen stellen. Kan hij zich voorstellen, dat het optrekken van die hele verzorgingsstructuur, waarvan de onderscheidene organen zo gegroepeerd zijn, dat de overheid aanmerkelijke invloed kan uitoefenen op dit geheel en waarbij deze organen nog moeten werken binnen de prioriteiten van het regeringsbeleid, het bijzonder onderwijs terecht vrees inboezemt met betrekking tot de toekomstige vrijheid van inrichting van onderwijs? Daarbij wil ik er tevens op wijzen, dat een toenemend groot deel van de onderwijsactiviteiten zich gaat manifesteren buiten welk wettelijk kader dan ook om. Brengt dit geen risico's mee, ten eerste wat betreft de controle van het parlement en ten tweede wat aangaat de duidelijkheid van het functioneren gezien vanuit het veld? Deze risico's bestaan er ook met betrekking tot het zich spontaan ontwikkelende stimuleringsbeleid, waarbij geldstromen vloeien vanuit het departement, zonder dat er een wetgeving is die daarvan de bedding aanwijst.

Kan de Minister zich voorts indenken, dat er vrees ontstaat, wanneer blijkt, dat er een grondwetswijziging in de maak is, welke erop neerkomt, dat de Minister meer bevoegdheden ten aanzien van het onderwijs krijgt?

Vindt de Minister het ongewoon, dat er onrust ontstaat, wanneer blijkt, dat de stichtingsnormen voor de lagere scholen zeer aanzienlijk worden verhoogd? Hierbij kan gelukkig worden aangetekend, dat hij dit voornemen voorlopig in de ijskast heeft gezet. Maar in hoeverre bestaat deze dreiging nog?

De Contourennota laat ons de plannen van de bewindslieden zien met be-

Van Leijenhorst

trekking tot een nieuwe stapeling van schooltypen, waaronder onder andere de middenschool en de bovenschool. Met name de bovenschool zal een grote school worden. Schaalvergroting dus. Op 3 oktober opteert de Minister bedekt voor de pluriforme bovenschool (weekblad 'De Tijd'). Kan hij grijpen, dat dit in het bijzonder onderwijs onrust oproept? Zal de te smeden samenhang tussen h.b.o. en w.o. ertoe leiden, dat de eigen identiteit van de bijzondere h.b.o.-instelling wordt aangestast?

In de kringen van het kleuter- en lager onderwijs vraagt men zich af hoe en waar de nieuwe basisscholen tot stand zullen komen. Wat zal dit betekenen voor het bijzonder onderwijs? Welke samenhang bestaat hier met het concept-ontwerp van de wet reorganisatie binnenlands bestuur en met de wijziging van art. 208 van de Grondwet?

Ziehier, zo maar enkele vragen die velen bezig houden.

Minister Van Kemenade: Vragen of voorbeelden?

De heer Van Leijenhorst (CHU): Ik heb ze in vragende vorm gesteld.

Minister Van Kemenade: Zijn het beleidsdaden? Zijn het concrete beleidsmaatregelen, waarin deze zaak zich uit?

De heer Van Leijenhorst (CHU): Mag ik dan de Minister vragen, of het beleidsvoornemens zijn?

Minister Van Kemenade: De beleidsvoornemens kent u.

De heer Van Leijenhorst (CHU): Hetgeen in de Contourennota staat is toch niet alleen maar een theoretisch verhaal? De Minister heeft toch bepaalde plannen in die nota neergelegd?

Minister Van Kemenade: Staat in de Contourennota ergens, op welke plaats dan ook, dat daardoor de mogelijkheid van de vrijheid van richting, zoals het vijfde lid van artikel 208 dat vraagt, wordt teniet gedaan? Staat ergens dat dit in gevaar zou kunnen komen? Als de heer Van Leijenhorst dat heeft gevonden, moet hij concreet aangeven waar dat staat.

De heer Van Leijenhorst (CHU): Ik heb alleen maar een uitspraak van de Minister aangehaald die hij heeft gedaan in het weekblad de Tijd van 3 oktober. Hij kiest daarin voor die pluriforme bovenschool.

Minister Van Kemenade: Er is geen sprake van dat ik daarvoor kies. Ik heb in dat artikel alleen vermeld dat dit vormen zijn die zich op dit moment

ook voordoen. Er is geen sprake van dat ik daarvoor heb gekozen.

De heer Van Leijenhorst (CHU): Ik heb gezegd dat u bedekt opteert. Ik wil dan de tekst van dat artikel er nog wel eens op nalezen.

Minister Van Kemenade: Ook dat is niet waar en de heer Van Leijenhorst had die tekst wellicht beter kunnen lezen voordat hij deze uitspraken deed.

De heer Van Leijenhorst (CHU): Ik ben ervan overtuigd dat de Minister het op die wijze heeft gezegd die ik zoëven naar voren heb gebracht. Als de Minister echter een geruststellende opmerking op dit punt kan maken, is mij dat bijzonder welkom.

Mijnheer de Voorzitter! Ik erken bij dit alles dat ook het bijzonder onderwijs met betrekking tot het gebruik maken van de vrijheid van onderwijs op een aantal punten in gebreke is gebleven. Het is niet altijd even alert geweest om op adequate wijze te reageren op nieuwe ontwikkelingen. Zo hoor ik vaak de verzuchting dat men bijvoorbeeld op het gebied van de schoolbegeleidingsdiensten achteraf veel liever eigen, dat wil zeggen diensten naar levensbeschouwelijke richting, had opgezet. Heeft men toch een beetje het idee dat men wat is overvallen? De vraag is ook: kan het veld zoals het is gestructureerd op het thans gevoerde onderwijsbeleid wel adequaat en snel reageren? Wezenlijk daarbij acht ik tevens de vraag, of de overheid in al die gevallen waar het veld te weinig initiatief ontplooit het recht of zelfs de plicht heeft om met Aantjes te spreken, zelf het schoolbord vol te schrijven. Mag de overheid, gelet op de Grondwet, min of meer als een boze schoolmeester op de loer liggen om wanneer het veld wat traag reageert, zich van een zo groot mogelijk deel van het bord meester te maken?

Minister Van Kemenade: U stelt nu weer zomaar vragen! Doet de overheid dat wel en mag en heeft de overheid volgens de Grondwet naar uw mening de plicht om ook sturende verantwoordelijkheid te dragen? Dat zijn essentiële vragen die u moet beantwoorden en niet zomaar vragen: mag de overheid op het bord schrijven? U moet zeggen of de overheid dat doet en u moet uw mening uitspreken over de vraag, of de overheid het recht heeft om sturende verantwoordelijkheid te nemen in het onderwijs.

De heer Van Leijenhorst (CHU): Mijnheer de Voorzitter! Ik meen dat het beter is als ik dit gedeelte even afrond. Ik wil over deze problematiek ook graag het oordeel van Staatssecretaris De

Jong vernemen. Over deze problematiek is ook gesproken bij de behandeling van de structuurnota in de openbare commissievergadering. Naar mijn mening is het een wezenlijk probleem dat ik nu op tafel leg. Ik wil dit punt dus voortzetten.

Mag de overheid, gelet op de Grondwet, min of meer als een boze schoolmeester op de loer liggen om wanneer het veld wat traag reageert, zich van een zo groot mogelijk deel van het bord meester te maken, of brengt haar verantwoordelijkheid, hoedster te zijn van de vrijheid van onderwijs, juist niet met zich mee dat zij volstaat met eens krachtig aan het bord te rammen, teneinde daardoor te bewerkstelligen dat het bijzonder onderwijs zijn eigen schoolbord naast het bord van het openbaar onderwijs zelf volschrijft. Ik meen dat hiermede tevens mijn mening is vertolkt. Het kan toch niet tot de verantwoordelijkheid van de overheid behoren om op het gebied van de inrichting van onderwijs steeds maar terrein op het bijzonder onderwijs te veroveren, waar dit laatste, door welke oorzaken dan ook – ik denk hierbij ook aan de te geringe middelen van de desbetreffende organisaties – niet in de pas loopt? Ik wil deze vraag ook stellen aan Staatssecretaris De Jong, mede gezien de uitspraken ten aanzien van het initiatief dat het bijzonder onderwijs zelf moet ontplooiën die hij heeft gedaan.

Minister Van Kemenade: Waar treedt de overheid verder in de inrichting van de scholen, behoudens dan bij voorbeeld artikel 22 en 23 van de WVO, maar die wet is al in 1963 in de Kamer aangenomen?

De heer Van Leijenhorst (CHU): Ik refereer aan het punt dat op 1 december is besproken bij de eerder genoemde structuurnota, waarin de Minister spreekt over het ontmoetingspunt van de vrijheid van inrichting van het onderwijs en de deugdelijkheidseis.

Minister Van Kemenade: Deelt u die opvatting niet?

De heer Van Leijenhorst (CHU): Met dat beeld heb ik enige moeite. Een uitgebreide behandeling van dit onderwerp wil ik graag bewaren tot de pleinaire behandeling van de structuurnota.

De heer Laban (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ziet de heer Van Leijenhorst in het kader van de betaalbaarheid van het onderwijs geen grenzen gesteld aan de vrijheid van inrichting van het onderwijs? Toen zijn partij tot de regeringspartijen behoorde en Minister Van Veen dat standpunt verkon-

Van Leijenhorst

digde, was de CHU het daarmee eens. Is de heer Van Leijenhorst het daarmee eens of verlaat hij het standpunt van een paar jaar geleden nu de rollen zijn omgedraaid?

De heer Van Leijenhorst (CHU): De Savornin Lohman heeft reeds gepleit voor goed onderwijs. Hij heeft met name gepleit voor de vrijheid van onderwijs en voor de plaats van het bijzonder onderwijs.

De heer Laban (PvdA): Ik spreek niet over de vrijheid van onderwijs, maar over de grenzen die gesteld zouden moeten worden aan de inrichting van het onderwijs. Dat geldt uiteraard voor het openbaar en het bijzonder onderwijs.

De heer Van Leijenhorst (CHU): Mijnheer de Voorzitter! Ik ben blij met deze opmerking, want nu heb ik de gelegenheid, een en ander wat te verduidelijken. Het gaat er mij niet om, dat er een soort evenwicht wordt verkregen tussen enerzijds de vrijheid van onderwijs en anderzijds de eisen die de maatschappij stelt. Het gaat erom, dat de vrijheid van onderwijs als uitgangspunt wordt gekozen. Op dit uitgangspunt zullen wij allerlei nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen die wij nodig achten, moeten enten.

De heer Van Ooijen (PvdA): De heer Van Leijenhorst kan toch niet buiten de Grondwet om, waar in één adem de vrijheid van onderwijs ligt in artikel deugdelijkheid genoemd zijn. Die zijn met elkaar verbonden. Daar kan men niet langs.

De heer Van Leijenhorst (CHU): De vrijheid van onderwijs ligt in artikel 208 van de Grondwet opgesloten, zowel de vrijheid van richting als de vrijheid van inrichting.

Minister Van Kemenade: Waar staat de vrijheid van inrichting?

De heer Van Leijenhorst (CHU): Er wordt onder andere van leermiddelen gesproken, met name van leermiddelen. Er is dus geen limitatieve opsomming. Het gaat om de gehele inrichting van het onderwijs. De Minister moet zich verplaatsen in de toestand van 1917, toen het onderwijs lang niet zo ontwikkeld was als op dit moment. Impliciet is naar mijn mening de vrijheid van inrichting van het onderwijs begrepen in artikel 208 van de Grondwet.

Minister Van Kemenade: Ik kom daar nog wel op.

De heer Van Leijenhorst (CHU): Ik heb al gezegd, dat het beeld van het ontmoetingspunt mij weinig bevalt. Is er een punt of een lijn op het bord, waar de overheid en het bijzonder onderwijs elkaar ontmoeten? Zijn er niet twee bordes? Is er niet een bord bij, waarop alleen het bijzonder onderwijs schrijft, waarbij uiteraard deugdelijkheidseisen aan het bord en het krijt moeten worden gesteld?

Hoe krijgt de vrijheid van onderwijs naar richting in de praktijk gestalte? De Minister heeft de vier onderwijskoepeles op 1 december verweten – misschien is het woord 'verweten' iets te sterk – dat zij min of meer monopolieposities innemen, waardoor een grotere pluriformiteit van richtingen niet aan haar trekken zou kunnen komen. Is deze vermeende starheid van de richtingen wel juist? Klopt dit juridisch wel? Wanneer ik lid 2 van artikel 13 en lid 2 van artikel 73 van de Lager-onderwijswet lees, krijg ik een andere indruk. Komen ook kleinere groepen in onze samenleving hier niet tot hun recht?

Vanaf dit moment mede sprekend namens de KVP en de ARP kom ik toe aan enkele prioriteiten van de Minister. Wij vinden dat het deelnemen aan het onderwijs door personen uit de lagere inkomensgroepen sterk gestimuleerd dient te worden. De externe democratisering is nog niet voltooid. Twee jaar geleden heb ik hier gevraagd om eens te onderzoeken in hoeverre er onder de Mammoetwet terzake van een gunstige ontwikkeling sprake is. Sindsdien heb ik er niets meer van gehoord. Daarom stel ik deze vraag opnieuw.

Het blijft noodzakelijk om te onderzoeken in hoeverre de doelstellingen, welke de Minister via de midschool wil bereiken, ook bereikt kunnen worden middels ontwikkelingen binnen het fungerend voortgezet onderwijs. Een wat scheutiger houding van de bewindsman tegenover *ontwikkelingsexperimenten* is daarvoor dan wel zeer noodzakelijk.

Wij zijn verheugd, dat het nu gekomen is tot de instelling van een Commissie Analyse Voortgezet Onderwijs, de CAVO. Wil de Minister deze commissie ook van zodanige middelen voorzien, dat zij baanbrekend werk kan gaan verrichten? In hoeverre wordt de CAVO betrokken bij ontwikkelingsexperimenten? Speelt zij wat dit betreft een initiërende rol? Zijn er raakvlakken van deze commissie met de Innovatie-Commissie midschool? Wil de bewindsman een vergelijking treffen wat betreft de toerusting tussen de CAVO en de ICM?

Er komt een nationaal brugklasproject? Is dit ook te zien als een midschool-deel-experiment?

Kan de bewindsman ook meedelen hoe de midschool-experimenten op dit moment verlopen? Wat is er te zeggen van het aantal scholen, dat zich op enigerlei wijze in het kader van de midschool-experimenten liet inschakelen, maar zich er later aan heeft onttrokken? Welke redenen zijn daarvoor aan te wijzen en om welke scholen gaat het?

Wij staan in grote lijnen achter de bedoeling extra middelen te verschaffen aan de zogenoemde kansarmen, mits deze maar daar terecht komen, waar de werkelijke kansarmen zitten en er ook inderdaad verantwoorde steun geboden wordt. Wat zijn de resultaten van het stimuleringsbeleid tot op dit moment? Waar liggen de accenten?

De heer Laban (PvdA): Het is nauwelijks begonnen.

De heer Van Leijenhorst (CHU): Ik denk hierbij niet alleen aan de projecten die beschreven zijn in de stimuleringsnota. Ik wil graag ook informatie hebben, en daar doel ik op, over de projecten die in de grote steden lopen. Ik denk onder andere aan het project Grandia in Rotterdam en aan het project Calcar in Amsterdam. Ik meen dat er een zekere relatie ligt tussen de activiteiten die via deze projecten worden ontwikkeld en die de Minister heeft aangekondigd in de stimuleringsnota.

Minister Van Kemenade: U bent dus van mening dat hoofdstuk 2 of 3 van de nota beleidsplan onderwijs voor achtergestelde groepen u onvoldoende informatie verschaft daarover. Er staat daar namelijk een heel verhaal over de effecten van Nederlandse en buitenlandse compensatieprogramma's.

De heer Van Leijenhorst (CHU): Ik heb ook gezegd 'op dit moment'. Ik dacht dat er daarna nog wel ontwikkelingen te melden zijn.

Minister Van Kemenade: Het is een vrij recente nota. Wij hebben die verleden jaar besproken en ingediend. De nota is gebaseerd op vrij recent materiaal.

De heer Van Leijenhorst (CHU): De Minister trekt op de begroting vrij aanzienlijke bedragen voor deze zaken uit. Daarom is het bijzonder plezierig zo actueel mogelijk geïnformeerd te worden hierover.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil ook vragen of de Minister voldoende zicht heeft op wat er op dit gebied in allerlei

steden gebeurt? In Amsterdam zouden 9 van de 14 scholen die aan een bepaald project meededen, hebben afgehaakt omdat het onderwijs onder dergelijke activiteiten ernstige schade zou lijden. Is de Minister het ermee eens dat het bewaken van het niveau van het onderwijs hierbij zorgvuldige aandacht behoeft?

Een groep kinderen die onze speciale aandacht verdient, vormen de schipperskinderen. Laat ik voorop stellen dat er voor deze categorie de laatste jaren wel het een en ander is gedaan. Ik denk bij voorbeeld ook aan de rechtspositieregeling van het inter-naatspersoneel. Er is zeer recent een studie verschenen over de internaten voor schipperskinderen. Deze studie werd verricht door de Vakgroep Sociale Pedagogiek aan de rijksuniversiteit te Utrecht. Het dikke rapport heeft een toepasselijke naam gekregen: 'Vaste grond tussen wal en schip', 'het inter-naat voor schipperskinderen bezien als opvoedingsmilieu.' Deze studie laat ons zien dat de internaten voor schipperskinderen, vergeleken onder andere met internaten voor bijzonder jeugdwerk, nog veel te kort komen. Zo wordt gewezen op de groepsgrootte welke voor een opvoedingsmilieu te groot is. Mag ik de Minister zijn volle aandacht vragen voor deze problematiek en hem verzoeken onder meer in overleg met het Centraal Overleg Onderwijs Binnenvaart, het COOB, tot noodzakelijke verbeteringen te komen?

Ook in het kader van de integratie kleuter- en lager onderwijs bestaan hier vragen met betrekking tot de 4-6 jarige kinderen, die enerzijds goed onderwijs nodig hebben, maar anderzijds niet zo vroeg uit het gezin kunnen worden gehaald. Wil de Minister ook deze zaak nauwlettend volgen? Nu kom ik op het punt van de bezuinigingen.

Een sector van ons Nederlandse onderwijs, die deze keer wel zwaar getroffen wordt, is het middelbaar- en het hoger beroepsonderwijs. De bezuinigingen, welke weliswaar onontkoombaar zijn hebben hier hard toegeslagen. Wij hebben moeite met deze maatregelen, in het licht van de doelstelling van de Regering om meer mogelijkheden te bieden aan kansarmen - of tot voor kort kansarmen -, die nu immers via l.b.o. en m.a.v.o. kunnen doorstromen naar het m.b.o. en zo mogelijk naar het h.b.o.

Het m.a.v.o. zit trouwens toch al met de moeilijkheid om daarop in voldoen-

de mate aansluitend onderwijs te vinden. De mogelijkheden voor m.a.v.o. abiturienten worden steeds geringer.

Maar wij hebben ook moeite met deze maatregelen in verband met de alarmerende werkgelegenheidssituatie, waarin wij thans verkeren. Dat er door uitbreiding van andere activiteiten nieuwe arbeidsplaatsen bijkomen, zal de honderden leraren, die moeten afvloeien, weinig kunnen helpen. Ik vraag mij af, of de bewindslieden zich wel voldoende gerealiseerd hebben, hoe zwaar dit aankomt in deze tijd van grote malaise.

Graag wil ik de volgende vragen stellen.

- Welke waarde hecht de Minister aan het advies van de Stuurcommissie m.t.o., die op 23 juni van dit jaar nog 32 à 33 wekelijkse lesuren en een groepsgrootte van 16 voorstelde?

- Hebben de bewindslieden wel voldoende rekening gehouden met de specifieke structuur van het m.t.o., onder andere veel praktijklessen en praktica?

Weet de bewindsman ook, dat er nu al door het bedrijfsleven geklaagd wordt over de praktische vaardigheden van de m.t.o.-abituriënten? Daardoor zal het bedrijfsleven zelf een stuk van de opleiding moeten verzorgen, waardoor deze abiturienten nog kwetsbaarder en meer bedrijfsgebonden worden. Wat betreft het theoretische deel van het m.t.o., zit men al aan een hoog groepsgemiddelde. Dit wordt nu, als de verhoging doorgaat, zelfs onevenredig hoog vergeleken met de AVO-sector.

Bij die specifieke structuur moet ook gelet worden op het feit, dat bijvoorbeeld een mts bestaat uit een verzameling kleine scholen vanwege de duidelijk verschillende vakrichtingen.

Mijnheer de Voorzitter! Onze fracties achten deze maatregelen schadelijk voor deze vitale sector van het onderwijs, weshalve wij ook heroverweging van deze beleidsvoornemens bepleiten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu bij het h.b.o. Het h.b.o. is een sector, waarin niet voor het eerst wordt bezuinigd. Met 1976 meegerekend bedraagt de bezuiniging daar over enkele jaren gezien 24%, bij het h.e.a.o. nog het meest. Waarom past men die bezuiniging toe, juist in een periode, waarin de bewindslieden zeggen dat met het oog op de totstandbrenging van een goede coördinatie tussen h.b.o. en w.o. het h.b.o. versterkt moet worden? Het h.b.o. wordt zo niet versterkt, het wordt verder verzwakt. Tussen haakjes: kan de Staatssecretaris meedelen

hoe de student-stafverhouding de laatste vijf jaar veranderd is in het h.b.o. resp. in het w.o.?

De prioriteiten, die de Regering legt bij het kleuter- en lager onderwijs, hebben onze instemming, maar moet het overige onderwijs daar dan onder lijden? Daarmee wordt de democratisering niet bevorderd. Wanneer men kansarmen meer kans wil geven, moeten zij ook kunnen doorstromen naar schooltypen, waar het onderwijs optimale kansen biedt. De bewindslieden willen toch niet democratisering tot op zekere hoogte? De numerus fixus is al erg genoeg. Nu wordt bekibbeld via lesuren en groepsgrootte. Nederlands en lichamelijke oefening worden facultatief gesteld, waardoor de algemene vorming verder wordt teruggedrongen. Bekend is, dat er aan de aansluiting van h.a.v.o. en h.b.o. nog wel het een en ander mankeert. Zal die aansluiting door de voorgestelde maatregelen nog niet moeilijker worden? De vraag of het voorbereidend jaar al of niet moet worden gehandhaafd, krijgt hierdoor te meer reliëf.

Voorshands zijn wij van mening, dat op grond van praktische overwegingen dat voorbereidende jaar nog dient te worden gehandhaafd.

Met name bij het h.t.s. is de groei eruit. Daar zal de klap dus het hardst aankomen. De Minister zei op 10 november, dat er nog nooit zoveel overleg is geweest als onder zijn bewind. Hij zal zeker willen toegeven, dat de wijze waarop het veld moest reageren op zijn circulaire HBO/HTO 75/100 toch nauwelijks met het begrip overleg valt te dekken. Overigens heb ik wel begrip voor de moeilijke positie, waarin de Minister op zo korte termijn belandde.

De heer **Laban** (PvdA): Ik wil de heer Van Leijenhorst vragen in hoeverre, wanneer er in het verleden bezuinigingen waren, enig kabinet of enige minister te voren, voordat de beslissingen in de Ministerraad waren genomen, overleg heeft gepleegd en zelfs heeft kunnen plegen met het veld. Dat is nooit de gewoonte geweest. Dat is onmogelijk.

De heer **Van Leijenhorst** (CHU): De heer Laban heeft toch wel goed gehoord, dat ik heb gezegd dat ik wel begrip heb voor de moeilijke positie waarin de Minister op zo korte tijd belandde.

De heer **Laban** (PvdA): U hebt wel begrip, maar ondertussen schuift u de Minister dat in de schoenen. U moet als parlementariër weten, dat in zo'n situatie een minister dat niet kan doen.

Van Leijenhorst

De heer **Van Leijenhorst** (CHU): Mijnheer de Voorzitter! Ik kom bij dit punt nog terecht en ik hoop dat de heer Laban mij dan zal willen ondersteunen.

Ik zou uit het vorengenoemde ook lering willen trekken in die zin, dat wij op deze wijze maar niet door kunnen gaan, ons onderwijs verder uit te hollen. In de eerste plaats vind ik, dat wij wat de vernieuwingen betreft, die op een eventueel toekomstig onderwijs betrekking hebben, de voornemens daartoe zeer zorgvuldig moeten overwegen. Hierbij denk ik met name aan de middenschool. Het gaat naar onze mening allereerst om goed onderwijs voor vandaag.

In de tweede plaats zullen wij bij het aanleggen van prioriteiten kritisch moeten bezien of de uitwerking daarvan wel zodanige resultaten oplevert, dat een besnoeiing op het overige onderwijs daardoor te rechtvaardigen is.

In de derde plaats zullen wij bij de verhoudingsgewijs steeds stijgende personeelskosten ons moeten afvragen, of wij in verband met verdere toekomstige bezuinigingen er wel mee door kunnen gaan, steeds maar te knabbelen aan de kwaliteit van het onderwijs. Zal er ooit eens een tijd komen, dat wij alleen nog maar onderwijzers en leraren overhouden..... en geen onderwijs? Daarom zal men een discussie over de verhouding tussen personeelskosten en de totale kosten van het onderwijs niet uit de weg mogen gaan. Goed en vroegtijdig overleg met het onderwijsveld is daarbij uiteraard hoogst noodzakelijk.

De heer **Masman** (PvdA): Dat betekent dus dat u een generale salarisvermindering niet uitsluit. Dat is de enige consequentie.

De heer **Van Leijenhorst** (CHU): Wij hebben in deze Kamer al meer gehoord, dat de verhoging van de personeelskosten niet ongelimiteerd kan doorgaan, vergeleken met de totale kosten. Ik ben bereid om met mijn fractie ons te bezinnen op deze verhouding. Ik meen dat het daarom van belang is dit probleem met het oog op de kwaliteit van ons onderwijs onder ogen te zien. Ik hoor ook stemmen in den lande – dit hoort men dan meestal van groepen leraren, vaak niet van organisaties – die erop wijzen dat men bereid is om met het oog op de kwaliteit van het onderwijs de salarisstijgingen ter discussie te stellen. Ik zou dan ook graag willen – en dit is de strekking van mijn betoog – dat over dit punt overleg plaatsvindt met het on-

derwijsveld, ook met het oog op de toekomstige bezuinigingen die blijkbaar nodig zijn.

De heer **Laban** (PvdA): U sluit zich dus aan bij mijn betoog op dit punt.

De heer **Van Leijenhorst** (CHU): Ik meen dat ik duidelijk genoeg ben geweest.

De heer **Masman** (PvdA): Als u zegt dat dit in het georganiseerd overleg dient te komen, is dat duidelijk. U bent ook bereid te spreken over die andere verhouding van 85/15. Dit kan niet anders uitvallen dan dat u aan de personeelspost wilt knabbelen. Het gaat niet alleen om stijgingen maar ook om verminderingen. Ik noteer dit met vreugde, maar dit gaat over het onderwijs heen. Dit suggereert u de Minister.

De heer **Van Leijenhorst** (CHU): Ik heb deze opmerking vooral gemaakt met het oog op toekomstige bezuinigingen.

Minister **Van Kemenade**: Interessant is nog de 450 mln. bezuiniging uit de motie-Wiegel, die door de CHU is ondersteund.

De heer **Van Leijenhorst** (CHU): Dacht u dat wij de tegenbegroting van de VVD mede hadden ondertekend?

Minister **Van Kemenade**: Neen, maar er was wel een motie.

De heer **Van Leijenhorst** (CHU): Kijkt u eens, u tracht alles op één hoop te gooien. Ik heb in mijn verhaal toch laten uitkomen dat die zaak wel wat genuanceerder ligt, overigens met grote waardering voor mijn collega's die ook over dit onderwerp hebben gesproken. Met betrekking tot dit punt vind ik goed overleg hoogst noodzakelijk.

Ik acht het schadelijk als men in dit verband – en dan kijk ik naar de PvdA-fractie – met zogenaamde oplossingen ad hoc komt aandragen, zoals de geventileerde 26/29-maatregelen welke de eerstegraadsleraren in hun rechtspositie zouden treffen. Door zo te werk te gaan, maakt men de frustraties en naar ik meen ook de onbillijkheden alleen nog maar groter. Het doet ons intussen genoegen dat deze opwelling naar ik meen thans in des Konings keel bestorven is.

De heer **Konings** (PvdA): Ik zou de heer Van Leijenhorst willen vragen om de daaraan gekoppelde ideeën over taakverlichting van oudere leraren in zijn beschouwing mee te nemen, want die dreigen onder de tafel te raken. Het was niet zo maar een voorstel tot salarisverlaging of werkverzwaring.

De heer **Van Leijenhorst** (CHU): Ik neem daar graag nota van; maar ik heb begrepen dat het idee van de heer Konings als zodanig nog leeft.

De heer **Laban** (PvdA): Ik heb de Minister gevraagd op grond van historisch gegroeide onbillijkheden die hele verhouding 26/29 – u weet dat dit ook wel leeft in het veld – in het georganiseerd overleg te brengen. Ik neem aan dat u het ermee eens bent, dat die situatie wordt bekeken.

De heer **Van Leijenhorst** (CHU): Dat dit een onderdeel kan zijn, zoals machtig veel andere onderdelen in het hele overleg, zou ik mij kunnen voorstellen.

De heer **Laban** (PvdA): U bent van mening dat een tweede grader die 29 lessen heeft in het HAVO wel eens wat inspannender taak zou kunnen hebben dan een gymnastiekleraar in het WVO?

De heer **Van Leijenhorst** (CHU): Daarover spreek ik mij niet uit. Ik vind dit een zaak voor het georganiseerd overleg. Ik dacht overigens dat in het georganiseerd overleg veel meer zaken aan de orde zouden kunnen komen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik denk dat mijn spreektijd ten einde raakt en daarom wil ik thans snel doorgaan. Ik zou nog iets willen zeggen over de bezuiniging in het m.a.v.o. Wij vinden de kleine school van geweldig veel betekenis. Door deze maatregel wordt vooral de kleine school getroffen. De grotere scholen zitten in het algemeen boven de norm. Ik zou de Minister willen vragen of dit toch niet een te sterke ingreep is met betrekking tot de kleine school. Ook de vooropleiding hoger beroepsonderwijs probeert in de 33 uren die men nu heeft een geweldig lang programma samen te pakken. Grote dit 30 uur, dan komt het vbo in grote moeilijkheden.

Ook het schooldecaanaat wil ik nog noemen. Het blijkt een nuttige instelling te zijn. Het ministeriële rapport hierover is nu gelukkig verschenen. Wil de Staatssecretaris zo uitvoerig mogelijk uiteenzetten, in welke richting hij denkt wat het verder gestalte geven aan het decanaat betreft, alsmede aan de begeleiding, in ruimere zin, van het voortgezet onderwijs? Vindt hij ook niet, dat het schooldecaanaat een wettelijke basis dient te hebben? Faciliteiten in verband met huisvesting, administratieve hulp en dergelijke zijn nodig om het decanaat meer armslag te geven. Wat kan de Staatssecretaris dienaangaand toezeggen?

Met betrekking tot het hbo is er ook iets goëds te zeggen. Het betreft de erkenning door de overheid van het be-

Van Leijenhorst

staansrecht van de christelijke sociale academie in Ede, welke samen met 'Kampen' op het scholenplan werd geplaatst. Wij zijn blij, dat de vorige staatssecretaris de beroepsprocedure heeft bespoedigd en dat de nieuwe staatssecretaris de draad zo snel heeft opgenomen. Binnen het bijzonder onderwijs wordt de roep om tot een tweede protestants-christelijke respectievelijk rooms-katholieke opleiding te komen steeds krachtiger. Wij waarderen het, dat de Minister een ietwat welwillender houding heeft aangenomen. Aan de commissie-planprocedure zal ter zake om advies worden gevraagd.

Minister **Van Kemenade**: het overlegplan van scholen?

De heer **Van Leijenhorst** (CHU): Wordt hiervoor niet een speciaal advies uitgebracht, of gebeurt het samen met de andere adviezen die in het kader van het scholen-plan worden uitgebracht?

Minister **Van Kemenade**: Ad hoc advies; ad hoc overlegplan van scholen.

De heer **Van Leijenhorst** (CHU): Dan vraag ik de Minister, hierbij spoed te betrachten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil mij aansluiten bij hetgeen de heer Kolthoff over de numerus fixus heeft gezegd. Krijgt de groep van de drie maal uitgelotenen straks een reddingboei toegeworpen?

De verpleegprijzen voor de academische ziekenhuizen zullen straks drastisch worden verhoogd. Is het juist, dat als het academisch ziekenhuis in Utrecht in De Uithof komt, de verpleegprijzen ongeveer f 600 per dag zal bedragen? Is dit alleen al niet voldoende reden om verplaatsing van het academisch ziekenhuis in Utrecht niet te bevorderen?

Staatssecretaris **Klein**: Is dit op een gerucht gebaseerd?

De heer **Van Leijenhorst** (CHU): Ik zou mij kunnen voorstellen, dat men in verband met de investeringen en met de kosten, aan zo'n operatie verbonden, tot een dergelijk bedrag komt. Ik kan deze bewering echter niet hard maken.

Staatssecretaris **Klein**: Bent u op deze gedachte gekomen, of wellicht een economisch directeur van een algemeen ziekenhuis of van een academisch ziekenhuis? Ik zou toch wel een opmerking willen maken over de mate van deskundigheid waarmee dit soort beweringen wordt gegeven. Er is misschien ook wel iemand in Nederland die zegt, dat het f 1.000 per dag wordt.

Moet ik dit weerleggen? Op die manier blijven wij aan de gang als het om geruchten gaat.

De heer **Van Leijenhorst** (CHU): Ik heb het genoemde bedrag gehoord binnen de kringen van de rijksuniversiteit te Utrecht. Ik moet echter zeggen, dat ik hieromtrent geen stukken kan overleggen. Daarom is mijn vraag ook sober gesteld. Kan de bewindsman haar niet beantwoorden, dan laat ik haar verder voor wat zij is.

Staatssecretaris **Klein**: Ik wil graag straks iets zeggen over het punt van de tarieven en kosten van academische ziekenhuizen, maar ik hoop, dat men ten aanzien van de tariefstelling een zekere terughoudendheid zal betrachten. De tegemoetkomingen spelen hier van de volksgezondheid spelen hierbij een belangrijke rol.

De heer **Van Leijenhorst** (CHU): Inderdaad.

Staatssecretaris **Klein**: Als deze berekeningen afkomstig zijn uit het universitaire gebeuren te Utrecht – ik vermoed: de medische faculteit – dan wijs ik erop, dat daar niet voldoende deskundigheid aanwezig is om dit soort bedragen uit de mouw te kunnen schudden.

De heer **Van Leijenhorst** (CHU): Daarvan neem ik dan nota, mijnheer de Voorzitter!

Ik wil – aan het eind van mijn betoeg gekomen – concluderen, dat Minister Van Kemenade en de andere bewindslieden in deze tijd in sterke mate worden geconfronteerd met de harde en vaak weerbarstige praktijk. Visioenen, gericht op de verre toekomst, hebben hun waarde voor zover men de relativiteit ervan blijvend en ten volle beseft. Diepzinnige gedachten over vernieuwing, zich uitkristalliserend in heldere structuren, blijven gaaf en in zekere zin ook onaantastbaar, zolang deze nog niet hun aardse functionaliteit hebben moeten bewijzen. De socioloog Van Kemenade heeft een harde landing moeten maken. Wij wensen hem toe, dat hij zich niet al te erg aan het veld heeft bezeerd.

Over zijn bagage maken wij ons wat minder zorgen, want hic et nunc – ik mag toch ook wel eens een Latijnse term gebruiken – treft hij voldoende aan wat hem in zijn mede bewind en zijn medebewindslieden voorwerp van aanhoudende zorg zal zijn.

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt te 13.02 uur geschorst en te 13.50 uur hervat.

De **Voorzitter**: Ik stel voor morgen, donderdag 11 december onmiddellijk na de middagpauze voort te gaan met de gezamenlijke behandeling van:

de Nota Civiele Verdediging (13 107);

de Nota hulpverlening bij ongevallen en rampen (13 263).

Hierbij zijn tevens aan de orde:

de motie-Rienks c.s. over het maken van een inventarisatie van rampen en ongevallen die onze samenleving bedreigen (13 263, 13 107, nr. 5);
de motie-Aarts c.s. over de instelling van een vredesrampenorganisatie (13 263, nr. 10).

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Verder stel ik voor onmiddellijk na afhandeling van deze nota's aan de orde te stellen de eerste termijn van de zijde van de Kamer over:

wetsontwerp Invoeging van een titel IIB in Afdeling 1 van de Gemeentewet met betrekking tot de vergoedingen en tegemoetkoming aan de leden van de raad en de commissies en enige daarmee verband houdende voorzieningen (13 238).

De maximumspreektijden zijn: voor de fracties van de P.v.d.A., K.V.P. en V.V.D. 10 minuten; voor de fracties van de A.R.P., P.P.R., C.H.U., C.P.N., D'66 en D.S.'70 5 minuten en voor de overige fracties 3 minuten, maar dan wel zodanig dat van de kant van de Kamer in totaal niet méér dan 1½ uur wordt gebruikt.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan de heer Van het Schip, die het heeft gevraagd.

De heer **Van het Schip** (CPN): Mijnheer de Voorzitter! Ik verzoek de Kamer de Staatssecretaris van CRM, de heer Meijer te mogen interpellieren over een door hem aan de gemeentebesturen verzonden beschikking inzake de bijzondere bijstand aan bejaarden. In die beschikking worden onder meer de uitkeringen aan bejaarden, die in bejaardentehuizen hun eigen broodmaaltijden verzorgen, vermindert en wordt de uitkering verboden voor telefoon, abonnementskosten en geringe dieetkosten.

In verband met het feit dat deze regels met ingang van 1 januari 1976 van kracht dreigen te worden draagt de interpellatie mijns inziens een spoedeisend karakter. Daarom verzoek ik de Kamer mij in de gelegenheid te stellen die interpellatie voor 19 december te mogen houden.

Voorzitter

De **Voorzitter**: Ik stel voor over dit verzoek te beslissen, morgen na de middagpauze.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van het wetsontwerp **Vaststelling van hoofdstuk VIII (Onderwijs en Wetenschappen) van de rijksbegroting voor het dienstjaar 1976 (13 600)**.

De algemene beraadslaging wordt hervat.

Hierbij is aan de orde de motie-Smit-Kroes c.s. over de samenstelling van een voorlichtingsbrochure voor ouders (13 600, hoofdstuk VIII, nr. 20).

□ De heer **Hermes** (KVP): Mijnheer de Voorzitter! Graag wil ik beginnen met nog eens onze erkentelijkheid te betuigen aan oud-staatssecretaris Veerman voor het werk dat hij op het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen heeft verricht. Wij hebben uitstekende contacten met hem gehad en wij zijn hem bijzonder erkentelijk voor zijn vele werk. In aansluiting op hetgeen de heer Laban heeft gezegd wil ik ook nog eens in het bijzonder memoreren wat hij voor de scholenbouw heeft gedaan. Wij hebben het betreurd dat hij om gezondheidsredenen moest bedanken, maar wij zijn verheugd dat hij weer in onze banen is teruggekeerd.

Aan de nieuwe Staatssecretaris De Jong, voor het eerst nu achter de regeringstafel, willen wij graag een hartelijk welkom toeroepen en hem verzekeren, dat wij hopen op een vruchtbare samenwerking.

In mijn betoog behandel ik achtereenvolgens een achttal punten, te weten:

1. waardering voor een aantal zaken
2. de vrijheid van onderwijs
3. faciliteitenbeleid
4. basisonderwijs – primair onderwijs
5. opleidingen van onderwijsgeevenden
6. enkele kleine punten
7. vormingswerk – participatie-onderwijs
8. financiën.

Er zijn vele zaken in het beleid waar wij waardering voor hebben; diverse beleidslijnen willen wij graag ondersteunen, we kunnen ze niet allemaal noemen. Er zijn wel een paar specifieke zaken waar wij onze erkentelijkheid duidelijk voor naar voren willen brengen:

- 1°. de medewerking voor het realiseren van godsdienstlerarenopleidingen aan de nieuwe lerarenopleidingen;
- 2°. de oplossing voor het vraagstuk INAS-OVB;
- 3°. het salarisaccord kleuter- en basisonderwijs;
- 4°. de samenwerkingsovereenkomst tussen stagebiedende organisaties en onderwijsorganisaties;
- 5°. de faciliteiten voor de opleidingscholen voor kleuterleidsters;
- 6°. de meerjarencijfers voor het wetenschappelijk onderwijs van dit jaar.

Wij hebben waardering voor deze punten, en vooral respect voor de arbeid, die eraan is besteed.

Mijnheer de Voorzitter! De vrijheid van onderwijs is de laatste tijd veel in discussie geweest, waarbij het in het algemeen nog niet zozeer ging om de vrijheid van richting als om die van inrichting en stichting. Het ligt in de bedoeling dat wij op deze twee laatste punten uitvoerig terug komen bij de plenaire behandeling van de Structuurnota in deze Kamer. Bij de behandeling van deze begroting wil ik toch de vrijheid van stichting niet geheel onbesproken laten.

Ik blijf het opvallend vinden dat twee soorten vrijheden met – in zoverre sluit ik mij aan bij de woorden van collega Van Leijenhorst – elkaar verward worden. De vrijheid die de rijksoverheid aan de lagere overheden (provincie en gemeente) geeft – decentralisatie noemt men dat – is een heel andere vrijheid dan de vrijheid van onderwijs om bijzondere scholen te stichten en in te richten. Men doet het voorkomen alsof het openbaar onderwijs ook te maken heeft met die vrijheid van onderwijs, omdat er in artikel 208 van de Grondwet staat: 'Het geven van onderwijs is vrij enz.' zonder dat er een beperkende bepaling bij staat. Die beperkende bepaling was ook niet nodig, want wat is vrij? Waarvan vrij? Wel,

van de overheid. Dus het kan geen betrekking hebben op de overheids-school.

De vraag of de openbare school bestuurd moet worden door de gemeenten, provincies of het Rijk is een vraagstuk van centralisatie of decentralisatie en niet van de vrijheid van onderwijs. Bij het Rijk, provincies en gemeenten hebben we te maken met complementair bestuur, de vrijheid van de lagere overheden wordt dan gegeven bij de gratie van de hogere overheid. De vrijheid van onderwijs in de Grondwet echter is niet iets wat gegeven wordt, maar het is een erkenning van een grondrecht, dus een autonome vrijheid.

De Minister brengt de laatste tijd twee aspecten naar voren, die nadere aandacht verdienen. Allereerst de decentralisatie, die de Minister met de onderwijswetgeving wil gaan bevorderen. Hierbij plaats ik toch wel een paar kanttekeningen. De eisen van deugdelijkheid en de subsidievoorwaarden dienen krachtens art. 208 van de Grondwet bij wet geregeld te worden. En wij hebben slechts één wetgever in dit land. Niet de provincies en gemeenten. Aangezien de overheid alleen iets kan regelen via de eisen van deugdelijkheid en subsidievoorwaarden zie ik niet direct de mogelijkheden van decentralisatie. Alleen in het vlak van de uitvoering door middel van delegatie via wetgeving zijn er mogelijkheden. De Minister heeft trouwens ook zaken genoemd als scholenplanning, scholenbouwplanning en scholenbouw. Ik verwijs naar zijn toespraak bij de WPRO op 25 november j.l.

Minister Van Kemenade: Bijlage bij het concept van dit ontwerp aan de provincies.

De heer **Hermes** (KVP): Ik neem aan dat de Minister daarbij denkt aan de scholenplanning van het voortgezet onderwijs, die thans bij het Rijk berust, onder te brengen bij de provincies, en niet de scholenplanning voor het kleuter- en basisonderwijs, die thans bij de gemeente berust, want het laatste zou een vorm van centralisme zijn.

Een ander aspect betreft de ontwikkeling van de pluriformiteit in de samenleving en de daarmee verbandhoudende pluriformiteit bij de scholen. En zou dan weer de nodige problemen meebrengen bij de scholenstichting, omdat de verscheidenheid te groot wordt. Hoewel men bij het bijzonder onderwijs zeer zeker te maken heeft met identiteitsproblemen – en de pluriformiteit is daar zeker niet vreemd aan, – is de cohesie misschien toch groter dan de Minister wel denkt. De

Hermes

problemen liggen echter vooral bij het openbaar onderwijs; dat is mede sterk bevorderd door de beleidsfilosofie, die deze Minister in zijn eerste begroting op tafel heeft gelegd. Denken wij slechts aan de zin: 'Uitgangspunten voor onderwijsbeleid dienen daarom dan ook uitdrukking te zijn van de veranderingen die men in de samenleving noodzakelijk acht. Met betrekking tot het bijzonder onderwijs had ik daar toen geen moeite mee, dat beleid maken de bijzonderen scholen dan zelf wel uit. Maar ik heb me wel eens afgevraagd, hoe dat moet met de openbare school als uitgegaan wordt van de doelstellingen, die de Minister toen naar voren heeft gebracht. Je dwingt de openbare school dan wel tot het bekennen van een bepaalde kleur, en we zitten dan onvermijdelijk in de problematiek van de identiteit, terwijl misschien velen juist geen enkele identiteit verwachten bij een openbare school. Dat heeft geleid tot een stuk pluriformiteit onder de openbare scholen en zo ontstond ook de gedachte om te komen tot het stichten van een socialistische school.

De heer **Van Ooijen** (PvdA): Moet ik daaruit opmaken, dat de heer Hermes serieus meent, dat er bij de openbare school noch van identiteit noch van pluriformiteit sprake was voordat deze Minister optrad? Indien dat zo is, denk ik dat hij het openbaar onderwijs onrecht aandoet.

De heer **Hermes** (KVP): Mijnheer de Voorzitter! Ik geef toe, dat er voor die tijd natuurlijk ook een bepaalde mate van pluriformiteit was. Het is maar de vraag in hoeverre het beleid van de Minister de mogelijkheden heeft gegeven, die pluriformiteit te laten toemen, maar als je uitgaat van deze doelstellingen van de Minister, dan moet je naar een bepaalde kleur toe. Daar kun je niet omheen. Ik heb het idee dat vele openbare scholen het ook gedaan hebben. De gedachten hebben niet stilgestaan. Ik verklaar daaruit ook een ontwikkeling als een socialistische school, iets waar ik overigens uit overwegingen van de vrijheid van onderwijs geen enkel bezwaar tegen heb. Ik wil dit uitdrukkelijk stellen. Maar ik heb er wel bezwaren tegen dat min of meer gesuggereerd wordt, alsof vanwege de ongelijkvormigheid bij de openbare scholen en de ongelijkvormigheid bij de bijzondere scholen er sprake zou kunnen zijn van gelijkvormigheid bij het openbaar en bijzonder onderwijs. De enige gelijkvormigheid is namelijk dat ze ongelijkvormig zijn. Het lijkt erop alsof men wil zeggen dat op den

duur de scheidslijnen tussen het openbaar en het bijzonder onderwijs wel automatisch zullen vervagen en dat wij dan nog slechts te maken zullen hebben met allemaal pluriforme scholen, waarvan de identiteit dan alleen nog bepaald zal worden door de direct betrokkenen van de school. Dan zou de situatie voor de openbare en de bijzondere school identiek zijn.

Minister **Van Kemenade**: U zegt, dat de enige gelijkvormigheid het feit is dat ze ongelijkvormig zijn. Dan ziet u wel voorbij aan de deugdelijkheidseisen.

De heer **Hermes** (KVP): Zijn die voor de ene vorm verschillend ten opzichte van de andere vorm?

Minister **Van Kemenade**: Juist niet verschillend.

De heer **Hermes** (KVP): Ik heb het over de identiteit. De Minister moet niet twee zaken door elkaar gooien. Bij die identiteit praten wij over pluriformiteit en nu beweer ik dat de pluriformiteit van het bijzonder onderwijs wel eens een andere zou kunnen zijn dan die van het openbaar onderwijs. De Minister moet dan niet over de deugdelijkheidseisen praten.

Minister **Van Kemenade**: Het punt is dat mijn uitspraak van destijds – uitgangspunten voor onderwijsbeleid zijn zaken die men...etc. betrekking heeft, zoals destijds ook is toegelicht, op wat de wetgever ten aanzien van het onderwijs moet doen en dat heeft betrekking op de deugdelijkheidsproblematiek. U kunt daaruit nooit de constructie maken, dat dit van invloed zou kunnen zijn op de identiteit.

De heer **Hermes** (KVP): Dat is niet aan de orde bij dit punt. Waarom het mij gaat, is dat men het wil laten voorkomen dat door ontwikkelingen van pluriformiteit die met identiteit te maken hebben een soortgelijke ontwikkeling kan plaatsvinden bij het bijzonder onderwijs als bij het openbaar onderwijs.

Minister **Van Kemenade**: Ik ben daar verre van. Leest u mijn speech van 20 september maar eens.

De heer **Hermes** (KVP): Als wij doorrenen kunnen wij tot het volgende komen. Uitgaande van de gedachte, dat de identiteit zal worden bepaald door de betrokkenen van de school en constaterende, dat er een steeds grotere pluriformiteit ontstaat, zou men kunnen komen tot de redenering, dat de pluriformiteit in de verre toekomst zo groot zal zijn, dat de diverse scholen zo

verscheiden in pluriformiteit zullen zijn, dat er geen verschil meer is tussen openbaar en bijzonder onderwijs. Ik heb daarop willen attenderen, want ik geloof daar niet in, omdat ik van mening ben, dat er een verschil zit in de soort pluriformiteit van de ene en die van de andere school.

Ik waarschuw de Minister dan ook zich niet blind te staren op die pluriformiteit bij het bijzonder onderwijs, die van een heel andere aard is dan die bij het openbaar onderwijs. Ik heb reeds gezegd dat de cohesie wel eens groter zou kunnen zijn dan de Minister denkt; spelen op separatisme is levensgevaarlijk.

Ook de ontwikkelingen in de PvdA met betrekking tot de vrijheid van onderwijs hebben onze aandacht. Een artikel van de heren De Bruin, Van Ooijen en Van Praag in 'Socialisme en Democratie' van mei 1975 heeft sterk de aandacht getrokken. Vanwege de tijd zal ik er nu slechts enkele opmerkingen over maken, maar het ligt in mijn bedoeling op dit artikel terug te komen.

Aan het slot zeggen de schrijvers dat het niet hun bedoeling is de vrijheid van onderwijs aan te tasten. Dat klinkt geruststellend. Het feit echter dat men voorstelt om in de nieuwe paragraaf voor het beginselprogramma van de PvdA 'de aanvaarding van het beginsel der onderwijspacificatie' te laten vallen, is van veel meer betekenis.

De heer **Van Ooijen** (PvdA): Ik neem zonder meer aan, dat de heer Hermes regelmatig 'Het Schoolbestuur', de uitgave van het katholiek bureau voor onderwijs en opvoeding, leest, maar het lijkt mij sterk dat dit het enige blad is, dat hij leest. Wat de heer Hermes met dit citaat wil aangeven, is niet datgene, wat wij in dat artikel naar voren hebben gebracht, maar datgene, wat in een commentaar daarop in 'Het Schoolbestuur' stond, zonder dat het artikel er overigens bij werd vermeld. In ons artikel staat uitdrukkelijk, dat wij de vrijheid van onderwijs niet willen aantasten, dat wij de vrijheid van schoolkeuze erkennen. Wij hebben alleen het woord 'onderwijspacificatie' niet gebruikt. Je kunt er natuurlijk over vallen, dat een bepaald woord is wegelaten, maar ik zie absoluut geen reden om te stellen, dat je alleen met dat woord aanduidt, dat je de eigen grondslagen van bijzonder en openbaar onderwijs wilt respecteren.

De heer **Hermes** (KVP): Ik heb de twee passages naast elkaar gelegd, los van welk blad dan ook. Ik ben afgegaan op het authentieke stuk van de schrijvers.

Hermes

Ik heb de passage, die zij voor het beginselprogramma voorstelden, genomen. Ik heb die passage vergeleken met de huidige redactie van het beginselprogramma en ben tot de conclusie gekomen, dat de woorden 'aanvaarding van het beginsel der onderwijspacificatie' in de door de voorstellers geformuleerde nieuwe tekst voor het beginselprogramma zijn vervallen. Als de heer Van Ooijen mij kan aantonen, dat dit niet juist is, ben ik zeer tevreden. Die woorden stonden er in, maar zullen er nu niet meer in staan.

De heer **Van Ooijen** (PvdA): Ik ontken dat niet, dat is juist. In het stuk, dat wij hebben voorgesteld, staat: 'De partij acht levensbeschouwing en geloofsovertuiging van fundamentele betekenis bij opvoeding en onderwijs. Zij eerbiedigt de eigen grondslagen zowel van het openbaar als van het bijzonder onderwijs. Zij erkent het recht van de ouders op vrije schoolkeuze....' enzovoorts.

Ik zie niet in, waarom de door u genoemde zin er per se nog bij moet, maar als u het wilt, zullen wij hem er de volgende keer ook nog bij zetten, als dat misverstanden kan voorkomen. Het gaat er helemaal niet om iets weg te laten, maar het gaat erom, dat wij willen uitdrukken, wat wij wezenlijk achten. Wij achtten dat voldoende met drie van deze zinnen uitgedrukt; die vierde zin behoeft er naar onze opvatting niet per se aan te worden toegevoegd.

De heer **Hermes** (KVP): Als ik uit deze woorden mag concluderen, dat het om het even is, of deze woorden er in staan of niet, moet ik opmerken, dat het mij niet om het even is. Ik zou het prettig vinden, als u die woorden wel duidelijk wilt vermelden. Ik geloof, dat het tegemoet kan komen aan de opmerking, die verder in het artikel van de drie schrijvers staat, namelijk, 'dat indien de PvdA een nieuwe onderwijsparagraaf formuleert in de geest zoals door hen in het hoofdstuk 'aanbevelingen voor de PvdA' geformuleerd, dat de relatie tot de zogenaamde confessionele partijen niet nadelig behoeft te beïnvloeden.' Dat kan mijns inziens een belangrijke bijdrage zijn. Als ik het goed begrepen heb dan zijn de schrijvers tot de conclusie gekomen, dat door allerlei ontwikkelingen in het onzowel in het openbaar als in het bijzonder, waarbij vooral ook gewezen wordt op de sterke groei van de samenwerkingsscholen – hierop heeft de heer Van Ooijen zoeven ook gewezen – het gewenst is om te komen tot een nieuw

type school, naast de traditionele openbare en bijzondere. Allereerst wil ik opmerken dat deze sterke groei van de samenwerkingsscholen kennelijk met een korreltje zout genomen dient te worden, gezien het artikel van de heer Van der Ven eveneens in Socialisme en Democratie van november-december 1975. Van de 334 samenwerkingsscholen die door de schrijvers worden aangevoerd, blijven er slechts 67 over, die te maken hebben met samenwerking met het openbaar onderwijs, en de helft daarvan zijn nog scholen voor het buitengewoon onderwijs, waar het veelal niet anders kan.

De heer **Van Ooijen** (PvdA): Ook dat is juist. Er zijn minder scholen dan wij hebben aangemerkt. In het artikel staat echter: Samenwerkingsscholen of pogingen daartoe. Dat laatste duidt er al op dat het mogelijk is dat deze pogingen zijn mislukt. Welnu, als het cijfer, dat de heer Hermes nu noemt juist is, betekent dit dat een heleboel pogingen niet zijn gelukt, maar dat betekent wel dat een heleboel mensen daar belangstelling voor hebben. Daar gaat het ons om. Het gaat ons niet om iets anders dan dat mensen, die iets willen, de ruimte krijgen om dat te realiseren als het in het kader van de vrijheid van richting verantwoord is.

De heer **Hermes** (KVP): 'Belangstelling voor hebben'? Ja, ik heb daar ook belangstelling voor. Wat ons nu wordt geboden – wij hebben reeds eerder het tertium gehad – vinden wij ook vreemd. De schrijvers komen in hun artikel met een ontmoetingsschool met een bestuursvorm, gebaseerd op de artikelen 61 tot en met 64 van de Gemeentewet. Voor een openbare school is een dergelijke commissie ex artikel 61 van de Gemeentewet wellicht te begrijpen. Trouwens, zojuist heeft de heer Van Ooijen ook gepoogd, de Minister uit te nodigen, in deze richting stappen te ondernemen. Ik kan zo'n commissie op basis van artikel 61 voor de openbare school dus wel begrijpen. De ouders worden daar beter bij het bestuur van de school betrokken, terwijl de gemeenteraad de uiteindelijke verantwoordelijkheid toch blijft dragen. Ik heb ook begrepen dat een partijcongres van de Partij van de Arbeid in 1974 zich heeft uitgesproken ten gunste van een bestuurlijke reorganisatie van de openbare school op basis van artikel 61 van de Gemeentewet. Bovendien zijn de artikelen 61 tot en met 64 destijds aan de Gemeentewet toegevoegd om juist taken van de gemeente bij de burgers te brengen en om de burgers daarbij te betrekken.

Openbaar onderwijs is een taak van de gemeente, het bijzonder onderwijs niet. Ik begrijp dan niet wat het ideale type zou moeten zijn. Wat wij hier dus krijgen aangeboden als ontmoetingsschool is gewoon de openbare school en nog niet eens verkapt. En dan maar denken dat de relaties daardoor niet nadelig beïnvloed behoeven te worden!

De heer **Van Ooijen** (PvdA): Wat de heer Hermes doet, is natuurlijk strikt formeel redeneren. Er zijn in Nederland twee types van beheersvormen voor scholen, namelijk de stichting voor de bijzondere school en voor de openbare school de gemeenteraad of een commissie ex artikel 61. Als wij pleiten voor een artikel 61-commissie, is dat omdat wij vinden dat dit een redelijke oplossing is, gezien het feit dat openbaar en bijzonder onderwijs in dat type school samenwerken. Het gaat natuurlijk helemaal niet om de beheersvorm, maar juist om de geprogrammeerde ontmoeting. Niet de formele structuur, maar de geprogrammeerdheid van de ontmoeting is het essentiële verschil tussen het openbaar onderwijs en de samenwerkingsschool. Wat onder dit laatste wordt verstaan, is overigens overal verschillend.

De heer **Hermes** (KVP): Wij krijgen straks dus twee types openbare scholen, namelijk de openbare scholen, die werkelijk openbare scholen zijn, en de openbare scholen, die ontmoetingsscholen zijn.

De heer **Van Ooijen** (PvdA): Als u dat zo formeel benadert, is dat het geval, maar als de stichtingsvorm wordt gekozen, krijgt men een heleboel verschillende bijzondere scholen. Daar gaat het helemaal niet om. Het gaat om de inhoud, om de manier, waarop het onderwijs wordt gestructureerd. Dat maakt het verschil tussen de ene en de andere vorm van onderwijs uit.

De heer **Hermes** (KVP): Ik heb het idee dat zo er al samenwerkingsscholen uit principiële overwegingen mogelijk zouden zijn, dit ook niet het ei van Columbus zou zijn. Wij zullen dus misschien nog naar een ander type moeten gaan zoeken.

De heer **Van Ooijen** (PvdA): Het is inderdaad niet het ei van Columbus en het is ook niet de bedoeling dat het het ei van Columbus zou zijn. Wij constateren echter een belangstelling voor een grensoverschrijdend schooltype, niet openbaar en niet bijzonder. Wij willen daarvoor ruimte creëren die er op dit moment onvoldoende is. Wij

Hermes

hebben daarvoor een aantal mogelijkheden op een rijtje gezet. Dat zijn geen taboes zoals sommigen zeggen en ook geen zaken waarover wij niet willen praten. Wij zijn gaarne bereid om over dit soort zaken te praten. Wij hebben ook een aantal suggesties gedaan, niet alleen ik, maar ook een aantal partijgenoten, hetgeen nog niet wil zeggen dat mijn partij als geheel erachter staat.

De heer **Hermes** (KVP): Mijnheer de Voorzitter! Ik waardeer dit werk ten zeerste, maar het zal de heer Van Ooijen toch niet onbekend zijn dat sinds enige tijd in de kringen van het bijzonder onderwijs – ik neem hierbij aan dat de heer Van Ooijen naar werkelijke samenwerking streeft dus ook van de kant van het bijzondere onderwijs – behoorlijke bezwaren bestonden tegen onder andere de bestuursvorm van de schoolbegeleidingsdiensten in de sector van artikel 61. Hoe verwacht hij nu dat een artikel 61-commissieschool een bijdrage kan leveren in de richting van die samenwerking?

De **Voorzitter**: Ik zou de heer Van Ooijen willen vragen, daarop in tweede termijn in te gaan, als hij dat tenminste nodig vindt en nu niet ter interruptie.

De heer **Hermes** (KVP): Mijnheer de Voorzitter! Ik spreek nu mede namens de ARP en de CHU. Bij het signaleren van de pluriformiteit in het bijzonder onderwijs wordt ook altijd het nummer gebracht dat de landelijke organisaties in feite niet zo representatief zijn. De verscheidenheid beperkt zich echter niet tot de vier zuilen. Voor het stichten van scholen zouden deze landelijke organisaties zeer zeker niet de aangewezen organen zijn. Nog afgezien van het feit dat vele scholen worden gesticht, althans de eerste oprichting, zonder landelijke organisaties, nog afgezien van het feit dat de cohesie misschien groter is dan men wel eens denkt, de scholen maken toch zelf uit bij welke landelijke organisatie zij zich willen aansluiten of eventueel een nieuwe willen oprichten. Waarom moet er toch altijd tegen die landelijke organisaties aangetrapt worden? De Minister heeft dat reeds verschillende keren gedaan en ik zou hem toch wel ernstig willen verzoeken, daarmee op te houden.

Minister **Van Kemenade**: Hebt u daarvan misschien een voorbeeld?

De heer **Hermes** (KVP): Natuurlijk, verschillend zelfs; de Haagse bureaus en de centralistische organen. De opmerkingen van de Minister in de diverse

artikelen zijn wel bekend. Ik heb liever – het is wellicht verstandiger om de zaken wat positief te benaderen – dat er wat voldoende middelen en mogelijkheden voor deze organisaties komen, zodat zij ook goed kunnen functioneren en daardoor minder centralistisch behoeven te zijn en voor goede communicatie kunnen zorgdragen. Bovendien, het bieden van goed constructief tegenspel naar de Minister is zonder deze organisaties vanuit de duizenden afzonderlijke scholen met alle betrokkenen ook niet goed mogelijk. De overheid moet het derhalve deze organisaties wel mogelijk maken om deze functie naar behoren te vervullen. Wat zien wij echter? De Minister denkt alleen aan zijn eigen landelijke organisatie op het departement; een uitbreiding met 222 man, bijna 10% en wat gebeurt er met de contributiekosten en de administratiekosten? Helemaal niets. Ik zal de noodzaak voor uitbreiding van het ambtelijk corps niet bewijzen, maar de een alles en de ander niets kunnen wij niet verantwoorden.

De heer **Laban** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil de heer Hermes eraan herinneren dat iets dat wij jarenlang samen hebben verdedigd, namelijk uitvoering geven aan artikel 101ter, door deze Minister die niet tot de christen-democratische partijen behoort, is uitgevoerd. Wij hebben zelfs eens gezegd dat als de ministers dat niet wensen uit te voeren, moeten zij dit artikel uit de wet schrappen. Maar nu is het uitgevoerd en dat zou de heer Hermes ook eens kunnen memoreren.

De heer **Hermes** (KVP): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb dat gememoreerd, maar alleen bij een gelegerd tijd dan nu. Ik kan mij overigens niet herinneren dat wij toen hebben afgesproken dat het invoeren van artikel 101ter een vrijbrief gaf om in de toekomst geen maatregelen meer te nemen. Ik verwacht dat na deze maatregel, hoe voortreffelijk ik hem ook vind en hoeveel waardering er ook over is uitgesproken, de contributie en administratie de aandacht van de Minister krijgen, ook in het kader van kostenstijgingen en trendverhogingen.

De **Voorzitter**: Ik zal in het vervolg van deze gedachtenwisseling in eerste termijn bezwaren maken tegen veelvuldige interrupties. Wij hebben daarmee in onze planning geen rekening gehouden. Bovendien zijn die vele interrupties niet noodzakelijk om tot een goede gedachtenwisseling te komen. Een belangrijk gedeelte van die interrupties heeft alleen maar veel tijd in beslag genomen, hetgeen niet de bedoeling is.

De heer **Hermes** (KVP): Mijnheer de Voorzitter! Ook het accres van 1 mln. ten behoeve van de voorlichting is niet gering. Of zijn hier mogelijkheden om landelijke organisaties te subsidiëren, zodat ook zij voorlichting kunnen gaan geven?

De Minister heeft kennelijk een zwak voor de faciliteiten. Zo langzamerhand worden vele zaken geregeld of bevorderd door faciliteiten: stimuleringsbeleid, onderwijsbegeleidingsdiensten, participatieonderwijs, het lager beroepsonderwijs bij de verlenging van de leerplicht, mavo-project en de experimenten basisonderwijs en middenschool. Zo zijn er wellicht nog meer aspecten te noemen.

Nu geef ik toe dat er in veel gevallen niet gewerkt kan worden zonder deze faciliteiten. Maar aan de andere kant wil ik de Minister toch wel waarschuwen voor een ontwikkeling, die structureel aan het worden is, terwijl zij juist conjunctureel is bedoeld. Het faciliteitenbeleid kan zulke ongekende vormen gaan aannemen, dat zich als het ware een tweede financieringsstelsel gaat ontwikkelen, een tweede geldstroom, die dan naast de normale regeling, zoals die ook wettelijk is bedoeld, gaat functioneren.

Niet altijd zullen faciliteiten verstrekt kunnen worden op basis van een of ander wetsartikel en dan hebben we eigenlijk te maken met een subsidiestelsel. Maar zelfs als men kan terugvalen op wetsartikelen, zoals bijvoorbeeld artikel 40, derde lid Kleuteronderwijswet en artikel 56, tweede lid Lageronderwijswet, dan nog rijst de vraag, of dit niet een oneigenlijk gebruik van de wet is. Heeft de wetgever dit in die mate en in die omvang wel bedoeld? Ontstaat er op die manier niet een sterke neiging om nog meer te financieren (faciliteiten te geven) buiten de wetgeving om hetgeen een versterking betekent van het subsidiestelsel? Niet voor niets staat er in enkele onderwijswetten, dat geen vergoeding uit de openbare kas kan worden toegekend dan krachtens de bepalingen van de wet (art. 77) van de Wet op het voortgezet onderwijs. Dus subsidiëring is in strijd met de wet. Het is alleen nog de vraag, of er, indien indirect gesubsidiëerd wordt, ook sprake kan zijn van strijd met de wet. Strikt formeel wellicht niet, maar toch wel in strijd met de geest van de wet en dat lijkt me ook geen goede zaak. Bovendien kan in dit systeem van faciliteiten de financiële gelijkstelling tussen het openbaar en bijzonder onderwijs vrij gemakkelijk in de knel komen en dan hebben we nog moeilijkheden met de

Hermes

Grondwet ook, omdat daar sprake is van dezelfde maatstaf.

Kijk, positieve discriminatie is wel te verdedigen en tot op zekere hoogte acceptabel, maar het moet niet sterk uitgroeien. Zo ben ik hogelijk verbaasd over een artikel over de nota 'Zicht op Onderwijs' van de gemeente Groningen, waarover zaterdag 6 december jongstleden een vraaggesprek in de Volkskrant heeft gestaan met de wethouder van onderwijs. Ik heb de nota niet gelezen, maar uit het artikel heb ik begrepen dat er plannen zouden bestaan om sommige scholen te premieren boven andere scholen. Een bepaald type scholen zou bewust buiten de verdeling van de extra middelen worden gehouden. Ik zou de mening van de Minister hierover wel eens willen vernemen. Is zulks niet in strijd met de wet?

Voor het Rijk mogen de mogelijkheden, gezien bepaalde wetsartikelen wellicht anders liggen, maar met een ontwikkeling naar een subsidiestelsel veroorzaken we een tegengestelde werking van wat de knelpuntennota eigenlijk beoogt. Dat is een ontwikkeling in de richting van subsidieregelingen à la CRM, waar CRM juist, mede via de knelpuntennota, nu net van af wil. Dat is dus geen harmonisatie maar deharmonisatie. Daarom zou ik ervoor willen pleiten om de faciliteitenregelingen zoveel mogelijk te beperken en waar mogelijk deze faciliteitenregelingen met objectieve maatstaven wettelijk te regelen.

Het is voor ons nog steeds onbegrijpelijk, dat in 1976 een voorontwerp van wet op het basisonderwijs gereed kan zijn, terwijl de experimenten nog moeten beginnen. Als wij lezen in het antwoord op vraag 4, dat de nieuwe wettelijke regeling van het basisonderwijs het kader zal moeten scheppen, waarbij gebruik zal worden gemaakt van de resultaten van de experimenten, dan moet het toch wel een merkwaardig kader zijn, waarbinnen al die resultaten toch nog tot hun recht kunnen komen.

Maar ja, de Minister is tegenwoordig op de vrijheidstoer. Zie zijn toespraak bij de WPRO.

Minister Van Kemenade: Niet alleen tegenwoordig, al sinds 11 mei 1973.

De heer Hermes (KVP): Decentralisatie dan misschien.

Minister Van Kemenade: Neen, ook vrijheid, in de terminologie van de heer Hermes. Trouwenis ook sinds 1968, maar dat is een ander verhaal.

De heer Hermes (KVP): Ook brengt de Minister nog wel eens naar voren dat alles te veel geregeld is en in voorschriften en wettelijke bepalingen is vastgelegd. Hij spreekt zelfs van uiterst gedetailleerde wetten, beschikkingen en regelingen. Toegegeven zij dat het benodigde gereedschap, leerkrachten, financiën, administratiegebouwen, enzovoorts inderdaad vrij centralistisch geregeld is. Inhoudelijk echter, met betrekking tot leerstof, didactiek en pedagogiek, bestaat er een grote mate van vrijheid. Het begint er echter op te lijken dat de Minister deze zaken juist wil omkeren. Niet het centralisme van de middelen, van de outillage en van het gereedschap wordt als dreigend ervaren – dat bestaat al jaren – maar het is het centralisme dat zich richt op het inhoudelijke. Ook de drie, door de Minister bij de WPRO genoemde vrijheden die hij zou willen bevorderen, liggen in het vlak van de techniek, het gereedschap en de middelen. Noch taakstellende normen waarbij je kunt kiezen tussen extra of dure leermiddelen – overigens vraag je je af wat dan nog taakstellend is – noch het aantal vakken en uren op het lesrooster, noch de stafformatie van het personeel hebben in wezen ook maar iets te maken met de inhoudelijkheid van de leerstof. Het blijft matrijzenwerk en het gaat om de vulling, al is de vormgeving niet onbelangrijk.

Minister Van Kemenade: Zo ziet u dus dat ik blijkbaar met de inhoud helemaal niets wil doen, althans regelend van bovenaf. Als ouder bij een school wel natuurlijk.

De heer Hermes (KVP): Dat is duidelijk. De Minister komt echter met vrijheden aan die liggen in het vlak van de techniek. Dat kan rustig gecentraliseerd zijn, dat is geen enkel probleem. Ik wijs namelijk op het andere punt: het centralisme van het inhoudelijke, daar liggen de problemen. Als de Minister echter meent dat aan de school een grotere beleidsruimte en verantwoordelijkheid moet worden gelaten, zodat zij meer in staat gesteld wordt haar eigen voorkeuren en identiteit tot uitdrukking te brengen binnen een minder gedetailleerd voorgeschreven kader, en als hij meent dat dit eveneens dient te geschieden in de sfeer van de middelen, dan is dat prachtig, mits dat dan maar tot gevolg heeft dat die grotere vrijheid wordt gegeven aan het bevoegd gezag van de desbetreffende scholen en niet dat vele zaken dan geregeld zullen worden bij algemene maatregel van bestuur of door lagere overheden, en mits bovendien

de rechten en de aanspraken die het bijzonder onderwijs kan laten gelden of maken, gewaarborgd blijven. Gedetailleerde wetgeving hoeft niet altijd te betekenen dat de betrokkenen in hun vrijheid worden beknot. Het kan echter ook verband houden met het vastleggen van de rechten, het geven van rechtszekerheid en het garanderen van aanspraken. Laten wij niet vergeten dat in de huidige Lager- en Kleuteronderwijswet de financiële gelijkstelling tussen het openbaar en bijzonder onderwijs voortreffelijk, knap en nauwkeurig is geregeld, terwijl bovendien de aanspraken van het bijzonder onderwijs duidelijk vastliggen. Aan een raamwet of kaderwet op het basisonderwijs met vele algemene maatregelen van bestuur of met beleidsverantwoordelijkheid aan lagere overheden – ik verwijs naar hetgeen ik reeds eerder heb opgemerkt – bestaat bij ons geen enkele behoefte. Een nieuwe wet op het basisonderwijs is zeer zeker toe te juichen, maar dan wel met dezelfde zekerheden die de huidige wetgeving bevat. Enig zicht op de experimenten zal dan wellicht toch wel nodig zijn.

Na dit duidelijke schot voor de boeg voor de integratie van het kleuter- en basisonderwijs, wil ik nog een enkele opmerking maken met betrekking tot het kleuteronderwijs.

Minister Van Kemenade: Ik voelde dat niet als een schot voor de boeg, maar als een blaas in de zeilen. Het is een prima gedachte die u daar uitsprak.

De heer Hermes (KVP): Houden zo! Ten aanzien van de normvergoedingen voor het kleuteronderwijs begrijpen wij niet waarom de Minister eerst wil wachten op het accountantsonderzoek en de werkgroep Londo. Dat heeft hij bij de fasen 1 t/m 3 voor een structurele verbetering toch ook niet gedaan? Dat de vergoedingen structureel nog niet volledig verbeterd zijn, kan de Minister zo wel zien zonder accountant en zonder werkgroep Londo.

a. De lokaalvergoedingen liggen nog duidelijk achter bij die van de Financiële Verhoudingswet voor het lager onderwijs,

b. van het bedrag per kleuter, f 54,75, dient f 28,50 aan administratie te worden besteed want waarom zou het hier anders zijn dan bij het lager onderwijs? F 54,75 minus f 28,50: tel uit je winst. Bij het kleuteronderwijs ligt dit bovendien bijzonder gevoelig, omdat gemeenten die geen openbaar onderwijs in stand houden niet de vrijheid hebben om aanvullende subsidies te verstrekken aan bijzondere kleuterscholen.

Hermes

Minister **Van Kemenade**: U zegt inderdaad 'tel uit je winst'. Die winst zal circa f 40 mln. bedragen. Dat is ongeveer net zoveel als het goedkoper gaan drinken van koffie en thee.

De heer **Hermes** (KVP): Wordt dat van die administratiekosten betaald? Neen, dit moet u niet suggereren. Waarom haalt u die koffie en thee er nu bij?

Ik sprak dus over gemeenten, die niet de vrijheid hebben, aanvullende subsidies te verstrekken aan de bijzondere kleuterscholen, in tegenstelling tot het lager onderwijs, waar dit wel kan. Nu de Minister toch vrijheden wil geven, kan hij misschien voor een kleine wetswijziging zorg dragen. Overigens, het bedrag per kleuter is niet structureel verbeterd in de derde fase; de stijging is slechts 9,5%. Dat is die f 40 mln. zeker. Zijn er geen mogelijkheden, de administratiekosten bij het kleuteronderwijs analoog te regelen als bij het lager onderwijs? Ik heb sterk de indruk, dat daar zelfs geen wetswijziging voor nodig is. Door de terugloop van het aantal geboorten van de laatste jaren komen vele kleine scholen in moeilijkheden en dreigen opgeheven te worden, doordat het aantal leerlingen beneden de opheffingsnorm blijft. In dun bevolkte streken en in kleine kernen zal dit op grote problemen stuiten. De laagste opheffingsnorm voor het lager onderwijs is 50 en voor het kleuteronderwijs 20. Bij het kleuteronderwijs zijn de problemen het grootst. Aan de vooravond van de integratie kleuter-basisonderwijs dreigen deze kleuterscholen opgeheven te worden. De Minister weet als het om stichtingsgetallen gaat zo goed het verhoudingsgetal tussen het kleuter- en het lager onderwijs te vinden.

De heer **Laban** (PvdA): Men kan toch dispensatie vragen?

De heer **Hermes** (KVP): Neen, beneden 20 kan dit niet. Kan dat in omgekeerde richting ook niet voor de opheffingsnorm van het kleuteronderwijs geschieden? Wij zouden dan wel de factor 3 willen hanteren. Het aantal leerlingen lagere school is 3 maal aantal leerlingen kleuterschool. Uitgaande van 50, gedeeld door 3 = $16\frac{2}{3}$, geeft afgerond 16 als opheffingsnorm voor het kleuteronderwijs en niet 20. Met een kleine wetswijziging zou hier wellicht iets aan gedaan kunnen worden. Met betrekking tot het basisonderwijs, dus zowel kleuter- als lager onderwijs voel ik mij geroepen terug te komen op mijn motie, die vorig jaar door de Kamer is

aanvaard. In deze motie werd de Regering uitgenodigd bij het berekenen van de lesvrije schooltijden voor taakverlichting van de hoofden van scholen de bovencallige leerkrachten, anders dan voor taakverlichting, die voor een volledig cursusjaar zijn toegewezen, mee te tellen. De uitvoering van de motie zou kunnen geschieden na 1975 en zo nodig gefaseerd. De Minister had tegen deze inmiddels aangepaste motie geen bezwaar, zij het, dat hij nog wat bleef schermen met prioriteitenafwegingen. Wat is er nu inmiddels gebeurd?

Bij de behandeling van de Nota groeps-grootte is daar ook reeds over gesproken. In het kader van de maatregelen voor arbeidstijdverkorting is de taakverlichting van de hoofden van scholen aanmerkelijk uitgebreid met ingang van augustus 1975. Daarbij werden ook maatregelen gerealiseerd, die waren voorzien in de meerjarenramingen. Op zich is daar niets tegen in te brengen en mijn motie betrof immers eventuele maatregelen ná 1975. Daarom ging ik er bij de behandeling van de Nota groeps-grootte ook niet verder op in, in de hoop en de verwachting dat deze motie nu des te gemakkelijker gerealiseerd zou kunnen worden uit de meerjarenramingen. Dat zulks niet geheel ongegrond was, moge nu blijken uit de brief van de NFO d.d. 28 november 1975, gericht aan de Tweede Kamer, waarin op blz. 5 het volgende kan worden gelezen:

'In de meerjarenraming zijn voor 1976 verdergaande maatregelen voor een betere taakrealisatie van de hoofden van scholen in het primair onderwijs aangekondigd. De oorspronkelijk voor dat jaar voorziene maatregelen zijn intussen in verband met de arbeidstijdverkorting reeds per 1 augustus 1975 getroffen. Daarbij is echter in het georganiseerd overleg de afspraak gemaakt, dat tot een zelfde bedrag andere dan de oorspronkelijk bedoelde maatregelen in 1976 zouden worden getroffen. Bovendien wacht de het vorig jaar aangenomen motie-Hermes nog op uitvoering. Het verbaast ons in de toelichting op de begroting niets over beleidsvoornemens in deze richting te lezen. We gaan er desalniettemin van uit, dat ze wel getroffen zullen worden, maar zouden dat graag bevestigd willen zien', aldus de NFO.

De heer **Laban** (PvdA): U weet toch dat er geld voor is opgenomen in de begroting?

De heer **Hermes** (KVP): Het staat niet in de memorie van toelichting. Ik heb het ook niet in de antwoorden gevonden.

De heer **Laban** (PvdA): Jawell

De heer **Hermes** (KVP): Ik ben evenzeer verbaasd als de NFO – en de NFO zal de memorie van toelichting toch ook wel hebben gelezen – dat er in de memorie van toelichting met geen enkel woord wordt gerept over die verder gaande taakverlichting, noch over mijn motie.

Minister **Van Kemenade**: Maar, mijnheer Hermes, op blz. 2 van de nota naar aanleiding van het eindverslag wordt daarover gesproken, onder vraag 3.

De heer **Laban** (PvdA): Het staat er echt in, hoor!

De heer **Hermes** (KVP): Neen, dan zou ik het stuk moeten hebben, maar.....

De **Voorzitter**: U hebt nog een tweede termijn, mijnheer Hermes.

De heer **Hermes** (KVP): Mijnheer de Voorzitter! Ik ga er toch op door, want ik meen dat het er niet duidelijk genoeg in staat. Dan is er misschien van een misverstand sprake. Laat ik het van een andere kant benaderen. Waar zijn dan die geplande 228 leerkrachten bij het lager onderwijs en de 12 leerkrachten bij het kleuteronderwijs, genoemd in de Nota 'de groeps-grootte in het onderwijs' en opgenomen in de meerjarenramingen, gebleven? De Minister mag hierover wel eens opheldering geven. Trouwens, voert hij nu de motie uit, ja of neen?

Niet alle boventalligen behoeven meegerekend te worden, alleen die voor een volledig cursusjaar met volledige weektaak zijn aangesteld; men zou het ook zelfs kunnen beperken in een eerste fase tot de groeiende scholen, omdat teruglopende scholen bij toewijzing van extra leerkrachten reeds in een bevoorrechte positie komen te verkeren.

Bij verder gaande maatregelen lijkt het mij juist vast te houden aan de koppeling kleuter-lager onderwijs, waarbij tevens aan de driemansscholen gedacht kan worden.

Het is verder in het kader van de taakverlichting van hoofden van scholen buitengewoon verheugend, dat voor het buitengewoon onderwijs overeenstemming is bereikt over een nieuwe redactie van artikel 15, eerste lid van het b.l.o.-besluit. Kleine scholen met minder dan 4 leerkrachten krijgen nu in tegenstelling met de oude regeling ook taakverlichting met 3 schooltijden. Scholen met 4 leerkrachten ontvangen zes schooltijden, en scholen met meer dan vier leerkrachten hebben recht op negen schooltij-

Hermes

den. Dat is een goede regeling. Nog meer zouden wij verheugd zijn, als wij wisten wanneer en hoe gefaseerd deze nieuwe regeling zal worden ingevoerd. Is deze nieuwe omschrijving van artikel 15, eerste lid geen goede aanleiding om een herzien b.l.o.-besluit te laten verschijnen, in verband met de leesbaarheid, of verdient het wachten tot na de behandeling van de Nota 'speciaal onderwijs' de voorkeur?

Hoewel de Nota 'stimuleringsbeleid' nog plenair in deze Kamer aan de orde dient te komen, willen wij toch reeds nu enige opmerkingen maken. Een en ander is ook noodzakelijk in verband met de in de begroting opgenomen beleidsvoornemens, die *budgettaire consequenties* hebben. Ten aanzien van het faciliteitenbeleid hebben wij reeds enige kritische opmerkingen gemaakt. Ook hier zouden wij de Minister willen manen tot voorzichtigheid. Een en ander gaat anders straks ongekende vormen aannemen. Alleen al voor de begroting 1976 wordt reeds 11,7 miljoen aan de begroting toegevoegd voor het stimuleringsbeleid, 6,5 miljoen voor boventallige leerkrachten en 5,2 miljoen voor kosten van stimuleringsbeleid op artikel 131. Zolang geen objectieve criteria kunnen worden vastgesteld en dus ook geen wettelijke regeling kan worden ingevoerd, getuigt het van wijs beleid de stimulering geleidelijk tot ontwikkeling te brengen. Met vele maatregelen gaan wij overigens gaarne akkoord, zoals voor kinderen van buitenlandse werknemers, voor anderstalige kinderen, voor kinderen van rijksgenoten en ook voor stimuleringspakketten, waarvoor bedragen zijn uitgetrokken op artikel 131.

Maar op artikel 131 worden ook gelden uitgetrokken voor nieuwe stimuleringsprojecten. Als wij het goed begrepen hebben, voor liefst 15 projecten, 5 grote en 10 kleine. Kijk, dat gaat ons nu te ver. In de openbare commissievergadering waarin de Nota 'stimuleringsbeleid ...' werd behandeld zijn wij akkoord gegaan met de aanpak van vijf grote experimenten als stimuleringsprojecten, vijf, en niet meer dan vijf. Het heeft ons wel pijnlijk getroffen, dat niet in de memorie van toelichting, maar eerst bij de beantwoording van de vragen wij moesten ontdekken dat de Minister inmiddels verder gaande plannen had, en daarvoor middelen op de begroting had uitgetrokken. Wij hebben hiertegen ernstige bezwaren en zullen derhalve onze medewerking aan deze post niet geven.

Overigens moet het ons trouwens toch van het hart, dat zo voortreffelijk en uitgebreid als de informatie is verstrekt bij de beantwoording van de vragen, zo mag er en zo onvolkomen de memorie van toelichting bij de begroting is. Het begint erop te lijken of de informatie in de memorie van toelichting elk jaar minder wordt. Wij zouden de Minister dringend willen verzoeken om bij de volgende begrotingen niet alleen uitvoerige informatie te verstrekken in de memorie van toelichting, maar ook de artikelsgewijze toelichting te gebruiken voor het geven van specificaties en inzicht in eventuele nieuwe ontwikkelingen.

De opleidingen voor onderwijsgevend en de her- en bijscholing voor onderwijsgevend zijn voor ons wel zeer belangrijke zaken. Door hier aandacht aan te schenken kunnen we immers de deskundigheid binnen de school versterken in plaats van alle deskundigheid buiten de school in verzorgingsorganen op te bouwen. Noch stimulering, noch begeleiding, noch leerplanontwikkeling en ga zo maar door in die hele schitterende verzorgingsstructuur kunnen het uiteindelijk winnen van de goede leerkracht in de klas en een goede stafformatie in de school. We hebben het reeds vele malen betoogd, telkens weer bepleit, steeds weer onder de aandacht gebracht, maar kennelijk heeft het bij deze Minister nog onvoldoende weerklank gevonden. Wij zijn absoluut op de verkeerde weg door zoveel energie, zoveel geld, zoveel mankracht te stoppen in alle mogelijke buitenschoolse structuren. Als we zo doorgaan en de opleidingen en de her- en bijscholing vergeten en de leerkrachten in de kou laten staan, stimuleren wij alleen maar de behoefte aan nog meer begeleiding en verzorging en wordt de kloof tussen de leerkrachten en de deskundigen van alle mogelijke onderwijsinstututen alleen maar groter.

De heer **Kolthoff** (PvdA): Ik meen dat het nimmer de bedoeling kon zijn dat al die begeleidingsstructuren het zouden winnen van de deskundigheid ter plaatse, maar dat het steeds de bedoeling is om de deskundigheid ter plaatse optimaal te kunnen doen ontplooiën. Die tegenstelling is volgens mij een onwezenlijke.

De heer **Hermes** (KVP): Maar dan moeten wij wel iets aan de opleiding en de her- en bijscholing doen.

Minister **Van Kemenade**: U weet, dat daar een ontwikkelingsplan voor ligt.

De heer **Hermes** (KVP): Nu denkt u zeker aan de part time-opleidingen.

Minister **Van Kemenade**: Onder andere.

De heer **Hermes** (KVP): Daar willen wij nog wel eens over praten. Liever geen opleiding dan slechte opleidingen.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Juist!

De heer **Hermes** (KVP): Dat deze Minister – hij ontkent het zelf wel in alle toonaarden – aan deze zaken niet die prioriteit geeft, die wij eraan zouden willen geven, valt ten eerste te betreuren, maar dat hij er helemaal geen prioriteit aan geeft zullen wij met een aantal voorbeelden duidelijk maken.

Zeker, we hebben waardering voor de faciliteiten die nu aan de opleidingscholen voor kleuterleidsters worden en zullen worden gegeven. Helaas zijn de verhoogde vergoedingsbedragen voor 1976 nog niet vastgesteld. Dat kan eerst plaatsvinden nadat de begroting is aangenomen, zo wordt ons in de antwoorden medegedeeld. Ja vanzelfsprekend, maar dat geldt toch ook voor de normvergoedingen voor het kleuteronderwijs, waarvan de te verwachten bedragen wel reeds in de memorie van toelichting zijn bekend gemaakt? Maar goed, nu de voorbeelden.

Reeds bij de begrotingsbehandeling van 1974 heb ik enige vragen gesteld over de faciliteiten aan de pedagogische academies. Die zijn toen nauwelijks beantwoord. Vorig jaar heb ik bij de begrotingsbehandeling van 1975 die vragen herhaald. Beknopt kwam het hier op neer. Waarom beschikken de pedagogische academies niet over faciliteiten voor voldoende individuele en vakdidactische begeleiding? Waarom is de exploitatievergoeding voor een vergelijkbare sociale academie 2½ maal zo groot als voor een pedagogische academie? (toen f 520.000 tegen plus minus f 200.000)? De Minister heeft toen geantwoord, en ik citeer uit de Handelingen (blz. 1245, linker kolom): 'Dit is inderdaad een nogal omvangrijk verschil. Ik zal doen nagaan of dit onderwijskundig gerechtvaardigd is'. Ik heb er nooit meer iets over gehoord. PA en KLOS dreigen tussen wal en schip te geraken. Zij hebben aan de ene kant niet het bekostigingssysteem van het h.b.o. en het m.b.o. Hun bekostigingssysteem vertoont nog steeds verwante trekken met de Lageronderwijswet 1920 en met de Kleuteronderwijswet. Aan de andere kant kennen zij ook niet meer het profijt van te kunnen meedoen met eventuele gunstige maatregelen voor het lager en het kleuteronderwijs (zie de arbeidstijdverkortingen).

Met PA en KLOS gaan wij dezelfde kant op als met de MO-opleidingen. Omdat nieuwe opleidingen dienen te worden gerealiseerd, wordt aan de bestaande geen aandacht en geld meer besteed. Zo iets kan men wel doen met een oude fiets, maar niet met opleidingen voor onderwijsgeevenden.

Bij de integratie van PA en KLOS zal een groot beroep worden gedaan op de veranderingscapaciteit van alle betrokkenen. Een noodzakelijke voorwaarde hierbij is, dat de huidige opleidingsinstituten door een toereikende materiële toerusting in staat worden gesteld, de krachttoer van de integratie uit te halen. Het is volstrekt niet juist, de PA's en de KLOS' en de adequate materiële voorzieningen te onthouden tot het moment waarop beslissingen zijn genomen over vorm en inhoud van de geïntegreerde opleiding.

Het tweede voorbeeld: hoewel nog aangekondigd in de memorie van toelichting (blz. 22) heeft de Minister in de beantwoording van de vragen gezegd, dat vooralsnog is afgezien van het opstellen van een nota over de opleiding voor alle onderwijsgeevenden. Vanaf het begin heeft deze nota als 'blauwdruk opleiding onderwijsgeevenden' op de lijst van door de Minister aangekondigde nota's geparadeerd. Wij krijgen echter nog te horen, om welke redenen de Minister tot deze beslissing is gekomen. Ik neem echter aan, dat de Kamer nog wel de gelegenheid zal krijgen om gemeen overleg met de Minister te plegen over zijn beleidsvoornemens met betrekking tot het Lochemse rapport nr. 3, dat de integratie PA/KLOS behandelt. Ik zeg dit nadrukkelijk omdat in het antwoord op de betreffende vraag wordt gesproken over een voorbereidingscommissie, een programmacommissie en een commissie spreiding, die op korte termijn zullen worden ingesteld.

Minister Van Kemenade: Gebruikt u het niet doen verschijnen van de nota opleiding onderwijsgeevenden als een voorbeeld van geringe aandacht van mij voor de opleiding onderwijsgeevenden, na alle zeer uitvoerige vaste-commissievergaderingen die wij in de afgelopen tweeënehalf jaar hieraan hebben gewijd?

De heer Hermes (KVP): Ik moet eerlijk zeggen, dat ik er wel iets op had willen afdingen, want ik had willen wachten op de antwoorden die u nog zou geven. In het antwoord op de schriftelijke vragen hebt u namelijk gezegd, dat u in de kamer zoudt mededelen, welke redenen u hiervoor had. Ik zal er met

belangstelling van kennis nemen. Ik zal het voorlopig op half zetten.

Het derde voorbeeld: reeds verschillende malen – ook in de memorie van toelichting – is de nota 'nascholing' aangekondigd. Welke schitterende plannen er ook in de nota zullen worden aangekondigd – de nota is overigens nog steeds niet verschenen – het bedrag dat voor her- en bijscholing in 1976 is uitgetrokken (artikel 119) is lager dan het bedrag dat voor 1975 in de begroting staat. Achteraf gezien kan het bedrag voor 1975 te optimistisch zijn geweest, maar dat kan toch geen reden zijn om de grote plannen in de nota-nascholing niet in de begroting voor 1976 op te nemen? Gezien het gevoteerde bedrag – vergeleken met dat van 1975 – kan dit nauwelijks het geval zijn.

Ook bij andere nota's en dergelijke trekt de Minister immers reeds gelden uit voordat de stukken zijn behandeld! Om er enkele te noemen: OPB, SLO, participatieonderwijs. Waarom hierbij dan niet?

Minister Van Kemenade: U weet toch ook, dat in de begrotingen 1974 en 1975 extra gelden voor her- en bijscholing zijn opgevoerd? Dat weet u toch nog wel?

De heer Hermes (KVP): Maar toen was er geen nota-nascholing.

Minister Van Kemenade: Neen, maar wel reeds extra gelden, vóór de nota uit!

De heer Hermes (KVP): Vóór de nota uit? Dan zouden de gelden voor de nota nascholing reeds twee jaar geleden in de begroting hebben gezeten?

Minister Van Kemenade: Om over prioriteiten te spreken! Ja zeker: uitbreiding van de her- en bijscholing.

De heer Hermes (KVP): Om over het late verschijnen van de nota te spreken dan maar!

Minister Van Kemenade: Neen, uitbreiding van de gelden op het artikel voor de her- en bijscholing; extra gelden, opgenomen in de begrotingen voor 1974 en 1975.

De heer Hermes (KVP): Dat geloof ik nu wel; daar twijfel ik niet meer aan, maar dan is de nota wel erg laat gekomen!

Minister Van Kemenade: Het is u bekend, dat wij hierover volledig overleg met de overlegpartners hebben gehad. Het heeft wat meer tijd gekost om hierover overeenstemming te bereiken.

De heer Hermes (KVP): Met veel meer belangstelling zullen wij dan naar de nota uitkijken. Het is dus kennelijk géén lege dop!

Ook van het bedrag op artikel 71 van 2 mln. voor cursussen voor onderwijzend personeel bij het kleuter- en basis-onderwijs kan ik niet wakker liggen. Op een bestand van ongeveer 70.000 leerkrachten kan dit nauwelijks enige betekenis hebben.

Een vierde voorbeeld. De uitvoering van een bijscholingsproject wordt, nadat de eerste drie fasen reeds zijn gesubsidieerd en met succes voltooid, niet toegestaan. Het betreft hier het project vierjarig l.h.n.o. De commissie bijscholing heeft bij brief van 1 september 1975 de mededeling gekregen, dat het verzoek om tot uitvoering te mogen overgaan, was afgewezen. Merkwaardig, juist toen men wilde overgaan tot daadwerkelijke bijscholing, werd de zaak gestopt. Nog afgezien van het geld dat er reeds aan was besteed, een droevige zaak. Budgettaire kunnen er geen problemen zijn. Men had immers voor 1975 toch te optimistisch geraamd.

De heer Laban (PvdA): Ik geloof dat de heer Hermes eens wat wakker zou moeten liggen van alle wensen, die hij op tafel legt, terwijl zijn fractie de 1%-norm, waar mijn fractie nog niet aan toe is, voor de groei van de collectieve voorzieningen al heeft aanvaard.

De heer Hermes (KVP): Wat het laatste betreft, dat slaat natuurlijk nergens op. Het vorige punt dat ik net genoemd heb over de commissie bijscholing had met even groot gemak betaald kunnen worden uit de gelden, die kennelijk aanwezig zijn uit 1975.

Eerlijk gezegd, ik wil dan wel prioriteiten stellen. Naar mijn gevoel is dat geld te besteden in de sector voor de opleiding en de her- en bijscholing; dat is prioriteit nummer één. Dan mag er van mij voor de verzorgingsstructuur wel wat af.

De heer Laban (PvdA): Het lijkt erop of wij weer terug zijn bij de oude heer Lucas. Bij de algemene beschouwingen werd op bezuinigingen en nog eens bezuinigingen aangedrongen, maar bij de diverse hoofdstukken werden weer allerlei wensen geformuleerd.

De heer Hermes (KVP): Nee, nu moet de heer Laban geen twee dingen door elkaar gaan halen. Ik ben best bereid mee te werken, mee te zoeken en verantwoordelijkheid te dragen voor bezuinigingen. Het gaat mij erom: Aan welke activiteit geven wij de gulden uit, die wij nog hebben? En dan gaat

bij mij de gulden eerder naar de opleiding en de her- en bijscholing dan naar de verzorgingsstructuur.

Wij dienen er ernstig rekening mee te houden, dat er in de naaste toekomst een enorm overschot aan leerkrachten bij het kleuter- en basisonderwijs kan worden verwacht. Weliswaar tracht de Minister de p.a.'s en de Kloszen te bewegen zich in het aannemen van nieuwe studenten te beperken, waarbij het te betreuen valt, dat de bijzondere scholen hier nauwelijks medewerking aan verlenen.

Maar eigenlijk is dit niet de goede oplossing, omdat deze benadering in feite slechts leidt naar een numerus fixus afgestemd op arbeidsmarktverhoudingen. Wij willen pleiten voor meer voorlichting. Aan voorlichting wordt op dit punt nog te weinig gedaan.

Met grote belangstelling kijken wij uit naar het nieuwe prognose-rapport, dat wellicht op korte termijn verwacht kan worden en waarvan de cijfers indicatief zullen kunnen zijn en waarvan toetsing aan het nog aangehouden rapport over de groeps grootte zal dienen te geschieden. Interessant is het intussen wel om te weten of in de meerjarenramingen nog steeds rekening is gehouden en ook zal worden gehouden met leerlingenschaalverlaging. Zulks was blijkens de informatie uit de nota over de groeps grootte wel het geval. Het is daarom interessant omdat, wanneer deze mogelijkheid in de meerjarenramingen is opgenomen en ook kan blijven worden opgenomen, nu in het kader van de werkloosheidsbestrijding deze eventuele verlagingen te vervroegen zouden zijn.

In de begroting is een bedrag uitgetrokken als accres, als meerkosten, van f 4,7 mln. voor de derdegraadsakten in het kader van de aktenweging. Verleden jaar waren hiervoor eveneens gelden gereserveerd in de begroting van 1975 in de orde, als ik het goed heb begrepen, van 10 à 11 mln. in een totale post van 78 mln. Komen deze 4,7 mln. boven op die 10 à 11 mln.? Zo niet, gaat dan soms het bedrag van 10 à 11 mln. terug naar 4,7 mln.? Zo ja, waarom?

Het ontwikkelingsplan voor de lerarenopleidingen komt in februari/maart 1976 plenair in deze Kamer ter discussie. Daarom nu slechts een enkele opmerking.

a. Indien de nieuwe part-time opleidingen voorlopig niet zouden doorgaan, dan dient het uitgetrokken bedrag van 2 mln. besteed te worden aan het opheffen van de laatste jaren ge-

voerde beknopting van de m.o.-opleidingen.

b. Om misverstanden te voorkomen lijkt het mij verstandig af te spreken, dat er nu geen beslissingen vallen over de vestiging van de COLBO-afdeling van de Katholieke leergangen in Tilburg of in Eindhoven. Weliswaar werd hiervan reeds mededeling gedaan in de memorie van toelichting van deze begroting, maar het onderwerp kan beter behandeld worden bij de plenaire discussie over het ontwikkelingsplan, waarvan het een zeer belangrijk onderdeel uitmaakt, terwijl deze zaak eerst voor de begroting 1977 budgettaire consequenties heeft.

c. Waarom is voor het vak huishoudkunde de stafformatie 1 : 10 en niet eveneens in verband met practica 1 : 12 zoals bij scheikunde, natuurkunde en biologie?

Mijnheer de Voorzitter! Nog enkele kleine punten.

De Voorzitter: Toch geen punten, die u al schriftelijk had kunnen aanmelden?

De heer **Hermes** (KVP): Nee, mijnheer de Voorzitter. Dat valt u wel merken.

De verhoging van de groeps grootte a.v.o./v.w.o., een bezuinigingsmaatregel, waarover iedereen gesproken heeft. Die is ook bij ons niet zo geweldig ontvangen, zij het in mindere mate dan zij bij het m.b.o. problemen oplevert.

Juist de kleine categorale scholen dreigen hier weer de dupe van te worden en het m.a.v.o. zit ook hier weer in de hoek waar de slagen vallen. En dan te bedenken: dat dit alles zonder overleg gebeurt.

Ook de actieve scholen dreigen gestraft te worden, omdat zij met het invoeren van nieuwe vakken juist meer mogelijkheden zouden moeten hebben om tot klassesplitsing te kunnen overgaan. Er is meermalen gepleit om voor deze activiteiten de factor p te verhogen.

Helaas zien wij geen mogelijkheden om deze bezuiniging ongedaan te maken. In het kader van de harmonisatie is een en ander wellicht nog wel aanvaardbaar, maar dan dienen er wel mogelijkheden gevonden te worden voor de kleine scholen met 150 tot 250 leerlingen. Wij willen voor deze scholen hartgrondig pleiten, en wij sluiten ons aan bij wat de andere sprekers hierover hebben gezegd.

Wij betreuen het ten eerste dat ook voor 1976 geen gelden konden worden gevonden voor de twee part-time-opleidingen voor arbeidstherapie uitgaande van de Stichting voor Opleiding tot Sociale Arbeid te Haarlem en

de afdeling SPO van de Katholieke Leergangen te Tilburg. Staatssecretaris Veerman heeft op 24 juni 1975 op door mij schriftelijk gestelde vragen geantwoord: 'Gelet op de aanbevelingen van meergenoemde werkgroepen ik aan het in bekostiging nemen van deze opleidingen thans met ingang van 1 augustus 1976 wederom een hoge prioriteit toe. In hoeverre deze prioriteit kan worden gehonoreerd is thans, gelet op de stand van de begrotingsvoorbereiding, niet te overzien.' Ook werd in de beantwoording gesteld dat 'Niet ontkend kan worden dat de financiële lasten van de cursisten van de part-time-opleidingen voor arbeidstherapie aanzienlijk zwaarder zijn dan die van cursisten van vergelijkbare part-time-opleidingen in de sector van het dezerzijds bekostigde middelbaar sociaal-pedagogisch onderwijs'. Door niet-subsidiëring dienen de cursisten cursusgelden te betalen van ongeveer f 1300 per jaar excl. boeken enz., gesubsidiëerde instellingen vragen slechts f 150 à f 200 per jaar. Het is ons niet duidelijk, gezien deze ongelijke rechtsbedeling, dat de subsidiëring van deze twee part-time-opleidingen voor arbeidstherapie niet in de begroting konden worden opgenomen, het gaat immers om een relatief klein bedrag van ongeveer 700.000 gulden op jaarbasis. Wij hebben er in ieder geval een therapie voor gevonden.

Over de afschaffing van het voorbereidend jaar bij het h.b.o. hebben wij toch nog wel enige bedenkingen. Ik spreek nu alleen namens de KVP, Zolang de studies voor de afdelingen electrotechniek, weg- en waterbouwkunde en bouwkunde niet gereed zijn, en zolang er geen reëel overleg is gepleegd met de Stuurcommissie h.t.o. over het rapport over de aansluiting h.a.v.o.-h.b.o., is het prematuur om tot afschaffing over te gaan. Over de beëindiging voor het m.a.v.o. met ingang van augustus 1976 zullen wij geen problemen maken, maar voor het m.b.o. en het h.a.v.o. is zulks nog uitgesloten. Of dit laatste met ingang van augustus 1977 gerealiseerd kan worden zal ervan afhangen of aan de reeds eerder genoemde voorwaarden alsdan zal zijn voldaan.

Bij sommige vormen van hoger beroepsonderwijs kunnen zich nogal eens ongewenste toestanden voordoen. Conflicten met bestuurders, docenten en studenten leiden dan dikwijls tot onaanvaardbare omstandigheden. Zien de bewindslieden mogelijkheden om zodanige nadere wettelijke regelingen te treffen onder andere

in het kader van het stellen van eisen van deugdelijkheid, dat aan deze uitwassen in de toekomst paal en perk gesteld kan worden.

Aangezien de nota Participatiewerwijs in februari 1976 in een openbare commissievergadering zal worden behandeld, hebben wij nu slechts enkele opmerkingen. Wil de Minister ons de verzekering geven, dat het te zijner tijd al of niet instemmen met de uitbreiding van de partiële leerplicht met 1 of 2 dagen voor 17-jarigen met ingang van augustus 1976 niet kan afstuiten op budgettaire bezwaren. We zijn namelijk van oordeel dat in februari 1976 nog in alle vrijheid beslist dient te kunnen worden over de vraag, of de partiële leerplicht al of niet wordt uitgebreid, anders heeft de hele discussie nauwelijks zin. Wij nemen dus aan dat in de begroting voldoende financiële middelen zijn geraamd om een dergelijke uitbreiding mogelijk te maken, want hoe denkt de Minister anders deze maatregelen te financieren. Ik kan mij immers nauwelijks voorstellen dat deze Regering om budgettaire redenen een uitbreiding van de partiële leerplicht zou kunnen weigeren.

Trouwens, ook de beslissing over de vraag, hoe de f 23 mln. zullen worden aangewend voor het vormingswerk c.q. het participatiewerwijs dient bij deze begrotingsbehandeling nog niet genomen te worden. Wij nemen aan dat de Minister bereid is met de verstreking van faciliteiten niet eerder te beginnen dan nadat de nota in februari aanstaande is behandeld. Overigens is ons niet duidelijk hoe in het antwoord op vraag 103 gesproken kan worden van een verhoging van 63,8 mln.; 63,8 mln. + 23 mln. = 86,8 mln. en de totale stijging op artikel III is slechts 71 mln?

Ten aanzien van het beleid met betrekking tot de streekscholen en de regionalisatie zouden wij de Minister uitdrukkelijk willen vragen niet vooruit te willen lopen op de behandeling van de nota. Met betrekking tot het vormingswerk voor jong volwassenen is het ons opgevallen dat de stijging aanzienlijk meer is dan de 4,1 mln., die geraamd is voor de verbetering van de subsidie-regeling. Zijn hier wellicht nog gelden geraamd voor de uitbreiding van het aantal regionale consultants of berust dat op een verkeerde veronderstelling?

Nog een enkele opmerking over de door ons ingediende amendementen waarop ik nog wel terugkom bij de artikelsgewijze behandeling, maar waarover ik nu al wil opmerken, dat zij moe-

ten worden gezien in een onverbrekelijke samenhang omdat zij een verschuiving van 19,3 mln. beogen.

Tot slot zou ik de Minister willen vragen of hij bereid is te komen met een prioriteitenlijst, juist met het oog op de moeilijke financiële omstandigheden. Slechts met een dergelijk stuk is het mogelijk om een totaal-overzicht te verkrijgen van wat wel en wat niet kan. Wanneer slechts nieuwe activiteiten kunnen worden ontwikkeld, indien oude zaken worden gekapt, is zo'n lijst in versterkte mate nodig. Want dan is het te meer noodzakelijk een goede afweging van eventuele nieuwe activiteiten te vinden en alle andere alternatieven te kennen. De mogelijkheden zijn in de naaste toekomst zeer beperkt. Welke zaken wil de Minister realiseren en welke zaken wil hij laten liggen? Dat laatste is voor een beoordeling van een stuk beleid evenzeer van betekenis.

Ik durf niet om een nieuwe nota te vragen, mijnheer de Voorzitter, hij heeft er al zoveel geschreven; zoveel dat we nauwelijks hem met lezen kunnen volgen.

Minister Van Kemenade: Zoveel ook, dat u de prioriteiten onderhand wel kent.

De heer Hermes (KVP): Ja, wij kennen de prioriteiten van de Minister wel, maar wij willen ook graag de tegengestelde prioriteiten op een lijstje zien.

Minister Van Kemenade: Van wie zoudt u die prioriteiten anders willen kennen dan van de Minister?

De heer Hermes (KVP): Ze zijn natuurlijk allemaal van de Minister. Het is ook belangrijk, de maatregelen aan de orde te stellen die de Minister niet wil verwezenlijken, zodat je een inventarisatie krijgt van alle mogelijke zaken die aan de orde zouden kunnen komen.

Minister Van Kemenade: Als ik alles moet opschrijven, wat iedereen in het veld wil en wat ik niet kan realiseren, kunnen wij nog wel even aan de gang blijven.

De heer Hermes (KVP): Dat vraag ik niet. Ik vraag niet wat iedereen in het veld kan opschrijven maar ik kan mij voorstellen dat de Minister omdat hij niet alles kan realiseren verschillende punten tegen elkaar moet afwegen. Als wij alleen maar de punten krijgen, die de Minister uiteindelijk heeft gekozen, is het niet mogelijk goed het beleid te beoordelen.

Begrijpt u het niet?

Minister Van Kemenade: Nee.

De heer Hermes (KVP): Ik hoop, mijnheer de Voorzitter, de Minister dit nog eens onder vier ogen duidelijk te maken.

Het is zo duidelijk als het maar zijn kan. Het gaat niet alleen om de tien posten die uiteindelijk op de begroting opgenomen worden. Het gaat ook om de andere twintig die de Minister moest laten liggen, maar daarvan merk je natuurlijk niets in de stukken.

Minister Van Kemenade: Als ik het goed begrijp, wilt u dat ik opschrijf:

1. wat ik wil en ook kan;
2. wat ik wel wil maar niet kan;
3. wat ik in afweging in mindering breng.

De heer Hermes (KVP): Dat heeft u heel goed begrepen.

Minister Van Kemenade: Dat is nogal een verhaal hoor!

De heer Hermes (KVP): Het is gewoon een lijst.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb zoals gezegd niet om een nota gevraagd en zou dat niet durven ook. Ik moest wel denken aan de dichtregels van A. Roland Holst gemaakt op Simon Vestdijk. Die dichtregels, waarmee ik wil eindigen, luiden:

„Wat mag het raadsel van uw arbeid wezen?

Muur van den Geest, waar die van de Chinezen

te kort bij schiet – O, Tegenpool van Bloem!

O, Gij die sneller schrijft dan God kan lezen.“

□

De heer De Leeuw (CPN): Mijnheer de Voorzitter! Uit het voorgenomen beleid blijkt een bitter contrast tussen ideaal en praktijk, tussen de zorgvuldige schildering van toekomstige contouren en de onverbiddelijke botheid van het rode potlood nu. De Minister heeft zich voor alles opgesteld als de exponent van vernieuwing in het onderwijs. Critici houdt hij terecht voor, dat het onderwijs in beweging is. Maar nu zijn belangrijke delen van het onderwijs in beweging gekomen, bij tienduizenden tegelijk. In deze vorm is dat zelfs nog nooit vertoond en klaarblijkelijk ook door de Minister niet voorzien. Er is namelijk geen adequate reactie gevolgd op de even zinnige en doordachte als enorm massale protesten. Integendeel, uit karige reacties is onterechte irritatie gebleken. Er zijn ook slechts summiere en wonderlijke rechtvaardigingen aangedragen. Zo is de theorie van de kansarmen op een absurde wijze overspannen, zodat zij

iedere reële betekenis dreigt te verliezen. Het is niet steekhoudend, deze bezuinigingen met een beroep op de belangen van kansarme groepen te verdedigen. Verslechtering van de onderwijssituatie in het voortgezet onderwijs treft juist hen het meest, terwijl mbo en hbo bij uitstek de doorstromingskanalen zijn voor jongeren uit de arbeidersklasse. De stormen van verzet, die in deze sectoren nu opklinken, zijn dan ook een belangrijk en zeer verheugend verschijnsel. Het betreft een mondigde belangenstrijd, naar onze mening geheel in overeenstemming met de prioriteiten van de Minister zelf.

De Regering wordt zo in een situatie van tweedekansonderwijs gebracht. Ik hoop dat dit vrucht draagt en dat het protest op de juiste waarde wordt geschat en dus gehonoreerd. Wij hopen tijdens deze behandeling op een nadere nota van wijzigingen ter zake, omdat dreigt dat het behoud van het bestaande wordt uitgespeeld tegen mogelijke vernieuwingen. Dat zou een zeer funeste zaak zijn.

Het is trouwens noodzakelijk, het begrip 'mondigheid' dat in de gedachtenwereld van de Minister zo centraal staat, niet slechts als een abstract ideaal te belijden. Onderwijs is vanzelfsprekend een zaak, waaraan zeer velen in ons land het grootste gewicht hechten. Zij behoren ernstig te worden genomen. Maar wat dan te denken van een uitspraak van de Minister in Het Schoolblad van 18 september jongst

leden, dat hem met een zeldzaam visionaire blik een hete herfst voorspelde? Hij zei: Het woord 'bezuinigingen' is eigenlijk helemaal niet op zijn plaats. Maar wat betoogde de premier bij de algemene beschouwingen op 9 oktober jongst leden? Hij zei nadrukkelijk dat er zwaar op onderwijs werd bezuinigd. Het is evident dat de heer Den Uyl ten minste bij die gelegenheid de waarheid heeft gesproken. Het is een hete herfst geworden.

Verbeteringen en vernieuwingen in het beleid worden overschaduwd door bezuinigingen. Als hij dat bagatelliseert, behandelt de Minister de mensen in het onderwijs als een onmondig volkje en dat is niet passend; het is onmogelijk bovendien, zoals wel is gebleken. Ook is gebleken, dat de stellingen in de memorie van toelichting bij de zogenaamde beleidsombuigingen geen hout snijden. Daar is immers, zoals wel bekend, uiteengezet, dat zodanige maatregelen zouden zijn gekozen, dat het onderwijsproces zelf er zo weinig mogelijk nadeel van zou ondervinden. Het had duidelijk kunnen zijn, dat een dergelijke formule in de door de bezuinigingen getroffen sectoren als cynisme zouden worden opgevat en tot verontwaardiging moesten leiden.

Door deze gang van zaken lijkt het onderwijsbeleid op een cruciaal punt te zijn aangeland, juist op het moment dat met de contourennota een zeer verstrekkend en ambitieus perspectief op tafel is gelegd. De Contourennota, waarover wij daarom nu reeds iets willen zeggen, is naar onze mening een uiterst belangwekkend werkstuk. Hoewel zij duidelijk een persoonlijk stempel draagt, kan zij natuurlijk niet worden opgevat als het autonome produkt van een enkel persoon. Als visie op de ontwikkeling van het onderwijs als geheel is zij als produkt van dit kabinet een weerspiegeling van de verschillende hoofdstromingen die in het tumult van het maatschappelijke leven met elkaar in strijd zijn gewikkeld. Het is dan ook een stuk met een diepe innerlijke tegenstrijdigheid, dezelfde tegenstrijdigheid die nu in dit begrotingsdebat en in het beleid tot uitdrukking komt.

Enerzijds zien wij in de Contourennota het streven weerspiegeld van de brede, strijdbare massabeweging, die opnieuw zulke sterke wortels in ons volk blijkt te hebben. Een streven naar vernieuwing en verbetering van het onderwijs met als doel het beste onderwijs voor allen, het slechten van alle barrières die de toegang tot kennis en cultuur nu nog steeds voor arbeiderskinderen belemmeren. Deze ten-

dens in de contourennota achten wij zeer waardevol. Dat houdt natuurlijk niet in, dat wij ook alle voorgestelde methodes en concepten om de hier geschetste doelstelling te bereiken juist achten. Het spreekt vanzelf dat daarover een hartige discussie noodzakelijk is. Ik denk aan een door de heer Den Uyl geventileerde opvatting over het onderwijs in een interview op 25 september jongst leden. Hij zei toen: 'Op de school krijg je te maken met ... concurrentie, het mooiste cijfer, het elkaar de loef afsteken, het diploma en wat erop volgt: de mentaliteit van de kapitalistische samenleving, het graaien.'

Hier gaan verwarring en mystificatie hand in hand. De Contourennota nodigt echter nadrukkelijk tot discussie uit. Wij zullen ons op gepaste wijze in die discussie mengen.

In deze nota is echter tevens een geheel andere tendens te onderkennen, die zelfs gaat overheersen, als het om het onderwijs voor de boven 15-jarigen gaat. Zij kenmerkt zich door restrictie en selectie, grenzen aan de groei en onder de huidige omstandigheden door bezuiniging. Hierin herkennen wij de negatieve invloed van de kapitalistische machthebbers in deze samenleving. Zij malen – in tegenstelling tot wat de heer Den Uyl beweert – in het geheel niet om mooie cijfers of om diploma's, zij graaien niet ten bate van het onderwijs, maar ten koste van het onderwijs. Zij eisen bezuinigingen en veel verdergaande dan nu voorzien; dat is in deze Kamer van de rechterzijde al heel duidelijk gemaakt.

Het grote menselijke tekort van de ontwikkelingsvisie van de Minister is een utopische kijk op het kapitalisme alsof dat de gelegenheid biedt in alle rust aan onderwijsvernieuwing te werken. De werkelijkheid van vandaag is anders, zij is die van de crisis. Dat is niet een kortstondige rimpeling, die met even de pas inhouden kan worden gladgestreken. Deze crisis omvat de gehele kapitalistische wereld. Wij staan nog slechts aan het begin van een zeer diepe inzinking, die ernstige maatschappelijke ontwrichtingen dreigt te veroorzaken en reeds heeft veroorzaakt. Door de crisis verscherpen zich alle economische en politieke tegenstellingen. Wij zijn in deze weken getuige van een ongebreidelde stormloop van de grote multinationale ondernemingen, die hun exportposities veilig willen stellen ten koste van het levenspeil en van de collectieve voorzieningen, zoals onderwijs. Zij willen hun crisis daarmee afwentelen, wat

juist tot een verscherping leidt van de crisisverschijnselen op dat nationale schaal. In deze verwilderde concurrentieslag moet ook bij onderwijs flink worden gegraaid en daardoor dreigt het bereikte niveau in sommige sectoren van het onderwijs eenvoudig te worden prijsgegeven. Daartegen is het scherpste verweer geboden. Weliswaar is de crisis onvermijdelijk, inherent aan het kapitalisme en zijn graaien, maar het is juist zaak de gevolgen zoveel mogelijk terug te dringen. Op het vlak van het onderwijs betekent dat iedere verlaging van het niveau bestrijden en opkomen voor verbeteringen en niet de werkloosheid nog vergroten.

Er wordt dezer dagen veel tegen het centralisme van het ministeriële beleid geageerd. Dat is in het verleden ook gebeurd. Het meest funeste centralisme echter is dat van het bezuinigingspotlood. Een pennestreek kan het herseninstituut opheffen, 9% van de tijdseenhedenpakketten van het h.b.o. wegschrapen, het m.b.o. naar het leven staan. Dat soort van centralisme valt echter van de zijde van de VVD niet minder, maar juist veel meer te verwachten. Van het grootste gewicht is, dat de Regering gaat begrijpen, dat bezuinigingen op onderwijs funest zijn en een zeer langdurige uitwerking hebben. Prijsgegeven verworvenheden zijn zeer moeilijk terug te veroveren. Een daling van het niveau is bijzonder moeilijk te herstellen. Wat dat betreft zijn de ervaringen uit een vorige crisisperiode zeer leerzaam.

Nu de CHU-fractie de schim van de schoolstrijd graag opnieuw door deze zaal poogt te jagen, is het nuttig terug te denken aan de 'onderwijspacificatie' van 1920, vooral in het licht van de bezuinigingsexercities van de rechtse kamermeerderheid in de jaren daarna. In 1922 werden de bezuinigingen reeds ingezet en moesten 6000 onderwijzers afvloeien. Het is zeer interessant thans de woorden aan te halen van de SDAP-afgevaardigde A. H. Gerhard, die hij in 1922 in deze Kamer heeft gesproken, namelijk: 'De pacificatie werd aan gevoeld als een soort overeenkomst, zo niet uitsluitend dan toch in grote mate bedoeld als middel tot verhoging van het peil van het onderwijs. De wet van 1920 was een poging tot een eerlijke naleving van het pact. En wat zien wij na twee jaar tijds? ... Wie de gang van zaken hier ziet, weet, dat een uitstel in dit geval onbetwist zal blijken te zijn een afstel voor een onbetaald aantal jaren. De opleiding weg,

de klassen weer gebracht op reeds veroordeelde leerlingenaantallen, het vervolgonderwijs in feite vernietigd, terwijl aan de versplintering der scholen, de bron van opvoering van kosten, slechts uiterst zwakke hinderpalen in de weg worden gelegd.

Het verwijt was meermalen vernomen, dat links de openbare scholen voor het algemeen kiesrecht had versjacherd. Gelaten kan onze partij deze koop over zich heen laten gaan. Als een koop was gesloten, dan was het slechts deze: dat aan rechts recht werd gedaan tegen de prijs van beter onderwijs voor het gehele volk.'

Mijnheer de Voorzitter! De wet van 1920 voorzag in een leerlingenschaal van 25 in 1923 werd dat 32, het jaar daarna begon het regime van Colijn en steeg de leerlingenschaal tot 48. Wij zijn er nu nog steeds mee bezig, de schade te herstellen. Het NFO heeft ons bij deze begroting er nog eens op gewezen, dat de klassen in het basisonderwijs veel te groot zijn. Wij onderschrijven dan ook van harte de aanbeveling van het NFO, in het kader van de werkloosheidsbestrijding de voor 1977 en volgende jaren geplande leerlingenschaalverlaging naar voren te halen. Dat is nog eens crisisbestrijding, die onderwijskundig niet breekt, maar bouwt en ook door de crisis meer dan ooit noodzakelijk is.

Laat de Minister zich geen illusies maken. Het is nu toch duidelijk, dat niet door het onderwijs de maatschappij verbeterd gaat worden, maar dat als gevolg van de crisis de maatschappelijke ontwikkeling het onderwijs aantast en ook de kansen op deelname aan het onderwijs verkleind worden. Terwijl de Minister met de grootste moeite nog wat van zijn stimuleringsbeleid overeind houdt voor wat hij de kansarme groepen noemt, worden hun opleidingskansen door de crisis juist verminderd. De zogenaamde kansarmoede neemt ondanks de onderwijsprioriteit niet af, maar juist sterk toe.

Wij waarderen dat stimuleringsbeleid, hoewel het nog maar een begin is en er in Amsterdam, bij voorbeeld, faciliteiten zouden moeten komen.

Wij waarderen met name de structurele verbetering van de honorering van de kleuterleidsters als een zeer belangrijke stap vooruit. Het voortdurend gefilosofeer over kansarmen, gedeprivilegieerden of achtergelaten getuigt naar onze mening van een veel te benepen visie op de problematiek, die aan de orde is. Hier schemert een soort van paternalisme, waarvan naar onze mening weinig te verwachten is.

Het is niet juist, dat men vanuit het ministerie de verdrukten en achtergestelden wel eens zou kunnen verheffen. De zaken liggen eerder omgekeerd. De arbeidersbeweging, in samenwerking met studerende en onderwijsgeven, vormen de voornaamste kracht als het erom gaat, de afbraak van voorzieningen en vooral van zo'n primaire als die van onderwijs te bestrijden.

Trouwens, als wij de prioriteitengedachte goed volgen, is ieder die goed en wel de lagere school verlaten heeft, hard op weg een kansrijke te worden, zeker als hij of zij bij h.a.v.o., v.w.o. en hogere opleidingen terecht komt. Dat is een visie, die voor middelbare en hogere opleidingen tot een nihilistisch beleid voert, zoals dat ook blijkt. Dat is een visie, die onevenredige en volstrekt achterhaalde nadruk op standverschillen legt. Hogere opgeleiden, specialisten en kaders worden door bedrijfs sluitingen evenzeer getroffen als hun collega's, die van het l.b.o. komen, en soms sterker. De moderne techniek vergt van de werkers in de huidige tijd een hoog opleidingspeil. Daarom willen juist steeds meer jongeren steeds verder doorstuderen. Het onderwijsbeleid mag en kan dan ook niet alleen prioriteiten leggen, zoals de memorie van toelichting dat zegt, bij de 'onderwijskansen van achtergestelden'. Dat lijkt op bedeling en moet tot een verarming van het gehele onderwijs leiden. Of liever gezegd: Zo worden de kansarmen tegen hun eigen belangen in het alibi om hoogwaardige vormen van onderwijs leeg te halen.

Wij hebben ons, zoals bekend, altijd fel gekeerd tegen bezuinigingen op het wetenschappelijk onderwijs, zowel vanuit de volstrekte noodzaak, het directe nationale belang om het wetenschappelijk onderwijs te laten bloeien en groeien, als omdat de onjuiste visie op de universiteit als bolwerk van geprivilegieerden op andere delen van het onderwijs zijn verziende uitwerking zou moeten gaan uitoefenen. Dat is precies wat wij nu zien. Daarom zijn wij door de thans voorgenomen bezuinigingen gealarmeerd. Wat moet er zo van de vernieuwingen en verbeteringen van het voortgezet onderwijs terecht komen? Dat is toch het hoofdrecht van de Contourennota? Enerzijds blijft een drastische en noodzakelijke verbetering van de faciliteiten voor l.b.o. en m.a.v.o. achterwege. Anderzijds wordt nota bene de groepsgrootte in het voortgezet onderwijs ongunstiger gemaakt, en zijn wij getuige van een soort stellingenoorlog met de eerstegraadsleraren en wordt er een tien procent salarisverlaging voor avond-

schoolleraars opgelegd. Als er meer kansen geschapen moeten worden – en dat moet binnen het voortgezet onderwijs – zal dat zonder de toewijding en de volle inzet, mede van de eerste-gradsleraren, nimmer lukken. Zo dreigt naar ons gevoel de middenschoolconceptie reeds in de wieg zelfmoord te plegen omdat de klassen groter worden in plaats van kleiner en omdat een groep die voor het welzijn van ieder toekomstige vorm van hoogwaardig voortgezet onderwijs essentieel is, reeds bij voorbaat tegen experimenten kopschuw wordt gemaakt. Wij betreuren dat zeer. Het streven naar een stuk ongedeeld voortgezet onderwijs, opgezet ter verhoging van het niveau en van de doorstromingskansen voor allen, vormt een van de belangrijkste vernieuwingen die in het onderwijs wenselijk is.

Overstappend naar het middelbaar beroepsonderwijs blijken wij in een rampgebied te belanden; een scherpe daling van het onderwijsniveau, arbeidsverlies voor een aanzienlijk deel van het onderwijsgevend personeel. Dit alles is verbijsterend. Hoe is het ministerie ertoe gekomen in deze sector zo te willen huishouden? Is dit opzet of een vergissing? Wij ondersteunen volledig de eisen tot terugdraaiing van de bezuinigingen waar met zoveel kracht en klem van argumenten voor is opgekomen.

Evenals bij het hoger beroeps-onderwijs is het maatschappelijk gezien funest als men als zogenaamde crisisbestrijding het opleidingsniveau van de toekomstige generaties afgestudeerden van het beroepsonderwijs belangrijk omlaag brengt. Het is toch te krankzinnig om los te lopen? Stijging van de arbeidsproductiviteit is in belangrijke mate gebonden aan verhoging van de opleidingsgraad van de werkers en kaders. Bezuinigingsdrift leidt hier vanuit de belangen van ons land met zijn hoog ontwikkelde nijverheid tot eenvoudige destructiviteit.

Met het h.b.o. komen wij dan op het terrein van Staatssecretaris Klein. De crisis treedt hier niet langer als uitsluitend maatschappelijk verschijnsel naar voren; maar schijnt ook tot intrapsychische ontregeling te hebben geleid. Wij moeten helaas constateren dat de heer Klein, opererend met de hem thans kenmerkende stijl een spoor van vernielingen achter zich laat.

Het h.b.o. zou volgens de vroegere woorden van de Staatssecretaris en volgens de contourennota 'meer

armslag' moeten krijgen. De nu be-reemde operatie lijkt meer op de amputatie van een arm en een been bovendien. Het h.b.o. dat al zoveel bezuinigingen te verduren heeft gehad, moet nu circa 10% inleveren, weer met verlies van honderden arbeidsplaatsen en uiteraard met daling van het opleidingsniveau, terwijl de kwaliteit van het overvolle h.b.o. toch al op vele plaatsen marginaal was geworden. Er dreigt een ware catastrofe. Is dat de bedoeling, moet het hoger onderwijs nieuwe stijl à la Klein als een kale mus verrijzen uit de puinhopen van h.b.o. en w.o.?

Wie gedacht mocht hebben dat het h.b.o. zich gewillig en mak enkele poten zou laten uitdraaien, heeft zich sterk vergist. Alle sectoren en alle geleerden hebben zich verenigd in een indrukwekkende manifestatie van eensgezind verweer. Afbraak van het h.b.o. kan niet worden getolereerd. Het onderwijs op sociale academies, h.t.s.'n, nieuwe lerarenopleidingen, kunstacademies, h.e.a.o.'s en pedagogische academies is juist dringend aan verbetering toe. Hoe kan bij voorbeeld op de conservatoria met een sterk individueel onderwijs 10% worden bezuinigd. Men kan toch niet 10% van de toetsen van de piano wegzagen?

Er is veel nieuwbouw nodig in het hbo ter vergroting van de capaciteit. Het wegdrucken van het Nederlands en gymnastiek staat in sterke tegenspraak met de beleidsprioriteiten van verhogingen van expressieve vaardigheden en bredere vorming in het onderwijs. Onder de huidige omstandigheden kan van het afschaffen van het voorbereidende jaar natuurlijk helemaal geen sprake zijn en moet het juist worden versterkt.

Dringend nodig is ook bijstelling van het rijksstudietoelagenbeleid, waardoor degenen die een jaar in het hbo doubleren niet automatisch meer worden weggesaneerd door intrekking van de toelage. Wij zouden op dit punt graag de mening van de Staatssecretaris vernemen.

Ingrijpende bezuinigingen op het wetenschappelijk onderwijs zijn reeds een treurige traditie geworden. Zo wordt stap voor stap steeds ernstiger schade toegebracht. Vanuit de universiteiten wordt bij monde van de rectores magnifici grote zorg over de daling van het onderwijsniveau tot uitdrukking gebracht. Hier is een zeer bedenkelijke ontwikkeling gaande. Men kan dat niet meer bezuinigingen noemen, maar eerder het in de waagschaal stellen van het kwalitatieve rendement van zeer grote materiële en personele investeringen. Uiteraard gaat dit

gepaard met verderfelijke stops en ook direct ten koste van de externe democratisering. Verleden jaar blijkt uit de CBS-cijfers een daling van de deelname aan het wetenschappelijk onderwijs onder het peil van 1971. Kan inzicht worden gegeven in de ontwikkelingen in dit studiejaar? Nederland ligt immers, en schadelijk genoeg, wat studentenaantallen betreft, reeds achter bij andere ontwikkelde landen.

Schrikbarend zijn enkele concrete beleidsvoornemens, waarbij vooral overlegprocedures op een zeer hardhandige wijze met voeten zijn getreden. Kan het organisatiebureau McKinsey niet eens een aantal cursussen sociale vaardigheid op het ministerie organiseren met mandjes vlechten en dergelijke?

Wij verzetten ons zeer sterk tegen de bedachte salarisverlaging voor studenten-assistenten, die toch al een minimale inkomenspositie hebben. Bij deze groep kan zeker geen geld worden weggehaald.

De onverhoedse sluiting van het herseninstituut is werkelijk een onnavolgbare climax. Gelet op het vele belangrijke wetenschappelijke werk van dit instituut is het zonder overleg met wie ook sluiten een daad van willekeur. Het zou een blamage zijn, hier het protest van de wetenschappelijke top in binnen- en buitenland te negeren. Juist het multidisciplinaire hersenonderzoek, zoals daar wordt bedreven, belooft belangrijke resultaten. Wij hebben gemeend, hieromtrent een motie te moeten indienen, die ik u hierbij aanbied, mijnheer de Voorzitter.

Motie

De Voorzitter: Door de leden De Leeuw, Hoekstra, Wolff, Meis, Van het Schip en Bakker wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging over hoofdstuk VIII (Onderwijs en Wetenschappen) van de rijksbegroting voor het dienstjaar 1976;

overwegende, dat de voortgang van het belangrijke multidisciplinaire wetenschappelijk werk dat in het Nederlands Centraal Instituut voor Hersenonderzoek geschiedt door het voornemen tot sluiting van dit instituut bedreigd wordt;

spreekende als haar mening uit, dat beleidsmaatregelen met betrekking tot de meest gewenste organisatie van dit onderzoek gegrondvest dienen te worden op de resultaten van een grondige evaluatie van dit gehele onderzoek-

Voorzitter

veld, en dat op dergelijke evaluatiegegevens en het daarop volgende noodzakelijke overleg dan ook niet vooruit dient te worden gelopen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De heer **De Leeuw** (CPN): Mijnheer de Voorzitter! Ook het stopzetten van de waarnemingen van ANS is zo'n blamage. Het is merkwaardig genoeg helemaal geen bezuiniging, maar een eigenzinnigheid van de heer Klein, dwars tegen de mening van tot oordelen meer bevoegden in.

Zo is het ook gegaan met de vaststelling van de opleidingscapaciteit van de medische opleidingen tegen de opvattingen van de Academische Raad in. Vier medische faculteiten hebben zich geplaatst achter het streven om de driemaal uitgelotenen alsnog te plaatsen. Hiermede is duidelijk geworden, dat de capaciteit te laag is vastgesteld, waardoor een aantal mensen ernstig is gedupeerd. Volgend jaar zal een aantal van hen vier keer uitgeloot zijn. Voor deze hoog gemotiveerde groep zou toch naar oplossingen moeten worden gezocht in plaats van het te laag afstemmen van de opleidingscapaciteit.

Concluderend zien wij naast waardevolle aanzetten tot vernieuwing, vooral in het basisonderwijs en ambitieuze lange termijnplanning, op korte termijn voor het onderwijs door reeds aangekondigde bezuinigingen ernstige gevaren. Die bezuinigingen zijn trouwens niet nodig, daar thans globaal evenveel geld, als door deze bezuinigingen zou worden verkregen, wordt gestuurd naar Soeharto, wiens regime met zijn overval op het eiland Timor opnieuw tot een genocide politiek is overgegaan.

Bezuinigingen, die het onderwijs aantasten, zoals deze bezuinigingen doen, zijn voor ons niet acceptabel. Bovendien dreigt dan het zand van de ongelooftwaardigheid in de machinerie van de vernieuwingsstrategie te gieren en deze onklaar te maken. Het gehele beleid komt dan in de lucht te hangen, vooral waar de voorganger van de Minister reeds driftig op de deur bonst om verdere bezuinigingen op te eisen. Men kan er verzekerd van zijn, dat de heer Van Veen er verstand van heeft, dat is wel gebleken. Nog meer dreigt dan het gevaar, dat het behoud van het bestaande zal worden uitgespeeld tegen de noodzaak van vernieuwing.

Gelukkig is echter gebleken dat in het onderwijs zeer sterke, omvangrijke

en deskundige tegenkrachten zijn opgestaan, nu dat nodig is, voor de verdediging van het onderwijs en verbetering en vernieuwing. Gebleken is ook dat verzuiling in deze massabeweging geen rol van betekenis speelt. Ook dat is voor de toekomst van het onderwijs naar onze mening van zeer groot belang.

□ Mevrouw **Kraaijeveld-Wouters** (ARP): Mijnheer de Voorzitter! 'Onderwijs heeft warmte nodig', heeft iemand eens gezegd. Kinderen behoeven veiligheid en geborgenheid, willen zij tot ontplooiing kunnen komen. Ook de volwassenen in de school kunnen eigenlijk niet zonder aandacht en waardering. Vanuit dit hoofdthema willen wij vandaag het gevoerde onderwijsbeleid beoordelen. Warmte, zich ontdreigd voelen, waardering als levensvoorwaarden voor goed onderwijs.

Vooraf willen wij onze spijt uitspreken over het feit dat de heer Veerman niet meer achter de groene tafel is gezeten. Wij hebben veel waardering voor wat hij in een betrekkelijk korte periode met grote inzet en ook taaie volharding op deelterreinen van ons onderwijs tot stand heeft gebracht. Wij verheugen ons erover dat hij weer zo ver is hersteld dat hij zijn vertrouwde plaats in onze fractie opnieuw kan innemen.

Staatssecretaris De Jong profileert zich – zoals wij hadden verwacht – reeds duidelijk als de nieuwe AR-representant in het bonte gezelschap van onderwijsbewindslieden. De wijze waarop hij bijvoorbeeld de samenwerkingsschool benadert – een combinatie van de AR-vader en de verantwoordelijke bewindsman – spreekt ons bijzonder aan. Wij wensen hem toe dat hij zijn oprechte openheid zal kunnen behouden in een omgeving waar poli-

tiek- en onderwijsjargon welig tieren waardoor gemakkelijk versluierungen ontstaan.

Mijnheer de Voorzitter! Wij achten het vandaag een goed moment het onderwijsbeleid van het kabinet te beoordelen. Het is de derde onderwijsbegroting waarop de bewindslieden en met name Minister Van Kemenade, die dit beleid vooral gezicht geeft, hun stempel hebben gedrukt. Allereerst willen wij als AR-fractie stellen dat wij in grote lijnen staan achter het tot nu toe gevoerde beleid. Veel van wat in onze eigen programma's is neergeschreven – het AR-programma en het urgentieprogramma van CHU, KVP en AR waarmee wij tot tweemaal toe de verkiezingen zijn ingegaan – vinden wij er in terug. Voorbeelden zijn er te over.

Het geven van prioriteit aan kansarme groepen spreekt ons ook duidelijk aan, zoals dat onder vorige kabinetten eveneens het geval was. Wel moet steeds weer in discussie worden gesteld wie op elk moment tot de kansarmen behoren.

Wij waarderen het dat de bewindslieden zich inspinnen vele, ook door ons gewenste ontwikkelingen in gang te zetten. Dat zij trachten in onze ontwikkelde en snel veranderende samenleving het onderwijs – een uitermate belangrijke factor in die maatschappij-in-beweging – ook werkelijk modern bij-de-tijd onderwijs te laten zijn vanuit hun verantwoordelijkheden.

Wij waarderen de grote persoonlijke inzet van de Minister, zijn inventiviteit en zijn kennis van zaken, al zijn wij het niet met al zijn voorstellen eens en al zijn zijn opvattingen niet altijd de onze.

Mijnheer de Voorzitter! Tegelijkertijd moeten wij zeggen dat we ons zorgen maken. Het gaat gewoon niet goed tussen de Minister en grote delen van het onderwijs. In plaats van harmonie en samenspel signaleren wij spanningen en polarisatie-uitingen die ons verontrusten. Wat wij bedoelen is te vangen onder het begrip 'Verslechtering van het klimaat.' Terwijl juist dat klimaat van essentieel belang is voor het tot stand komen van verbeteringen en ontwikkelingen waar ons onderwijs zo'n dringende behoefte aan heeft, wil het eigentijds onderwijs zijn, elk moment opnieuw. Klimaat betekent warmte, waardering, zich niet bedreigd voelen door elkaar – en daardoor in staat zijn tot volledige inzet.

De Minister geeft in de memorie van toelichting uiting aan zijn grote waardering voor allen die vandaag in het onderwijs werkzaam zijn. Wij willen dit krachtig onderstrepen. Toch signaleert de Minister ook zelf reeds een kloof

die kennelijk bestaat tussen het landelijk beleid en wat er leeft bij degenen die in en rond de school werkzaam zijn, een kloof die tot misverstanden leidt.

Inderdaad is er veel onrust en onvrede met het huidige onderwijsbeleid. Naar onze mening ligt er een complex van oorzaken aan ten grondslag. Het zal te maken hebben met de snelle veranderingen waarmee onze gehele maatschappij wordt geconfronteerd, met onze steeds ingewikkelder structuren waardoor de zaken, waar het precies om gaat, te weinig zichtbaar en te weinig grijpbaar worden. Dit alles gaat het onderwijs beslist niet voorbij.

De onrust zal ook verband houden met de bedreiging, die er uitgaat van steeds maar aan nieuwe activiteiten te moeten deelnemen, waarvoor men niet is opgeleid, steeds aan verwachtingen te moeten voldoen die te maken hebben met een andere instelling, attitude, mentaliteit zonder zich daarop, bijvoorbeeld via cursussen, maar enigermate te kunnen voorbereiden.

De rechtspositionele onzekerheid speelt ook zeker een rol mee. Herstructurering van onderwijsgebieden betekent bedreiging voor oude akten. Bezuinigingen en werkverzwaring hebben hun gevolgen in rechtspositionele zin. De bewindslieden kunnen veel van de onrust wegnemen door de aanleiding daartoe aan te pakken.

De memorie van toelichting noemt reeds de noodzaak van een wederzijdse informatiestroom. Het belangrijkste lijkt ons de na- en bijscholing in al die verschillende onderwijssectoren; mogelijkheden bieden om in de breedste zin van het woord bij de tijd te blijven. Verbreding van eigen deskundigheid betekent tegelijkertijd minder deskundigen in de school nodig hebben van buitenaf. Ik verwijs verder graag naar wat de heer Hermes hierover ook namens ons heeft gezegd. De herstructurering van een aantal opleidingen biedt eveneens onzekerheid, maar ook hier geldt, dat duidelijk ondersteuning dient te worden gegeven via bij- en herscholingsplannen.

Wat vindt de Staatssecretaris zelf bijvoorbeeld van het verplicht stellen van wiskunde voor het examen op C-niveau in het l.h.n.o., terwijl een aantal onderwijsgeevenden slechts bevoegd is rekenen te geven, terwijl er geen mogelijkheid bestaat, een wiskundebevoegdheid ergens te behalen.

Hoewel er aanzetten zijn, moet het beleid naar onze mening nog duidelijker worden afgesteld op het speuren

naar mogelijkheden om min of meer onnodige bedreigingen af te wentelen.

Tegelijkertijd moeten wij constateren, dat er ook veel kritiek in het onderwijs is op de presentatie van het beleid, op de nota-lawine waaronder men zich bedolven voelt (terecht of niet terecht door de Minister op de onderwijstafel gedeponereerd), op het overrompelende van zijn dynamisch beleid, waardoor men zich, terecht of niet, soms voelt gemanipuleerd, op de wijze, waarop de Minister omgaat met de zo vertrouwde en op hoge prijs gestelde terminologie van vrijheid van onderwijs.

Naar onze mening zit het klimaatbederf aan beide kanten. Geconstateerd moet worden, dat er bij vele betrokkenen wel een portie gezonde kritiek bestaat, maar dat men bereid is de discussie op een oprechte manier te voeren en de tegens maar ook de pro's in het beleid en de argumentatie van de Minister tegen elkaar af te wegen.

Helaas moet echter ook geconstateerd worden, dat sommigen de verleiding niet kunnen weerstaan alle aandacht van eigen frustraties en moeiten af te leiden door de schuld van alles aan de Minister te geven, hem tot zondebok te promoveren en alle onbehagen op hem af te wentelen. Dit leidt tot het welig tieren van vooroordelen en tot kraamlezen, kraamdenken en kraamspreken, dat wil zeggen zo elke uitspraak van de Minister lezen en citeren en in de discussie betrekken als in eigen kraam te pas komt, zijn uitspraken een bewijs maken van eigen opvattingen over wat deze Minister wel met het onderwijs bedoelt en vóór heeft.

De heer **Laban** (PvdA): Zegt u dat tegen de heer Leijenhorst?

Mevrouw **Kraaijeveld-Wouters** (ARP): Dit zeg ik in het algemeen, zoals ik allerlei constateer op mijn wegen in politieke en onderwijskringen.

Vooroordelen (schimmels van de geest, zoals ze wel worden genoemd) staan een zindelijke discussie in de weg. Het valt bijzonder te betreuren dat deze schimmels – ook via groepsbesmetting – op dit moment in sommige onderwijssectoren kans krijgen zich te ontwikkelen.

Vraag vandaag is – bij de beoordeling van het beleid: is veel van de kritiek op de Minister gerechtvaardigd? Helaas moet wel worden geconstateerd dat de Minister wantrouwen heeft gewekt, in ieder geval niet vertrouwen geeft gewonnen. Zakelijk gezien heeft hij misschien dikwijls gelijk, maar hij overtuigt blijkbaar niet. Zijn

stortvloed van argumenten neemt mensen blijkbaar niet mee in zijn dynamische vaart.

Anderen voor vernieuwingen, voor inzichten winnen is een kunst. Dat betekent niet alleen verstandelijk, maar ook gevoelsmatig overtuigen. Een dichter stelde: 'ergens tussen of voorbij de woorden gebeurt het'. Mensen winnen is voorwaarde voor het verkrijgen van medewerking.

Wij betreuren het dat de Minister deze levenskunst niet voldoende machtig blijkt te zijn. Daardoor dreigt een deel van zijn beleid niet tot realisering te kunnen komen.

De Minister heeft in de drie voorbereidende jaren deze deficiëntie in zijn omgangskunde en presentatiepakket niet weggewerkt. Wij willen hem nog wel een tweede kans geven en hem aansporen zich op dit punt te scholen, te trainen en door anderen te laten vormen. Dat betekent naar onze mening ook een noodzakelijke beleidsombuiging, concrete stappen zetten om vertrouwen te winnen. Wij denken daarbij aan:

1. zijn dynamisch beleid beter richten op het winnen van medestanders;
2. Enigszins de pas inhouden om het onderwijs reëel de tijd te gunnen tot democratische verwerking van voorstellen en voornemens te komen; met alle vertraging van dien op korte termijn en alle winst van dien op langere termijn;

3. het bijzonder onderwijs middelen verschaffen zodat het echt in staat is medespel te bieden, vooral ook op al die fronten waar het een geheel eigen verantwoordelijkheid draagt.

Dat betekent voor ons vandaag onder andere naast verhoging van administratiekosten een concrete verhoging van de contributiekosten. Een bijna symbolisch gebaar: een gering bedrag toevoegen aan die ene gulden, die reeds sterk is gedevalueerd, met daartegenover een bedrag van het kolossale departementsapparaat. Wij bedoelen daarmee de Minister aan te sporen, dit bedrag (misschien stapsgewijs maar dan toch zeer volhardend) in de komende jaren tot een aanvaardbaar niveau op te trekken. Graag hoor ik een reactie van de Minister op al deze voorstellen.

Mijnheer de Voorzitter! Een aparte, kritische noot willen wij plaatsen bij de presentatie van ideeën die specifiek te maken hebben met de door de Grondwet gewaarborgde vrijheid van richting. Op zich hebben wij er geen moeite mee dat de Minister dergelijke ideeën lanceert. Ook mogen begrippen die in 1917 in de wet zijn vastgelegd en die

Kraaijeveld-Wouters

in 1975 op nieuwe gebieden toepasbaar moeten worden gemaakt, op nieuw bestudeerd en uitgediept worden. Alles wat met vrijheid van stichting en inrichting te maken heeft, functioneert voor ons niet als heilige koe en bepaalde uitwerkingen daarvan mogen best onder de loep worden genomen.

Het is duidelijk dat wij daaraan wel voorwaarden stellen:

1. De essentie van wat bij de onderwijspecificatie bedoeld werd, moet zeker onverkort worden gehandhaafd. De toepasbaarheid op nieuwe gebieden in ons onderwijsbestel zal een actuele uitwerking van het grondprincipe behoren te zijn.

2. Bestaande vormgevingen mogen opnieuw getoetst worden aan deugdelijkheidseisen en doelmatigheid mag er een rol bij spelen, mits er maar van *royale toepasbaarheid van het stichtings- en inrichtingsprincipe*, overblijft.

3. In de benaderingswijze van de Minister ten aanzien van deze onderwerpen verwachten wij grote zorgvuldigheid. Daarin moet alle ruimte zijn voor het particulier initiatief dat eigen, bijzondere verantwoordelijkheid heeft voor eigen bijzonder onderwijs.

Mijnheer de Voorzitter! In de pikante *actuele discussie over de onderwijsvrijheid* staat onze fractie in grote lijnen achter het tot nu toe gevoerde concrete beleid. Kritiek hebben wij op een drietal punten.

1. De zorgvuldigheid waarmee deze gevoelige onderwerpen benaderd moeten worden, ontbreekt zo nu en dan. Om in een noodzakelijke bezuinigingswoede op voorgestelde wijze de stichtingsnormen te betrekken (op korte termijn bleek de onjuiste benadering reeds en werd het voorstel teruggenomen) is naar onze mening een duidelijke misser. Juist met betrekking tot deze zaken moet gewaakt worden voor het verliezen van het vertrouwen, het wekken van de indruk dat het bijzonder onderwijs door de overheid wordt bedreigd.

2. De Minister zit vol ideeën – dat is heel mooi – maar hij behoort zich verre te houden van het ventileren van datgene wat hij zo nuttig acht voor anderen; anderen die echt hun eigen verantwoordelijkheid hebben. De irritatie die de Minister oproept als hij reeds even neerschrijft hoe hij een Centraal Begeleidingsorgaan ziet, als hij uittent hoe schoolbesturen nieuwe stijl zouden moeten functioneren en hoe een toekomstig schoolbestuur er wel uit zou moeten zien, moet niet onder-

schat worden. De Minister moet zich naar onze mening in dit opzicht beter binnen zijn eigen perken houden.

3. Graag zijn wij bereid mee te denken over wat vrijheid van richting vandaag qua invulling zal moeten betekenen. Duidelijk zal dan wel moeten zijn waarover we praten. Ons derde punt van kritiek is dat de Minister te fragmentarisch en te versluierd deze gewichtige zaken aan de orde stelt, zodat onduidelijk is wat hij precies voor ideeën aan het ontwikkelen is. Via speeches en interviews worden scheutjes van nieuw denken over oude begrippen den volke kond gedaan. Onduidelijkheid veroorzaakt verwarring waardoor geen goede voedingsbodem voor zo'n fundamentele discussie ontstaat.

Hetzelfde speelt zich af als de Minister op gezette tijden mediteert over de vraag of een aantal verschijningsvormen waarin de vrijheid van onderwijs zich presenteert, vandaag wijziging behoeft, zonder daarbij duidelijk te maken waarom de overheid zich daarmee zou moeten bemoeien, aan welke obstakels bij voorbeeld zou moeten worden gedacht, obstakels die op de weg van de overheid liggen om opgeruimd te worden.

Ook hier geldt dat de presentatie verbetering behoeft zodat er geen onnodige angst ontstaat die de discussie vertroebelt. Velen in het onderwijs willen kritisch meedenken, maar hebben er wel recht op te weten wat precies de hoofdlijnen zijn waarlangs de Minister denkt. Tegelijkertijd moeten we ook bij dit onderwerp constateren dat niet alles heilig vuur is wat door sommigen in de discussie op het altaar van de vrijheid van onderwijs wordt gelegd. Graag enkele concrete vragen aan de Minister, mede om de discussie nu en in februari zinvol te doen verlopen. Ook bij anderen komen dezelfde begrippen al naar voren.

Aan welke concrete taken voor de overheid denkt de Minister als hij de woorden van Grosheide in ons midden legt, dat eindelijk eens de gestalten van de vrijheid van richting nader bekeken moeten worden?

Minister Van Kemenade: Weet u waar Grosheide toen aan dacht?

Mevrouw **Kraaijeveld-Wouters** (ARP): Neen, ik wil dit graag eens van de Minister horen.

Minister Van Kemenade: Het zou gemakkelijk zijn; dan zou ik dit meteen kunnen meenemen in mijn antwoord.

Mevrouw **Kraaijeveld-Wouters** (ARP): Ja, dat zou aardig zijn. Het is niet on-

mogelijk dat ik hem intussen eens ontmoet en dan zal ik hem er vast eens over uitvragen.

De tweede vraag is de volgende. Hoe ziet de Minister het 'begrip' democratisering, en dan in de geest van meer mensen mondig maken, meer mensen laten meedoen in ons onderwijsbestel, in relatie tot de vrijheid van onderwijs? Hoe verhoudt zich volgens de Minister decentralisatie tot de vrijheid van onderwijs? Hoe plaatst de Minister zijn opvattingen over het gewenste actief-pluriform-zijn van het openbaar onderwijs met een eigen plaats voor de ouders daarin tegenover de opvatting dat het openbaar onderwijs onder verantwoordelijkheid staat van de totale samenleving?

Mijnheer de Voorzitter! Tot slot van deze algemene beoordeling willen wij ons thema herhalen: warmte, onbedreigd zijn, waardering zijn levensvoorwaarden voor goed onderwijs. Daar zal naar onze mening het onderwijsbeleid nog duidelijker op uit moeten zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Mede namens KVP en CHU wil ik schijnwerpers zetten op het m.a.v.o. – in de onderwijsbegroting schraal van aandacht voorzien. Naar onze mening een belangrijke, grote onderwijssector die nodig uit de onduidelijke en bescheiden hoek moet worden gehaald! Willen de bewindslieden hun visie eens geven op het m.a.v.o. van nu? Welke verwachting hebben zij op middellange termijn van het m.a.v.o. met instroom-, uitstroom- en doorstromingsmogelijkheden? De harmonisatie is een belangrijke zaak. De exploitatievergoedingen liggen zwaar op de maag. We zijn blij met de heel goede bijstelling over 1973 en dat wat voor 1974 tot stand is gebracht. Hoe is nu de toestand? Wij hebben het idee dat het verschil tussen de m.a.v.o.- en h.a.v.o./v.w.o.-sector intussen groter is geworden in plaats van geringer. Graag vernemen wij of dit juist is. Er zal nog dringend een en ander moeten gebeuren. Wat voor plannen bestaan er op korte termijn – desnoods gefaseerd? Verdere harmonisatie is ook gewenst wat de inrichting betreft, de aanschaf van leermiddelen en dergelijke.

Vervolgens een opmerking over de amanuensis, sinds vorig jaar 'in onze harten gebrand'. Er is een begin gemaakt. Evaluatie wordt verwacht. Wij zien ook niet direct – met de Staatssecretaris – waar de 13,5 mln. en de 6 mln. vandaan moeten komen. Toch moet naar onze mening worden voortgegaan op de ingeslagen weg.

Hoewel op alle fronten bezuinigin-

Kraaijeveld-Wouters

gen worden doorgevoerd, hebben wij getracht, voor het m.a.v.o. 3 mln. extra te vinden. Dit betekent een aanzetje tot meer.

De amanuensis, de exploitatievergoedingen, het verbeteren van de inrichtingsmarge: het lijkt ons het beste, dat de betrokken Staatssecretaris zelf bepaalt, na overleg met het m.a.v.o. waaraan hij prioriteit geeft.

Met de verhoging van de groeps-grootte v.w.o./m.a.v.o. gaan wij akkoord, mits soelaas wordt geboden aan de kleine categorale scholen. Ziet de Minister mogelijkheden voor de kleine m.a.v.o.-scholen?

Wij zijn blij met de plannen ten aanzien van het m.a.v.o.-project, waarbij het streven is, dit project een goed project te doen zijn en tegelijkertijd op dit moment ook m.a.v.o.-3 te helpen. Wij willen graag meer duidelijkheid over m.a.v.o. op twee niveaus. Wij vernemen graag, wat dit met name financieel betekent en welke steun in de rug aan de docenten wordt geboden. Is m.a.v.o.-3 straks ten volle gelijk aan het l.b.o.-examen op C-niveau, bij voorbeeld qua normering, toelaatbaarheid tot het mbo en dergelijke?

Wij spreken veel over extra kansen voor degenen die weinig kansen hebben gehad. Het doet wonderlijk aan, hierop zo'n sterk accent te leggen en tegelijkertijd bij het avondonderwijs steeds kleine bijstellingen door te voeren. Wij betreuren dat dit gebeurt. Welk effect verwacht de Minister van de bezuinigingsmaatregel voor de in vele gevallen toch reeds zo moeilijk aan te trekken docenten?

Wat opstapmogelijkheden voor vrouwen betreft, evenals mogelijkheden tot bijscholing in het vak huishouden, zijn wij blij met de verschuiving van de datum voor de Stichting huishoudelijke voorlichting ten plattelande. Wij zijn zeer benieuwd naar het resultaat van het overleg, niet alleen wat de voorlichtingsaspecten betreft, maar ook wat de cursorische elementen betreft. Om welke dringende reden is de bijdrage van de cursisten van avondcursussen op huishoudscholen zo drastisch verhoogd. In de praktijk blijkt dit voor deelneming een geweldige barrière te zijn.

Hoe staat het er op dit moment voor met de open school? Wij zijn zeer benieuwd naar de voorbereiding der experimenten en naar de mogelijkheden die men op dit moeilijke, nieuwe terrein aan het ontdekken is. Het eerste verslag betreffende de open school was inderdaad summier. Wij zijn benieuwd naar het vervolg.

De Minister heeft in een interview gezegd, dat wij ons niet te veel moeten concentreren op opleidingen voor meisjes. Wij zijn het hiermee eens. Er zal tegelijkertijd nog heel wat moeten gebeuren – dit staat ook in de beantwoording – op het gebied van de voorlichting en dergelijke. Wij zullen nog snel tot een aantal goede middelbare opleidingen moeten komen. Wij wachten met spanning op het beslissen over en het in gang zetten van de nieuwe m.h.n.o./m.s.p.o.-opleidingen. Wij zijn zeer verheugd dat er een oplossing voor de Inas-problematiek is gevonden. Tegelijkertijd vragen wij ons verbaasd af, hoe men KV/JV van tweejarig driejarig kan maken met gesloten beurzen. Misschien kan dit raadsel worden ontraadseld.

Ten slotte een opmerking over de betrokkenen; in dit geval de ouders, de bestuursleden, en over de bundeling van hun krachten: de organisaties. Wij zien veel in de suggestie van Staatssecretaris De Jong met betrekking tot cursussen voor bestuursleden, want mensen die samen het onderwijs mede dragen zullen daartoe op eigentijdse wijze in staat moeten worden gesteld. Vandaar de aandacht die wij voor de contributiekosten vragen.

De vergadering wordt te 15.50 uur geschorst en te 16.00 uur hervat.

De Voorzitter: De Minister van Justitie heeft mij zo juist laten weten – dat zal de Kamer zeker niet verbazen – dat hij morgen niet in de gelegenheid zal zijn de vragen van de leden Imkamp en Beekmans mondeling te beantwoorden.

Een nieuwe poging daartoe zal de volgende week donderdag worden gedaan, tenzij inmiddels de vragen schriftelijk zijn beantwoord, waartoe de Minister de bevoegdheid heeft.

De heer Beinema (ARP): Mijnheer de Voorzitter! Ik mag de rij van sprekers namens KVP, CHU en ARP sluiten.

In de memorie van toelichting staat op blz. 5 een stelling, die mij niet al te hecht doortimmerd lijkt:

'Het is duidelijk dat een pleidooi voor rust, dat wil zeggen het achterwegen laten van veranderingen, geen oplossing biedt. Dat zou de afstand tussen de maatschappelijke eisen en de mate waarin het onderwijs daaraan tegemoet kan komen, alleen maar vergroten, hetgeen ook de spanning waaraan de betrokkenen zijn blootgesteld, weer zou doen toenemen.'

De maatschappelijke eisen zijn, dunkt me, meer pluriform dan hier gesuggereerd wordt. Uit de maatschap-

pij kunnen niet alleen zeer verschillende maar ook tegengestelde eisen komen. De keus óf er, en zo ja, aan welke eisen dan tegemoet gekomen moet worden, is niet alleen een zaak van minister en parlement en het bevoegde gezag, maar ook van betrokkenen, zoals ze in het citaat betiteld worden, omdat het onderwijs uit zich zelf ook normen heeft die desnoods moeten kunnen prevaleren.

De spanningen ontstaan waarachtig niet alleen en allereerst uit het niet tegemoet kunnen komen aan de zogenaamde maatschappelijke eisen, maar kunnen evenzeer voortvloeien uit het móeten tegemoet komen aan die eisen, tegen het onderwijskundig gevoel en geweten in.

Dan is er studie en overleg nodig in plaats van verhaasting, laat staan overhaasting. Een voorbeeld is de gewenste schoolgrootte in het secundair onderwijs.

Maatschappelijke eisen en beleidsbeslissingen, in dit geval van vóór de tijd van deze bewindslieden, kunnen leiden tot een opzet die steeds grotere scholen vraagt, maar als uit ervaring en onderzoek gaat blijken dat bij een bepaalde schoolgrootte de leerlingen in hun werken en zijn, geschaad worden, moeten die scholen niet groter, maar zo nodig kleiner worden. Wanneer verwachten de bewindslieden eigenlijk resultaten van het onderzoek naar de gewenste schoolgrootte?

Er is gedacht aan bezuiniging op de tweede correctie bij het eindexamen havo/vwo. Ik wil de bewindslieden vragen dat maar te vergeten. Daarmee zijn, wat de bewindslieden zo ter harte gaat, daadwerkelijk spanningen te voorkomen. Wil men verhinderen dat de exameneisen en -normen bij de verschillende scholen op natuurlijke

Beinema

wijze uiteengroeien, dan moet men de tweede correctie niet inkrimpen maar uitbreiden. Anders hebben de leerlingen niet die gelijkheid van kansen die de Minister zo lief is.

Hier en daar, maar gelukkig nog niet door de Minister, is de gedachte geuit de vaste eerstegraads betrekking bij Havo/VLO van 26 op 29 uren te brengen. Ook met de daarbij gevoegde ideeën is dat mijns inziens toch nog een te los gedachten-complex en daarom vooralsnog verwerpelijk. Niet alleen zou het een betrekkelijk willekeurige aantasting van een verkregen recht zijn, maar bovendien geldt ook hier wat de memorie van toelichting over onderwijssalarissen in het algemeen zegt: 'dat een bezoldigingssysteem in die sector in onderling verband moet worden gezien met dat in de gehele rijksdienst en in het bedrijfsleven.'

Ik acht het wel een billijke zaak als er uitgaande van een gemiddelde van 26 uur te zijner tijd een differentiatie van de volledige betrekking per vak zou komen, omdat naar alle waarschijnlijkheid – dat is zacht uitgedrukt – het ene vak arbeidsintensiever dan het andere is. Het taakanalyserapport van het ITS kan daarbij dat uitgangspunt zijn; de term 'uitgangspunt' houdt dan uiteraard in, dat de discussie over dat rapport nog moet komen en dat die discussie ook gehonoreerd wordt. Bezuinigingen bij het h.b.o. die eventueel koste gaan van de vakken lichamelijke opvoeding en Nederlands zijn voor ons zowel op zich zelf als binnen het beleid van deze bewindslieden onvoorstelbaar. Immers, wie stelling neemt tegen al te intellectuele opleidingen moet het vak lichamelijke opvoeding niet in de waagschaal stellen en wie op wil voeden tot weerbaarheid en kritische zin, moet het vak Nederlands niet veronachtzamen. Wij hebben dan ook inmiddels een amendement ingediend, op stuk nr. 30, dat tot doel heeft het hbo meer financiële ruimte te geven om deze onmisbare vakken te sparen.

Wat betreft de afschaffing van het voorbereidend jaar voor het hbo is mijn fractie door de argumentatie van de Staatssecretarissen in het mondelinge overleg overtuigd. Voor de wijze waarop Staatssecretaris Klein bij het Wetenschappelijk Onderwijs een efficiënter gebruik van het geld stimuleert, om het wat eufemistisch te formuleren, bestaat bij onze fracties in veel opzichten waardering. Op deze regel is echter tenminste één uitzonde-

ring, namelijk ten aanzien van het Instituut voor Hersenonderzoek. Het lijkt ons goed de resultaten van een eerste beperkte evaluatie af te wachten alvorens financiële maatregelen te nemen die een voortijdige uittocht van het gekwalificeerde personeel tot gevolg zullen hebben. Wij pleiten daarom voor een verhoging van de huidige begrotingspost, waarbij we verwijzen naar door de Staatssecretaris in het mondelinge overleg gedane toezeggingen om niet kleinzielig maar grootmoedig te zijn en zo nodig een wijziging in de begroting voor te stellen. Wij achten dat nu nodig en nodigen hem dringend uit dit nu maar gelijk te doen.

Mijn laatste, maar niet mijn minste punt betreft de nieuwe lerarenopleidingen. Over de liggende aanvragen voor de stichting van nieuwe opleidingen – onder andere een RK in Limburg, een PC in Zwolle – mag ik gematigd optimistisch zijn. Immers, de Minister heeft daarover zelf 19 november jongstleden geschreven dat de criteria die hij aan het overlegplan van scholen meegaf niet te zwaar zijn, zeker niet zo zwaar dat het nauwelijks tot een positief advies kan komen. Daarin klinken hoop en verwachting door dat die opleidingen er wel kunnen komen. Wij delen die gevoelens.

□ De heer **Verwoert** (DS'70): Mijnheer de Voorzitter! Het komt niet zo vaak voor dat bij de algemene politieke en financiële beschouwingen zoveel aandacht besteed wordt aan de sector onderwijs. Ditmaal gebeurde dat wel en

de discussie spitte zich vooral toe op het in gevaar komen van de vrijheid van het geven van onderwijs. Deze opvatting werd voornamelijk gebaseerd op de veronderstelling dat de wijziging van artikel 208 van de Grondwet, de inrichting van het onderwijs en de verhoging van de wettelijke aantallen leerlingen die nodig zijn voor het stichten van scholen voor gewoon lager onderwijs, dat dit even zovele pogingen waren de positie van het bijzonder onderwijs te ondergraven. Er werd zelfs gesproken van het oplaaien van een nieuwe schoolstrijd.

De ernstigste bezwaren tegen het beleid van de Minister van Onderwijs en Wetenschappen werden vertolkt door de heer Kruisinga; hij vond dit zelfs zo'n ernstige zaak dat hij daarover een uitspraak van de Kamer vroeg. De motie werd met een grote meerderheid van stemmen verworpen. Een duidelijke uitspraak. Leest men de stemverklaringen over deze motie echter nog eens aandachtig na, dan blijken de opvattingen wel wat genuanceerder te liggen. Een aantal fracties heeft toen tegengestemd omdat de motie prematuur werd gevonden en omdat daar beter bij de behandeling van de begroting van Onderwijs en Wetenschappen op teruggekomen kon worden. Is er nu reden om aan te nemen dat de Minister bezig is de positie van het bijzonder onderwijs te ondergraven? Het best kunnen wij dit beoordelen aan de hand van de feiten. Over de wijziging van artikel 208 kunnen wij geen uitspraak doen omdat daarover onvoldoende of geen gegevens bekend zijn. Bij het geplande wetsontwerp betreffende de wettelijke aantallen leerlingen die nodig zijn voor het stichten van scholen ligt het iets anders. De bewindsman heeft bij brief van 14 november dit plan teruggenomen, althans besloten voorlopig niet tot indiening over te gaan. De voornaamste reden daarvoor was dat de effectiviteit van een dergelijke maatregel minimaal zou zijn en dat op korte termijn naar andere maatregelen gezocht zal worden om de leegstand van lokalen zoveel mogelijk te voorkomen. De bewindsman trekt de maatregel dus op praktische gronden, niet op principiële gronden in. Dit zou kunnen betekenen dat de heer Theo Knippen, voorzitter van de Katholieke Onderwijs Vereniging, gelijk had toen hij verklaarde (Het Katholiek Schoolblad 22 november '75) 'dat het vrijwel zeker is dat de Minister met het verhogen van de normen de vrijheid van stichting inperkt.' In de zeer lezenswaardige speech uitgesproken door de Minister

Verwoert

tijdens de oprichtingsbijekomsten van de Vereniging voor Socialistische Opvoeding op 20 september in Amsterdam – welke oprichting uiteindelijk niet door is gegaan – stelt de bewindsman het volgende: 'Het spreekt vanzelf dat ik mij, toen ik voor het eerst hoorde van het streven om tot deze vereniging te komen, heb afgevraagd: – wat kan de betekenis van deze vereniging zijn voor de ontwikkeling en vernieuwing van ons onderwijs en voor het onderwijsbeleid zoals deze Regering dat voert. Of nog scherper geformuleerd; moet ik dit zien als het begin van een nieuwe schoolstrijd, als het ontstaan van een vijfde onderwijskoepel die streeft naar de oprichting van eigen bijzondere scholen of gaat het veeleer om een groep mensen, op verschillende manieren bij het onderwijs betrokken, die vanuit een concrete maatschappijvisie, samen willen nadenken over het onderwijs in Nederland en daarin ouders willen stimuleren en informeren. Een groep mensen die zich willen afvragen hoe zij zelf en met anderen ertoe kunnen bijdragen, dat in en door het onderwijs en de opvoeding hun behoefte aan een meer rechtvaardige, meer ontspannen en meer vrije samenleving van bewuste en mondige mensen, wat meer kan worden waar gemaakt. Ik meen, vooral op grond van de laatste stukken die ik heb gezien, dat u zich met name dat tweede ten doel stelt en ik wil wel zeggen dat ik me daar én persoonlijk én als Minister van Onderwijs erg goed in kan vinden. Persoonlijk omdat ook ik als ouder de behoefte heb om samen met anderen na te denken over de vraag hoe mijn kinderen door opvoeding en onderwijs meer zicht kunnen krijgen op de wereld om hen heen, meer mondig en weerbaar kunnen worden, zodat ze zelf straks bewust aan die nieuwe toekomst kunnen werken. Als Minister van Onderwijs omdat ik het voor het onderwijsbeleid een essentiële zaak vind dat de mensen zelf gaan meedenken over de taak, de inhoud en de opzet van het onderwijs en vooral over de vraag hoe dat onderwijs de kinderen voorbereidt en zou moeten voorbereiden op die samenleving waaraan ze straks zelf vorm moeten geven. En ik hoop ook dat ik uw vereniging in deze geest kan zien en niet als het begin van een nieuwe onderwijskoepel gericht op het stichten van bijzondere socialistische scholen, want ik zou daar, voorshands, bepaald niet gelukkig mee zijn. Niet al Minister van Onderwijs, want onze grondwet waarborgt terecht de vrijheid van

onderwijs en onze onderwijswetten waarin de grondwettelijke vrijheid van richting is uitgewerkt in vrijheid van oprichting en inrichting, bieden iedere groepering van enige omvang de mogelijkheid om eigen scholen te stichten, ook een vereniging voor socialistische opvoeding en onderwijs. En ik acht die vrijheid van onderwijs een zeer wezenlijk onderdeel van ons democratisch bestel.'

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb een uitvoering citaat gegeven om te voorkomen dat mij het verwijt zou kunnen worden gemaakt dat ik dit deel van de speech van de Minister verkeerd heb laten overkomen door er slechts kleine stukjes uit te lichten. De bewindsman spreekt daar nogal in wat hoedanigheden: als persoon, als Minister van Onderwijs en Wetenschappen, als socialist, als katholiek en als katholiek socialist. Dat maakt de zaak er niet duidelijker op, zeker niet als de bewindsman in zijn functie van Minister van Onderwijs en Wetenschappen dezelfde zaak op verschillende manieren benadert. Als Minister van Onderwijs heeft hij een duidelijke voorkeur voor de tweede doelstelling van de vereniging, ja vindt die zelf essentieel terwijl hij in de volgende paragraaf – eveneens als Minister van Onderwijs – stelt niet tegen de oprichting van een nieuwe onderwijskoepel gericht op het stichten van bijzondere socialistische scholen te zijn omdat hij de vrijheid van onderwijs een wezenlijk onderdeel van ons democratisch bestel vindt. Op pag. 4 van de gedrukte tekst van zijn speech stelt de bewindsman vervolgens, nu als socialist: 'En ik heb een tweede argument tegen de geneigdheid nu al snel eigen socialistische scholen te stichten, naast de vele bestaande openbare en bijzondere scholen in ons land.

Zo'n streven draagt de pretentie in zich van het alleenvertoningsrecht en mist kent te zeer dat vele onderwijskrachten en talloze ouders op duizenden nu reeds bestaande scholen in Nederland zich actief bezighouden met de vraag hoe je in het onderwijs wat meer gestalte kunt geven aan de ontwikkeling van mondigheid en maatschappelijke weerbaarheid. Door zich vooral te richten op het stichten van eigen scholen zou men voorbijgaan aan de realiteit dat velen ook op katholieke, protestant-christelijke, bijzonder-neutrale en openbare scholen met die vragen bezig zijn, daaraan reeds jaren vorm proberen te geven. U hebt niet het monopolie op een meer sociaal bewust vorming en opleiding, wel het initiatief om daar op een georganiseerde wijze over te gaan denken en wat aan te gaan doen met

vele anderen die daar, ook nu al belangstelling voor hebbe. Maar dat initiatief zou velen niet bereiken en snel in isolement gesmoord worden als u zou menen dat dat alleen in eigen scholen gerealiseerd zou kunnen worden. En tenslotte meen ik dat u zich voordat u, de door mij vooralsnog niet toegejuichte weg, zou inslaan van de vijfde zuil, zou moeten afvragen of onderwijs dat tot meer mondigheid en weerbaarheid leidt, beter in de beslotenheid van de geestverwanten zou gedijen, dan in de bewuste ontmoeting met andere visies op de samenleving.

In zijn speech – en ik neem nu eens een andere bewindsman – 'De leraar en de identiteit van de school' stelt Staatssecretaris de Jong o.a. het volgende: 'Graag wil ik hier nog iets aan toevoegen: Een school is niet alleen een organisatie gericht op een zo goed mogelijke uitvoering van onderwijsleerprocessen. Maar, zie weer de Contourennota: een school is een gemeenschap, waar ieder zich moet kunnen 'welbevinden', met name de leerling. Dit vraagt niet alleen een aangepaste schoolgrootte, maar ook een open democratische gemeenschap waarbij, naar mijn opvatting, democratie niet in de eerste plaats is het opkomen voor eigen rechten, maar het in naastenliefde en verdraagzaamheid samenleven in een school, waarin het een vreugde is met elkaar te verkeren'.

Spreekt deze bewindsman hier niet dezelfde taal als de Minister?

Was het nu maar bij deze uitspraken gebleven, dan hadden wij kunnen concluderen dat de Minister in al zijn hoedanigheden – behalve in de formele hoedanigheid van Minister van Onderwijs en Wetenschappen – geen voorstander is van het bijzonder onderwijs. Zo makkelijk wordt het ons echter niet gemaakt. De Minister doet namelijk ook duidelijke uitspraken over het openbaar onderwijs. Op de pag. 12 en 13 stelt de bewindsman: 'In het openbaar onderwijs roept de erkenning van het feit dat onderwijs niet waardenvrij is en kan zijn, weer andere speciale problemen op, waaraan het nuttig zou zijn nadere aandacht te schenken. De openbare school heeft immers wezenlijk ten doel ruimte te bieden aan al diegenen die door hun aantal, hun overtuiging niet in een eigen school kunnen uitdrukken en aan al diegenen die in het onderwijs juist de ontmoeting met anderen op prijs stellen. Daar dreigt de expliciete aandacht voor levensbeschouwelijke waarden en/of maatschappelijke opvattingen, snel op gespannen voet te staan met de verscheidenheid die de openbare school

Verwoert

per definitie in zich moet verenigen. Om dat probleem op te lossen, of laat ik beter zeggen, omdat probleem te omzeilen heeft men zich in het verleden met betrekking tot het openbaar onderwijs gesteld op het standpunt van de zogenaamde passieve neutraliteit, van het respecteren van elkaars opvattingen door zich in het algemeen te onthouden van expliciete aandacht voor deze zaken. Hoezeer die oplossing ook politiek-historisch te begrijpen is, onderwijskundig is ze niet houdbaar, want neutraliteit bestaat niet in het onderwijs, ook al onthoudt men zich van welke bewuste stellingname dan ook. Deze erkenning stelt het openbaar onderwijs opnieuw voor de vraag hoe het zijn noodzakelijke functie van ontmoeting en ruimte voor groepen die zich in vormen van bijzonder onderwijs niet thuisvoelen, hoe het dus de verscheidenheid van levensovertuiging en maatschappelijke visie die kenmerkend is voor haar leerlingenbestand, in het onderwijs gestalte kan geven, met vermindering van overheersende accenten en behoud van respect voor en verdraagzaamheid van elkaars overtuigingen. Of, om het anders te zeggen, hoe passieve neutraliteit, actieve pluriformiteit kan worden, zonder dat dat tot een verbijzondering van de openbare school leidt, die afbreuk zou doen aan haar grondwettelijke en maatschappelijke taak.

Ik zal en kan u daar vandaag geen oplossing voor aan de hand doen; dat is ook niet mijn taak. Wel weet ik dat dit noodzaak is, hier wellicht nog meer dan elders, tot een zeer nauwe relatie met de openheid tot de anderen. En bovendien weet ik dat dit intensieve bezinning vraagt van ouders en leerkrachten.'

Minister Van Kemenade: Mist u niet een passage? Ik heb zeer uitdrukkelijk in mijn speech van 20 september jl. gesproken over het bijzonder onderwijs. Het zou plezierig zijn, nu u toch aan het voorlezen bent, als u die passage ook aanhaalde.

De heer Verwoert (DS'70): Kan de Minister zeggen op welke passage hij doelt?

Minister Van Kemenade: Ik doel op de passage, die vlak voor de passage over het openbaar onderwijs staat, waarover u net hebt gesproken. Er staat een zeer uitvoerige verklaring in over het bijzonder onderwijs.

De heer Verwoert (DS'70): Ik hoop niet dat de Minister denkt dat ik tot de con-

clusie ben gekomen dat hij een tegenstander is van bijzonder onderwijs, want tot die conclusie ben ik niet gekomen.

Minister Van Kemenade: Neen, maar u zei, voordat u die passage over het openbaar onderwijs citeerde: Als hij het daarbij had gelaten, zou je kunnen zeggen, dat hij niets voor het bijzonder onderwijs voelt, maar er volgt nog een passage over het openbaar onderwijs. Het is jammer, dat u die alleen hebt voorgelezen, want mijn opvattingen zou nog duidelijker zijn gebleken, wanneer u ook die passage over het bijzonder onderwijs had voorgelezen.

De heer Verwoert (DS'70): Ik heb de gehele speech gelezen. Als de passage, die de heer Minister bedoelt, van essentiële betekenis is, wil ik haar met alle plezier nog opnemen. Voor mij en voor mijn fractie maakt het geen verschil, wat er staat. Ik heb alleen uitvoerig geciteerd, omdat hierover op het ogenblik vele misverstanden bestaan. Is dit in overeenstemming met de Grondwet? Het Fries Dagblad van 25 september jl. heeft daar een interessant artikel over. Daar wordt gesteld dat de Minister van Onderwijs met een merkwaardige volharding bezig is een uitleg te geven aan de sedert 1848 in de Grondwet vastgelegde vrijheid, die er gewoon naast is. Een uitleg, op de klank af, met verwaarlozing van de geschiedenis en van de tekst van de Grondwet zelve. In het vervolg van het artikel wordt dit dan getoetst en volgens mij op een historisch gezien zeer goede wijze. Ik heb ook nergens een artikel gelezen dat de stellingname van het Fries Dagblad bestrijdt.

Minister Van Kemenade: Het zal de heer Verwoert zijn opgevallen, dat het commentaar van het Fries Dagblad van 25 september jl. op een artikel in De Tijd en op een artikel in Trouw betrekking had en niet op deze speech. Ik deel de opvatting dat een enkele passage, als zou ook het openbaar onderwijs vrij zijn, onjuist is.

De heer Verwoert (DS'70): Akkoord. Ik sluit deze algemene beschouwing thans af.

Ik ben van mening dat de bewindsman de vrijheid van het geven van onderwijs niet aantast. Wel ben ik van mening dat de bewindsman geen voorstander is van zowel het huidige openbare als het bijzondere onderwijs. Hij vindt beide in hun oorspronkelijke vorm disfunctioneel voor de hedendaagse samenleving. Het openbare onderwijs moet zijn passieve, neutrale houding laten varen, het bijzondere

onderwijs moet niet indoctrineren. Ik kan daaruit niet anders concluderen dan dat de bewindsman streeft naar één nieuwe vorm van onderwijs: neutraal bijzonder onderwijs. Daar de Minister van mening is dat neutraal onderwijs per definitie niet mogelijk is, is hij voorstander van Algemeen Bijzonder Onderwijs.

Minister Van Kemenade: Toch jammer, dat u die passage, waarop ik zoëven doelde, niet hebt meegenomen! Dan had u deze vergissing niet kunnen maken.

De heer Verwoert (DS'70): Wij kunnen na het antwoord van de Minister – ik veronderstel dat de Minister op de kwestie van de vrijheid van onderwijs zal terugkomen – in tweede termijn verder discussiëren en naar ik hoop tot een zodanige overeenstemming komen, dat de discussie hierover voorlopig kan worden gesloten.

Ik kom thans tot de bespreking van de Contourennota. Zij is een goed werkstuk, degelijk van opzet. Zij is duidelijk een produkt van een geweldige hoeveelheid studie. Er is sprake van een visie, een plan, een geheel nieuw onderwijsbestel. Op tal van punten kan men het eens zijn met de doelstellingen:

- opvoeden tot mondigheid;
- spreiding van kennis;
- ontplooingskansen voor iedereen;
- doorbreking van hokjesgeest, elitetvorming, tot zelfs doorbreking van de standenmaatschappij toe;
- het tot een later tijdstip verschuiven van studie- en beroepskeuze;
- aandacht voor de gehele mens (musische vakken, handvaardigheden en dergelijke);
- veel aandacht voor zwakkeren, achtergeblevenen of achteruitgestelden;
- meer aandacht voor individuele verschillen.

Toch zijn er ook veel vraagtekens:

- de nota wekt de indruk alsof alle leraren het al die jaren zo fout hebben gedaan. Een goede leraar prikkelt – misschien niet alle – leerlingen tot zelfwerkzaamheid: het zelf ontdekken van problemen, het oplossen daarvan, een boek doorgronden, een tekst 'te lijf gaan'. Goed onderwijs is nooit 'alleen maar doorgeven';
- te weinig wordt rekening gehouden met de lessen uit het buitenland; soortgelijke experimenten zijn in Engeland en Zweden mislukt;
- te veel wordt uitgegaan van ideale leerlingen en de ideale leraar;
- op de leraren wordt een zware wissel getrokken. Het lijkt niet in de be-

doeling van de bewindslieden te liggen de klassen, groepen kleiner te maken, integendeel! Als bovendien verwacht wordt dat het onderwijs veel individueler zal geschieden met kleine studiecclubs binnen de groep, dan vergt dat een veel grotere inspanning van de docenten, of er moeten veel meer leraren komen;

– kennisverwerving schijnt niet zo belangrijk meer te zijn. Wordt er wel voldoende rekening gehouden met de opvoedende waarde van de studie op zich zelf?

Mensen moeten ook getraind worden in het uitvoeren van taken, waarin zij geen zin hebben. Ik heb ook bezwaren tegen al dat werken in 'groepen'. Het lijkt wel of de individuele prestatie waardeloos is geworden. Sommige leerlingen komen juist tot hun recht als ze alleen bezig zijn. Is dat per definitie sociaal?

Ik beklemtoon dit nog eens, omdat ik met veel interesse het speciale nummer van 'Uitleg' heb gelezen, waarin bijvoorbeeld over de experimenten met de middenschool wordt geschreven. Ik heb mij al lezende verwonderd over de zo sterke beklemtoning van het werken in groepen, van de interactieprocessen, waarin zich dit alles moet afspelen, terwijl men aan het slot bemerkt, dat men toch tot een zekere prestatie moet komen en dat men dat niet uit het oog kan verliezen. Prestaties moeten er blijven.

Minister Van Kemenade: Heb ik mij daarover dan wel eens anders uitgelaten?

De heer **Verwoert** (DS'70): Neen, maar de nota wekt deze indruk wel eens. Deze indruk wordt versterkt door het speciale nummer van 'Uitleg'.

Leerplichtverlenging tot 18 jaar lijkt voor grote groepen niet ideaal. De animo bij een deel van de jeugd om bijvoorbeeld na de technische school nog eens een paar jaar naar school te moeten, is niet overweldigend, ook niet als het participatieonderwijs betreft. Moeten ze nu echt wel als ze zelf niet zo duidelijk willen?

Mijnheer de Voorzitter! Dit waren wat opmerkingen van inhoudelijke aard, niet al te diepgravend, maar de nota als zodanig is vandaag ook niet aan de orde. Van veel fundamenteeler aard vond ik de vraag of de Contourennota een realiteit of een utopie is. Ik denk dat de vraag of de Contourennota een realiteit is, wat de Minister betreft, met een onomwonden ja antwoord kan worden. Voor de Minister zijn het geen contouren meer, het is

een duidelijk plan (er kan alleen maar bijgesteld worden, de bewindsman houdt er blijkbaar geen rekening mee dat het hele plan verworpen zou kunnen worden). Wellicht hebben we ons ook wat verkeken op de ondertitel Discussienota. Ik kan me niet aan de indruk onttrekken dat wij nog steeds aan het discussiëren zullen zijn terwijl de Minister inmiddels zijn visie tot een realiteit heeft gemaakt. Stapje voor stapje worden we aan de hand van allerlei deelnota's of wetsontwerpen meegenomen op de weg van de Minister, terwijl er nog geen duidelijke uitspraak is van het veld en de Kamer over een eventuele nieuwe structuur en inhoud van ons onderwijsbestel.

De heer **Laban** (PvdA): Welke structuurwijzigende wetten bedoelt u eigenlijk?

De heer **Verwoert** (DS'70): Ik noem de wet betreffende de herstructurering van het wetenschappelijk onderwijs. Daarbij heb ik hetzelfde gezegd. Bij deze wet zijn min of meer definitieve afspraken gemaakt. Dat is een geheel nieuwe regeling, die door de Tweede en de Eerste Kamer is aangenomen. De Minister heeft uitdrukkelijk gezegd, dat het dwaasheid zou zijn, als wij nu allerlei wetsontwerpen zouden aannemen, die niet zouden kunnen passen in de Contourennota. Ik citeer hem nu niet letterlijk, maar hij heeft dat in deze zin gezegd. Mijn opvatting is dat wij door het aannemen van allerlei deelwetsontwerpen of nota's, die wij hier bespreken, langzamerhand bezig zijn met het opvullen van de contouren en dat wij straks, als wij terug zouden willen, wij dan niet meer terug zullen kunnen, omdat het er allemaal is.

De heer **Masman** (PvdA): Wees blij dat u nu een wet kunt aannemen met een blauwdruk voor de toekomst en dat u niet een wet vanuit de wildernis moet aannemen.

De heer **Verwoert** (DS'70): Dan hebt u niet goed geluisterd, want ik ben begonnen met te zeggen wat ik over deze nota denk.

De heer **Masman** (PvdA): U bent hier in kritische zin bezig.

De heer **Verwoert** (DS'70): Het is toch niet erg, als wij hier kritisch met elkaar discussiëren.

Mevrouw **Smit-Kroes** (VVD): Het is geen blauwdruk, maar een rooddruk.

De heer **Verwoert** (DS'70): Ik wil de Minister als socialist niet het recht ontlenen om een rooddruk te maken.

Mijnheer de Voorzitter! Het is een typisch Nederlandse gewoonte om als

we er niet helemaal en direct uit kunnen komen, een commissie in het leven te roepen. We menen dan dat we aan onze plicht hebben voldaan en dat we voorlopig op onze lauweren kunnen gaan rusten. Ik ben daarom geen voorstander van het in het leven roepen van een staatscommissie, die bovendien veel tijd zal nodig hebben om – en dat is nog maar de vraag – tot een eensluidend advies te komen. Om reeds eerder vermelde redenen ben ik van mening dat de parlementaire behandeling niet al te lang mag worden uitgesteld. Mijn voorkeur zou het in ieder geval hebben dat de Contourennota voor het einde van dit parlementaire jaar behandeld zou kunnen worden, hetzij in de vorm van een openbare commissievergadering, hetzij in een plenaire behandeling. Gaarne hierover de opvatting van de bewindsman.

Geen staatscommissie dus, maar een uitgebreide discussie op de scholen. De bewindsman deelt deze opvatting (Breda 13 november 1975 Rijkschooltoezicht). Noodzakelijke voorwaarden daartoe zijn:

– het in ruime mate beschikbaar stellen van het rapport (daaraan is inmiddels voldaan);

– het in ruime mate beschikbaar stellen van tijd

Zo'n belangrijke nota als de Contourennota is, die toch tot een nieuwe structuur en inhoud van ons onderwijsbestel wenst te komen, kan niet zo maar eventjes tussendoor meegenomen worden. De bewindsman zal, indien hij inderdaad de meningsvorming van het veld op prijs stelt, de faciliteiten daarvoor beschikbaar moeten stellen. Heeft de bewindsman hierover bepaalde gedachten?

Hoofdstuk 2 van deel 5 is wel het zwakste deel van de nota. Dit hoofdstuk gaat namelijk over de financiering en doelmatigheid van het onderwijs. De bewindsman geeft niet aan wat, als het gestelde in de Contourennota realiteit zou worden, daarvan de kosten zullen zijn. Voorzichtige schattingen gaan in de richting van 3 à 4 mld. extra, uitgaande van het niveau 1975. Er zijn ook hogere schattingen, namelijk 10 à 11 mld.

Minister Van Kemenade: Het plezierige is dat dit allemaal voor de discussieperiode voor 1-8-'76 kan worden ingediend door de mensen die blijkbaar zo voorzichtig schatten.

De heer **Verwoert** (DS'70): Heeft de Minister er zelf een indruk van hoeveel het extra zal gaan kosten?

Minister Van Kemenade: Daarover wordt in dat hoofdstuk geschreven.

Verwoert

De heer **Verwoert** (DS'70): De Minister stelt verderop in dat hoofdstuk dat een kwantificering niet te geven is, omdat in de nota slechts concepties zijn gegeven, maar desondanks werkt de Minister wel met deze concepties. Ik denk in dit verband aan de experimenten middenschool. De experimenten die in het kader van de Contourennota worden gedaan, dreigen toch ten koste te gaan van het bestaande onderwijs.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu op de bezuinigingen bij het m.b.o. en het h.b.o.

In de samenleving van 1975 is het ondenkbaar dat enig bedrijf belangrijke inkrimpingen voorbereidt en uitvoert zonder dat het personeel daarbij betrokken wordt. Voor het onderwijs worden zulke maatregelen zonder enig vooroverleg voorbereid en wereldkundig gemaakt. Eerst daarna vindt er plaats, wat ik zou willen noemen een schijn-overleg, waarop de Minister zich dan tegenover de volksvertegenwoordiging wel pleegt te beroepen. Nieuwe activiteiten à 718 mln. worden gefinancierd uit 500 mln. extra op de onderwijsbegroting en 218 mln. bezuinigingen. Wezenlijk wordt op onderwijs, exclusief de post voor academische ziekenhuizen, 158 mln. bezuinigd, waarvan h.b.o. en m.b.o. nota bene 51 mln. voor hun rekening moeten nemen. Bij aanneming betekent dit een onaanvaardbare verslechtering van de kwaliteit van het onderwijs in het h.b.o. en het m.b.o. Verder een ernstige aantasting van de werkgelegenheid. Totaal, zo heeft het ministerie reeds berekend, betekent deze bezuiniging bij het h.b.o. en m.b.o. 1674 minder arbeidsplaatsen, die landelijk geen bezuiniging betekenen; ze komen immers ten laste van Sociale Zaken en zijn niet te herplaatsen in de 3275 nieuw te creëren arbeidsplaatsen in het kleuter- en basisonderwijs, scholing kinderen gastarbeiders, schipperskinder, het vormingswerk, en het participatieonderwijs.

Minister **Van Kemenade**: Mijnheer de Voorzitter! Heeft de heer Verwoert wel de nota naar aanleiding van het eindverslag gelezen? Hij geeft nu cijfers die niet overeenkomen met de getallen die wij hebben gegeven. Het kan best zijn dat hij een eigen informatiebron heeft, maar dan moet hij niet zeggen dat het ministerie enz. Het ministerie c.q. de Minister heeft een nota naar aanleiding van het eindverslag ingediend met hele concrete aanduidingen van bedragen, werkgelegenheidsplaatsen, enz. Er stond ook in dat het

totaal van de werkgelegenheidseffecten ruim 5500 arbeidsplaatsen positief is, inclusief de autonome stijgingen.

De heer **Verwoert** (DS'70): Er zullen toch mensen moeten worden ontslagen en dat zal toch wel een aanzienlijk aantal zijn.

Minister **Van Kemenade**: In de nota naar aanleiding van het eindverslag staat duidelijk dat het positief netto effect – met aftrek van de inkortingen dus de 2400 – ruim 5500 arbeidsplaatsen is. Het kan ook nog worden gespecificeerd per onderwijstype.

De heer **Van Leijenhorst** (CHU): Wil de Minister hiermee zeggen dat men werkloze h.t.s. en m.t.s.-leraren straks kan inzetten in sectoren van bij voorbeeld het stimuleringsbeleid? Er zullen toch mensen moeten afvloeien?

Minister **Van Kemenade**: Ik kom er nog wel op in mijn antwoord. Ik reageer nu even omdat de heer Verwoert cijfers gebruikt die gewoon niet kloppen met de cijfers die wij in de nota hebben gegeven. De gegevens zijn zelfs per schooltype vermeld.

De heer **Verwoert** (DS'70): Ik kom hierop in tweede termijn nog wel terug. Ik ben het inderdaad met de heer Van Leijenhorst eens dat men dit niet zo maar van de ene sector naar de andere kan overplaatsen. Ik blijf erbij dat in ieder geval een groot aantal werkloos zal worden.

Mijnheer de Voorzitter, over het m.t.o. het volgende. De bezuinigingen die de Minister bij deze tak van het beroepsonderwijs voorsteld door de gemiddelde groeps grootte op te voeren van 18 tot 20 en het aantal wekelijkse lessen te verminderen van 32 tot 30 zijn voor ons onaanvaardbaar. In het bijzonder is de motivering in de memorie van toelichting onbevredigend.

Hoe kan de Minister nu stellen dat de bezuinigingen zo evenwichtig mogelijk zijn verdeeld over alle sectoren van het onderwijs, als een bezuiniging van ongeveer 1% van het totaal geraamde bedrag voor Onderwijs en Wetenschappen voor het middelbaar technisch onderwijs betekent dat – afhankelijk van de gekozen berekeningsmethode – tussen de 15,6 en 17,35% moet worden ingeleverd?

Hoe kan de Minister stellen dat de maatregelen voorts zodanig zijn gekozen dat het onderwijsproces zelf er zo weinig mogelijk nadeel van ondervindt als de gemiddelde m.t.s. ongeveer 1/6 van de lessen en dus van het onderwijzend personeel moet inleveren, terwijl juist in dit type scholen het

team wordt gevormd door een groot aantal specialisten die alleen gezamenlijk het kennis- en vaardighedenpakket kunnen aanbieden? Ontslagen betekenen vooral in deze sector van het onderwijs verlies van kwaliteit.

Hoe kan de Minister het begrip harmonisatie gebruiken als de maatregelen in feite tot gevolg hebben dat er veel grotere verschillen in klassegrootten gaan ontstaan?

Hoe kan de Minister pleiten voor bevordering van de doorstroming en hulp aan de kans-armen, terwijl juist deze maatregelen in volle hevigheid de zwakste groep in het m.t.o. treffen, de l.b.o.-abituriënten, waarvan nu al ongeveer 50% de eindstreep niet haalt?

Vooral nu de organisaties en overlegorganen in het m.t.o. zelf het initiatief hebben genomen om door middel van aangepaste didactische werkvormen – hetgeen onherroepelijk gepaard zal gaan met een groter aantal praktijklessen en practica – de uitval van l.b.o.-abituriënten te beperken, zal het verminderen van het aantal wekelijkse lessen een slag zijn die in het bijzonder de l.b.o.-abituriënten in het m.t.o. treft.

Wat mij opvalt, mijnheer de Voorzitter, is de grote stijging van de geraamde kosten voor het m.t.o. Een toename van 202 mln. tot 234 mln., ondanks de aangekondigde bezuinigingen in deze tak van het onderwijs kan alleen maar betekenen dat er met een grote stijging van het aantal leerlingen rekening wordt gehouden. Zou de Minister kunnen mededelen, waarop de prognose van het aantal leerlingen is gebaseerd als uit de memorie van toelichting blijkt dat dit jaar de gemiddelde schoolgrootte van de m.t.s. slechts met 6 leerlingen per school, ongeveer 1%, is toegenomen?

Minister **Van Kemenade**: Ziet de heer Verwoert nu, dat autonome stijging werkgelegenheid kan opvangen? Dat betoogt hij immers zelf. Door een autonome stijging van het aantal leerlingen gaat de begrotingspost omhoog en komen er nog meer leerlingen in het onderwijs. Dat is een autonome systematiek. Weliswaar komt er door de beperking van de groeps grootte een beperking van het aantal lessen, maar dat behoeft nog niet een mutatie van het aantal leraren te betekenen.

De heer **Verwoert** (DS'70): Dus deze cijfers zijn juist, er komt dus een grote stijging van het aantal leerlingen in 1976?

Staatssecretaris **De Jong**: Er komen ook nieuwe scholen bij.

Vervoert

De heer **Verwoert** (DS'70): Er zijn voldoende leerlingen voor al die nieuwe scholen?

Minister **Van Kemenade**: Anders komen zij er niet bij.

De heer **Laban** (PvdA): Misschien kan de Staatssecretaris zeggen, hoeveel scholen er precies bij komen. Ik dacht dat het er één was.

Staatssecretaris **De Jong**: Dat zullen wij nog wel opgeven.

De heer **Verwoert** (DS'70): Is het waar dat de Minister een verlichting van de toelatingscriteria voor l.b.o.-abituriënten overweegt door het vak Nederlands niet meer op C-niveau te doen examineren?

Is de verwachte toename van het aantal leerlingen, een toename die de Minister in de memorie van toelichting als doelstelling noemt, misschien de oorzaak van de verwachte stijging?

Is de verlichting van de toelatingscriteria voor l.b.o.-abituriënten verantwoord indien moet worden geconstateerd dat de laatste twee à drie jaren de studieresultaten van de l.b.o.-abituriënten in het m.t.o. eigenlijk met de dag slechter worden?

Tot slot van deze bezuinigingen het volgende. Het is duidelijk dat er in het beroepsonderwijs en in het bijzonder in het middelbaar beroepsonderwijs enorme spanningen zijn ontstaan. De demonstratie van delegaties van alle middelbare, technische en middelbare nautische scholen die gisteren werd gehouden is daarvan een bewijs. Gesprekken met vertegenwoordigers van het m.t.o. en m.b.o. wijzen uit dat men dikwijls niet afwijzend staat ten aanzien van de visie op het onderwijs van de Minister. Waar men zich aan stoot is het gebrekkige overleg of het gebrek aan overleg, de onderwijskundig onverantwoorde wijze waarop wordt bezuinigd, de abrupte invoering daarvan enzovoort.

Voor nu de Minister heeft gemeend om op bestaande onderwijsactiviteiten te moeten bezuinigen om nieuwe onderwijstaken te kunnen voorstellen, is goed overleg met het veld, en vooral goede onderwijskundige argumentatie noodzakelijk. Wij kunnen ons niet aan de indruk onttrekken dat de Minister in dezen onzorgvuldig heeft gehandeld en daardoor een stuk voor onderwijsvernieuwing noodzakelijk vertrouwen van het veld heeft verspeeld.

Wat betekenen deze maatregelen nu verder? Het aantal – ik heb dan de m.b.o./h.b.o.-sector op het oog –

kelijkse lesuren wordt drastisch verminderd. Vakken als Nederlandse taal en lichamelijke opvoeding komen op de tocht te staan, daar ze niet meer verplicht zijn. Het voorbereidend jaar van het h.t.o. wordt afgeschaft, niet om organisatorische redenen – want dat werd de Minister moeilijk gemaakt – maar nu komt de noodzaak tot bezuinigen te hulp. Bovenal zien wij als de maatregelen worden doorgevoerd dat het onderwijs ten opzichte van het buitenland – de EEG – onaanvaardbaar in kwaliteit zal dalen en dat alles om geld vrij te maken voor experimenten en nieuwe activiteiten die wij niet in twiifel trekken wat betreft de noodzaak, doch die wij volstrekt onuitvoerbaar achten binnen zo'n korte termijn en dat ten koste van het voortbestaan van het h.b.o. en het m.b.o.. Ook met deze maatregelen stemmen wij niet in.

Ik kom thans terug op het voorstel dat door collega Konings is gedaan. Hij heeft een voorstel gedaan om aan de zijns inziens bevoorrechte positie van de eerstegraadsleraren een einde te maken. Hij meent dat de bezuinigingen die aangekondigd zijn voor het middelbaar en hoger beroepsonderwijs voor een deel achterwege kunnen blijven, indien de eerstegraads leraren of een aanzienlijke taakverzwaring of een aanzienlijke loonsverlaging zouden krijgen. Zijn grootste voorkeur gaat daarbij uit naar de loonsverlaging omdat in dat geval er geen ontslagen vallen. Naar mijn mening moet de oplossing niet in deze richting worden gezocht. Op de eerste plaats is de stelling niet juist dat de eerstegraders over de hele linie in een bevoorrechte positie verkeren. Bij enkele soorten van het h.b.o. bijvoorbeeld – het sociaalpedagogische onderwijs – verkeren de eerste en tweede graders in dezelfde arbeidssituatie. Daar wordt ook niet gewerkt met het aantal lessen dat per week moet worden gegeven, maar wordt uitgegaan van een aantal tijds-eenheden die zowel lessen als andere werkzaamheden kunnen omvatten. Voor beide categorieën is het werkzaamhedenpakket even zwaar. Indien collega Konings met zijn voorstel beoogt te zeggen dat er onrechtvaardige verschillen zijn in de salariëring van de onderwijsgeevenden, dan heeft dat mijn instemming. Hij moet dan echter wel in zijn beschouwing de salariëring betrekken van de kleuterleidster tot en met de hoogleraar en dat zou wel eens tot een andere herverdeling kunnen leiden. Een gedegen studie over dit onderwerp zou zeker zinvol zijn; om de bezuinigingen bij het middelbaar en hoger beroepsonderwijs aan te grijpen

om tot wijzigingen in de salariëring bij bepaalde kleine sectoren te komen, vind ik niet juist en niet zinvol.

De heer **Laban** (PvdA): Dat is helemaal niet gebeurd.

De heer **Verwoert** (DS'70): Het was een voorstel van collega Konings.

De heer **Laban** (PvdA): Hij heeft de zaak ten principale gesteld.

De heer **Verwoert** (DS'70): Hij heeft gezegd dat een deel van de bezuinigingen kan worden opgevangen. Hij heeft twee voorstellen gedaan: door een salarisverlaging van deze groep docerenden of door een werktijdverkorting voor deze groep docerenden.

De heer **Laban** (PvdA): U begrijpt toch wel dat zo'n zaak via het georganiseerd overleg loopt en dat eventuele resultaten van zo'n discussie pas volgend jaar in de begroting kunnen komen?

De heer **Verwoert** (DS'70): Het voorstel is ook niet door mij gedaan. Het is een voorstel dat door een partijgenoot van de heer Laban is gedaan. Het heeft uitvoerig in de kranten gestaan, het heeft ons als zodanig in de Kamer niet bereikt. Er is ook een overzicht verstrekt van hoe hij het zich voorstelde. De twee voorstellen zitten er duidelijk in verwerkt, juist om bezuinigingen in 1976 te voorkomen. Misschien kan de heer Konings dadelijk zelf antwoorden.

De heer **Laban** (PvdA): Dan moet u het tweede interview erbij lezen.

De heer **Verwoert** (DS'70): Dat heb ik nog niet gehad, maar misschien kan ik dat krijgen.

Ik kom tot het wetenschappelijk onderwijs. Het is opmerkelijk zo rustig als het dit jaar aan het wetenschappelijke front is. Geen demonstraties van studenten, geen brieven van de academische raad of faculteiten. Er is ook geen of zeer weinig aandacht van de zijde van de Kamer. Slechts één van de ruim honderd schriftelijke vragen had betrekking op deze sector van het onderwijs. Er zijn ook weinig blikken van solidariteit van de universitaire wereld, nu de bezuinigingsmaatregelen van de overheid alleen maar of voor het overgrote deel betrekking hadden op het middelbaar en hoger beroepsonderwijs.

In de paragraaf 'Samenhang tussen wetenschappelijk onderwijs en hoger beroepsonderwijs' wordt gesteld, dat deze samenhang een noodzakelijke voorwaarde is om massale deelneming mogelijk te maken. Kan de bewindsman meedelen wat hij bedoelt

Verwoert

met de passages 'de situatie op de arbeidsmarkt is op het ogenblik - en zeker voor de toekomst - weinig rooskleurig voor de plaatsingsmogelijkheden van hen die een baan zoeken rechtstreeks in het verlengde van hun studie' en 'de kwantitatieve veranderingen, die in de nieuwste ramingen van aanbod en behoefte aan academici tot uitdrukking zijn gebracht de noodzaak met zich meebringende van grotere substitutiemogelijkheden op de arbeidsmarkt'.

Betekent dat dat wij bijvoorbeeld wel artsen of ingenieurs blijven opleiden, maar dat zij in de praktijk werkzaam zullen zijn in functies die eigenlijk bestemd zijn voor afgestudeerden van de HTS en de Hogere School voor Verplegenden. Indien dit zo is, waar zullen dan de afgestudeerden van de HTS en de Hogere School voor Verplegenden in de toekomst worden geplaatst, indien hun functies voortaan ingenomen zullen worden door academici? Worden hiermee de problemen niet alleen maar verplaatst? Kan de bewindsman medelen waarop hij de conclusie grondt dat in de toekomst waarschijnlijk steeds meer oudere volwassenen zich voor het hoger onderwijs zullen aanmelden? Welke categorie of categorieën heeft hij dan op het oog. Wat is het verband tussen het streven naar meer werkelijke verscheidenheid van het hoger onderwijs en de andere behoeften en studieomstandigheden van de oudere volwassenen. Heeft de bewindsman voor de oudere volwassenen een andere structuur van de opleiding voor ogen, bijvoorbeeld part-time opleidingen?

De paragraaf Capaciteitsbepaling en toelatingsbeleid is erg warrig en getuigt van weinig realiteitszin. Op blz. 105 5e regel van boven stellen de bewindslieden: 'Het uitgangspunt van de regering is, dat een ieder die bevoegd is en dat wenst, een opleiding in het hoger onderwijs moet kunnen volgen. Dit zal echter niet kunnen betekenen dat een studie in elke studierichting mogelijk is'. Op de eerste plaats spreekt de bewindsman van hoger onderwijs in plaats van wetenschappelijk onderwijs, tenzij het in zijn voornemen ligt numerixi in te voeren bij het hoger beroepsonderwijs.

Staatssecretaris Klein: Ik mag de heer Verwoert er misschien op wijzen, dat er bij het hoger beroepsonderwijs nog vele numerixi bestaan; die behoeft ik niet in te voeren, zij bestonden reeds geruime tijd, voordat ik in deze functie werkzaam was.

De heer Verwoert (DS'70): Het staat in mijn tekst, dat die numerixi er zijn. In het algemeen zijn het geen wettelijke numerixi.

Staatssecretaris Klein: Wat had u bijvoorbeeld gedacht van de logopedische opleiding, waar verhoudingen zijn, die nog wel iets anders zijn dan bijvoorbeeld bij de tandartsen in het wetenschappelijk onderwijs. U suggereert, alsof ik een beleid voer om naast de vier numerixi in richtingen, die effectief in het wetenschappelijk onderwijs dit jaar geweest zijn, ook nog eens met voortvarendheid een aantal introduceer bij het hoger beroepsonderwijs, terwijl daar de meeste numerixi in feite zijn.

De heer Verwoert (DS'70): Dat beaam ik alleen maar. Ik zeg niet dat u die hebt ingevoerd. Er bestaan al jarenlang verkapte numerixi, bijvoorbeeld bij sociale academies. Die hebben die heel duidelijk zelf ingevoerd, omdat zij het eigen bevoegd gezag zijn en zelf het aantal kunnen bepalen. Dat verwijt maak ik u dus per se niet.

Mijnheer de Voorzitter! Op de tweede plaats stelt de bewindsman dat de grotere toevloed van studenten voor vele studierichtingen geen problemen zal opleveren in verband met de nog beschikbare capaciteit in deze studierichtingen. Even van te voren stelde de bewindsman in de memorie van toelichting dat een van de belangrijkste factoren voor de bepaling van de capaciteit het aantal personeelsformatieplaatsen is. Betekent dat, dat in het afgelopen jaar of de afgelopen jaren deze studierichtingen overbedeeld zijn geweest?

Vorden aan deze studierichtingen geen nieuwe personeelsformatieplaatsen toegekend en worden de 'over'-personeelsformatieplaatsen verdeeld over de andere studierichtingen? Is de uitbreiding met 415 personeelsformatieplaatsen inderdaad noodzakelijk gezien de overcapaciteit bij vele studierichtingen?

Ik sluit hier dus aan bij de woorden in de memorie van toelichting, waar de bewindsman dit zelf aangeeft.

Mijnheer de Voorzitter! In het voorgaande heb ik enkele van de problemen genoemd die de bewindslieden en de Kamers onderkennen bij de grote expansie van het hoger onderwijs voor Nederlanders boven de 18 jaar, problemen zoals:

1. rijksuitgaven die onvoldoende zijn om bij de huidige mate van subsidiëring aan de omvang van de vraag van aanstaande studenten tegemoet te komen, zodat tot de zo onredelijk in-

grijpende loting wordt overgegaan;
2. een neiging bij velen om maar door te studeren;

3. Onvoldoende overeenstemming tussen de vraag van de arbeidsmarkt naar bijvoorbeeld academici en het aanbod, zodat de opleiding van gespecialiseerden over het doel heen schiet.

Dit zijn ontwikkelingen die te verwachten zijn als een kostbaar goed als hoger onderwijs zwaar - vrijwel voor 100% - wordt gesubsidieerd, dat wil zeggen betaald door anderen dan degenen die beslissen om te gaan studeren en eigenaar van de opleiding worden. Als reizen, of de aankoop van muziekinstrumenten of van boeken, ook zo zwaar zou worden gesubsidieerd, dan zouden daar dergelijke problemen ook rijzen. Deze problemen doen zich niet voor bij algemeen vormend onderwijs, zoals het basisonderwijs, omdat dit een verplicht karakter heeft op grond van de grote voordelen voor de maatschappij die van basisonderwijs, alfabetisme en dergelijke fundamentele elementen van vorming uitgaan en omdat de deelneming vanzelf beperkt blijft tot bijvoorbeeld de periode van 4-12 jaar.

Het is van groot belang om in te gaan op de vraag naar de mate van subsidiëring van hoger onderwijs, een vraag die de laatste jaren in de Kamer niet meer grondig aan de orde is geweest, wel in de periode 1971-1972. De destijds genomen beslissingen zijn begin 1973 bij de kabinetsformatie-Burger herzien, niet op grond van inhoudelijke argumenten, maar op grond van belangengroepen ('onrust aan de universiteiten').

Onderwijs omvat een zeer gevarieerd soort diensten. Ik denk bijvoorbeeld aan:

- a. onderwijs op recreatief gebied, zoals skiën, dansen e.d.;
- b. onderwijs in het onmiddellijke verlengde van werk in een bedrijf, bijvoorbeeld het leren besturen van een nieuw vliegtuig of het omgaan met een nieuw soort computer;
- c. algemene vorming, ook op oudere leeftijd;
- d. gespecialiseerde opleiding voor een bepaald vak zoals notaris en dierenarts, om slechts vier voorbeelden te noemen.

In het algemeen beslist degene die onderwijs aan volwassenen geniet zelf daarover en wordt hij (zij) zelf eigenaar van de opleiding. Een uitzondering vormt onderwijs in het kader van een bedrijfsgebonden opleiding, zoals binnen sommige bedrijven inzake bediening van computers, of bij de overheid vroeger de opleiding voor de be-

Verwoert

stuursdienst in Nederlandsch-Indië of nu nog de KMA. In het algemeen is de gene die hoger onderwijs geniet echter niet door een contract gebonden om later bij een bepaalde werkgever te gaan werken; hij wordt dus zelf eigenaar van de opleiding.

Nu rijst de belangrijke vraag: in hoeverre is het wenselijk dat die opleiding wordt gesubsidieerd? Dit heeft zowel belangrijke aspecten van inkomensverdeling en omvang van overheidsuitgaven als grote invloed op het aantal dat gaat studeren. Er is namelijk een vraagcurve: bij lage subsidiëring zal het aantal dat gaat studeren lager zijn dan bij vrijwel 100% subsidiëring.

Een belangrijk argument dat veel genoemd wordt voor subsidiëring is dat van de gelijke kansen. Dit vergt inderdaad een financiering van de kosten voor diegenen die niet zelf de studie contant kunnen betalen, het is echter op zichzelf alleen een argument voor leningen, evenals voor iemand die andere kostbare beslissingen inzake eigen investeringen neemt, bijvoorbeeld in een kas, een boerderij, een vrachtauto of een ander bedrijf.

Een ander argument dat vroeger wel genoemd werd, is dat de maatschappij toch hoog-opgeleiden nodig heeft. De behoefte aan iets is echter nog geen argument voor subsidiëring, de maatschappij heeft wel behoefte aan bakkers maar die kunnen betaald worden door degenen die brood kopen. Er is geen duidelijk argument waarom de opleiding van een notaris of een dierenarts niet zou behoren tot de kosten van zijn praktijk en betaald zou moeten worden door degenen die van de diensten van de aldus opgeleide geen gebruik maken.

Men heeft vroeger ook wel gedacht dat de opleidingen van een extra academicus een soort 'extern voordelig effect' zou medebrengen, los van de later levering van concrete diensten als tolk, piloot, arts, leraar Italiaans e.d. Bij het zoeken naar dergelijke externe effecten worden die echter niet gevonden, de kostbare en lange opleiding heeft zin in verband met de latere beroepsuitoefening, maar andere eigenschappen (zoals tolerantie, bereidheid vrijwillige taken te vervullen in de maatschappij, democratische gezindheid e.d.) zijn evenzeer aanwezig bij mensen met kortere opleidingen. U vindt deze conclusie in alle meer grondige studies over deze problematiek, of het nu Nederlandse studies zijn zoals de pre-adviezen van de Vereniging voor Staathuishoudkunde 1968, of bui-

tenlandse studies zoals het recente 'Returns to Education' van G. Psacharopoulos, Amsterdam, 1973.

De huidige subsidiëring werkt in tweeërlei opzicht verkeerd:

a. de bevolking moet daardoor veel geld als belasting afstaan, waarvoor een bepaald soort dienstverlening in natura, vrijwel gratis, wordt terugverkregen. Bij vrije keuze door de burgers zou men zijn geld voor een goed deel anders willen besteden.

b. De overheveling gaat bovendien naar de mensen met hoge life-time inkomens. Het boekje van het Centraal Planbureau over inkomensverdeling dat kortgeleden verscheen laat zien dat een academicus ruim een miljoen gulden in zijn leven meer verdient dan iemand met 'slechts' middelbare opleiding. Van dat miljoen zijn enkele tonnen te wijten aan de subsidie.

Wij menen dat het subsidiepercentage belangrijk kan worden verlaagd, in verband met continuïteit en dergelijke zijn wij tegen abrupte beëindiging van elke subsidie. Wel is het wenselijk om de subsidiëring te verlagen als percentage van de kosten, zodat de 'eigen bijdrage' ook een percentage van de kosten wordt, waardoor

a. een belangrijke prikkel tot doelmatigheid wordt ingebouwd bij de instellingen

b. de kostbaarste investeringen ook de grotere eigen bijdrage vragen.

Mijnheer de Voorzitter! De fractie van DS'70 gaat niet akkoord met de voorgestelde sluiting van het Ned. Centraal Instituut voor Hersenonderzoek. Naar de opvatting van onze fractie dient een dergelijk ingrijpend besluit gebaseerd te zijn op een beleidsvoornemen dat geformuleerd wordt na zorgvuldige afweging van informatie. Na bestudering van de passage in de memorie van toelichting, de gevoerde correspondentie tussen de Staatssecretaris en het personeel van het herseninstituut, het gevoerde mondelinge overleg en de schriftelijke antwoorden op gestelde vragen blijkt niet dat het hier om een juist en een goed voorbereid besluit gaat. Indien de bewindsman door de omstandigheden gedwongen wordt een beleid te voeren dat gericht is op bezuiniging willen wij daaraan meewerken. Dit vergt echter een zorgvuldige afweging die erop gericht is de schade voor de wetenschapsbeoefening te minimaliseren. Dit veronderstelt een beleid gericht op een zodanige structurering van het onderzoeksveld dat het mogelijk is prioriteiten te stellen. Een keuze tussen bezuiniging over de gehele lijn of stopzetting van één of meer be-

palde onderzoeksactiviteiten kan het gevolg van een dergelijk beleid zijn, maar mag nooit als uitgangspunt voor het te voeren beleid dienen.

Het is typerend voor dit kabinet dat de mond zo vol heeft over spreiding van kennis en macht en dat zulke grote waarde hecht aan goed overleg dat het deze beginselen zo snel vergeet indien dat niet overeenkomt met zijn eigen opvattingen. Inzake de sluiting van het instituut werd geen beleidsvoornemen doch een beslissing gepresenteerd, de gronden om de argumenten tot sluiting te staven ontbraken en bovendien werd al met de uitvoering van de maatregel begonnen, voor de Kamer zich daarover had kunnen uitspreken. De Staatssecretaris geeft nu achteraf wel toe dat de gevolgde procedure niet in alle opzichten de meest gelukkige is geweest maar desondanks blijft hij bij zijn besluit. De sluiting van het herseninstituut is een principezaak geworden en van redelijk overleg is geen sprake meer. De toezegging van de Staatssecretaris dat hij bij de beslissing over de voortzetting grootmoedig zal zijn, is voor onze fractie niet voldoende. Onafhankelijk van de uitslag van de in te stellen onderzoeken stelt de Staatssecretaris nu al dat voor medewerkers die niet met hun onderzoek kunnen voortgaan, elders werk gezocht zal worden, anderen zullen misschien op wachtgeld worden gesteld.

Mijnheer de Voorzitter! Deze passage samenvattend vindt onze fractie dat het besluit het Ned. Centraal Instituut voor Hersenonderzoek per 1 januari 1977 te sluiten wordt teruggebracht tot een voornemen dat getoetst kan worden aan de hand van de evaluatie van het neurobiologisch onderzoek op het Ned. Centraal Instituut voor Hersenonderzoek en in Nederland, en dat de uitvoerende maatregelen die met deze beslissing samenhangen worden opgeschort. In de tweede plaats menen wij, dat er een normale (zowel voor personeelsuitgaven als voor materiële uitgaven) post op de begroting voor het Ned. Centraal Instituut voor Hersenonderzoek moet worden gebracht. Een desbetreffend amendement is door ons ingediend.

Ook blz. 106 stelt de bewindsman dat hij overeenkomstig een motie die bij de behandeling van het toenmalige wetsontwerp 'Wet tot verlenging en wijziging van de Machtigingswet inschrijving studenten' werd aangenomen, ernaar streeft, op zo kort mogelijke termijn een selectiesysteem uit te werken waarmee de toelating tot de instellingen van wetenschappelijk onderwijs op bevredigender wijze kan worden

Verwoert

geregeld. Is het niet nuttig in deze studie eveneens de selectie bij het hoger beroepsonderwijs te betrekken, mede gezien het feit dat bij enkele sectoren van het hoger beroepsonderwijs al jarenlang een 'verkapte' selectiesysteem bestaat?

Ten slotte een enkele opmerking over de drie maal uitgeloten. Er zijn nu ongeveer 62 studenten die voor de derde keer voor de studie medicijnen zijn uitgeloot. Dit brengt allerlei problemen mee: zij moeten een zogeheten parkeerstudie kiezen of zij gaan tijdelijk iets anders doen, in de hoop, toch een keer goed te loten. Zij hebben een aantal maanden geleden het comité 'drie keer uitgeloot' opgericht, waarbij zij de eis hebben gesteld, dat zij nog dit jaar met de studie zouden moeten kunnen beginnen. Dit is echter afgewezen. Deze eis kan dit jaar niet meer worden ingewilligd. Ik vraag mij af, of de bewindsman de mogelijkheid kan overwegen – om te voorkomen, dat zij volgend jaar voor de vierde keer uitloten – hen te plaatsen op grond van de hardheidsclausule.

Mevrouw Van der Heem-Wagemakers (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Bij het bestuderen van de begroting van Onderwijs en Wetenschappen dit jaar wordt duidelijk dat de beleidslijn, die door de Minister in voorgaande jaren is uitgezet, wordt doorgetrokken en ook uitmondt in concrete beleidsmaatregelen: faciliteiten voor kinderen van gastarbeiders, verhoging subsidie voor vormingswerk van jongeren, consequenties beleidsnota participatie-onderwijs; zij krijgen alle de ruimte. Er zijn ook tal van wetsontwerpen. Verheugend is ook, dat de bewindslieden in hun inleiding op de begrotingstoelichting onderkennen, dat het slagen

van beleidsombuigingen afhankelijk is van de werkers in het onderwijsveld en dat zij niet het slachtoffer mogen worden van de vele beleidsombuigingen, die ons te wachten staan.

Toch is het verbazingwekkend hoe men in het onderwijsveld – werkers in het onderwijsveld – met voorstellingen rondom het beleid van deze Minister rondloopt, die niet gebaseerd zijn op enige kennis van de werkelijke inhoud van beleidsnota's of beleidsvoorname. Terwijl bijvoorbeeld duidelijk in de contourennota is omschreven, dat uitgangspunt voor de komende jaren wordt: een grotere autonomie van de school met betrekking tot het beheer, de opzet en uitvoering van het schoolwerkplan, blijven onderwijskrachten volhouden, dat de contourennota centralisme uitstraalt. Vraagt men de passages aan te wijzen, waarin deze centralistische gedachte omschreven wordt, dan heeft het merendeel van de klagers de nota niet gelezen, weet zelfs niet de kleur van de omslag te noemen. Ook bij het 'verkoppen' van de demonstratie in Den Bosch gistermiddag, waarvoor veel lessen werden stopgezet – blijkbaar telt het belang van de leerling nu lichter dan dat van de docent; zeker als men leest welke acties de organiserende lerarenorganisaties nog meer van plan zijn – zijn in de klas veel argumenten gebruikt, die iedere grond van waarheid misten. Lessen zouden ingekort worden van 50 naar 45 minuten. Binnenkort zouden docenten op basis van 'liefdewerk oud papier' lessen geven. Met dergelijke argumenten werden leerlingen geïndoctrineerd zonder dat tegenover deze argumentatie ook maar enige toelichting werd gegeven op verbeteringen, die wel in de onderwijsbegroting naar voren komen. Je gaat je op zo'n moment weer afvragen: kennen de demonstrerenden de inhoud van de onderwijsbegroting wel? Hoe komt het dat velen zo weinigen napraten? Is het dan toch waar, dat – zoals de memorie van toelichting zelf suggereert – het tempo van het verschijnen van nota's te hoog was? Ik geloof van niet. Als men het onderwijs als één samenhangend gebeuren beschouwt, is het duidelijk dat beleidsombuigingen op onderdelen consequenties voor het geheel moeten hebben en is het alleen maar plezierig dat een bewindsman zijn vele plannen zo snel mogelijk openbaar maakt.

Wij waarderen het, dat de Minister deze plannen presenteert in discussie-nota's, waarop het onderwijsveld kan reageren. Zo kunnen hun reacties meegenomen worden in de beleidsbe-

paling. Maar, mijnheer de Voorzitter, een juiste presentatie van deze voorstellen – die dus nog in discussie zijn – is dan wel belangrijk. Van de presentatie moet een motivering uitgaan, die het onderwijsveld uitnodigt tot meedenken, meepraten en mee-experimenteren. Is dan wellicht de toon, de wijze van presentatie, dikwijls niet te stellend?

Als voorbeeld wil ik noemen de wijze, waarop in de contourennota ten aanzien van de middenschool het begrip 'interne differentiatie' wordt uitgewerkt in heterogene en homogene groepen. De vraag komt dan – althans bij mij – boven: hoe kan dit aspect van de middenschool in deze discussienota reeds zo gedetailleerd uitgewerkt zijn, als nog maar nauwelijks in Nederland experimenten gestart zijn, die aan moeten geven langs welke weg de middenschool moet worden opgezet; als in het onderwijsveld – met name de didactici – nog een discussie en driftige research plaatsvinden naar de wijze waarop 'interne differentiatie' dient te worden verwerkelijkt. Wat zou de innovatiecommissie middenschool van deze ideeën vinden?

Mijnheer de Voorzitter! Het kan wel eens deze stellende toon zijn, die er de oorzaak van is dat 'opinion-leaders' (belangrijk bij een veranderingsproces) reeds bij het lezen van nieuwe informatie hun stekels opzetten, waardoor zij de informatie, ingekleurd met hun subjectieve gevoelens, doorgeven.

Niet alleen een juiste presentatie is belangrijk voor een motivering van alle onderwijsgeveden. Ook de mogelijkheden, die gecreëerd worden, dat het onderwijsveld in discussie kan komen met de Minister, zijn belangrijk voor het proces van verandering. Inderdaad, de bewindslieden plegen veelvuldig overleg met het onderwijsveld. De structuurnota primair- en secundair onderwijs biedt een prachtig kader. Maar zoals ik ook reeds bij de behandeling van deze nota in de OCV heb opgemerkt, is dit vooral een overleg met koepels, met organisaties. Natuurlijk hebben deze organisaties mensen vrijgesteld voor dit overleg. Maar wordt daarmee het overleg tussen Ministerie en onderwijsveld in de praktijk niet te veel een overleg met vrijgestelden?

Reeds eerder stelde ik de vraag of aan de overlegpartners – de organisatie – geen voorwaarden gesteld moeten worden ten aanzien van de wijze, waarop zij de werkers in het veld betrekken bij dit overleg. Deze vraag vind ik des te klemmender worden naarma-

Van der Heem-Wagemakers

te het verschijnsel toeneemt, dat onderwijzend personeel stellingen be- trekt, die het niet kan of wil onderbou- wen met terechte argumenten.

Enige jaren geleden vroeg ik de Mi- nister ook naar mogelijkheden te zoe- ken hoe het Ministerie rechtstreeks be- reikbaar kan worden voor die werkers in het onderwijsveld, die menen dat zij een bijdrage leveren aan de onderwijs- vernieuwing. De Minister antwoordde, dat het departement werd doorgelicht en hij te zijner tijd met reorganisatie- voorstellen zou komen. Uit de memo- rie van toelichting en ook uit de latere nota naar aanleiding van het verslag heb ik begrepen, dat thans dat mo- ment is aangebroken, waarop het on- derzoek is afgesloten en de reorganisa- tie in gang wordt gezet.

Ik wil dan ook nu mijn vraag van toen herhalen: welke mogelijkheden bouwt de Minister op zijn departement in voor deze directe discussie tussen beleidsvoorbereiders en onderwijsver- nieuwers?

Dat lijkt mij ook belangrijk voor het probleem, dat ook de Minister heeft onderkend, dat de koepels weliswaar een groot deel – wellicht een merendeel – van het onderwijsveld represen- teren, maar wellicht toch niet alle wer- kers. Ook is het belangrijk, dat het Mi- nisterie als gesprekspartner kan funge- ren met de onderwijsinstellingen.

Het is bekend, dat de ambtenaren op het Ministerie hard werken. Zij zitten tot hun oren in het bestaande werk en het werken aan beleid, dat tot ontwik- keling gebracht dient te worden. On- derwijsinstellingen, die zich wenden tot het Ministerie, ervaren dat wat be- treft personeelsformaties, exploitatie- vergoedingen, talrijke financiële rege- lingen zij een uitstekende gespreks- partner vinden. Wanneer zij het gesprek evenwel op onderwijsinhoud- elijke problemen richten, wordt de gesprekspartner kleiner in zijn moge- lijkheden. Is het mogelijk bij het uit- bouwen van afdelingen oog te hebben voor ook dit belangrijke aspect?

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer wij spreken over de relatie bewindslieden – onderwijsveld wil de Minister ook in herinnering roepen, mijn vraag hoe hij leerlingen denkt te betrekken bij het georganiseerd overleg, maar vooral ook bij de onderwijsvernieuwingen. De Minister antwoordde toen (in de OCV over de Structuurnota) dat hij best bereid was, maar dat hij nog geen leer- lingenraden/verenigingen kende. Ik wil op dit moment vragen hoe de Minister denkt deze leerlingen te kunnen stimu- leren tot deelneming aan onderwijsbe- leid. Of liever: hoe wil hij zich open stel- len voor initiatieven van leerlingen/stu- denten?

Ik heb inzage gehad in een briefwis- seling tussen de Nederlandse School- pers Unie en de Minister en ik ben daar wat bedroefd over. Afgezien van het feit of er nu wel/een subsidie verleend kan worden – het lijkt mij overigens een initiatief, dat zeker subsidie waard is – betreur ik de wijze, waarop de Mi- nister een gesprek met de Redactie van de Nederlandse Schoolpers Unie heeft afgehouden. Het is bekend, dat bij deze Unie een groot aantal redak- teuren van schoolkranten zijn aange- sloten. Schoolkranten kunnen naar mijn idee een belangrijke rol spelen bij het betrekken van leerlingen bij het on- derwijsbeleid. Daarom wil ik de vragen van de Nederlandse Schoolpers Unie, die zij de Minister hebben gesteld en waarop zij geen antwoord kregen, graag tot de mijne maken en de Minis- ter op deze plaats om een antwoord vragen:

Hoe denkt u bij de leerlingen de be- langstelling, en daardoor de doelma- tigheid, in het onderwijs te bevorde- ren?

Hoe wilt u de betrokkenheid van de direkt-belanghebbenden bij het onder- wijs visualiseren?

Bent u van mening dat ten aanzien van de maatschappelijke situatie, waarin de leerlingen zich bevinden, een enkele docent op het gebied van maatschappijleer, een kritische en actie- ve bijdrage van de leerlingen zo opti- maal mogelijk kan bevorderen, of bent u van mening, dat hiernaast een – zo mogelijk onafhankelijk – informatie- medium dient te bestaan, waarin de leerlingen zelf een inbreng hebben en waarbij in samenwerking in ieder ge- val één van uw beleidsuitgangspunten verwezenlijkt kan worden?

Bent u niet met ons van mening, dat een schoolkrant, in het licht van voor- gaande vragen, duidelijk een plaats heeft, aan uw beleidsuitgangspunten voldoet, en optimale medewerking van de betrokkenen verdient?

Hoe ziet u de organisatievorm van een schoolkrant?

Onderwijsvernieuwing vraagt dat structuren veranderd moeten worden, niet dat structuurdoorbrekend proces ten koste van mensen gaat, (onderwijs- gevenden en leerlingen). In dit ver- band wil ik wijzen op de toch wel on- bevredigende situatie rondom de INAS-opleiding. Wanneer wij de toelich- ting op de INAS-circulaire van 2 de- cember jongst leden bestuderen, dan zien wij dat de ingang tot de INAS-pro- blematiek ligt in het feit, dat per 1 april 1977 een groot aantal stageplaatsen ontbreekt. Zelfs deze stelling is een aanvechtbare. Men gaat er dan nog

steeds van uit, dat de stageplaatsen binnen de formatieformules gevonden moeten worden. Afgezien van het feit, dat met deze veronderstelling het zwartboek van een paar jaar terug erkend wordt (stage = gebruik of misbruik van stagiaires of werknemer) is de vraag gewettigd of niet, mede gezien de belangstelling voor de INAS, eerder gestreefd moet worden de interimpe- riode te overbruggen door de INAS te handhaven en stages mogelijk te ma- ken als overtallige formatieplaatsen. Ik wil dit in ieder geval hier en nu beplei- ten. Dit brengt ons op de problematiek van de stages. Ook wij betreuren het dat de stagenota zolang op zich zal la- ten wachten. Oplossing van de stage- problematiek achten wij één van de eerste voorwaarden voor het ontwikke- len van nieuwe onderwijsvormen, waarin een wisselwerking tussen the- orie en praktijk vorm krijgen. De vraag is ook op welke gronden de Minister gemeend heeft een algemene maat- regel van bestuur in te moeten dienen ter ontheffing van de Wet minimum- loon? Wie zijn om advies gevraagd bij de opstelling van deze algemene maatregel van bestuur? Worden de ca- tegorieën nog nader omschreven? De belangrijkste vraag is: Is het echt niet mogelijk de stagenota te vervroegen?

Sprekend over de INAS raakt men aan de problematiek van het m.b.o. Ook wij menen dat het m.b.o., met na- me het m.t.o., een zwaar offer moet brengen. Wij vragen ons af of de be- windslieden hun consistent beleid: meer aandacht/energie voor de mindere kanshebber, op dit punt niet doorbreken?

Het lijkt mij, dat voordat bewindslie- den overgaan tot het aangeven van de plaatsen, waar bezuinigingen dienen plaats te vinden, zij de keus hebben uit een serie alternatieven? Kunnen de be- windslieden ons de alternatieven, die leiden tot dezelfde besparingen – waaraan inderdaad ook onderwijs moet bijdragen – overleggen? Een tweede sector waarin de bezuinigingen stevig toeslaan is het h.b.o. Het is een algemeen aanvaard feit, dat ten be- hoeve van een massale deelneming aan het hoger onderwijs een grotere verscheidenheid van dit onderwijs no- dig is. Ook dat ten behoeve van die verscheidenheid en integratie w.o./b.o., het h.b.o. verstevigd dient te wor- den. Een stevig h.b.o. vraagt ook, dat zij die op dit moment het h.b.o. bevolken zich in willen zetten voor die uitbouw van het h.b.o., mee willen werken aan de integratie h.b.o./w.o., mee willen denken over een herprogrammering van ook hun programma's. Dan is ook

Van der Heem-Wagemakers

in deze sector de motivatie van die betrokkenen belangrijk. Met die motivatie moet voorzichtig omgesprongen worden. Wellicht, dat het nu aanvaardbaar is, dat zo plotsklap ingrijpende wijzigingen in de materiële situatie van het h.b.o. worden voorgesteld; maar als het een begin van een serie bezuinigingen in de toekomst wordt, is het dringend gewenst, dat daar reeds nu een overleg over wordt gestart, liefst in het kader van een meerjarenplan. Aanvaardbaarheid van bezuinigingen wordt ook vergroot indien de beleidsuitgangspunten waarop die bezuinigingen plaatsvinden, bekend zijn. Is de memorie van toelichting niet wat schriep op dit punt? Wij nemen aan, dat de bezuiniging plaatsvindt ten gunste van externe democratisering. Maar het slagen van externe democratisering is dan wel afhankelijk van een zeer materieel punt: de ruimte die geboden wordt. Indien de bevolking van een h.b.o.-instelling bereid is met minder staf meer studenten op te vangen, hebben wij uitbreiding van de gebouwen nodig. Graag prioriteit van die bouwplannen bij het h.b.o., die met die bouwplannen een grotere deelneming aan het onderwijsgebeuren mogelijk maakt. Ik denk aan het CICSA in Amsterdam.

Grotere flexibiliteit ten aanzien van onderwijsplanning, waardoor de instituten zelf kunnen beslissen hoe zij de noodzakelijke bezuinigingen willen verwerken, lijkt mij een voorwaarde voor het slagen van de operatie én bezuiniging én behoud van gemotiveerdheid. Al was het alleen maar mogelijk, dat de zorgvuldig uitgedachte formules onaangetast bleven en de onderwijsinstellingen zelf de correctiefactoren mogen invullen op grond van de onderwijs situatie ter plaatse, waar zij inzicht in hebben. Of achten de bewindslieden het echt mogelijk, dat op een departementaal punt de correctiefactoren worden vastgesteld, waarmee de diverse onderwijs situaties in het land recht wordt gedaan?

Mijnheer de Voorzitter! Met verwijzing naar mijn verhaal ooit gehouden bij het debat over de numerus fixus bepleit ik hier nogmaals de stelling, dat externe democratisering interne democratisering vereist. Een dringende vraag aan de bewindslieden: Willen zij daar waar op de instituten (vooruitlopend op een eventuele WUB voor het h.b.o.) gedemocratiseerde vormen van bestuur en beheer zijn ontstaan, alleen al om wille van de externe democratisering, deze initiatieven steu-

nen, en stimuleren? Ook daar waar deze democratische vormen tot conflicten kunnen leiden?

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb nog een drietal brandende vragen, waar ik om wille van de tijd weinig toelichting op kan geven.

Ten eerste de Open School. Bij de begroting van Sociale Zaken wees ik reeds op de noodzakelijke consistentie van regeringsbeleid opdat de Open School kan slagen. Bij die behandeling van Sociale Zaken is mij gebleken, dat de problematiek van het educatief verlot niet in een commissie analoog aan de open schoolcommissie bestudeerd zal worden, als de problematiek al analoog aan de ideeën van de open school bestudeerd gaat worden. Wat heeft dit voor consequenties voor het slagen van het project doelgroep 'volwassen werknemers'. Welke consequentie trekt de commissie Open School uit het feit dat de Regering heeft besloten vervoegde uittreding voor bepaalde groepen (bouw en onderwijs) mogelijk te maken? Wordt hiermee die groep mischien ook een prioriteitsdoelgroep?

Ten Tweede: Graag consistentie ook ten aanzien van het beleid van CRM en van O en W. Ook graag coördinatie. Een korte vraag: Gaat de Minister van Onderwijs en Wetenschappen mee in de Rijksbijdrage Regeling Vormingswerk, die werkt aan de hand van gemeentelijke educatieve plannen? Vallen daar onder ook onderwijsinstellingen, die toch vooral volgens landelijke normen gesubsidieerd worden?

Ten derde Mijnheer de Voorzitter! onderwijs is geen wereld op zich zelf. Ontwikkelingen in de samenleving moeten ook hun invloed kunnen hebben op onderwijsgebeuren. Zo af en toe vangen wij ook een signaal op, dat ideeën over bijvoorbeeld inkomenshervdeling doordringen in onderwijsbeleid. De wetenschappelijke medewerkers leveren nu hun bijdrage, meer lectoren dan professoren. Optrekking salarissen kleuterleidsters. Vóór wij doorgaan op dit pad van incidentele – zeer goede – initiatieven ter zake van inkomenshervdeling en ook verdeling van de werkgelegenheid, lijkt het onze fractie verstandig, indien deze bewindslieden van onderwijs erin zouden slagen geen geïntegreerd plan ten aanzien van alle onderwijsgevenden op te stellen binnen het regeringsbeleid op dit punt. Ook met name de werkgelegenheidssituatie binnen het onderwijsveld vraagt om zo'n plan. De bezuinigingen, die hebben geleid tot beleidsombuigingen hebben inderdaad een positief kwantitatief resultaat op het gebied van de werkgelegenheid ten gevolge, maar de problematiek

van de werkgelegenheid is er niet alleen een van kwantiteiten maar ook van kwaliteiten. En er blijven werklozen.

Het is een bekend gegeven, dat onze fractie in het kader van de werkgelegenheid bepleit een meer structurele aanpak van bijvoorbeeld herverdeling van de werkgelegenheid. Zijn de bewindslieden bereid en in staat om binnen het regeringsbeleid ter zake van de werkgelegenheid met een geïntegreerd plan voor het gehele onderwijsveld te komen waarin beleidsvoornemens ter zake zijn gesteld?

□

De heer Van Kuijen (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Het in de begroting aangekondigde voornemen van het kabinet om met ingang van 1 januari 1977 het Nederlands Centraal Instituut voor Hersenonderzoek te sluiten betreuren wij. Uiteraard heeft het kabinet het recht en zelfs de plicht om, binnen het kader van de prioriteitenafweging binnen het departement als geheel en gegeven de krappe budgettaire situatie, bepaalde onderzoekactiviteiten af te remmen.

In de memorie van toelichting staat op blz. 127 dat de keus zou zijn gegaan tussen of het verminderen van het totaal aan gelden voor het wetenschappelijk onderzoek ten laste van dit departement, of het verminderen van de activiteiten in een bepaalde sector. Gekezen werd voor het laatste, omdat een verdelende rechtvaardigheid zou betekenen dat elke prioriteitenstelling onmogelijk zou worden en elke flexibiliteit in het beleid zou verdwijnen. Wij kunnen deze overwegingen in hun algemeenheid onderschrijven, maar wij menen dat de opheffing van het herseninstituut hiermee geenszins in voldoende mate is gemotiveerd. Onvoldoende duidelijk was immers dat de kwaliteit van het onderzoek in het instituut werkelijk te wensen overliet; bovendien bestond geen inzicht in de gevolgen van de opheffing voor het gehele gebied van het neuro-biologisch onderzoek in Nederland.

Het personeel van het Instituut heeft niet nagelaten, daarbij geholpen door vele onderzoekers uit binnen- en buitenland, om de Staatssecretaris en de Kamer op deze onvoldoende motivering te wijzen. De Staatssecretaris heeft inmiddels hierop gereageerd – dat verheugt ons zeer – door het instellen van de commissie-Casimir, de zogenaamde kleine commissie, en door het voornemen te kennen te geven een grote commissie in te stellen. Hebben wij goed begrepen dat de commissie-Casimir zal bekijken welk onderzoek

Van Kuijen

uit het Instituut van voldoende wetenschappelijk niveau is en ook belangrijk genoeg is om voortgezet te worden? Is het laatste aspect wel te beoordelen zonder dat de inventarisatie van het totale hersenonderzoek in Nederland, te verrichten door de grote commissie, evenals het advies over de toekomstige organisatie ervan, gereed is? Wil de Staatssecretaris hierop een toelichting geven? Wanneer zal de grote commissie worden ingesteld? Hoelang zal zij, denkt de Staatssecretaris, voor het vervullen van haar taak nodig hebben? Onderkent de Staatssecretaris het gevaar dat, gezien het gebrek aan ervaring bij het opstellen van middellange termijnplannen voor grote sectoren van het levenswetenschappelijk onderzoek, op grond van een te snelle werkwijze wellicht een middellang termijnplan wordt vastgelegd dat op de lange duur meer een keurslijf dan een stimulans zal blijken te zijn? Hebben wij ook goed begrepen dat het onderzoek op het herseninstituut ten minste in de huidige vorm zal kunnen worden voortgezet totdat de commissie-Casimir zal hebben gerapporteerd?

Wij hebben geconstateerd dat de Staatssecretaris in het overleg met de commissies met nadruk heeft verklaard er zorg voor te zullen dragen dat de voor de voortzetting van de daarvoor in aanmerking komende activiteiten noodzakelijke extra gelden door middel van een voorstel tot wijziging van de begroting alsnog ter beschikking zullen worden gesteld. Ook dat verheugt ons. Op deze manier zal een, naar onze mening, overhaaste beslissing wellicht toch nog voor wat betreft het onderzoeksaspect in goede banen worden geleid. Wij menen overigens dat deze gang van zaken, zowel wat betreft de gemoedsrust van de betrokkenen ten departemente, als op het betrokken instituut, en ook uit het oogpunt van een evenwichtig onderzoekbeleid, niet nog eens herhaald dient te worden. Wellicht zal dat ook niet zo snel meer gebeuren als de Nota Wetenschapsbeleid in structuren zal zijn gerealiseerd. Wij achten het gewenst, dat tot dat tijdstip een bepaalde procedure zal worden gevolgd indien ooit nog eens tot sluiting van een instituut dat voor zijn budget direct afhankelijk is van de rijksoverheid, zou moeten worden overgegaan. Wij hebben deze procedure geformuleerd in een motie, die ik U, mijnheer de Voorzitter, hierbij overhandig.

Motie

De Voorzitter: Door de leden Van Kuijen, Kolthoff en Terlouw wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslagingen over hoofdstuk VIII (Onderwijs en Wetenschappen) der rijksbegroting voor het dienstjaar 1976;

kennis genomen hebbend van de gang van zaken betreffende de voorgenomen opheffing van het Nederlands Centraal Instituut voor Hersenonderzoek;

van mening, dat beslissingen omtrent het beëindigen of sterk verminderen van de werkzaamheden van wetenschappelijke instituten slechts na zorgvuldige afweging van alle erbij betrokken belangen dienen te worden genomen;

voorts van mening dat de Regering in dit verband een directe verantwoordelijkheid draagt ten aanzien van die para-universitaire instituten die voor hun budget geheel of grotendeels afhankelijk zijn van de rijksoverheid;

verzoekt de Regering voortaan, in de regel, beslissingen betreffende het beëindigen of sterk verminderen van de activiteiten van bovenbedoelde para-universitaire instituten slechts te nemen nadat:

a. het onderzoek van deze instituten door een wetenschappelijke commissie is geëvalueerd;

b. de plaats en de prioriteit ervan binnen het geheel van het Nederlands onderzoekbeleid op het betreffende terrein duidelijk zijn vastgesteld, en

c. de resultaten van evaluatie en plaatsbepaling met de betrokkenen zijn besproken en ter kennis van de Kamer zijn gebracht,

en gaat over tot de orde van de dag.

Naar mij blijkt, wordt deze motie voldoende ondersteund.

De heer Van Kuijen (PPR): Mijnheer de Voorzitter! In de begroting is tevens vermeld dat beëindiging van de subsidiëring van het NOBIN door het Departement van Economische Zaken en het Departement van Onderwijs en Wetenschappen is voorzien. Overigens staat op blz. 129 van de memorie van toelichting dat de taak van het NOBIN gehandhaafd zal blijven. In dit verband wordt vermeld het rapport 'Bevordering van de Informatieverzorging in

Nederland' dat in maart 1975 door het bestuur van het NOBIN werd aangevraagd. Graag vernemen wij van de betrokken bewindslieden in hoeverre dit rapport bij de verdere taak van de NOBIN nog een rol speelt. Ook vernemen wij graag de mening van de bewindslieden over de toekomst van het resterend personeelsbestand, gezien de in een brief van het NOBIN gemaakte opmerking dat gebruik van middelen uit de beleidsruimte – geldt dat ook voor die van TNO – aan een bepaalde termijn is gebonden.

□

De heer Abma (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Mag ik zo vrij zijn ook namens mijn fractie een bijdrage te leveren aan het debat over de vrijheid van onderwijs, zoals dat bereids op gang is gekomen?

Wij zijn het oneens met de Minister, indien hij meent dat bedoelde vrijheid gelijkelijk bestaat voor het openbaar onderwijs, als voor het bijzonder onderwijs. Immers de Grondwet legt de overheid in de mond: geven van onderwijs is vrij, maar niet voor mij, omdat het openbaar onderwijs, met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen, bij de wet geregeld wordt. De godsdienstige overtuiging is voor het bijzonder onderwijs constitutief en voor het openbaar onderwijs limitatief.

Overigens vraag ik mij af, of zich niet een verschil aandient. Zijn voor een deel niet zo zeer godsdienstige als wel maatschappij-opvattingen, soms als surrogaat godsdienstige begrippen, relevant. Mogelijk moet gesteld, dat naar analogie het openbaar onderwijs moet worden geregeld met eerbiediging van ieders maatschappij-opvattingen.

Voorts is voor helderheid van discussie gewenst dat vast staat welke inhoud gegeven wordt aan het begrip

vrijheid om spraakverwarring te voorkomen. Wij gevoelen er alles voor om ons aan te sluiten bij allen die de vrijheid van onderwijs voorstaan, maar het is geenszins uitgesloten dat wij toch niet op dezelfde lijn opereren. Wat ons betreft, is het woord van Augustinus maatgevend, dat het dienen van God de ware vrijheid is, te weten de volmaakte en enige vrijheid. Tot nadere begripsbepaling kunnen wij evenzeer onderschrijven wat de klassieke auteur Tacitus heeft opgemerkt dat er ook een bandeloosheid bestaat, die dwazen vrijheid noemden. Het gevaar is inderdaad niet denkbeeldig dat onder de naam vrijheid een sterke mate van bandeloosheid wordt geïntroduceerd. Wat velen onder onderwijsvrijheid willen verstaan is in elk geval voor ons next best.

Vrijheid, opgevat als het dienen van God, geldt voor ons als het voortreffelijkste. Wij gaan er dan ook van uit, dat de overheid gehouden is onderwijs te verschaffen in overeenstemming met Gods Woord, omdat het ook krachten ons politiek uitgangspunt geboden is, dat 'het Woord van het Evangelie overal wordt gepredikt, opdat God van ieder geëerd en gediend wordt gelijk Hij in Zijn Woord gebiedt'. Overal moet dit gebeuren; dat plaatst de scholen niet in een uitzonderingspositie. Prijst Hem alle naties. Er is geen enkel zinnig argument voor onze natie om zich daarvan te onttrekken.

Mocht de overheid, onverhoopt, deze vrijheid van onderwijs niet in acht nemen, dan is op zijn minst de vraag en eis gerechtvaardigd, dat in de wet omschreven voorwaarden worden gegarandeerd, dat zij, die in deze zin onderwijs wensen te geven, dit metterdaad gestalte kunnen verlenen. Daarom heeft het ons bijzonder gespeten, dat op desbetreffende aanvragen de Stichting ter behartiging van de belangen van voortgezet onderwijs voor 's-Gravenhage en omgeving voor een school in Katwijk, en de Vereniging voor Voortgezet Onderwijs op Reformatorische Grondslag te Amersfoort voor toevoeging van een lyceum of atheneum aan hun bestaande scholengemeenschap op hun verzoek recent niet in het scholenplan zijn opgenomen. Gezien de praktijk met soortgelijke aanvragen en gelet op de omstandigheid, dat volgens onze gegevens de prognose aan de vereisten voldeed, vinden wij dat jammer. Wij hopen niettemin dat genoemde aanvragen bij de volgende gelegenheid gehonoreerd mogen worden. Wij zijn overtuigd dat de behoefte ruimschoots is gebleken.

Het vorige jaar is door ons gepleit voor sociale academies in Ede en Zwolle. Wij hebben de indruk, dat het voor Ede niet meer nodig is; van Ede te komen over de brug naar Zwolle is niet zo moeilijk meer. De heer Jongeling zal dit stellig nader willen adstrueren.

Over vrijheid van richting en stichting, van oprichting en inrichting is uitvoerige discussie mogelijk. Wij nemen aan dat het de bedoeling van de Regering is, hieraan niet te tornen. Dat neemt niet weg dat het besef levendig wordt dat dit gebeurt, terwijl dit geenszins de opzet is. Wat de ene een kwestie acht van periferie, kan voor de ander het wezenlijke van de vrijheid raken. Van een viertal invalshoeken is een aanslag mogelijk.

Dit kan gebeuren door getalscriteria zodanig vast te stellen dat kleine scholen die overigens wel degelijk ook kwaliteiten bezitten, moeilijk van de grond komen. Met alle respect voor eisen van deugdelijkheid kan omtrent leerplannen zoveel worden voorgeschreven, dat nauwelijks ruimte is voor het inhoudelijke van vakken die zo niet alleen voor de maatschappij ook voor het Koninkrijk Gods noodzakelijk worden geacht.

Het bijzondere is niet alleen een kwestie van de geest waarin, maar ook van het inhoudelijke dat moet worden onderwezen. Voorwaarden scheppen mag niet ongemerkt ontaarden in voorwaarden stellen.

Ook de begeleiding kan als een juk worden ervaren. Nu kan de vrijheid betekenen, dat men het coachen mag nemen of laten, doch voor hen die het niet mogen en kunnen accepteren kan dit als discriminatie worden ervaren, aangezien zij zeer wel ruime mogelijkheden zien, zich een dergelijke begeleiding te verschaffen vanuit de beginselen waarop hun scholen zelf gebaseerd zijn. Verdient het geen aanbeveling de onderwijsinrichtingen faciliteiten te verschaffen, waardoor zij zelf in samenwerking aan een dergelijke dienst gestalte kunnen geven? In dit verband lijkt het me dienstig, ter voorkoming van gevoelde discriminatie, dat scholen ook over armslag beschikken om hun schoolorganisatie, waarbij zij zijn aangesloten, redelijk te laten fungeren, juist nu soms tegenspel geboden is. Het gaat om een eerlijke verdeling van middelen.

Ten slotte kan ook een te eenzijdige gerichtheid van het voorgeschreven leerpakket de mogelijkheden van onderwijs, in vrijheid gegeven beperken. Voor eigen, essentieel geachte vakken moet ruimte zijn. Wij hebben vroeger

wel gesproken over de ruimte voor het godsdienstonderwijs.

Barmhartigheden, in dit geval ten aanzien van kansarmen en achtergeblevenen, kunnen wreed uitvallen. In de geschiedenis blijkt een voorliefde te bestaan voor een drieslag. Bij voorbeeld: Vrijheid, gelijkheid en broederschap. Naar analogie is gevleugeld het trio: Spreiding van kennis, inkomen en macht. In die lijn streeft de Regering naar optimale ontwikkelingskansen voor iedereen. Dat kan men barmhartig noemen, maar dan voor zover het algemeen-vormend en voorbereidend onderwijs betreft.

Komen wij echter tot specifiek beroeps- en ambtgericht onderricht, dan kan het een aspect van wreedheid krijgen, aangezien de leerling wordt tot een opgeleide, die niet aan de slag kan. Het beroemde 'niet voor de school, maar voor het leven leren wij', ontaardt tot een 'niet voor het leven, maar voor de WW'.

Overigens mag het echte beroeps- of onderwijs zijn specifiek karakter niet verliezen omdat de aansluiting op de werkkring deficiënt wordt. Het bedrijfsleven wordt als een grote nationale pakezel zodoende ook nog met scholen opgezadeld. Niet in het minst denken wij aan midden- en kleinbedrijf. Door participatie-onderwijs is op het bedrijfsleven toch al een last gelegd. Hier is duidelijk een werkgelegenheidsaspect in geding. Aan behoefte aan effectief opgeleiden kan niet worden voldaan. Indirect, via de Staatssecretaris van Economische Zaken hebben wij reeds aandacht gevraagd van de bewindslieden van Onderwijs, maar misschien kan een directe benadering ook geen kwaad.

Wij vragen ons af, of de verhouding tussen experimenten en regulier onderwijs niet in het nadeel van het laatste wordt verstoord. Het laatste zit toch al in het hoekje waar de bezuinigingslagen vallen. Bovendien is interessant de vraag wat de experimenten, eenmaal globaal en integraal ingevoerd, wat wel bedoeld zal zijn, gaan kosten. Die kosten mogen bij de torenbouw die op onderwijsgebied op gang komt, berekend worden. Heeft ene mammoet al niet de nek hierop gebroken?

In deze sfeer een vraag over de middenschool en wisselwerking met het reguliere of fungerend onderwijs. Is de vrees die geuit wordt, dat de zogenaamde 11 resonansscholen niet kunnen gelden als doorsnee van het fungerend onderwijs, gerechtvaardigd?

Wij vragen ons, het geheel overziende, wel eens af of het onderwijs bezig is de Kaap Onrust te naderen. De daar

Abma

voor vereiste stuurmanskunst willen wij gaarne aanbevelen. Het is geen grote gedachtesprong – al ligt er wel een suggestie in besloten, namelijk die van onrustbarende uitval van onderwijsgevendens – wanneer ik vraag naar voorrang voor een experiment met vervroegde pensionering van schoolleiding.

Ook het andere onderwijzend personeel voelt zich overbelast, niet in het minst ook omdat veel aandacht, studie en tijd wordt opgeëist voor alles wat gaande is, niet in het minst de beroemde nota's. Men kan voor al deze dingen sommige mensen speciaal belasten maar uiteindelijk moet het bij iedere onderwijsgevende belanden.

Eén van de grote kluisen van dit debat is de zogenaamde harmonisatie. In een nieuwe druk van de grote Van Dale zal misschien als een der betekenis- en dit woord worden opgegeven: bezuiniging. Vanaf het veld is een waternival van protesten over de Kamer gekomen. Wij hebben de stellige indruk dat niet ten onrechte gesteld wordt dat in getroffen sectoren het percentage harmonisatie onevenredig zwaar is in vergelijking met andere sectoren. Zijn de berekende percentages juist? Moeten zo weinigen zo veel bijdragen aan de bezuiniging?

Is het ook conform de werkelijkheid dat een getal van 620 arbeidsplaatsen wordt opgeheven op een totaal van 1700 bij het MTO? Wat het HBO betreft: wordt in tegenstelling met het voorgenomen beleid de kloof tussen HBO en WO niet aanzienlijker?

Voor het middelbaar beroepsonderwijs zijn de maatregelen bijzonder onverteerbaar en blijkbaar inefficiënt, omdat juist voor practica duizenden geïnvesteerd zijn, terwijl deze renteloos dreigen te worden, aangezien veiligheidsvoorschriften geen grotere groepen gedogen. Het leereffect daalt zodoende. Men vraagt zich af of de schone memorie-woorden op pag. 101 'versterking van het technisch onderwijs' geen *pro memorie-woorden* worden. Ook voor andere scholen, mavo's en gymnasia zal de maatregel rigoureuus worden, terwijl toch juist hiervoor reeds betoogd is dat kleinere scholen bepaalde kwaliteiten bezitten voor een aantal leerlingen. Verdient het geen aanbeveling eerst het onderzoek af te wachten naar de meest gewenste grootte van school en van groep? Kortom wij zijn verontrust over de uitwerking van zowel de 32/30 als de 18/20-maatregel.

De 10% regeling voor het avondonderwijs wordt wel plausibel verdedigd.

Kunnen desondanks de gevolgen voor dit onderwijs voor vaak kansarmen niet funest zijn? Het gaat niet alleen om het nut, maar ook om het effect van de maatregelen. Het pleit voor een beroep op de hardheidsclausule voor de drie keer uitgeloten en willen wij graag onderschrijven. Het gaat maar om een aantal van 20. Indien de begeerte leeft het vormingswerk zo mogelijk voor alle gegadigden toegankelijk te maken, moet ook alles op alles gezet worden voorzieningen te treffen die voor jongeren van bepaalde godsdienstige overtuiging aanvaardbaar zijn. Overigens houden wij het op leerrecht in plaats van leerplicht.

Paragraaf 11, 1a blz. 69, vermeldt het eindrapport over gevolgen van de integratie van het kleuter- en lager onderwijs voor de opleidingen. Onderschrijft de Minister bedoeld rapport?

Wij vragen voor kleine bijzondere scholen in wijken met veel problemen extra aandacht. Zij hebben vaak vele sociale taken en noodzakelijke contacten te onderhouden. Bovendien moeten talloze ontwikkelingen worden gevolgd. Wij zijn nog steeds onder de indruk van de argumenten voor het voorbereidende jaar.

Bij de besturen van internaten van schipperskinderen leeft zorg over de groepsgrootte voor toewijzing van personeel. Wij beseffen dat vergelijkingen nog wel eens mank gaan, maar niettemin komen zij ook vooruit. Het aspect van gezinsvervangend is lang niet afwezig. Er zouden meer kritische noten te kraken en dito vragen te stellen zijn. Dit moet maar beschouwd worden als een bloemlezing. Stellig beseft mijn fractie dat sommige opmerkingen financiële repercussies oproepen. *Verleden week bleek dat hieraan niet door alle fracties zwaar getild wordt. Waarom mogen wij dan geen prioriteiten bepleiten?*

Onze toets luidt dat er geen gat mag vallen in de onderwijsvoorzieningen. Dat zou gemakkelijk kunnen gebeuren. Daarom mag in alle vernieuwingsdrift niet vergeten worden het goede te behouden. Het gat zou kunnen vallen tussen wat er nog niet is en wat er niet meer is.

Dat onze bijdrage her en der kritisch uitpakte, hoeft niet te verbazen, wanneer wij letten op de dynamiek die op het departement wordt ontwikkeld.

Tot slot wil ik nog een persoonlijk woord aan mijn betoog toevoegen. Wij willen ook de heer Veerman danken voor het oor dat hij ons gaf, al was het niet altijd gehoor, maar wij hebben begrepen dat dit hem speet. Wat de zittende functionarissen betreft: In on-

derwijstaal overgezet, lijkt het vaak dat de bewindslieden, de Minister van Onderwijs voorop, mochten zij in dit opzicht voorheen kansarm zijn geweest, thans in de beleids sfeer ruimschoots de gelegenheid krijgen hun werkkraft, capaciteiten en inzichten te ontplooien. Daarom is er alle reden om het bewind nauwgezet te volgen, om de verantwoordelijken te behoeden daar terecht te komen, waar zij getuige hun uitspraken niet naar toe willen. Ik denk speciaal aan de vrijheid van onderwijs. Onze bijdrage moet derhalve wel als een steun en, naar ik hoop, krachtige steun worden ervaren.

□

De heer **Jongeling** (GPV): Mijnheer de Voorzitter! Het Nederlandse onderwijs verkeert over de gehele linie in een periode van snelle veranderingen. Er wordt onophoudelijk geëxperimenteerd en gereorganiseerd, vernieuwd en soms ook wel eens vernield. Dat in een veranderende wereld ook het onderwijs telkens weer moet inspelen op nieuwe situaties, rekening moet houden met nieuwe uitdagingen waarvoor opgroeiende jonge mensen worden gesteld, en dus ook zelf in menig opzicht verandert, spreekt vanzelf. Zulke wijzigingen kunnen het beste worden voorbereid en in een groot aantal gevallen ook doorgevoerd door de werkers in het veld, de man of de vrouw voor de klas, in samenwerking met de pedagogische centra. De Minister van Onderwijs zal het daarmee in theorie wellicht eens zijn, maar in de praktijk lijkt het er soms op, alsof hij, ongetwijfeld beziel met de beste bedoelingen, zelf alles in beweging wil brengen en zelf aan de touwtjes wil trekken.

Wanneer de bewindsman dit doet ten aanzien van het openbaar onderwijs, dan kan men ook daarbij de vraag stellen of het niet beter was, wat meer van onderop die zaak aan te pakken en of zijn doelstelling het neutrale onderwijs niet rood zal kleuren, zoals het in de vorige eeuw, in de tijd van de liberale overheersing, blauw gekleurd was. Zwaarder weegt echter voor mijn fractie nog de vraag, of de Minister ten aanzien van het bijzonder onderwijs wel voldoende de grenzen in acht neemt die vastliggen in artikel 208 van de Grondwet. Dit artikel garandeert het bijzonder onderwijs, onder voorbehoud van deugdelijkheid, vrijheid van oprichting, van richting en van inrichting. Ik heb kennis genomen van datgene, wat de Minister daarvan heeft gezegd in de eerste openbare commissievergadering en ik heb het nog eens nagelezen (blz. 337 e.v.).

Jongeling

maar onder dat voorbehoud kan ik het toch wel zo zeggen.

Mijn vraag is: wil de Minister dit artikel 208 herschrijven in die zin, dat de voorwaarden voor bekostiging of erkenning van een bijzondere basisschool voortaan bij of krachtens de wet zullen worden vastgesteld, dus bij voorbeeld ook wel bij algemene maatregel van bestuur? Zo ja, betekend dit dan onder meer, dat het automatisme dat de school moet worden toegestaan en gesubsidieerd als er een bepaald aantal leerlingen aanwezig is, zal verdwijnen? Wat is de Regering precies van plan met dit grondwetsartikel, het plechtanker van de onderwijsvrijheid?

Wat ook de plannen zijn, op dit moment dient elk van de overheid uitgaand onderwijsbeleid uiteraard te rekenen met letter en geest van artikel 208.

De Minister wil de maatschappelijke weerbaarheid van de leerlingen vergroten. Ik meen dat wij deze bewaamde en politiek gemotiveerde bewindsman onrecht zouden aandoen, wanneer wij deze doelstelling loskoppelden van zijn socialistische inzichten. Niemand kan, zelfs als hij het zou willen, uit zijn eigen huid kruipen. Ik wil ook niemand een dergelijke metamorfose aanraden.

Ik kan mij voorstellen, dat niet iedere voorstander van het openbaar onderwijs het met de ministeriële doelstelling eens is, maar hoe dit zij, op grond van grondwetsartikel 208 bepaalt het christelijk bijzonder onderwijs hier zelf zijn koers. En dan is de primaire doelstelling van het christelijk onderwijs de bevordering van de geestelijke weerbaarheid van het kind. Daarvoor hebben wij scholen met de Bijbel, opdat het kind, als een goed soldaat van Jezus Christus, zal leren strijden tegen de zonde in zijn eigen binnenste en in elke sector – ook de sociale sector – van het leven, met de wet van God als toetssteen.

Als de Minister stelt – hij heeft het pas nog in een rede gedaan – dat het kernpunt van de Contourennota te vinden is in het verplichte schoolwerkplan, waarin de doelstelling van de school en de wijze waarop dit doel wordt gerealiseerd nauwkeurig worden omschreven, dan zeggen wij: akkoord. Dan mag uiteraard bij het christelijk bijzonder onderwijs de Minister over de schouders van het schoolbestuur meekijken, of de in de wet vastgelegde eisen van deugdelijkheid volledig in acht worden genomen, maar dat schoolwerkplan maakt het bestuur

zelf, uiteraard na raadpleging van de nodige deskundigen uit eigen kring, en het gaat daarbij niet uit van door de Minister geformuleerde algemene doelstellingen, maar van de eigen doelstelling.

En – ander voorbeeld – als de Minister wil dat docenten en leerlingen een aandeel zullen krijgen in het besturen van de scholen, dan zeggen wij: het christelijk bijzonder onderwijs zal ook hier naar eigen principes bepalen hoe de schoolbesturen worden samengesteld en het heeft naar zijn aard zijn eigen middelen om de leden van de schoolvereniging bij het onderwijs te betrekken.

De Minister heeft de Kamer enkele weken geleden meegedeeld af te zien van een verhoging van de stichtingsnormen voor het gewoon lager onderwijs. Op zich zelf was dat voor onze fractie een plezierig bericht, ware het niet dat de motivatie ons erg heeft teleurgesteld. De Minister heeft het slechts over de effectiviteit van zo'n maatregel, maar gaat in het geheel niet in op de kritiek, dat dit wetsontwerp de vrijheid van onderwijs zou aantasten; ons inziens een gemiste kans! Is die kritiek, zo zou ik de Minister willen vragen, in het geheel niet van invloed geweest op de beslissing of is zij van dermate gering belang geacht, dat aparte vermelding niet noodzakelijk werd geacht?

De heer **Laban** (PvdA): Ik zou de heer Jongeling willen vragen om dit toe te lichten. Er zijn in de Kamer toch herhaaldelijk wetsontwerpen aangenomen tot wijziging van de stichtingsnorm? In 1974 is dit gebeurd voor het kleuter- en basisonderwijs en kort daarvoor in de sector van het WVO. Ik zie niet in waarom de Minister niet met dit soort voorstellen zou mogen komen. Het parlement zal wel beoordelen of dit al of niet aanvaardbaar zal zijn.

De heer **Jongeling** (GPV): De Minister heeft het voorstel ingetrokken en nu vraag ik hem of hij dit breder wil motiveren, mede in verband met de kritiek daarop. Dan zal hij wel zeggen wat deze interruptie blijkbaar zo graag wil horen.

Minister **Van Kemenade**: Om misverstand te voorkomen: ik heb het voorstel niet ingetrokken. Ik heb het überhaupt niet ingediend.

De heer **Jongeling** (GPV): Ach ja, ik zeg het verkeerd; u hebt gelijk Excellentie. Maar goed, met deze correctie hoor ik er toch graag iets meer over.

Een enkele opmerking over het participatie-onderwijs. Enige tijd geleden heeft de Minister de innovatiecommissie voor deze vorm van onderwijs ingesteld. Als ik het goed zie, heeft de Minister het bootje van deze commissie wat anders uitgewuifd dan in het verleden is gebeurd bij de innovatiecommissie middenschool. Dit bootje mocht van de Minister onderweg nog zinken, maar de ICP dient koste wat het kost thuis te komen. Anders gezegd: het participatie-onderwijs komt er, maar het is beslist nog niet uitgemaakt hoe het gerealiseerd moet en zelfs kan worden. Ik heb niet de indruk dat op dit onderdeel van ons onderwijsbeleid de nodige zorgvuldigheid in acht wordt genomen. Zeer illustratief in dit verband is een recente uitspraak van een van 's Ministers topambtenaren, de directeur van de Directie Onderwijs en Vorming werken de jongeren van het departement. Deze zei begin oktober het volgende:

'In ieder geval kan ik wel zeggen dat wij op het departement niet schuwen om in de richting van samenwerking dwingende maatregelen te nemen wanneer dit nodig mocht blijken.' Neemt de Minister deze uitspraak eveneens geheel voor zijn rekening? Ik zou hierop erg graag een antwoord ontvangen.

Minister **Van Kemenade**: U leest een tekst voor. Ik zou graag willen zien waar dit vandaan komt.

De heer **Jongeling** (GPV): De Minister zou zich moeten abonneren op het weekblad 'Uitleg', een prachtig blad dat van het departement van Onderwijs en Wetenschappen uitgaat! In het nummer van 26 november jl. staat die rede die te Oudenbosch is uitgesproken bij de opening van een vormingsinstituut voor werkende jongeren. Een heel mooi verhaal!

Mijn fractie betreurt het zeer dat de Gereformeerde Sociale Academie te Zwolle ook voor 1976 nog geen subsidie heeft gekregen. Ik wil daar nu niet breed op ingaan, maar er alleen op wijzen dat wij hier heel duidelijk met een eigen richting te doen hebben. Dit blijkt ook uit de offers die ervoor gebracht worden. Op dit punt is deze Gereformeerde Sociale Academie uniek in Nederland. In minder dan vier jaar werd er f 2 mln. voor bijeengebracht, niet door leningen van diaconieën of zo, maar elke gulden afkomstig als gift uit meestal smalle beurzen. Ik hoop dat in de toekomst bij de beleidsafweging ook deze factor voor de bewindslieden zwaar zal wegen.

Ten slotte, maar niet ten geringste,

Jongeling

mijnheer de Voorzitter, zou ik de aandacht van de Minister willen vragen voor dat onderdeel van het leerplan voor het lager onderwijs, dat vroeger 'nuttige handwerken voor meisjes' werd genoemd. Ik oktober 1973 is dit onderdeel van het leerplan met instemming van de Minister per amendement gewijzigd in het vak 'handwerken'. Het verschil was, dat dit nieuwe vak bestemd was voor zowel jongens als meisjes en dat het niet meer als een verplicht vak, maar als een facultatief vak in de wet werd opgenomen. In de toelichting op het amendement werd onder meer gesteld, dat er geen reden zou zijn voor de vrees, dat deze wijziging een nadelige invloed zou hebben op de werkgelegenheid van de betreffende vakleerkrachten. Van verschillende zijden is mij er echter inmiddels op gewezen, dat het tegendeel het geval is. De bedoeling van het amendement was misschien goed, maar de praktijk heeft precies het omgekeerde te zien gegeven: in plaats van een expressievak voor ook de jongens, nu in het geheel niet zo'n vak. Dit zal, als ik de onderwijsidealen van de Minister goed heb begrepen, per se niet zijn bedoeling zijn geweest. Ik verwijs naar blz. 13 van de Contourennota, waar zeer goede dingen worden gezegd over het grote belang van de nog steeds verwaarloosde expressievakken. Ik zou de Minister willen vragen of hij geen aanleiding ziet, op het onderhavige punt verandering aan te brengen, bij voorkeur in zin van de wet zoals zij luidde vóór de amendering.

Mevrouw **Smit-Kroes** (VVD): Weer alleen voor meisjes?

De heer **Jongeling** (GPV): Ja. Wil men het anders doorvoeren en het voor beide niet facultatief maar verplicht stellen: uitstekend. Anders echter liever terug naar het oude dan wat wij nu hebben, waarvan tot mijn spijt niets terecht komt.

Ik zou de Minister ten slotte willen adviseren, bij een eventuele wijziging van artikel 208 van de Grondwet in het nieuwe artikel de zinsnede op te nemen, dat 'het onderwijsbeleid een voorwerp is van aanhoudende bezorgdheid van het parlement'.

□

De heer **Verbrugh** (GPV): Mijnheer de Voorzitter! In september bleek, dat op het totaal van de onderwijsbegroting van 17 mld. nog 160 mln. moest worden bezuinigd: ongeveer 1%. Voor de uitvoering van een bezuiniging van

1% liggen naar mijn mening twee methodes voor de hand.

De eerste is, dat nieuwe activiteiten worden getemporiseerd, waardoor de bestaande activiteiten zo weinig mogelijk worden aangetast. Een post die behoort bij een activiteit die om temporisering kan vragen, is die van de 23 mln. voor de consequenties van de beleidsnota 'naar het participatieonderwijs'. De temporisering kan dan weer de consequentie zijn van het advies van de Onderwijsraad, die de beleidsnota prematuur acht en die onder andere schrijft, dat het gebrek aan motivatie bij de leerlingen niet in volle ernst wordt gepeild in de nota van de Minister.

Een andere methode van bezuinigen zou zijn, dat men over de gehele linie zowel nieuwe als bestaande activiteiten zoveel mogelijk gelijk afremt, met 1%. De bewindslieden hebben echter een heel andere methode van bezuinigen. De Minister bestemt 114 mln. ongewijzigd voor nieuwe activiteiten. Afgaande op de nota naar aanleiding van het verslag wordt hier tegenover 5% – 144 mln. – bezuinigd op het wetenschappelijk onderwijs en 37 mln. op het h.b.o. en het m.b.o. Het laatste komt vooral in de sector van het personeel hard aan, zodat ook leraren-afdelingshoofden worden ontslagen, conform de afvloeiingsregeling van hun cao en in een volgorde, die afhankelijk is van hun wachtgeldrechten en hun loonbelastinggroep. Als gevolg van de langdurige wachtgeldregeling is de verlichting voor de rijksbegroting minimaal, maar de schade die uit het ontslag van vakbekwame, gespecialiseerde leraren volgt is maximaal.

Ik vrees daarom, dat de Minister zich bij de keuze van zijn methode van bezuinigen door totaal andere onderwijsdoelstellingen laat leiden dan wij zouden verwachten. Volgens mij is een van de oogmerken van het onderwijs

in de wetenschappen, dat dit mogelijk maakt dat vanuit de samenleving wetenschappelijk werk wordt verricht op het best mogelijke niveau. Het doel van dat wetenschappelijk werk is de Kosmos inclusief mens en samenleving te ontwikkelen in dienst van de ene Schepper van de Kosmos. Dit bevordert ook het door de wet genoemde inzicht in de samenhang der wetenschappen. Uiteraard gaat het wetenschappelijk onderwijs niet op in deze doelstelling. Er zijn meer doelstellingen, maar iemand die pleit voor de handhaving van het hoogste niveau van ons wetenschappelijk onderwijs, denkt in een ontwikkeld land als het onze onder meer ook aan de mogelijkheid van wetenschappelijk werk op het hoogste niveau. Eén van de doelstellingen van alle onderwijs is, dat het opvoedt tot lid van een samenleving, waarin onder meer zulk wetenschappelijk werk mogelijk is.

Ik begrijp daarom de prioriteiten van de Minister niet als hij nu zowel het w.o. pakt als ook vitale delen van het h.b.o., dat met het w.o. hoger onderwijs moet vormen, en het m.t.o., dat in belangrijke mate het ingangsniveau van het h.t.o. bepaalt. Waarom deze keuze?

De Minister zei aan de protesterende mensen van het h.t.o. en m.t.o., dat zij niet alleen aan hun eigen onderwijs moeten denken, maar aan het hele onderwijs. Daarmee bedoelt de Minister dan vooral ook het onderwijs aan kinderen in achterstandssituaties. Maar wil de Minister dan aan de al kaal geplukte hoogste kop van ons onderwijsstelsel verder gaan plukken en die aantasten ter wille van bijvoorbeeld wat hij noemt gelijke kansen voor allen en uit vrees voor de ongelijkheid tussen wat hij in de Haagse Post – ik vond het wel een beetje grof – noemde de dommen en de begraafden?

Als ik echter wil weten wat dit 'gelijke kansen voor allen' betekent, lees ik in het rapport hierover van de Voorlopige Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, dat de gelijke-kansenideologie haar grenzen vindt in de invloed van de verschillen in ieders persoonlijke erfelijke bagage en in de gelidigheid van de gekozen onderwijsdoelstellingen – blz. 79. Alvorens het faillissement over het mammoetsysteem uit te spreken – zo schrijft de Wetenschappelijke Raad – moet eerst worden vastgesteld of de gelijkheid van kansen in het nu functionerende stelsel wel ten volle benut is.

Moet dan zoveel geld aan w.o. en h.b.o./m.b.o. worden onttrokken ter wille van bijvoorbeeld middenschool-

Verbrugh

experimenten op grote schaal, die tot doel hebben dit faillissement van de mammoet te bewerken? Of moeten het w.o., h.b.o. en m.b.o. worden aangestast ter wille van het participatie-onderwijs aan leerlingen van wie het motivatieprobleem nog nauwelijks is onderzocht?

Omdat ik de prioriteiten van de Minister bij de bezuiniging niet begreep, ben ik maar eens in de socialistische SUN-schriften gaan lezen. Pas toen werd het mij duidelijker. In een boekje van Hoerle over de proletarische opvoeding las ik dat mijn mening als zou er buiten de klassenstrijd nog een andere wereld zijn, waar de opvoeders hun maatstaven en doeleinden vandaan halen, kleinburgerlijk en idealistisch is en dat het beste onderwijs er primair op gericht moet zijn de leerlingen kritisch te maken tegenover de geldende moraal en hen aan te zetten tot revolutionaire veranderingen.

Omdat ik zo'n prioriteitenstelling verwerp en in hoge mate onbillijk acht tegenover de samenleving als geheel en ook vrees, dat zij een gevaar is voor onze gezamenlijke weerbaarheid in bijvoorbeeld de oost-westverhouding, hoop ik dat de begroting wordt gemendeerd in die zin, dat zij in ieder geval de bezuinigingen bij het h.b.o. en m.b.o., die tot werktijdverkorting en ontslag leiden, ongedaan maakt. Ook hoop ik dat geld beschikbaar blijft om in een voorbereidend jaar de h.a.v.o.- en m.t.s.-leerlingen, voor zover die door vooropleiding en aanleg onvoldoende voorbereid zijn voor de h.t.s.'en en andere soorten van h.b.o., op niveau te brengen.

Nu moeten de kosten van het ongedaan maken van bezuinigingen gecompenseerd worden. Als de Minister niet bereid is daarvoor experimenten en nieuwe activiteiten te temporiseren, moet hij het mijns inziens altijd nog eerder in de salarissen dan in de ontslagen vinden. Ik heb daarom drie vragen.

De eerste is of de Minister als gevolg van de loon- en prijsbrief van Minister Boersma geen doorberekening bij de onderwijssalarissen van het achterblijven van de trend voorziet, waardoor hij op de begroting van zijn eigen departement waarschijnlijk wel 100 mln. zal overhouden.

Hoeveel geld wordt er netto door de voorgestelde personeelsbezuinigingen bij m.b.o. en h.b.o. op de totale overheidshuishouding bezuinigd, dus niet alleen bij het departement van Onderwijs, maar ook bij de uitkeringen ingevolge de wachtgeldregelingen?

Is de Minister bereid de bezuiniging bij m.b.o. en h.b.o. niet door te voeren dit netto verschil voor de totale rijks-huishouding in het Georganiseerd Overleg te brengen in de vorm van een voorstel tot tijdelijke compenserende salariskorting voor alle leraren m.b.o. en h.b.o.?

De heer **Van der Spek** (PSP): Mijnheer de Voorzitter! Ik weet niet of het een kwestie van langzaam wennen is, maar ik moet zeggen dat ik een toenemende waardering begin te krijgen voor de bedoelingen van de bewindslieden met hun onderwijsbeleid. Dat geldt echter niet voor hun praktijk. Er bestaat een grote tegenstelling tussen de grote plannenmaker Van Kemenade, met veel, vooral in de tijd, ver reikende nota's met dikwijls zeer juiste uitgangspunten, en zijn begrotingsbeleid waarin allerlei bezuinigings- en afbraakelementen voorkomen.

Wat die uitgangspunten betreft geloof ik helemaal niet dat de Minister indoctrinatie wil, zoals sommige mensen denken, laat staan een socialistische indoctrinatie. Integendeel, hij staat op het goed liberale beginsel van gelijke kansen voor iedereen in het onderwijs. Dit beginsel onderschrijf ik overigens ook.

Ik vind ook dat de Minister geen aanslag pleegt op de vrijheid van onderwijs. Eerder is het omgekeerde het geval. Hij neigt ertoe een situatie te creëren waarin ook de openbare school een soort bijzondere school is geworden. Ook dat vind ik erg goed.

Tegen de bezuinigingen komen ontzettend veel protesten. Heel dikwijls, niet altijd, ben ik het daarmee eens. Er zijn zinnige bezuinigingsmaatregelen en onzinnige.

Ik kan mij voorstellen dat, in het licht van de algemene nivelleringsgedachte

op het gebied van de salarissen soms wel eens terecht maatregelen worden genomen, althans bij de zware posten. Ik denk in dit verband aan de suggestie van Staatssecretaris Klein om een verandering aan te brengen in het w.o. in de verhouding van het aantal lectoren tot het aantal hoogleraren.

Reeds lang bestaat, terecht, de gedachte van het gebruiken van schoolgebouwen voor meer doeleinden. Er wordt alleen niet veel voortgang mee gemaakt. Is er op korte termijn uitzicht op een dergelijke voortgang?

Ik denk verder ook – hier raak ik echter een heel teer punt – aan het op niet-relevante gronden apart van elkaar bestaan van diverse scholen van in feite dezelfde categorie onderwijs, zonder dat ik daarmee het recht van mensen om zelf scholen op te richten in principe zou willen aantasten. Er zou echter een heleboel bezuinigd kunnen worden door dupliceringen te vermijden.

Ik ben het dikwijls eens met de protesten. Dat geldt echter niet voor zover zij inhouden dat in plaats van de bezuiniging in de sector, waartegen het protest gaat, de bezuiniging in een andere sector gevonden moet worden of dat deze – zo wordt het meestal gezegd – gelijk uitgesmeerd moet worden. Dat lijkt mij een onjuiste benadering.

Maar er gaat in verhouding wel erg veel geld naar wat er op het ogenblik gaande is op het punt van de grootse plannen van de Minister. Het zijn dikwijls nogal theoretische experimenten, waarop toch wel een heleboel bezuinigd zou kunnen worden.

Minister **Van Kemenade**: Hoeveel geld gaat daar, naar uw idee, heen? Doelt u nu op de middenschool?

De heer **Van der Spek** (PSP): Ik denk ook aan de nieuwe lerarenopleiding.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Het tweevakkensysteem.

De heer **Van der Spek** (PSP): Bijvoorbeeld. De Minister interrumpeert niet opnieuw, wat ongebruikelijk is.

Die experimenten krijgen, met name in financieel opzicht, een grote voorkeursbehandeling.

Ik wil hierover nog enkele opmerkingen maken. Ik heb wat ervaring met deze dingen. Wij moeten er ontzettend voor oppassen – ik heb zo het idee dat dat in dit geval terecht aan het adres van deze Minister wordt gezegd – dat mensen die experimenten doen bewust of onbewust dikwijls heel wat doen om te zorgen dat die experimenten toch wel gunstig uitvallen in de door hen gewenste richting. Dat is

Van der Spek

zels – iets wat een van de Staatssecretarissen zeker zal kunnen bevestigen – bij experimenten op natuurwetenschappelijk gebied het geval, terwijl de natuurwetenschappen zo'n objectieve wetenschap lijken te zijn. Ik vind dat een groot gevaar. Naar mijn gevoel betekent dit, dat bij evaluatie van aan de gang zijnde experimenten men uiterst kritisch moet zijn op dit aspect van de zaak, dat de motor achter de experimenten iemand is die er heel geprononceerde opvattingen over heeft en dus ook wel graag – op zich zelf kan men hem dat helemaal niet kwalijk nemen – ziet dat de experimenten een bepaalde uitkomst krijgen. Dat in een bepaalde richting dirigeren is dikwijls niet alleen een kwestie van acties van degene, die experimenten bedrijft maar ook een kwestie van door hem misschien niet eens uitgelokte reacties van anderen, die er prijs op stellen, mee te helpen aan het bevestigen van dat aprioristische beeld van de initiator. Zij willen dit om welke reden dan ook. Er zouden psychologen en psychiaters aan te pas moeten komen om uit te leggen waarom ze het doen.

Ik wil nog een kanttekening maken bij de grote plannen. Je zou je kunnen afvragen, of ze voor een groot deel uiteindelijk de functie gaan hebben van een op de lange termijn wezenlijke bezuiniging op de onderwijsuitgaven. Bedoeling en functie zijn dingen die je in principe moet scheiden. Schuilt er niet het al meer besproken geweldige gevaar van de massaliteit in? En het daarmee samenhangende – ik ga niet herhalen wat ik de vorige keer heb gezegd maar ik wil het toch even aanstippen – steeds meer doordringen van de meerkeuzetoetsen en dergelijke in het onderwijs, die wezensvreemd aan het onderwijsproces zelf zijn? Soms zijn ze onvermijdelijk maar in vele gevallen zijn ze dat absoluut niet.

Ik vraag mij af, of wij niet met het volgende probleem te maken zullen krijgen. Wanneer je door grootscheepse operaties de kansarmen een eind verder laat komen in hun onderwijs-carrière, bestaat dan niet het gevaar dat door andere maatregelen, die op het ogenblik worden genomen en die ook zullen doorwerken in de toekomst, barrières worden opgeworpen? Zij bereiken een niveau, dat zij vroeger niet zouden hebben bereikt maar waarop zij, als het hen in het verleden wel was gelukt dat te bereiken, veel meer hadden kunnen doen dan op dit moment. Ik denk hierbij met name aan de numerus fixus, de herstructurering en aller-

lei beperkende maatregelen in w.o. en h.b.o. samen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen dat je bij de onderwijsvernieuwing ervoor moet oppassen te veel te verwachten van de grote structuren die allerhande dingen zullen verbeteren en dat je grote nadruk moet leggen op wat er in de interne structuren van belang kan zijn voor verbetering van het onderwijs. Ik denk aan projectonderwijs tegenover frontaal onderwijs als een wezenlijke vooruitgang. Projectonderwijs is iets wat met name de ontwikkeling van de sociale vaardigheden, waarop de Minister naar mijn gevoel terecht de nadruk legt, veel beter tot haar recht zal kunnen doen komen dan het frontale onderwijs. De vraag is eigenlijk ook, of niet te veel de nadruk wordt gelegd op externe begeleiding van deskundigen of quasi deskundigen in plaats van op vergroting van de middelen voor het onderwijsveld. De externe begeleiding is nodig maar zal dikwijls van een heel beperkte aard moeten zijn, uit de aard der zaak veel beperkter dan wat er allemaal door mensen te velde extra zou kunnen worden gedaan. Ik denk in dit verband aan de, ook de laatste tijd weer, veel geuite wens, dat bij voorbeeld bij begeleidingsinstututen als de pedagogische centra veel meer mensen uit het veld terecht komen dan op het ogenblik het geval is.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu tot een aantal losse opmerkingen waarvan het aantal beperkt is met het oog op de mij ter beschikking staande spreektijd. Ik wil vooral veel aandacht besteden aan het beroepsonderwijs.

Het lager beroepsonderwijs is de grootste sector van het voortgezet onderwijs en wordt door veel kansarmen gevolgd. Er bestaat veel ongerustheid in die sector. Enkele jaren geleden zijn er al ingrijpende bezuinigingen in uitgevoerd. Men vreest nu voor nieuwe plannen. Is het waar dat hier ook wordt gewerkt aan een vergroting van de groepsgrootte van 20 naar 22 terwijl men juist terug wil naar 18? Men is bang voor de nieuwe leeraarlessenformule. Deze dingen zouden juist in deze sector van het onderwijs zo schadelijk zijn omdat in het vierde jaar met zijn beroepsgerichte onderwijs bepaalde afdelingen weinig leerlingen trekken. Vandaag is al meer gezegd, dat veiligheidsoverwegingen en beperkte beschikbaarheid van apparatuur betekenen dat bij praktijklessen dikwijls maar kleine groepen soms zelfs van maar acht leerlingen onvermijdelijk zijn.

Dat betekent, dat bij een bepaalde gemiddelde groepsgrootte bij de andere soorten van onderwijssituaties

in het l.b.o. de grootte in feite aanzienlijk boven het richtgetal zou komen.

Ik vraag om een verruiming van de mogelijkheden voor bijscholing en applicatie voor leraren in verband ook met het vierjarig geworden zijn van het l.b.o. en extra taakuren daarvoor, benevens meer begeleiding bij de inhoudelijke invulling van de nieuwe vakken, die nodig zijn geworden; ik vraag om ook hiervoor meer taakuren uit te trekken.

In het kader van het l.b.o. vraag ik nog bijzondere aandacht voor het individueel technisch onderwijs, het i.t.o.. Naar de mening van het veld ontstaan daarbij in toenemende mate problemen. De leerlingen hebben daar te maken met – en ik geloof dat dit in toenemende mate het geval is – grote sociale problemen, dikwijls grote emotionele problemen, dikwijls motorische problemen en vooral ook problemen van het zich niet kunnen concentreren. Er is een geweldig groot schoolverzuim. Ik zou willen vragen of daarop enig zicht bij het departement bestaat en of er iets aan wordt gedaan.

De consequenties van deze redenering zijn, dat veel meer persoonlijk contact mogelijk moet zijn van docenten met leerlingen, met ouders en met instanties. Ik denk ook aan meer lesvoorbereiding, meer evaluatie en meer overleg, benevens meer tijd voor de toelatingsprocedure. Ook denk ik aan een uitvoerige verslaggeving. De faciliteiten, die het i.t.o. daarvoor heeft en die wat groter zijn dan in het normale technische onderwijs, zijn toch te gering. Daarom de vraag naar de aanstelling van maatschappelijke werkers, eventueel in part-time dienst, aan scholen, namelijk voor het gebied waar de schoolbegeleiding raakt aan de gezinsbegeleiding. De noodzaak daartoe zou zeer duidelijk – veel duidelijker dan nu het geval is – blijken, wanneer de inspecties de verslagen van de scholen kregen. Die krijgen zij op dit moment dikwijls niet, omdat de scholen, zoals het in een brief aan mij is gezegd, soms de wet passeren. Dat is een heel mooie formulering voor in strijd met de wet handelen. Zij schepen faciliteiten aan de scholen die zij eigenlijk niet mogen hebben. Zij zijn bang dat die kans hun wordt afgenomen wanneer de inspectie door rapporteren erachter komt dat het zo is. Dat heeft dan het nadeel, dat de sociale problematiek niet tot de eis van sociale werkers leidt, dus minder bekend is bij de inspectie.

Mijn volgende vraag is een uitbreiding van het aantal taakuren voor de sociaal-pedagogische begeleiding van

Van der Spek

de individuele leerling bij het i.t.o. en een verdere verlaging van het klassemiddelste, die al relatief laag is.

Op het middelbaar beroepsonderwijs, ook een onderwijssoort met veel kansarmen, wordt nogal bezuinigd, relatief zwaar. Ik pleit echter niet voor het verplaatsen van bezuinigingen naar elders. In 1971 waren het nog 34 weeklessen. Van 32 worden het er nu 30, bij het m.t.o. althans; bij het m.h.n.o. wordt het aantal teruggebracht van 33 tot 30. Wij krijgen ook weer grotere groepen van 18 naar 20 leerlingen voor het middelbaar technisch onderwijs (in 1971 nog 16); op de scholen voor scheepswerktuigkundigen van 16 naar 20. Ook daar geldt het probleem van de praktijklessen, waarbij de veiligheid of de apparatuur dwingt tot een klein aantal leerlingen per groep. Dat betekent in gewone lessen extra grote groepen. Het betekent of dat het al te gek wordt of dat men de veiligheid in de waagschaal moet stellen of dat men vakken moet schrappen. Dat is allemaal uiterst negatief.

Verder denk ik aan het beperken van keuzevakken in het vierde jaar, waardoor het onderwijs op een lager peil komt. Het betekent in feite dat er leraren gaan verdwijnen – de aantallen zijn genoemd door de betrokkenen – en dat betekent nauwelijks een echte bezuiniging, aangezien degenen die verdwijnen sociale uitkeringen krijgen.

In de werkgroep-Lochem in 1970 is over dit onderwijs gezegd: het moet een brede opzet van de leerstof hebben en het accent moet liggen op de praktijklessen, want die bevorderen de praktische bruikbaarheid van het onderwijs, werken motiverend op de leerlingen vanwege de doe-component en maken het leereffect van de theoretisch-technische lessen groter. De brede opzet van de leerstof en het accent op de praktijklessen komen in het gedrang op een geweldige manier, door de bezuinigingen. Ik vind dat dat bepaald niet moet doorgaan. Waarom men moet harmoniseren met andere vormen van voortgezet onderwijs is onduidelijk. Het zijn verschillende soorten.

Nu weet ik dat op het ogenblik wordt gesproken over de mogelijkheid, een deel van de bezuinigingen te verplaatsen van de personele naar de materiële sector. Hoe zit het op het moment met het praten daarover? Het lijkt mij overigens even onaanvaardbaar.

Wat het hoger beroepsonderwijs betreft, zegt de memorie van toelichting terecht, dat de coördinatie van w.o. en

h.b.o. niet tot stand zal kunnen komen zonder dat eerst het h.b.o. is versterkt. Door wat er nu in de begroting wordt voorgesteld, is er geen sprake van versterking, maar van verzwakking, vrees ik. Op 1 augustus 1976 komt de vergroting van de groepsgrootte en/of beperking van het aantal lessen – daarbij wordt gesproken over een mogelijke beperking van de tijdseenheden pakketten met 9% – en er is de kwestie van de wijziging van de wet, die Nederlands en lichamelijke oefening facultatief zou gaan stellen in plaats van verplicht. Het zijn allemaal verarmende stappen, die inhouden, dat ook het aantal arbeidsplaatsen zal afnemen.

Daarnaast bestaat het plan om per augustus 1976 het voorbereidende jaar af te schaffen. Ik dring erop aan, dit niet te doen, vooral omdat de bezuinigingen van het m.b.o. die afschaffing nog lastiger maken. Het voorbereidende jaar is daardoor nog meer nodig dan nu al het geval is. Men mag ook al niet uitbreiden in de sfeer van de investeringen in gebouwen. Ik vind niet, dat nu het w.o. die bezuinigingsportie moet hebben.

De partiële leerplicht zal pas in 1977 verder worden aangepakt, voor een deel van de 17-jarigen, namelijk degenen, die al één dag als 16-jarige partieel leerplichtig zijn geweest. Ik dring erop aan, in overeenstemming met de Landelijke organisatie vormingswerk werkende jongeren, om per 1 augustus 1976 één dag voor de 17-jarigen in te voeren. Dit standpunt houdt in, dat het personeel daarvoor aanwezig is, en hetgeen ook blijkt uit de enquête, gehouden bij de instituten, dat de programmaontwikkeling voldoende is gevorderd. Ik meen dat men eind 1976 nu eens duidelijk bekend moet maken hoe de fasering van de partiële leerplicht verder zal verlopen, opdat onzekerheden, die tot nu toe een te grote rol speelden, kunnen verdwijnen. Verder dient de Regering met kracht de verplichting van programmatische samenwerking tussen vormingsinstituten en het beroepsbegeleidend onderwijs na te streven.

Ook bij het algemeen voortgezet onderwijs hebben wij het probleem van de groepsgrootte van minimaal 20, terwijl het aantal lessen per week juist zou moeten worden vergroot. Van vooral de kleine scholen met een klein voedingsgebied komen er berichten, dat door dergelijke veranderingen de mogelijkheden zeer gering worden. Bepaalde eindexamenvakken kunnen niet eens gegeven worden.

In dit verband vraag ik, de achterstelling van het m.a.v.o. tegen te gaan.

Ik denk daarbij aan de inrichtingskosten. Het is een idiote situatie, dat het meubilair voor de directeurskamer bij de m.a.v.o. goedkoper moet zijn dan dat voor de directeurskamer van een ander soort school voor voortgezet onderwijs, die dan waarschijnlijk 'hoger' wordt genoemd in een bepaalde zin van het woord. Ik denk ook aan de amuensiskwestie.

Aan de 10%-kwestie rond de avondscholen til ik niet te zwaar. Ik geloof, dat de protesten wat overtrokken zijn, maar dat het niet verstandig is, om het te doen. Het is een gemakkelijk punt omdat het niet in het rechtspositiebesluit is opgenomen. Het is inderijd ingevoerd omdat de markt het min of meer nodig maakte. Op dit moment is de markt echter niet zo gunstig als wordt gesteld; er zijn nog vacatures. Het is niet juist, dat het altijd vrijwillig is; er zijn dagopleidingen met een verplicht aantal avonduren, met name bij het technisch onderwijs. Ik geloof, dat dit niet zo'n verstandige maatregel is, al denk ik dat die 10% – het valt fiscaal ook nog in een hoge schijf – geen ramp is.

In verband met de opleiding voor onderwijsgevenden in het voortgezet onderwijs heb ik de vraag, of het waar is dat bij de part-time-opleidingen sprake is van een combinatie aardrijkskunde-biologie. Waarom gebeurt dit? Van de aardrijkskundezijde wordt terecht gesteld, dat het om een sociale wetenschap gaat. Het is inderdaad een zeer vreemde combinatie.

Ook bij het w.o. is het bezuinigen wat de klok slaat; de personeelsformatie wordt kleiner, studentenassistenten krijgen minder salaris en minder plaatsen enz. Ik wijs in dit verband op de bezwaren, die van de zijde van het algemeen comité van het overheidspersoneel zijn geuit tegen de herziening van de meerjarencijfers 1975-1978. Men stelt, dat het neerkomt op een bezuiniging en dat een herverdeling van de formatieplaatsen zal inhouden, dat er op twee fronten strijd zal ontstaan, namelijk tussen de instellingen onderling en binnen de instellingen tussen en zelfs binnen de faculteiten. Ongetwijfeld zullen dan de zwakste groepen – als voorbeeld wordt het technisch-administratief personeel genoemd – de dupe worden. Door de voorgestelde maatregelen, vooral op het gebied van het ontbreken van de criteria voor de toewijzing van gelden uit het parkeerartikel – hierdoor zal het departement weer een beslissende stem hebben – zal het gehele neerkomen op een te centralistische aanpak. De kleinere instellingen zouden relatief beter be-

Van der Spek

deeld moeten worden. Men vreest dat zowel de werkgelegenheid als de kwaliteit van het onderwijs achteruit zullen gaan.

Ik sluit mij aan bij hetgeen velen hebben gezegd over de kwestie van het viermaal uitloten. Mijn amendement dat ik had ingediend bij de behandeling van het wetsontwerp om degenen die driemaal meeloten gewoon toe te laten, is helaas toen verworpen. Vele mensen zijn daarmee erg gedupeerd en als men het een vierde keer probeert, is dat toch wel een sterke aanwijzing voor een grote motivatie voor een bepaalde studie. Het aantal waarom het gaat, zal zeker kleiner zijn dan het aantal plaatsen dat voor de hardheidsclausule beschikbaar is. Met anderen pleit ik daarom voor toepassing van de hardheidsclausule voor diegenen die ook voor een vierde keer zijn uitgeloot. Daarvoor is geen wetswijziging nodig. De voorzitter van de academische raad heeft bovendien het standpunt ondersteund dat hier sprake is van een zinnige toepassing van de hardheidsclausule.

Velen hebben al gesproken over het Nederlands Centraal Instituut voor Hersenonderzoek. Ook op dit punt wordt naar mijn mening terecht geprotesteerd: zowel uit het binnen- als uit het buitenland zijn talloze protesten van deskundigen tegen de voorgenomen sluiting per 1 januari 1977 gekomen. Het verloop bij dit instituut dat wel als een argument in het geweer wordt gebracht, is niet zo dramatisch als wel wordt gesteld. Wellicht wordt het verloop nu wel dramatisch nu er zo'n onzekerheid heerst en nu men verwacht dat het wel mis zal lopen. Het gevolg zal zijn dat er een stuk geaccumuleerde kennis die niet in protocollen vastligt, maar die juist tot uiting komt, wanneer er teamwork wordt gedaan, waarbij zaken die ook niet zo goed in protocollen vast te leggen zijn een rol spelen, verloren dreigt te gaan. Wij weten allemaal al dat er geen overleg met de betrokkenen is geweest en dat de Staatssecretaris heeft gesteld dat het hier een beleidsbeslissing betrof waar artikel 113 van het Algemeen Rijks Ambtenarenreglement niet van toepassing was. De Minister van Binnenlandse Zaken heeft echter gesteld dat het naar zijn mening wel het geval was. Alhoewel de Minister de Staatssecretaris dat heeft gezegd, is er verder nog niets gebeurd.

Staatssecretaris **Klein**: Hoe komt u aan al deze informatie?

De heer **Van der Spek** (PSP): Uit de berichten van het instituut.

Staatssecretaris **Klein**: Ook met betrekking tot de Minister van Binnenlandse Zaken?

De heer **Van der Spek** (PSP): Ik citeer alleen maar het instituut. De Staatssecretaris heeft en de tijd en het stemvolume om te zeggen dat het volgens hem anders is.

Wat de evaluatiecommissie betreft, waarover men niet zo enthousiast is, moet ik zeggen dat ik het een beetje vervelend vind dat wordt gesteld dat het niet zo zeer de bedoeling is dat zij het werk evalueert, dan wel dat zij bekiikt welke stukken van het onderzoek van een dusdanig niveau zijn dat die per se ergens anders moeten worden ondergebracht en voldoende financiering moeten krijgen. Ik pleit ervoor te wachten op een echte evaluatie voordat men tot beslissingen komt. De uitvoeringsmaatregelen van de sluiting moeten worden stopgezet en het normale bedrag moet worden opgevoerd voor de begroting 1976. Ik ben het dus eens met de amenderingen op dit punt. Ik ben ook van mening dat er lange termijn garanties moeten komen voor het formatiebestand en voor de financiële voorzieningen voor het onderzoek. Ik heb ook in stukken gelezen dat tot verbazing van de betrokkenen Minister Trip die toch ook wel iets te maken heeft met deze problematiek, geweigerd heeft om met de mensen van het instituut te praten. Ik vind dat onbegrijpelijk en ik zou graag willen weten waarom hij dat geweigerd heeft.

In de memorie van toelichting wordt erg weinig gezegd over de culturele verdragen. Onder verantwoordelijkheid van deze Minister van O en W heeft in het kader van het cultureel verdrag tussen Nederland en Zuid-Afrika onlangs de heer Kistemaker een maand in Zuid-Afrika rondgereisd. Wil de Minister in de Kamer vertellen wat de heer Kistemaker daar onder zijn verantwoordelijkheid heeft gedaan?

De **Voorzitter**: Als ik mijn goed herinner zijn er op dit punt door de Kamer onlangs vragen gesteld.

De heer **Van der Spek** (PSP): Dat is mij dan ontgaan, mijnheer de Voorzitter!

□

De heer **Beuker** (RKPN): Mijnheer de Voorzitter! Zoals ook verleden jaar bij de behandeling van de begroting van Onderwijs wil ik de Minister ook nu complimenteren met zijn ambtenarenstaf in de Riouwstraat. Ik heb daar nog-

al eens wat te doen gehad. In dit kader past het ook, oud-staatssecretaris Veerman te bedanken. De ambtenaren in de Riouwstraat kampen er met grote problemen en de wijze waarop ze al tijd van dienst zijn en toch proberen te helpen, dwingt veel bewondering af.

Ik kom nu op een probleem waarover ik al heb gesproken bij de behandeling van de begroting van Binnenlandse Zaken. Ik wil achter een aantal getallen komen. Ik bespreek het probleem aan de hand van een voorbeeld. Ik heb geen concrete vragen, maar naar aanleiding van het voorbeeld zou ik willen vragen wat het beleid van de bewindslieden in dezen is.

In West-Friesland zijn er twee scholengemeenschappen, een rooms-katholieke, die ruim 700 leerlingen en een openbare, die 312 leerlingen telt. Eind verleden jaar hebben de bewindslieden een goed instituut in het leven geroepen, namelijk de vuc-formulieren. Aan de hand van deze ingevulde formulieren wil het ministerie achter de urgentieopbouw komen.

Die schoolbesturen hebben omstreeks Kerstmis uren aan het invullen daarvan besteed. Men kon 1000 punten scoren en kwam men boven de 800, dan viel men wellicht in de prijzen; beneden de 800 maakte men geen kans.

De scholengemeenschap met ruim 700 leerlingen is verdeeld over vijf gebouwen, barakken en zelfs een gereformeerde kerk. Als dat geen oecumene is dan weet ik het niet meer. Het is alleen beroerd dat de leerlingen de straat op moeten als er overdag een trouwerij of een begrafenis is. Dat is het nadeel ervan. De kerk wordt gehuurd voor f 32.000 per jaar.

Die schoolbesturen hebben eerlijk dat vuc-formulier ingevuld. Wij hebben ons gebaseerd op het voedingsgebied West-Friesland, dat 70% rooms-katholieken telt.

Wat heeft nu de andere gemeenschap gedaan, die ook niet ideaal gehuisvest is; dat geef ik toe. Zij heeft alle inwoners van West-Friesland opgege-

Beuker

ven en scoort veel meer punten, namelijk 900. Dit is het bevoordelen van openbaar onderwijs ten opzichte van het bijzondere onderwijs. Dat zal toch niet bij de bewindslieden voorop staan.

Het probleem gaat verder als de gemeente Hoorn een bepaald stuk grond aanwijst onder het motto: Daar mag worden gebouwd en wie het eerst komt, die het eerst maalt. De katholieke scholengemeenschap zit nu behoorlijk in moeilijkheden met een enorm aantal leerlingen.

Dat is een vreemde situatie, maar zij wordt nog vreemder als ik verder ga. Het l.e.a.o. is intussen vierjarig geworden. Volgens de prognoses kan er nu in West-Friesland een m.e.a.o. komen. Vier jaar geleden, toen er een m.t.s. moest komen, hebben de katholieken in dat gebied ook met de rug tegen de muur gestaan. Er kon een katholieke m.t.s. komen, maar toen heeft zich precies hetzelfde voorgedaan. De kleinere openbare technische school heeft het gehele voedingsgebied opgegeven. Toen is er een neutrale m.t.s. gekomen. Nu komen wij als katholieken weer met de rug tegen de muur te staan. Er moet nu een m.e.a.o. komen. De gemeente Hoorn claimt nu een neutrale m.t.s. Wat wordt gekozen?

De heer **Laban** (PvdA): U krijgt van mij een achtdaags abonnement van de NS, zodat u iets verder dan de kop van Noord-Holland kan gaan kijken.

De heer **Beuker** (RKPN): Ik ben de heer Laban dankbaar voor dit aanbod. Ik ben begonnen met te zeggen – dat is meestal mijn methode – dat ik één voorbeeld neem. Ik kijk heus verder dan West-Friesland. Ik analyseer aan de hand van één voorbeeld.

Minister **Van Kemenade**: Willekeurig?

De heer **Beuker** (RKPN): Neen, bewust gekozen. Ik hoop aan te tonen, dat wij met de rug tegen de muur staan.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Vindt u dit nu erg wetenschappelijk?

De heer **Beuker** (RKPN): Wetenschappelijk? Mogen wij als katholieken nog voor ons eigen onderwijs opkomen? Ik dacht dat u, met uw vrije opvattingen, ons dat nog wel wilde toestaan.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Natuurlijk. Maar u kunt toch niet aan de hand van een voorbeeld een verhaal houden dat over de volledige onderwijssituatie gaat? Ik vind dat beneden de waardigheid van een parlementariër.

De heer **Beuker** (RKPN): Ik ben het in dezen niet met u eens. Ik kan meer voorbeelden noemen. Nogmaals: ik heb er één getoond. Misschien komt u met uw liberale opvattingen in de knoei dat dit niet mag of zo.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Neen, met mijn wetenschappelijke opvattingen!

De heer **Beuker** (RKPN): O, ik pretendeer niet wetenschappelijk te zijn.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Dat blijkt.

De heer **Beuker** (RKPN): Het m.e.a.o. waarover ik zojuist sprak, is mijn tweede punt. Moeten wij dat zien als een verlengstuk nu van het vierjarig worden van het l.e.a.o. waardoor er een betere doorstroming komt zodat die beter past aan een scholengemeenschap waarin een l.e.a.o. is ondergebouwd of wil men dit horizontaal zien naast een m.t.s. en gekoppeld aan een m.t.s.? Dat is een probleem. Ik hoor van directeurs van middelbaar technische scholen dat zij met bijna 50% miskleunen zitten. Dit kan dan beter worden overgeheveld naar een m.e.a.o. Ik wil deze beleidsvraag stellen. Waaraan is een m.e.a.o. te koppelen? Aan een scholengemeenschap l.e.a.o. of gegeven de bewindslieden voorkeur aan een horizontale binding met een m.t.s.?

Wat is het doel van het rooms-katholiek onderwijs? Er is hier vandaag veel gezegd over aantasting van vrijheid van onderwijs en een dreigende poging van de Minister daartoe. Ik wil het laten voor wat het is. Gewild of niet gewild, bewust of onbewust, ik weet het niet. Eerst wil ik stellen wat wij rooms-katholieken als ideaal hebben voor onze rooms-katholieke scholen. In dit verband wil ik ook de, misschien onbewuste, verdiensten van de Minister noemen in dezen. Wij rooms-katholieken hebben met protestants-christelijken gevochten voor bijzonder onderwijs. Dat hebben onze grootouders met heel veel moeite klaar weten te spelen. Ik meen dat wij in de loop van generaties bijzonder goed onderwijs hebben opgebouwd. Toen zijn wij, rooms-katholieken, in slaap gedut. Het is onze eigen schuld. Als ik echter nu kijk naar rooms-katholieke scholen vandaag aan de dag, dan weet ik niet of ze dat predikaat nog verdienen. Het is misschien nu de verdienste van deze Minister geworden dat ineens heel veel mensen zich bewust zijn gaan worden van wat de Minister doet. Komt de Minister aan het katholiek onderwijs of niet? Brengt hij de vrijheid van ons onderwijs in gevaar?

De heer **Laban** (PvdA): Ik hoor de heer Beuker nu voor de tweede maal zeggen 'wij katholieken'. Pretendeert hij daarmee bijvoorbeeld ook namens de Minister of namens mijn collega Van Ooijen te spreken?

De heer **Beuker** (RKPN): Ik dacht dat ik hier als rooms-katholiek mag spreken en ik meen dat zowel de heer Van Ooijen als de Minister of wie u dan ook katholiek noemt, zich aangesproken voelt.

De heer **Laban** (PvdA): Dat hoop ik niet. U kunt toch niet namens alle katholieken spreken?

De heer **Beuker** (RKPN): Ik meen dat als ik hier een duidelijk katholiek standpunt wil verkondigen dat toch zeker mag doen.

De heer **Koekoek** (BP): Wat voor bezwaren heeft de heer Laban daartegen? Het gaat toch over bijzonder onderwijs?

De heer **Laban** (PvdA): Ik zou het op prijs stellen als de heer Beuker sprak van zijn opvattingen als katholiek over dat onderwerp en niet namens alle katholieken.

De heer **Koekoek** (BP): Hij spreekt over bijzonder onderwijs en daar mag hij over spreken zoals hij dat wil. Ik hoor graag de bezwaren van de heer Laban die hij hiertegen heeft.

De heer **Laban** (PvdA): De heer Koekoek kan altijd goed luisteren. Ik heb bezwaar gemaakt tegen het feit dat de heer Beuker spreekt namens alle katholieken.

De heer **Koekoek** (BP): Neen, 'wij als katholieken' heeft hij gezegd.

De heer **Laban** (PvdA): Neen, hij sprak over 'wij katholieken'.

De heer **Koekoek** (BP): Daar hoeft u niet bij te horen en daar hoeft ik ook niet bij te horen.

De heer **Laban** (PvdA): Wel, ik hoor er niet bij, dus voel ik mij persoonlijk er niet bij betrokken. Ik vraag alleen maar of hij namens alle katholieken spreekt.

De heer **Beuker** (RKPN): Ik meen, mijnheer de Voorzitter, dat het standpunt dat ik hier weergeef een rooms-katholiek standpunt is. Ik wil dus nu nog duidelijker taal spreken door te zeggen: rooms-katholiek.

Ik hoop duidelijk te hebben gemaakt, wat het standpunt van de katholieken is omtrent hun onderwijs. Ik heb hier vastgesteld, dat er heel veel in het onderwijs door onze eigen schuld verloren is gegaan. Dat men zich nu van alle kanten weer gaat bezinnen op de

Beuker

vraag, wat wij eigenlijk hebben verspeeld, is dan de verdienste die deze Minister op dit moment heeft en waarop hij zich kan beroemen. Wij hebben inderdaad als katholieken weer gezegd: Wat missen wij? Als ik kijk naar het voorbeeld van de katholieke universiteit in Nijmegen, wat daarvan over is, dan meen ik dat dit gewoon een communistisch bolwerk is geworden, de vijf katholieke hoogleraren niet te na gesproken en een enkele faculteit.

De heer **Van Kuijen** (PPR): Mag ik de heer Beuker verzoeken, deze opmerking nader toe te lichten?

De heer **Beuker** (RKPN): Ik wil die graag toelichten met het voorbeeld van het 50-jarig bestaan van de katholieke universiteit van Nijmegen. Als u kleurentelevisie hebt of er zelf bent geweest, hebt u niet één geel-witte vlag gezien, alleen maar rode vlaggen en vanen.

De heer **Van Kuijen** (PPR): Dat is letterlijk en figuurlijk een tamelijk oppervlakkige waarneming.

De heer **Beuker** (RKPN): Nou, als je daar alleen maar rode vlaggen ziet, mag je daaruit toch wel een conclusie trekken.

De heer **Van Kuijen** (PPR): Ten aanzien van de wetenschapsbeoefening?

De heer **Beuker** (RKPN): Zeker als je bepaalde bezettingen van de universiteit meemaakt en als je bepaalde faculteiten onder de loep neemt, dan zie je dat er van dat katholieke niet veel meer over is.

De heer **Van Kuijen** (PPR): En van wetenschap hebt u geen verstand, begrijp ik.

De heer **Beuker** (RKPN): Ik pretendeer niet wetenschappelijk te zijn.

De heer **Van Kuijen** (PPR): Dat heb ik al eerder gehoord.

De heer **Beuker** (RKPN): Als u dat wilt pretenderen, ik niet. Daaraan heb ik geen behoefte. Er zijn echter andere zaken dan alleen wetenschap, zaken die voor ons, katholieken, erg belangrijk zijn.

De heer **De Leeuw** (CPN): Heb ik u goed begrepen, dat de heer Duynstee de leider is van een communistisch bolwerk?

De heer **Beuker** (RKPN): Ik denk wel dat u zich aangesproken voelt, maar ik heb alleen geconcludeerd, wat de feiten zijn. Ik vind het een treurige zaak,

zoals het de katholieke universiteit in Nijmegen is vergaan en zoals het heel veel katholieke middelbare scholen is vergaan. Ik ben blij dat er vandaag aan de dag actie is gekomen en dat er weer bezinning is gekomen op de vraag, wat de essentie is van ons katholieke onderwijs, wat het behoort te zijn en waar het heen is gegaan. Dat is voor mij een belangrijke zaak.

De heer **Van Kuijen** (PPR): Dat lijkt mij inderdaad een heel belangrijke vraag. Misschien wil de heer Beuker die vraag gelijk beantwoorden. Ik ben er zeer benieuwd naar.

De heer **Beuker** (RKPN): Ik moet alleen zeggen, dat ik hier heb geconstateerd dat steeds meer mensen in het land zich hierop gaan bezinnen. Dat is een winst. Ik hoop alleen dat er wat uitkomt.

De heer **Van Kuijen** (PPR): Ik begrijp dat de heer Beuker de indruk had, dat de gang van zaken tot nog toe bij het katholieke onderwijs afweek van hetgeen hij juist achtte.

De heer **Beuker** (RKPN): Als u de doelstelling onderschrijft, zoals ik die zie, wat rooms-katholiek onderwijs moet betekenen, dan zult u het met mij eens zijn dat, de goede scholen niet te na gesproken, die er niet meer is. Op een goede katholieke school behoort toch de leer van de katholieke kerk te worden onderwezen. Wordt die vandaag aan de dag nog op heel veel scholen onderwezen?

De heer **Van Kuijen** (PPR): Ik vrees dat er verschil van mening over bestaat, wat die leer van de katholieke kerk is.

De heer **Beuker** (RKPN): Ja, dat denk ik ook wel, maar zij wordt niet meer onderwezen, alleen nog een soort humanisme.

Ik kom nu bij het inhoudelijke van het onderwijs. Ik hoorde vanmiddag dat de Minister tot twee keer toe aan de heer Van Leijenhorst vroeg: Ja, maar wat is nu mijn taak in dezen, wat kan ik en wat moet ik in dezen? Ik meen dat het de taak van de bewindsman is, erop toe te zien dat het niveau en de inhoud van het onderwijs degelijk zijn en voldoen aan de normen, die er door de overheid aan mogen worden gesteld. Dat is de taak van de Minister. Maar het principiële kenmerk van het bijzonder onderwijs zullen wij schoolbesturen, dat zal de directie, dit zullen wij als ouders wel uitmaken. Dit is het eigene van onze scholen te beschermen. Dat antwoord gaf de heer Van Leijenhorst niet direct, maar ik dacht dat de heer Van Leijenhorst het hiermee wel eens zou kunnen zijn.

Als de bewindsman het ermee eens kan zijn dat het zijn taak is om de kwaliteit en het niveau van het onderwijs, het lager en het middelbaar onderwijs, op peil te houden, vraag ik slechts: heeft de bewindsman hiermee geen grote moeite? Ik wel. Oudere collega's hebben de ontwikkeling meegemaakt. Ik weet wel dat parate kennis niet direct afgewogen behoeft te worden. Ik weet ook wel dat er een andere mentaliteit onder onze jongelui is gegroeid. Dat behoeft niet direct negatief te zijn. Het aanleren van kundigheden op het middelbaar onderwijs heeft door al die vernieuwingen een flinke achteruitgang doorgemaakt. Als men spreekt met inspecteurs bij het lager en middelbaar onderwijs dan hoort men dat daar heel grote bezwaren bestaan. Van verschillende kanten wordt de prestatiegraad aangevallen. Men vindt dat er geen cijfers meer moeten worden gegeven, ik weet niet wat er allemaal voor onzin wordt verkocht. Ik hoop echter dat dit allemaal de afkeuring van deze bewindslieden heeft.

Ik moet vaststellen dat er sprake is van nivellering in het onderwijs.

Dan enkele losse opmerkingen over het middelbaar beroepsonderwijs, technisch onderwijs en middelbaar landbouwonderwijs en over de bezuinigingen die daar worden doorgevoerd. Ik vind het heel erg betreurenswaardig. Ik betreur het ook dat collega's op avondschoolen die 10% meer niet meer zullen krijgen. Hoewel ik niet wetenschappelijk ben opgeleid, heb ik ervaring bij het middelbaar handels- en beroepsonderwijs. Ik ben er jaren aan verbonden geweest. Ik moet zeggen – en dit heb ik ook van collega's gehoord, zowel bij het m.a.v.o.- als het h.a.v.o.-avondonderwijs – dat je daar een leerling krijgt die bijzonder gemotiveerd is, soms omdat hij zijn dagschoolopleiding heeft verprutst, dan weer omdat hij wat ouder is en denkt: ik heb toch dat papiertje nodig. Zij komen er bewuster. Het is waar: je geeft daar met meer voldoening en plezier les. Je hebt er geen bepaalde problemen, zoals op een dagschool waar je veel ongemotiveerde jongelui hebt. Dit kan ik niet ontkennen. De tendens is er echter, dat iedere leerkracht probeert zoveel mogelijk lessen in de morgenuren te krijgen, liefst zo vroeg mogelijk. Het is een heerlijk gevoel als je om drie, vier uur in de middag naar huis kunt gaan. Het is voor deze collega's werkelijk een belasting om dan 's avonds de huiselijke kring te moeten verlaten, ondanks het feit dat het wel prettiger is een stel goed gemotiveerde jongelui les te geven. Ik vind het onjuist dat hierop geknibeld zal worden.

Beuker

Er is veel gezegd over de Contourennota. Wij komen hierop nog terug. Ik zou er echter graag één opmerking over willen maken, namelijk dat op blz. 102 en blz. 103 wordt gesproken over de samenstelling van schoolbesturen. Ik dacht dat schoolbesturen zo samengesteld dienden te worden dat zij uit belanghebbende ouders bestaan. Dit is voor mij de beste garantie. De helft van die bestuurders moet niet worden gezocht bij de groep waaruit zij voortkomen. Ik heb daar een heel vage samenstelling aangetroffen, vooral dat jongelui van boven de 18 in een schoolbestuur moeten kunnen plaatsnemen.

De heer **Laban** (PvdA): Die zijn volwassen hoor!

De heer **Beuker** (RKPN): In uw ogen wel, in mijn ogen niet. Dit is dan ook een verschil van opvatting. Ik dacht dat, als de jongelui met 18 jaar nog op school zitten, wij ze heus nog wel wat kunnen leren.

□

De heer **Hutschemaekers** (KVP): Mijnheer de Voorzitter! Ik zou mijn bijdrage – ik spreek mede namens de fracties van de ARP en de CHU – willen beperken tot het voortgezet onderwijs, het lager beroepsonderwijs, het middelbaar beroepsonderwijs, het avondonderwijs en de scholenbouw. Er zijn reeds tal van zaken ter sprake gebracht. Met betrekking tot een aantal punten kan ik mij aansluiten bij vorige sprekers.

Mijnheer de Voorzitter! Wat het voortgezet onderwijs betreft, wil ik beginnen met een opmerking in algemene zin: ik meen dat wij kunnen constateren, dat dit onderwijs met nogal wat vraagstukken kampt en dat de weerslag hiervan te bemerken is bij de men-

sen die dit onderwijs geven. In de eerste plaats is er een groeiende stroom van jonge mensen die zich aan de schoolpoorten melden. Dit zal nog wel enige tijd doorgaan. In 1964 werd de hoogste top sinds de oorlog bereikt: 251.000 leerlingen. Volgend jaar kloppen zij aan de schoolpoorten. Aan deze toeloop zijn nogal wat problemen verbonden. Voorts blijft een aantal mensen langer in het voortgezet onderwijs.

Een tweede punt is, dat ook in de structurele opzet van het onderwijs nogal wat is veranderd. In 1968 ging de Wet op het voortgezet onderwijs in: nieuwe onderwijsvormen deden hun intrede, zoals h.a.v.o. en atheneum, evenals onderwijsvormen in het economische en het administratieve vlak. Ook het *individuele* onderwijs is pas sindsdien goed op gang gekomen. Met name wat de aansluitingsproblematiek bij het voortgezet onderwijs betreft, is nog lang niet alles uitgekristalliseerd. Met verschillende vraagstukken is men nog intensief bezig. Intussen dienen zich nieuwe structuren aan, zoals de middenschool en de bovenschool. De indruk wordt gewekt, dat op korte termijn weer geheel nieuwe onderwijsstructuren zullen gaan functioneren. Onmiskenbaar is ook de ontwikkeling met betrekking tot de vakinhoud, de methode van onderwijs geven, een zaak, die ook voor de onderwijsgeevenden de nodige problematiek meebrengt. Het is reeds meermalen gezegd: het gehele maatschappelijk leven is zeer sterk in beweging. Wij kunnen zonder enige twijfel vaststellen, dat dit een culminatiepunt vindt in de scholen, waarin jonge mensen, die gevoelig zijn voor nieuwe stromingen, onderwijs volgen en deze sfeer mede binnenbrengen.

Bovendien – dit is ook een zaak, die de mensen niet onberoerd laat – wordt in het maatschappelijk leven vaak kritisch en soms zeer kritisch gesproken en geschreven over datgene wat in het onderwijs gebeurt. Als daarbij dan plotseling ook nog sprake is van vrij onverwachte of niet verwachte en niet besproken bezuinigingsmaatregelen, dan is het te begrijpen, dat op een gegeven moment de zaken sommigen boven het hoofd stijgen.

Mijnheer de Voorzitter! In de memorie van toelichting staat, dat het invalideitspercentage voor de hogere leeftijdsgroepen in de onderwijssector duidelijk hoger is dan het geval is voor de overige deelgerechtigden van het ABP. Ik meen dat dit een zaak is, waarop wij ons als Regering en Kamer terdege moeten bezinnen. Het dient naar

mijn mening een aansporing te zijn om onderwijszaken in een zo goed mogelijk overleg met betrokkenen, op een bevredigende wijze en in een aanvaardbaar tempo van verandering te regelen. Dit moet mogelijk zijn, daar wij in Nederland in het algemeen over een positief ingesteld, hard werkend onderwijskorps beschikken. In zijn algemene inleiding zegt de Minister, dat hij zelf heeft kunnen vaststellen, met hoeveel inzet en geestdrift in het onderwijs wordt gewerkt.

Wij juichen het in dit verband toe, dat er op korte termijn een Commissie Analyse Voortgezet Onderwijs komt, die de Staatssecretaris wil instellen in goed overleg met de betrokkenen. Niet dat hiermee alle vraagstukken meteen zijn opgelost, maar met de Staatssecretaris hopen wij in elk geval, dat deze commissie op vrij korte termijn knelpunten en ontwikkelingen kan signaleren. Wellicht dat de knelpunten weggenomen kunnen worden, waardoor schoolleiding en docenten zoveel mogelijk van gevoelens van onlust en onvrede verlost kunnen worden en waardoor vernieuwingen door een meer gezamenlijke aanpak met minder moeite en inspanning verwezenlijkt kunnen worden.

Ik kom thans aan het lager beroepsonderwijs. Dit onderwijs is en blijft voorlopig een zeer belangrijke sector in ons voortgezet onderwijs. Meer dan een derde van de jeugd die de lagere school verlaat, stroomt in in het lager beroepsonderwijs. Wij moeten vaststellen, dat het voor velen ook einddagonderwijs is en ook, dat over het algemeen deze jeugd niet tot de meest bevoorrechte in onze samenleving behoort.

Wanneer wij het lager beroepsonderwijs op het ogenblik bezien, dan zijn er een aantal vraagstukken aan de orde, die toch wel de nodige aandacht vragen. De heer Laban heeft zoëven gezegd, dat deze sector altijd zich coöperatief heeft opgesteld en altijd een bijzondere openheid van geest heeft gehad en hard gewerkt heeft om de problemen, die zich daar voordeden, op te lossen.

Toch meen ik dat meerdere onderwijsgeevenden wel de nodige vraagstukken zien opdoemen en eigenlijk enigszins dreigen daaronder te bezwijken. Er doen zich daar belangrijke ontwikkelingen voor. Wij praten over de vierjarigheid. Wij denken aan de instelling van examens op drie niveaus. Wij denken aan de ontwikkeling naar de veralgemening zowel door de vergroting van het aantal lessen in algemene vakken als door de veralgemening van meer beroepsgerichte vakken.

Dit sluit aan op de vraag vanuit de maatschappij naar algemeen funderende vorming. Het is echter van belang voor vele jongeren in dit onderwijs, dat vooral praktische situaties uitgangspunt in dit onderwijs blijven en dat ook de bevordering van praktische vaardigheid niet uit het oog verloren wordt, zeker, dacht ik, zolang de plaats van de eigenlijke beroepsopleiding nog nader gestalte moet krijgen.

Uitgangspunt bij de opzet van dit onderwijs zal echter de jeugd zelf moeten blijven; haar aanleg en interesse zal het vertrekpunt moeten blijven. Het onderwijs moet de jeugd kunnen blijven boeien. Het gevaar is geenszins denkbeeldig dat om wille van het behoud van de doorstromingsmogelijkheden naar het middelbaar beroepsonderwijs de kinderen te zeer in de theoretische richting gedrongen worden, waardoor een stuk pressie ontstaat, hetgeen zeker vermeden moet worden. Wijs beleid en een juiste afweging dienen op de scholen zelf plaats te vinden.

Naast deze veralgemening komt er met het l.b.o.-l.a.v.o.-besluit ook een zekere harmonisering op gang. Harmonisatie is dan het streven naar samenhang en grotere gelijkheid tussen de verschillende vormen van het l.b.o., zeker in de twee eerste jaren, die meer algemeen georiënteerd zijn. Na die twee jaar komt een zekere specialisatie op gang.

Het voordeel van deze harmonisatie is ongetwijfeld dat de leerling na de eerste twee jaar nog alle richtingen van het lager beroepsonderwijs uit kan en dat voor de betere leerlingen na het lager beroepsonderwijs de keuze voor alle middelbaar beroepsonderwijs open staat. Een goede ontwikkeling, dacht ik, die heel wat mogelijkheden biedt.

Maar bij dat hele omvormings- en ontwikkelingsproces blijkt de hulp van deskundigen hard nodig te zijn. Uit de praktijk blijkt, dat er een discrepantie aan het ontstaan is tussen werkgroepen, vakproductiegroepen, de landelijke pedagogische centra en het directe onderwijsveld. Docenten hebben niet voldoende mogelijkheden om naast hun gewone schooltaak de ontwikkeling en vernieuwing bij te benen, laat staan er mede gestalte aan te geven. Veel van de uitgebrachte nota's, bulletins, circulaires blijven helaas ongelezen of onvoldoende bestudeerd en worden dan ook niet voldoende toegepast. Gebrek aan deskundige begeleiding bij het overbrengen en bespreken van deze aangelegenheid is

oorzaak van het nauwelijks van de grond komen van vele vakgroepen. De bijscholing van docenten voor het werken met groepen en het maken van toetsen moet doorgang vinden.

Door verschillende sprekers is er al op gewezen dat het bijzonder belangrijk is dat in het komende jaar de subsidie voor de commissie-Bijtscholing h.n.o.-m.s.p.o. weer zal worden verleend. Dit is van groot belang en na de voorafgaande fase is het van grote betekenis dat ook de vierde fase, het doorspreken van de kwestie met het onderwijsveld, tot haar recht komt.

Op de scholen zelf zouden wat meer pedagogisch gevormde docenten taakuren beschikbaar moeten krijgen om met de mede-docenten het ontwikkelings- en vernieuwingsproces te kunnen leiden en begeleiden. Met name aan de B.- en A.-groepen moet de nodige zorg worden besteed, omdat dit de groepen zijn die in onze maatschappij de meeste aandacht verdienen.

In dit verband verwijs ik naar de landelijke ito-enquête waarvan de gegevens onlangs zijn gepubliceerd. Uit deze enquête blijkt overduidelijk met welke enorme vraagstukken het ito te kampen heeft. Uit de praktijk weten wij dat dit ook geldt voor andere vormen van individueel onderwijs. De heterogene groepen in het individueel onderwijs vereisen dat alle middelen, die kunnen bijdragen aan een optimale begeleiding van deze leerlingen, worden aangewend.

Op deze scholen zou een meer pedagogisch geschoolde docent met wat meer taakuren, die de docenten in deze speciale vorm van onderwijs zou kunnen begeleiden, van uitzonderlijke betekenis zijn. De heer Van der Spek heeft er al op gewezen dat deze groep onze bijzondere zorg verdient.

Het middelbaar beroepsonderwijs kent een snelle groei, dat blijkt uit het aantal arbeidsplaatsen dat er in het komende jaar, ten gevolge van de autonome ontwikkelingen van het aantal leerlingen, zullen ontstaan. Het is duidelijk dat het middelbaar beroepsonderwijs nu de plaats inneemt die in het verleden het lager beroepsonderwijs innam. Nu de leerplicht verlengd is en het lager beroepsonderwijs wat meer algemeen wordt heeft het middelbaar beroepsonderwijs een bijzonder interessante functie in onze maatschappij. Daarom moeten wij de nodige zorg eraan besteden.

Wij zijn erkentelijk voor het feit dat de Staatssecretaris nu de circulaire over de INAS-opleiding heeft laten

verschijnen en voor de wijze waarop deze tussenperiode overbrugd wordt.

Onlangs het feit dat er voor het volgend jaar nogal wat nieuwe INAS-opleidingen op het scholenplan staan en ook andere vormen van middelbaar onderwijs in deze sector, is het de vraag of het voor de kinderen dit jaar toch niet bijzonder moeilijk kan zijn op een INAS-opleiding een plaats te krijgen. Uit de praktijk ken ik een aantal gevallen waarbij men zich afvraagt hoe die kinderen terecht kunnen op scholen die nu al overvol zijn. Wil de Staatssecretaris daaraan aandacht besteden?

Wij hopen dat de beleidsnota h.n.o.-m.s.p.o. snel zal verschijnen. Ik hoop dat deze vorm van middelbaar onderwijs, die zich nog moet ontwikkelen en die nog een structuur moet krijgen, niet al te zeer in de knel zal komen ten gevolge van de moeilijke financiële situatie die er op dit ogenblik in ons goede vaderland bestaat.

Met name bij het middelbaar beroepsonderwijs doen de bezuinigingen nogal wat pijn. Wij zullen ons met bezuinigingen in het algemeen, ook bij onderwijs, vertrouwd moeten maken. Ik behoef in dit verband slechts te verwijzen naar de motie van mijn fractievoorzitter om duidelijk te maken dat bij ons de overtuiging bestaat dat alles betaald zal moeten worden en dat daarom in de komende jaren links en rechts bezuinigd zal moeten worden.

Wel meen ik, dat wanneer wij tot bezuinigingen moeten overgaan, vrij tijdig moet vaststaan hoe groot het te bezuinigen bedrag is en dat moet worden overlegd waarop zal worden bezuinigd. Ik weet wel dat dit overleg niet het gemakkelijkste overleg zal zijn, maar ik vind dat de hele sector mee moet denken en moet kunnen zeggen waar men zeker niet bezuinigd wil zien en moet kunnen zeggen tegen welke bezuinigingen men het minste bezwaar heeft.

Wij menen niet tegen het terugbrengen van het aantal lessen te kunnen zijn ondanks het feit, dat wij wel begrijpen dat er bijzonder grote moeilijkheden zijn en dat de lessen bij middelbaar beroepsonderwijs toch ook wel iets anders liggen dan bij andere vormen van onderwijs. Wij moeten niet vergeten - hierover is in de Kamer al eerder gediscussieerd - dat het aantal lesdagen tot vijf is teruggebracht, hetgeen zes lessen per dag betekent. Als er ook nog een vrije middag in de week is, komt het vaak neer op zeven lessen per dag. Een hele ruk voor de kinderen die het allemaal moeten aanhoren.

Hutschemaekers

De heer **Verbrugh** (GPV): Mijnheer de Voorzitter! De heer Hutschemaekers moet wel bedenken dat onder die lesuren een groot aantal praktijken vallen. Men kan in een laboratorium, een tekenzaal of een machinelaboratorium en dergelijke moeten staan tijdens de lessen, dat is toch iets heel anders dan dat men aan een stuk door bij voorbeeld naar wiskundelessen moet luisteren.

De heer **Hutschemaekers** (KVP): Mijnheer de Voorzitter! Ik geef de heer Verbrugh hierin volkomen gelijk. Ik heb hier even op gedoeld toen ik zei, dat de lessen wel wat anders liggen.

Als er geld genoeg was en kon worden nagegaan wat het meest ideaal is, zou het anders zijn, maar ik vind dat ook vergeleken met het buitenland een terugbrengen van het aantal lesuren tot 30 niet onoverkomelijk is.

De heer **Verbrugh** (GPV): In de tijd dat er nog geen m.t.s. was – dat wil zeggen er was wel een m.t.s. maar die heet vandaag de dag h.t.s. – waren het vaak 42- tot 44-urige lesweken vanwege de vele praktijktijden. Er was toen inderdaad nog geen vrije zaterdag. Maar er waren in ieder geval volgens het rooster dagen van 8 lesuren. Men kwam dikwijls ook nog 's avonds naar school om te werken. Dat kon toen. Het ging toen allemaal een beetje gemakkelijker dan nu. Op het ogenblik zitten de scholen in een organisatorisch harnas. Het zijn nu instellingen die sterk afhangen van deze aantallen omdat het op de middelbare beroepsscholen nu net zo toegeeft als op een oude h.b.s. Daardoor ontstaan er moeilijkheden over een tekort aan uren. U mag niet gemakkelijk over die moeilijkheden praten.

De heer **Hutschemaekers** (KVP): Het is natuurlijk zo wanneer wij maar het verleden zien, maar het hele maatschappelijk leven is nogal veranderd en de arbeidstijden zijn ook verkort. Iedere docent die het zevende uur van de dag op een school les geeft zal hebben ervaren dat dat niet het meest vruchtbare uur is.

Wij accepteren dus, zij het niet met vreugde, het terugbrengen van het aantal lesuren.

Het opvoeren van de groepsgrootte van 18 tot 20 brengt naar ons oordeel het middelbaar beroepsonderwijs in een ongunstige positie in verband met de praktijken. Hiervoor zijn de argumenten al aangevoerd. Wij willen dit via amendementen ongedaan maken en hebben op andere posten geld gezocht om het hierdoor vallende gat op te vullen.

De heer **Konings** (PvdA): U scheert het middelbaar beroepsonderwijs nu wel over één kam. U maakt niet het onderscheid: middelbaar technisch onderwijs, middelbaar economisch administratief onderwijs enz.

De heer **Hutschemaekers** (KVP): Bij alle vormen van middelbaar beroepsonderwijs bestaan natuurlijk vraagstukken. Ik denk aan het middelbaar landbouwonderwijs, dat hier niet aan de orde is geweest, het middelbaar tuinbouwonderwijs, het middelbaar nautisch onderwijs. Het is bijzonder moeilijk het precies uit te kienen. Daarbij komt, dat een van de problemen van het middelbaar beroepsonderwijs is dat de leerlingen komen uit verschillende onderwijsstromen, i.b.o. en a.v.o. Dat betekent dat het eerste half jaar al nodig is om deze leerlingen op niveau te brengen. De differentiatie is bij de onderscheiden vormen verschillend. De duur van het onderwijs verschilt ook nog al. Het is moeilijk al die facetten op een goudschaaltje te wegen.

Ik dacht dat je in het algemeen kon stellen dat je eigenlijk tekort doet aan het middelbaar beroepsonderwijs als je de groepsgrootte gelijk wilt trekken met het algemeen voortgezet onderwijs.

Bij de vorige begrotingsbehandeling en ook enkele keren in het mondeling overleg is het avondonderwijs uitvoerig ter sprake gekomen. Van verschillende kanten is op de groeiende betekenis van dit onderwijs in het maatschappelijk gebeuren gewezen. Rond veertigduizend leerlingen volgen thans dit onderwijs. Vele van deze leerlingen hebben vroeger de kansen niet gekregen of aangegrepen verder onderwijs te volgen, andere liepen vast in hun schoolloopbaan en willen later de schade inhalen of voelen behoefte in hun werk tot verdere vorming en ontwikkeling. Er is ook een groeiende groep die zich wil gaan ontwikkelen ook zonder directe beroepsbedoelingen en die deze mogelijkheid vindt in het avondonderwijs. Bij de bespreking in de vaste commissie met de toenmalige staatssecretaris Veerman heeft deze als zijn mening te kennen gegeven dat er een notitie gewenst is over het avondonderwijs, waarin opgenomen allerlei vraagstukken, zoals de spreiding, de rechtspositionele zaken, de faciliteiten. Als men dat in een geheel zou vatten zou dat een goede zaak zijn. In antwoord op schriftelijke vragen heeft de bewindsman geantwoord dat hij weinig heil ziet in een notitie over het avondonderwijs afzonderlijk, daar dit onderwijs over niet al te lange termijn naar het openschool-

onderwijs zal toegevoegd. Mijn vraag is of de relatie nu al zo duidelijk vastligt en of er wellicht een stuk integratie zal plaatsvinden.

Zoals wij hebben kunnen lezen, is in het georganiseerd overleg overeenstemming bereikt over de faciliteiten en de rechtspositionele kanten in het avondonderwijs. Deze faciliteiten zijn over het algemeen gelijk getrokken met het dagonderwijs, zij het dat 2½ avondschoollering gelijk gesteld is met 1 dagschoolleerling. Een studie zal uitmaken of dit een juiste formule is. Zij zou duren tot 1 augustus 1977. Bij ons bestaat gerede twijfel of de vergelijkingsbasis reëel is, gezien het feit, dat de leerlingen sterk de aandacht en de zorg vragen van de leraren in het avondonderwijs.

Wij zijn niet gelukkig over de 10% korting op de salarissen bij het avondonderwijs. Wij willen de zaak niet opblazen, maar ik wil wel zeggen, dat het avondonderwijs het op die manier wel eens erg moeilijk zou kunnen krijgen, terwijl wij juist dit onderwijs bijzonder goed willen maken.

Ik wil ten slotte nog iets vragen over de scholenbouw. Het bedrag is teruggebracht tot 420 mln. Ik wil graag weten hoe het staat met het scholenplan, dat is vastgesteld in maart voor de komende jaren. Kunnen de scholen, die op dat plan staan, rekenen op de uitkering, die is toegezegd?

Bij de VUC-normen wordt geen rekening gehouden met een bilocatie. Is dat juist? Gezien het feit, dat opmerkingen zijn gemaakt over het multifunctioneel gebruik van schoolgebouwen, verneem ik graag of het werkelijk waar is, dat een schoolbestuur dat meewerkt aan de realisering van een sporthal daardoor bewerkstelligt, dat het aantal VUC-punten achteruitgaat, zodat het realiseren van de school een stuk naar de toekomst wordt geschoven.

Minister **Van Kemenade**: Dat wordt bij strafschoppen beslist, heb ik gehoord.

De heer **Hutschemaekers** (KVP): Als dit in de praktijk het geval is, wordt het multifunctionele gebruik, dat wij zo graag willen, in feite in moeilijkheden gebracht.

Ten slotte merk ik op, dat het onderwijs een grote bijdrage kan leveren aan de harmonische ontwikkeling van jonge mensen. Veel is afhankelijk van de persoon en de inzet van de docenten. Mogen wij met alle inspanning en toewijding erin slagen, deze oprecht goed te vervullen.

De heer **Koekoek** (BP): Mijnheer de Voorzitter! Het is maar goed, dat ik mij

beperken moet tot een betoog van 10 minuten. De meesten van ons dachten, dat wij gemakkelijk voor 19.00 uur gereed zouden zijn met de 1ste termijn, maar het is nu al een kwartier later. Toch wil ik graag namens mijn fractie een bijdrage leveren bij dit zo moeilijke begrotingsdebat, waarbij het mij opgevallen is, dat twee punten er sterk uitspringen, namelijk de bezuinigingen en het bijzonder onderwijs.

Velen hebben van het bijzonder onderwijs een apart punt gemaakt. Ik heb het idee, dat het enigszins overdreven is. Het wordt blijkbaar gebruikt als een mogelijkheid tot verkiezingsreclame. Dat wil ik met nadruk afkeuren. Wij zijn vóór bijzonder onderwijs, maar wij zijn ook vóór openbaar onderwijs. Wij willen het als volgt zien. Als er groepen zijn in de samenleving, die voldoen aan de eisen, die de wet stelt om een bijzondere school op te richten, moet dat kunnen. Hetzelfde moet gelden voor groepen, die een openbare school willen hebben.

In de praktijk heb ik meegemaakt, dat een antirevolutionaire wethouder verwijten kreeg omdat hij alle medewerking had gegeven in zijn gemeente (te Harskamp) om een openbare school te stichten. Dat was juist. Er was een lijst en er waren kinderen genoeg. Die wethouder, waarmee ik het overigens vaak niet eens was, was op dat punt goed. Als wij vrijheid van geloof en van politieke richting voorstaan, moeten wij ook vrijheid van het onderwijs voorstaan.

Er doen zich bijzondere dingen voor. Voorzitter. Wij hebben te maken met een bezuiniging op deze begroting van ongeveer 1%. Daar is een lawine van protesten op gekomen. Ik heb in mijn periode in deze Kamer van 13 jaar nog nooit meegemaakt, dat er zoveel protesten kwamen naar aanleiding van een onderwijsbegroting.

Dit is des te opvallender, nu het gaat om een begroting van een socialistische Minister. Ik begrijp het niet. Ik zou het als volgt hebben gedaan. Als ik één procent had moeten bezuinigen, dan had ik het zo gedaan, dat het niemand was opgevallen. Dat móet kunnen.

Het gaat over f 17 mld. en in feite is er geen sprake van een bezuiniging. Het bedrag van nu is een paar miljard hoger dan dat van het vorige jaar. Dat is mede een gevolg van het feit, dat deze bewindslieden mee hebben gewerkt aan de loon- en prijsstijgingen. Zij hebben niets gedaan aan de geldontwaarding en de inflatie. Als men op de f 17 mld. f 160 mln. moet bezuinigen, dan is het één procent. Dat kan in een huishouding; als wij het in ons privé-leven willen, zou het kunnen en het zou ook op de raming van de Kamer kunnen. Ik moet deze vier bewindslieden dus een verwijt maken.

De bezetting van dit departement is buitengewoon goed: twee Ministers en twee Staatssecretarissen. Er is intussen nog een Staatssecretaris vervangen, die uitgewerkt was. Ik kan de heer Veerman niet bedanken. Ik heb nooit contact gehad met hem in de tijd, dat hij Staatssecretaris was. Ik heb ook niet ontdekt wat hij in de 2 jaar heeft gedaan, maar de ervaring heeft mij geleerd, dat het onderwijs nu slechter is dan 5 of 10 jaar geleden. Het zou 5 of 10 jaar geleden niet zijn voorgekomen dat — als er, zoals in Nijmegen is gebeurd, een vleugel wordt bijgebouwd aan de universiteit op kosten van de belastingbetaler — de Staatssecretaris verhinderd zou zijn om die aanbouw te openen. De heer Beuker heeft daarop gedoeld. Dat is niet katholiek, dat is ook niet protestants, dat is ook niet menselijk. Zo iets mag niet voorkomen.

Het zijn vreemde dingen, die door zeer veel brieven worden onderstreept. Er zijn brieven van middelbare scholen en van het beroepsonderwijs gekomen. Men schrijft dan dat er voor 10% moet worden bezuinigd, terwijl er op de hele begroting maar 1% wordt bezuinigd. Er wordt bij gesteld, dat er bij het hoger onderwijs veel beter bezuinigd zou kunnen worden dan bij het middelbaar onderwijs. Dit is ook wel juist. Is het niet zo, dat heel veel afgestudeerden geen werk kunnen krijgen? Is het niet zo dat wij daarvoor al jaren hebben gewaarschuwd? Wij hebben altijd gezegd dat, als een afgestudeerde bij wijze van spreken f 100.000 kost aan de staat en als deze niet nodig is, wij ons afvroegen of het wel juist was

om daarmee door te gaan. Als men bezuinigen wil, had men daar eens naar moeten kijken. Dan is er heel goed onopvallend te bezuinigen. Vanmiddag is ook gezegd dat er 220 ambtenaren meer zijn op het departement. Als men dat niet had gedaan, dan was dat ook een onopvallende bezuiniging geweest. Bovendien nog f 1 mln. voor voorlichting waar de organisaties, zo werd gesteld, niet tegenop kunnen. Dan was het toch wel beter om ook de bestuurders van de organisaties wat minder vrijaf te geven. Men geeft nu een hele dag of twee halve dagen les en men mag dan verder met doorbetaling van het salaris voor de organisaties werken. Wij hebben daarmee in Gelderland ervaring opgedaan. Er was een man die ook voor de organisaties werkte die mij veelvuldig lastig viel door de telefoon met gruwelijk lange verhalen over zijn bezwaren tegen de begroting van deze Minister. Toen ik het zat was, zei ik hem: Man, schrijf nu eens op één vel papier welke bezwaren U tegen deze begroting hebt. Wij zetten die immers ook op een lijstje. Hij heeft dat beloofd en is toen op een middag bij mijn vrouw geweest die hij helemaal overstuur heeft gemaakt. Hij had een afspraak met mij zo liet hij voorkomen en hij zou dit en hij zou dat en nu was ik helemaal niet thuis! Mijn vrouw zei later tegen mij dat het geen manier was als ik met een man van het onderwijs een afspraak had en dat ik op dat ogenblik ander werk deed. Ik zei haar toen dat er helemaal geen afspraak was geweest, maar dat ik hem alleen maar had gevraagd, zijn bezwaren op één vel papier te zetten. Ik heb hem ook beloofd dat, als ik die bezwaren zou delen, ik deze namens zijn organisatie naar voren zou brengen in de Kamer. Op dezelfde avond was ik om een uur of half acht aan het werk toen ik weer werd opgebeld. Het was dezelfde man die mij vroeg of ik de papieren had gekregen. Ik antwoordde hem: Ja, maar ik ben slecht te spreken over de toelichting die u daarbij aan mijn vrouw hebt gegeven. Hij vroeg mij toen of hij het mij nog even kon toelichten, waarop ik hem zei: Als ublieft niet mijnheer; de papieren zijn zo veelvuldig dat ik ze helemaal niet ga lezen. Ik bedoel maar, zulke mensen kan men beter voor de klas laten. Als men dat miljoen nu bespaart en ook geen ambtenaren meer aanstelt om dat nieuwe soort onderwijs bij de mensen ingang te doen vinden, dan is dat ook een goede bezuiniging. De geachte afgevaardigden van de VVD zelden het vanmorgen heel mooi, namelijk dat deze Minister de

kindertjes vol wilde stoppen met socialistische ideeën. Als hij de kans daartoe krijgt, zal hij het wel doen. Ik heb wel wat brieven en telegrammen bij me, maar ik zal die niet voorlezen. Ik weet wel ongeveer wat er in staat. Ik heb er bijvoorbeeld een van negen pagina's van de Vereniging voor gereformerd schoolonderwijs, mede namens de gereformeerde onderwijzers- en lerarenverenigingen. Zij hebben ook die bezwaren.

Maar wat wil men nu? De aanverwante partijen, zoals de ARP en de KVP, hebben deze bewindslieden op hun zetel geholpen. Dan is het gelukkig dat er nog een VVD-spreker is die het allemaal nog eens even duidelijk maakt. De Minister zou geen goede socialist zijn, als hij zijn kans niet waarnam. Wij kunnen echter zo van hem af. Wij zijn bijvoorbeeld van plan om niet onze goedkeuring aan deze begroting te geven. Als de grote partijen ook zo verstandig zijn, dan is het afgelopen met zijn schoolbegeleiding. De voor mannen van deze organisaties schrijven, dat zij tegen schoolbegeleiding als zodanig geen bezwaar hebben. Zij willen echter niet de schoolbegeleiding van deze Minister. Zij willen het natuurlijk zelf doen. Dat is echter even verkeerd als de manier, waarop de Minister het doet. Wij zijn voor vrijheid van onderwijs en wij zijn voor openbaar onderwijs. Als men daarvan afwijkt, dan verlaat men de democratische weg, dan gaat men een dictatuur uitoefenen. Dan zou men iedereen vast moeten zetten die niet wil, zoals men het zelf ziet. Daarvan willen wij helemaal niets weten. Wij zijn dan ook helemaal niet van plan, hieraan mee te werken.

Ik wil wel vragen aan mensen zoals de heer Van Leijenhorst en de heer Hermes, wat deze Minister eigenlijk al gedaan heeft, want ik meen dat de weg naar veranderingen niet ingeslagen is door deze Minister. Deze weg is mooi uitgetekend door een vorige Minister van Onderwijs, naar ik meen van de ARP, prof. Diepenhorst. Ik wilde dat men het mij in de politiek zo gemakkelijk had gemaakt om tot groot succes te komen. Ik heb daarmee echter geheel andere ervaringen opgedaan.

Bijzonder onderwijs is goed. Iedereen moet er recht op hebben, maar men moet er geen misbruik van maken. Men moet niet avond aan avond met een salaris zoals dat van een kamerlid naar vergaderingen van christelijke scholen gaan en daar de hele avond op deze Minister afgeven, voor-

al niet als een voorgaande Minister van die groepering deze weg heeft geplaveid, want daarop komt het neer. Dat keuren wij ook af. Als wij bezuinigen willen, dan kan dat zeer goed. Deze Regering heeft in Keerpunt gezegd dat er eenzelfvigheid in de salarissen zou moeten zijn. De Minister-President is er ook een groot voorstander van, wat te doen aan de salarissen. De Minister had bijvoorbeeld iets kunnen doen aan de salarissen boven de f 25.000 of boven de f 30.000. Wij behoeven dan nog niet bij f 20.000 te beginnen. Dan was men ook wel tot die 160 mln. bezuiniging gekomen.

Dan is er nog gevraagd, voor hoeveel werklozen deze vier bewindslieden goed zijn. Indertijd is gezegd dat de heer Kok van het NVV goed was voor 100.000 werklozen. Minister Boersma is op het ogenblik al goed voor ongeveer 250.000 werklozen. De bezwaren van grotere klassen tellen helemaal niet mee, want iedereen was het erover eens, dat de klassen te groot waren om goed onderwijs te geven. Dat heeft de praktijk ons geleerd. Vermindering van het aantal lesuren is ook absoluut niet goed. Als een en ander zou leiden tot grotere werkloosheid, dan zouden wij nog veel verder van de goede weg afkomen. Daarom moeten wij dit allemaal niet doen. Wij moeten dingen doen die niet onprettig en niet zo pijnlijk zijn voor onze mensen die wat willen leren. Men moet ook jongelui, die niet willen leren, niet verplichten tot leren. Ik denk hierbij aan de twee verplichte schooldagen in de week voor werkende jongeren waardoor die grote jeugdwerkloosheid is ontstaan, waartegen wij hebben gewaarschuwd. Ik denk hierbij ook aan de verlenging van de leerplicht: iedere keer een jaar erbij. Is er niet enorm veel verzuim op de scholen? Niet alleen bij de leerlingen, maar ook bij de leraren. Laat men daar eens naar kijken en dan komt men erachter dat men een verkeerd beleid voert op het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen.

De vergadering wordt te 19.30 uur geschorst en te 21.15 uur hervat.

Minister Van Kemenade: Mijnheer de Voorzitter! Het zal duidelijk zijn, dat ik niet in de gelegenheid ben om alle vragen in detail te beantwoorden. Ik zal mij zoveel mogelijk trachten te concentreren op een aantal hoofdlijnen en meer pregnante vragen die in de eerste termijn door de Kamer naar voren zijn gebracht.

Ik wil aan het begin van mijn betoog dank uitspreken voor de waarderende

woorden, die door de verschillende geachte afgevaardigden – ik denk daarbij aan mevrouw Kraaijeveld, de heren Hermes, Laban en ook Van der Spek, die zich allengs meer bewegen voelt door het onderwijsbeleid, naar ik heb begrepen – zijn gesproken. In aansluiting aan wat wij daarover al in de memorie van toelichting hebben geschreven en aan de woorden van een aantal geachte afgevaardigden, wil ik ook een woord van dank spreken tot de heer Veerman voor de ruim twee jaar dat wij met hem als Staatssecretaris intensief hebben mogen samenwerken. Zijn grote kennis van het onderwijs, u allen in deze Kamer voldeende bekend, en zijn persoonlijke kwaliteiten als collega zijn in de afgelopen twee jaar voor ons van grote betekenis geweest bij de opzet en uitvoering van ons onderwijsbeleid. Het spijt ons, dat die samenwerking om gezondheidsredenen niet langer kon worden gecontinueerd. Het verheugt ons anderzijds, dat zijn deskundigheid en zijn inzicht in de onderwijsproblematiek in deze Kamer aan het onderwijs dienstbaar kunnen blijven. Bovendien hebben de afgelopen paar maanden ons al geleerd, dat de Antirevolutionaire Partij blijkbaar reserves in het veld kan brengen, die een even volwaardige en plezierige partij kunnen spelen als de vaste spelers.

Ik acht het niet nodig, bij deze derde begrotingsbehandeling van dit kabinet nog eens uitvoerig uit te weiden over onze uitgangspunten en doelstellingen en de maatschappelijk-politieke keuze, die wij in ons onderwijsbeleid vooropstellen. Zij zijn voldoende bekend uit de voorgaande memories van toelichting en uit de vorige behandelingen die wij hier hebben gehad, maar bovenal mogen zij blijken uit de vele beleidsdaden die wij hebben verricht en die wij ook weer voor 1976 voorstellen. Er zijn, met andere woorden, al zoveel vruchten te zien – om eens een woord aan te halen dat in een van de vorige behandelingen naar voren is gekomen – dat het niet nodig zal zijn een boom op te zetten om die te leren kennen.

Onderwijs – zo zegt deze memorie van toelichting – is voor ons vooral een welzijnsvoorziening, gericht op de persoonlijke ontplooiing van mensen en op de maatschappelijke voorbereiding van leerlingen in ruime zin. Het is – aldus de memorie van toelichting – naar onze mening de taak van het onderwijsbeleid, dat steeds meer en beter mogelijk te maken, met voorrang voor groepen die zijn achtergebleven en met erkenning van de eigen verantwoordelijkheid van betrokkenen voor

de richting van hun vorming en opleiding.

Over die beide voor ons essentiële kenmerken van ons onderwijsbeleid, namelijk voorrang voor achtergebleven groepen en erkenning van de eigen verantwoordelijkheid van betrokkenen, is juist dit jaar in en buiten deze Kamer, ook in deze eerste termijn, nogal veel te doen geweest. Ik zal er daarom wat meer uitvoerig aandacht aan schenken, wederom in navolging van verschillende geachte afgevaardigden.

Ik begin dan met het voor mij meest essentiële vraagstuk, dat van de aandacht in ons beleid voor de achtergeblevenen, voor het scheppen van meer kansen voor meer kinderen op ontwikkeling en ontplooiing. Ik begin daarmee niet alleen, omdat ik dat de meest wezenlijke taak vind waarvoor wij in ons onderwijsbeleid staan, maar ook omdat door de discussie over het tweede aspect, de erkenning van de eigen verantwoordelijkheid, het zicht op die primaire taak hier en daar verloren zou kunnen gaan, zo niet bewust naar de achtergrond zou kunnen worden gedrongen. Een al te uitsluitende aandacht voor de problematiek van de vrijheid en de eigen verantwoordelijkheid van betrokkenen, hoe belangrijk op zich zelf ook, zou te zeer het feit miskennen dat ondanks die verworvenheid ons onderwijsbestel aan velen nog steeds niet die zelfde kansen

op ontplooiing van hun talenten biedt als aan anderen.

Een onderwijsbeleid dat het vraagstuk van de kansen voor achtergestelden laat liggen, kan dan wel door sommigen als minder bedreigend worden ervaren voor de historisch gegroeide zekerheden en verworvenheden, maar de overigens slechts schijnbare rust zou dan worden gekocht ten koste van het voortbestaan van de evenzeer historisch gegroeide achterstelling van vele leerlingen. Dat is, gelijk bekend, niet het soort onderwijsbeleid dat ons voor ogen staat. Integendeel! Zowel uit de vorige begrotingen als uit deze begroting moge blijken dat wij juist aan het verbeteren van de onderwijskansen van achtergebleven groepen grote aandacht wensen te schenken. Daarop is ook in eerste termijn geweest door een aantal geachte afgevaardigden, de heer Hermes, mevrouw Kraaijeveld en de heer Laban. Ook ik zou in dit verband willen wijzen op een aantal voor ons essentiële activiteiten, zoals de ontwikkeling van het onderwijsstimuleringsbeleid – ik kom er nog uitvoeriger over te spreken – het beleid ten aanzien van het onderwijs ten behoeven van kinderen van buitenlandse werknemers en rijksgenoten of voormalige rijksgenoten, de aandacht voor de ontwikkeling en vernieuwing van kleuter- en lager onderwijs en voor de verbetering van de bestaande voorzie-

ningen in deze sector van onderwijs zoals de groepsgrootte, de exploitatievergoedingen, de salariëring, de bijscholing, de externe ondersteuning, maar ook de versterking van interne deskundigheid, de taakverlichting enz., de aandacht voor het buitengewoon onderwijs, het beleid met betrekking tot vorming en opleiding van werkende jongeren, verbetering van met name die delen van het voortgezet onderwijs, waaraan zeer veel jongeren deelnemen, b.v. door middel van het MAVO-project, het LBO-project, het nationaal brugklas-project, de MHNO en de MSPO, verbetering van de mogelijkheden voor vormingswerk voor jong volwassenen, activiteiten met betrekking tot de open school, het INAS-project, maar ook gelijktrekking van de studietoelagen voor HBO en WO, vermindering c.q. afschaffing van school- en cursusgeld – ik denk b.v. aan het kleutergeld, cursusgeld voor partieel leerplichtigen – en niet op de laatste plaats de experimenten voor basis- en middenschool. Nogmaals, die voorrang in ons beleid is niet alleen in 1973, 1974 en 1975 gebleken, maar blijkt ook naar mijn mening in het economisch moeilijke jaar 1976, zij het dat die voorrang in 1976, met name dat jaar, meer pijn doet bij anderen, omdat die voorrang nu, anders dan in voorgaande jaren, alléén gerealiseerd kan worden door herverdeling van bestaande middelen in plaats van door gerichte toewijzing van additionele middelen.

Dit heeft in de afgelopen weken dan ook geleid tot soms heftige uitvoerige reacties van verschillende groepen die, begrijpelijk, praktisch alle opkwamen voor hun deelbelangen.

Over de motieven, de consequenties en de achtergronden van afzonderlijke maatregelen zal ik in deze eerste termijn nog komen te spreken en zullen ook, voor zover het hun beleidsterrein regardeert, de Staatssecretarissen spreken, maar hier wil ik allereerst aandacht vragen voor het geheel van de maatregelen, omdat juist in deze Kamer niet alleen de afzonderlijke deelbelangen maar met name ook de totale beleidsafweging ter discussie staat in het licht van die algemene beleidskeuze die wij, niet alleen in tijden van voorspoed, menen te moeten maken. Ik wil het bovendien doen van uit dit algemene beleidsbeginsel, omdat verschillende geachte afgevaardigden zich juist op grond daarvan hebben afgevraagd, of wij bij de keuze van sommige maatregelen wel voldoende met dit beginsel hebben rekening gehouden.

Van Kemenade

Onderwijs heeft, zoals bekend, slechts een relatief beperkte bijdrage geleverd aan de noodzakelijke beperkingen in de rijksuitgaven voor 1976. Onderwijs, dat ongeveer 27% van de rijksbegroting omvat, deelt voor ongeveer 12% in de beperkingen van de rijksuitgaven. Ik constateer met de vakcentrales en met de NFO, alsmede met verschillende geachte afgevaardigden, dat door deze Regering, ook in 1976, duidelijk prioriteit is gegeven aan het onderwijs. Zulks, naar ik toch denk, in tegenstelling tot b.v. de bezuinigingen, voorgesteld door de VVD, waarbij, het is al eerder gezegd: het gaat om 450 mln. aan bezuinigingen méér op onderwijs in 1976. Echter, ook ter realisering van deze relatief beperkte bezuiniging moeten maatregelen worden genomen, en elke maatregel doet pijn, want in het onderwijs zijn er geen losliggende gelden. In het onderwijs moet – bij de keuze van de maatregelen – dus worden geraakt aan zaken, die – zeker door betrokkenen – als verworvenheden zullen worden beschouwd. De keuze is niet die tussen onbelangrijke en belangrijke taken. De keuze is tussen taken die men meer en taken die men minder belangrijk acht op grond van beleidsdoelstellingen. Deze keuze is door ons zeer zorgvuldig gemaakt, met afweging van alle mogelijke aspecten, waarbij overigens voorop stond, in ieder geval die maatregelen te kiezen, waardoor de onderwijskansen voor de zwaksten het minst zouden worden geschaad. De zwaksten bevinden zich niet in het wetenschappelijk onderwijs, waar 50% van de 160 mln. is gevonden. Zij bevinden zich zelfs niet in het hoger beroeps-onderwijs, waar het ongeveer 15% is. Zij bevinden zich evenmin in het v.w.o., h.a.v.o., waar ongeveer 10 à 12% van de 160 mln. is gezocht, en ook niet – als men de onderwijsweg ziet en het gebruik maken van onderwijsvoorzieningen – in het middelbaar beroeps-onderwijs. De onderwijskansen van de zwaksten worden het meest bepaald door het kleuteronderwijs en het lager onderwijs, door het onderwijs voor werkende jongeren, door – inderdaad! – het lager beroepsonderwijs en door het m.a.v.o. Dit zijn dan ook de onderwijstypen en -categorieën, die bij onze keuze het meeste zijn gespaard.

Ik zeg niet, dat hier of daar een maatregel toch niet enige bijstelling behoeft. Wij zullen nog hierover spreken. Ik zeg ook niet – nogmaals, mijnheer de Voorzitter – dat de gekozen maatregelen geen pijn doen of dat de bezwa-

ren die sommige deelgroepen hebben genoemd ongegrond zijn. Ik wijs slechts – met een aantal geachte afgevaardigden – op de noodzaak van een totale afweging van alle onderwijsbelangen. Ik beweer, dat in deze afweging onze keuze het meeste recht doet aan die voorrang voor achtergestelden, die maatgevend is en moet zijn voor ons onderwijsbeleid. Deze – totale – afweging heb ik praktisch volledig gemist in de reacties van deelgroepen buiten deze Kamer en bij sommige geachte afgevaardigden. Ik mis haar ook bij voorstellen tot bezuiniging (1% of 2%) op alle categorieën. Dat is geen onderwijsbeleid, maar eenvoudig de zaken op hun beloop laten en niet kiezen voor ontwikkelingen die in het onderwijs – vanuit een beleidsperspectief – noodzakelijk zijn.

In dit verband wil ik ook nog in het algemeen reageren op twee hoofdbezwaren, die veelvuldig, in en buiten deze Kamer, tegen de maatregelen naar voren zijn gebracht. Zij betreffen in de eerste plaats het effect der maatregelen op de werkgelegenheid in het onderwijs en in de tweede plaats het ontbreken van overleg over deze maatregelen vooraf.

Wat het eerste betreft, is al in de schriftelijke stukken (in de nota naar aanleiding van het eindverslag) zeer uitvoerig informatie gegeven. Hieruit blijkt, dat deze begroting, inclusief de autonome stijging voor verschillende onderwijstypen en inclusief de maatregelen die in 1975 additioneel zijn genomen, een netto positief effect heeft van ruim 5500 arbeidsplaatsen in het onderwijs. Natuurlijk zal men zeggen, dat een elektrotechnisch ingenieur niet in het kleuteronderwijs kan lesgeven, al denk ik wel eens 'hoewel.....'. Men moet echter ook de verdere schriftelijke informatie in zijn beschouwingen betrekken. Dan blijkt – zoals is aangegeven – dat als men schooltype voor schooltype beziet en als men enerzijds de effecten op de werkgelegenheid ziet van bezuinigende maatregelen die per schooltype zijn genomen, en anderzijds de effecten van de autonome groei per onderwijstype, dat wat het m.b.o. en het h.b.o. betreft slechts zeer geringe negatieve saldo's – in enkele sectoren van m.b.o. en h.b.o. – te constateren zijn, bijvoorbeeld: bij het m.t.o.-7, bij het h.t.o.-48, bij het nautisch onderwijs-45 en bij het h.h.n.o.-50. Dit betekent, dat in feite leraren die op dit moment in deze schooltypen werkzaam zijn niet door de genomen maatregelen werkloos behoeven te worden, te meer niet, daar tal van leraren, werkzaam in het m.b.o. en het

h.b.o. – met name in de algemene vakken – zeer wel op andere schooltypen werkzaam kunnen zijn.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft zojuist gezegd, dat de keuzen zeer zorgvuldig zijn bepaald.

Minister **Van Kemenade**: Dat is juist.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Nu verwijst hij naar het gestencilde verslag bij onze vragen, waarbij hij zegt, dat het voor het m.t.o. min zeven is. Hoe kan in eerste instantie gesproken worden over een totaal verlies aan arbeidsplaatsen door de bezuinigingen van 660 en in een latere instantie over 440? Als de Minister zegt dat de keuze zeer zorgvuldig is gemaakt, hoe klopt dit dan?

Minister **Van Kemenade**: Hoe dat kan, staat ook in de bijlage. Dat kan namelijk doordat wij toen zeer snel berekeningen hebben moeten maken, die wij naar aanleiding van correctere berekeningen over met name de uitwerking van leraarsen-formules hebben moeten bijstellen.

In de tweede plaats zegt dat natuurlijk helemaal niets over de zorgvuldige afweging. Dat zou alleen iets zeggen wanneer wij de werkgelegenheid als primair element in de afweging zouden hebben betrokken. Maar ik heb al gezegd dat primair bij de afweging voor ons was de vraag, of de keuze effect had op wat ik heb genoemd de alerzwaksten in het onderwijs.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Wil de Minister dan toelichten wat hij bedoelt met zijn zorgvuldige afweging?

Minister **Van Kemenade**: Dat wij – ik denk bijna voor het eerst in de historie – er misschien als één van de weinigen – ertoe over zijn gegaan niet alleen per sector te bekijken via een uiterst moeilijk systeem, maar binnen het departement een procedure tot ontwikkeling hebben gebracht, waarbij alle directies posterioriteiten en prioriteiten naar voren moesten brengen en waarbij de werkgelegenheidsconsequenties, de consequenties voor een gelijke deelname en de consequenties met betrekking tot wettelijke maatregelen moeten worden opgesomd. Daaruit is een afwegende keuze gemaakt.

Men zal zich nauwelijks kunnen voorstellen wat dat voor een uiterst ingewikkelde en moeizame procedure is, zeker voor een zo omvangrijk departement.

Ik vind het een goede zaak dat het is gelukt. De mensen hebben er ontzettend veel werk aan gehad. Ik vind ove-

Van Kemenade

rigens dat dit niet alleen moet gebeuren in tijden van wat meer economische tegenspoed. Ik vind dat de heroverweging van de overheidstaken – niet in de zware zin als genoemd in de miljoenennota, maar in lichte zin – continu aan de orde moet zijn binnen de rijksuitgaven, maar het is een uiterst ingewikkelde en nog niet zo vaak gepraktiseerde zaak.

De heer **Van Leijenhorst** (CHU): Ik zou graag van de Minister willen weten, hoe hij aan de cijfers van het m.t.o. komt. Ik heb begrepen, dat er 440 leraren minder zouden komen. Hij heeft gezegd: 271 plaatsen komen erbij vanwege de autonome groei. Als ik dan op blz. 49 van de memorie van toelichting ook lees, dat de gemiddelde schoolgrootte steeg met 6 leerlingen tot 549 leerlingen, dus een groei van ongeveer 1% – ik kan mij voorstellen dat men op 3% uitkomt, wat 60 leraarsplaatsen zou zijn – dan is dat een verschil van 210 leraarsplaatsen.

De **Voorzitter**: Is dit nu een zaak om bij interruptie aan de orde te stellen? Mijn vraag is ook tegelijkertijd het antwoord: Nee.

De heer **Van Leijenhorst** (CHU): Mag ik dan alleen nog vragen, waarop de Minister deze cijfers precies baseert en of hij ze hard kan maken?

Minister **Van Kemenade**: Ik zal het niet uitvoerig toelichten, omdat wij dan te veel in details moeten treden. Waaruit is het antwoord af te leiden? Uit hetzelfde boek, de beantwoording van de vragen.

De heer **Van Leijenhorst** (CHU): Kan de Minister dat nader toelichten? Kan de Minister die cijfers hard maken? Ik heb informatie gekregen vanuit het veld. Men heeft daar scherpe berekeningen gemaakt. Men komt daar tot de uitkomst, dat zeker 300 leraren zullen moeten afvloeien. Dat is een groot percentage vergeleken met het totale aantal.

Minister **Van Kemenade**: Dan moet ik de heer Van Leijenhorst toch verwijzen naar blz. 8 van de nota naar aanleiding van het eindverslag en naar bijlage IIB. Ik neem aan dat de geachte afgevaardigde onze zeer precieze berekeningen voor waar wil aannemen.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Het is natuurlijk niet ondenkbaar, dat de Minister weer een rekenfout heeft gemaakt.

Minister **Van Kemenade**: Dat lijkt mij vrij ondenkbaar.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): O, dus de eerste keer vindt de Minister het gewoon en de tweede keer is het ondenkbaar.

Is het mogelijk dat de Minister zijn lijst van posterioriteiten aan de Kamer overlegt?

Minister **Van Kemenade**: Nee.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Is dat het geheim van Soestdijk?

Minister **Van Kemenade**: Dat zijn technische exercities die moeten worden uitgevoerd. Zij worden beleid wanneer daaruit door de betrokken Minister en door het kabinet een keuze is gemaakt. Dan wordt het aan de Kamer voorgesteld.

Ik spreek nu dus over de effecten voor de werkgelegenheid. Het is duidelijk – ik zal dat niet verhelten, het staat ook in de stukken – dat er van deze begroting een netto positief effect van 5500 arbeidsplaatsen uitgaat. Ik wil niet verhelten dat als die maatregelen er niet zouden zijn geweest er 2400 arbeidsplaatsen meer in het onderwijs zouden zijn geweest dan die 5500.

Ik vraag de Kamer echter wel te bedenken, ook de heer Laban heeft daarop gewezen, dat beperkingen in de begroting die voor praktisch 85% uit personeelskosten bestaat, welhaast onvermijdelijk resulteren in beperkingen van de werkgelegenheid, tenzij – verschillende sprekers hebben daarover gesproken en misschien moeten wij in het Georganiseerd Overleg daarover eens van gedachten wisselen – men de kosten per arbeidsplaats verlaagt. Die voorstellen heb ik echter in het algemeen in de reacties van de verschillende organisaties niet vernomen.

Het tweede algemeen bezwaar met betrekking tot de maatregel is dat wij tot die keuze zouden zijn gekomen zonder dat daaraan in een vroegtijdig stadium overleg met de betrokkenen vooraf is gegaan. Ik meen dat een dergelijk overleg vooraf niet mogelijk is. De beslissingen over de begroting voor een bepaald jaar worden genomen in het kader van het overleg binnen de ministerraad in een relatief korte periode, een overleg waarin het totale economische en budgettaire beeld mede in de beschouwing wordt en moet worden betrokken. Voor die tijd is het niet zinvol over aard en omvang van de begroting van één departement en dus bij voorbeeld over noodzakelijke bezuinigingen of mogelijke stijgingen van gedachten te wisselen. Ten slotte gaat het om een politieke keuze waarvoor de bewindslieden alleen in de Kamer verantwoordelijk zijn. Die keuze moet ook worden gemaakt. Dat

is wat anders als je er overal een of twee procent afhaalt, dan hoef je er nauwelijks over te spreken.

Elke maatregel die in voorafgaand overleg, ter gedachtenbepaling, zou worden genoemd, zou daardoor alleen al tot een onmisbare prioriteit worden verklaard door al degenen die daar, terecht, belang bij hebben; zie het lot van de gedachte die de geachte afgevaardigde de heer Konings weleens heeft geopperd. In een dergelijke sfeer zou het overleg in de ministerraad van te voren al buitengewoon zwaar met hypotheke zijn belast.

Bovendien moet ik erop wijzen dat de voorstellen die wij doen en de keuze die wij hebben gemaakt beleidsvoornemens zijn waarover uiteindelijk hier moet worden beslist. Bezwaren tegen die keuze kunnen dus nog wel degelijk in de besluitvorming worden betrokken. Dat is in de afgelopen dagen en in de eerste termijn nadrukkelijk gebleken.

Ik meen te mogen stellen dat én in ons beleid als geheel én in de keuze van de beperkende maatregelen voor 1976 onze beleidsuitgangspunten en met name de voorrang die wij wensen te geven aan achtergestelden in het onderwijs duidelijk herkenbaar zijn. Met verschillende geachte afgevaardigden zeg ik dat in het onderwijs meer veranderd en verbeterd moet worden om aan die velen gelijke kansen op ontplooiing van hun talenten te geven.

Daarom is bovenop alles wat in het onderwijs in de afgelopen tien, vijftien jaar zonder enige twijfel is bereikt verdere ontwikkeling en vernieuwing en dus ook, als het noodzakelijk is, verdere herverdeling van middelen geboden. In dat licht wil ik ook vandaag – mevrouw Ginjaar en de heer Laban hebben dit ook gedaan – met klem aan het onderwijsveld vragen zich te bezinnen op vraagstukken van doelmatigheid in het onderwijs. Men heeft daar in het algemeen te weinig aandacht voor.

Opvallend is in dit verband dat bij de, gelukkig, vele reacties op de Contourennota bijna niemand uitdrukkelijk reageert op het laatste hoofdstuk in de Contourennota waarin daarover voorstellen worden gedaan.

Mevrouw **Smit-Kroes** (VVD): De Minister spreekt steeds over achtergestelden, een begrip dat overigens ook bij ons de gemoederen beroert. Wanneer houdt in zijn visie het achtergesteld zijn op, want het is nogal een relatief begrip

Van Kemenade

De **Voorzitter**: Dit is nu naar mijn mening heel typisch een vraag die u in tweede termijn aan de orde kunt stellen.

Mevrouw **Smit-Kroes** (VVD): Ik zal hem wat praktischer stellen en toespitsen op het mto, waaruit wij gisteren een aantal mensen gesproken hebben. Na de verhalen die zij op tafel leggen vraag je je af of je ook bij hen, indien aan hen belemmeringen in de weg zouden worden gelegd, niet van kansarmen moet spreken.

Minister **Van Kemenade**: 1. Het is zonder twiifel een relatief begrip. 2. Over het MBO komen wij nog te spreken.

Mijnheer de Voorzitter! Met betrekking tot die voorkeur wilde ik nog het volgende zeggen. Sommigen in en buiten deze Kamer betwijfelen de noodzaak van verdere ontwikkeling van het onderwijs met name uit een oogpunt van verbetering van de kans op opleiding en vorming. Daarvoor is nog onlangs het boek van Emmerij en daarvoor is ook in deze Kamer de recente publikatie van de voorlopige Wetenschappelijke Raad voor het Regeeringsbeleid tot getuige geroepen. Ik wil er een enkel woord aan wijden omdat het nogal essentieel is in de discussie die hierover wordt gevoerd.

Het recent verschenen rapport 'Kansen op onderwijs' van de voorlopige Wetenschappelijke Raad voor het Regeeringsbeleid constateert terecht, dat het beeld dat wij ons op grond van nationale statistische gegevens kunnen vormen van deelneming aan onderwijs naar sociaal milieu gebrekkig is. Dat wil overigens niet zeggen, dat het probleem niet meer bestaat. Het zou kortzichtig zijn dat te concluderen. De WRR doet dat dan ook niet. Terecht, want uit verschillende recente partiële onderzoekresultaten blijkt, dat dat probleem in ons Nederlands onderwijs nog onverminderd aanwezig is. Ik wil er enkele aanduidingen van geven.

In de eerste plaats zijn er de resultaten in het rapport 'Van jaar tot jaar', een verdergaande analyse van het onderzoek van Van Heek waarbij de leerlingen zijn gevolgd ook na de periode waarin zij door Van Heek zijn onderzocht, waaruit bijvoorbeeld blijkt — overigens voor velen niet verrassend — dat onder de werkende jongeren kinderen uit het werkmilieu sterk oververtegenwoordigd zijn. Het recente onderzoek van Carpan en Nas wijst op hetzelfde.

In de tweede plaats mag ik wijzen op het rapport van een onderzoek dat om

andere redenen is ingesteld, welk rapport ook bij verschillende geachte afgevaardigden bekend is, namelijk het rapport 'Studies over het onderwijs in de moderne vreemde talen' van april 1975. Dat onderzoek levert gegevens over het schooljaar 1973/1974. Voor dat onderzoek zijn leerlingen onderzocht van de hoogste klassen van ruim 400 a.v.o.-scholen. Uit de gegevens van de verdeling naar sociaal milieu van de leerlingen naar deelname aan de verschillende typen onderwijs in dat recente schooljaar blijkt dat de verhouding nog steeds scheef ligt. In het vijfde leerjaar van gymnasium alpha bestaat 61% van de leerlingen uit leerlingen uit het zogenaamde hogere milieu en bestaat 9% van de leerlingen uit leerlingen uit het zogenaamde lagere milieu. Van de leerlingen in m.a.v.o.-4 bestaan 29% van de leerlingen uit leerlingen uit het zogenaamde lagere milieu en 26% uit leerlingen uit het zogenaamde hogere milieu. Ik zou zo door kunnen gaan, maar zal het niet doen.

Een derde indicatie voor het nog bestaan van dat probleem wordt gevormd door de conclusies van de dissertatie van Peschar 'Milieu, school en beroep' van 1975. Hij toont aan dat de verschillen in de toekomst — hij spreekt over 1985 — nog even groot zullen blijven te zijn als de verschillen in deelname in 1959/1960 en in 1970/1971 waren. Hij komt tot die conclusie op grond van een vergelijking van de schoolloopbaan van een aantal verlaters van het gewoon lager onderwijs in 1959/1960 respectievelijk 1970/1971. De laatste generatie heeft hij gevolgd tot 1973 in het voortgezet onderwijs.

Dit zijn gegevens waaruit in ieder geval blijkt dat de veronderstelling die hier en daar wel eens wordt geuit dat deelname aan het onderwijs voor kinderen uit het zogenaamde lagere milieu de laatste jaren aanzienlijk zou zijn verbeterd op zijn minst uiterst onwaarschijnlijk is. Ik spreek dan nog maar niet over de wel op grond van recente nationale gegevens evident constateerbare achterstand van meisjes in het onderwijs. Er is met andere woorden ook vandaag nog alle reden om aan die problemen in het onderwijsbeleid hoogste voorrang te geven en niet de kop in het zand te steken van inderdaad helaas gebrekkig nationaal onderzoekmateriaal. Maar, zegt men dan wel met het boek van Emmerij in de hand en zijn gedachten onlangs geuit op een jaarvergadering — in het achterhoofd, verlenging van het onderwijs haalt toch niets uit, want uit de studie van Emmerij in een groot aantal lan-

den is gebleken, dat verlenging van de onderwijsloopbaan alle sociale ongelijkheid alleen maar naar een volgend stadium verplaatst en niet oplost. De bekommernis op grond van die studie is roerend maar ze is wat onwaarschijnlijk als het bij die constatering blijft en er geen alternatieven worden aangedragen. Blijkbaar vindt men, als men geen alternatieven aandraagt, die ongelijkheid niet zo storend. Bovendien zou ik over die constatering zelf vandaag nog het volgende willen opmerken.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Ik meen dat de heer Emmerij wel degelijk een alternatief heeft aangedragen. Hij heeft een vrij uitgebreid verhaal gehouden over recurrent education en hij heeft vervolgens verwezen naar de ideeën van prof. Cowenn. Ik heb begrepen, dat de Minister de rapporten van prof. Cowenn heeft.

Minister **Van Kemenade**: Die kan iedereen hebben, want het zijn OECD-rapporten.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Ik vind het onterecht te zeggen: Emmerij constateert en doet verder niets.

Minister **Van Kemenade**: Dat zeg ik ook niet, mijnheer de Voorzitter. Ik zeg dat men op grond van de constatering van Emmerij inzake verlenging van de schoolloopbaan die problematiek niet oplost.

Ik wil over die constatering twee kanttekeningen maken, die voor het onderwijsbeleid erg belangrijk zijn en die Emmerij niet in zijn boek maar wel in redes over zijn boek heeft gemaakt. Die kanttekeningen zijn de volgende.

Verlenging van die schoolloopbaan, die dan wellicht de verschillen op dat moment van de nulcorrelatie niet wegneemt maar verschuift, betekent in ieder geval dat allen meer vorming en opleiding krijgen, dat lezen en schrijven maar ook rekenen niet meer worden voorbehouden aan kinderen van alleen bepaalde groepen van onze samenleving. Verder moet ik zeggen, dat de conclusie op zichzelf mij niet verbaast omdat andere onderzoekingen al eerder hebben aangetoond dat verbetering van ontwikkelingskansen van kinderen uit verschillende sociaal-culturele achtergronden niet alleen zelfs niet in de eerste plaats een zaak is van het verlengen van de schoolloopbaan zonder meer, maar primair een zaak van het veranderen van de manier waarop leerlingen in het onderwijs worden benaderd, van veranderingen in het onderwijsbestel, van met name veranderingen in de jongste levensfase, van veranderingen ook in de

Van Kemenade

keuzemodellen bij de overgang tussen lager onderwijs en voortgezet onderwijs en van het probleem van de motivatie en de relatie tussen ervaringen buiten en in het onderwijs. Ik kom dan ook o.a. aan vormen van recurrent education, zoals voorgesteld in het participatie-onderwijs en in de bovenschool.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Zou u dat willen toelichten? Ik heb niet begrepen dat de gedachten van Emmerij over recurrent education overeenkomen met uw gedachte over de bovenschool. Integendeel, het wordt gepresenteerd als een alternatief.

Minister **Van Kemenade**: Ik wil niet discussiëren over de literatuur.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): U haalt het zelf aan.

Minister **Van Kemenade**: Misschien is het beter, dat ik hierop nu niet uitvoeringa. Het begrip 'participeren leren', zoals het is gehanteerd met betrekking tot het participatie-onderwijs en de bovenschool is heel duidelijk een belangrijk element van recurrent education.

Een tweede element daarvan is het afwisselen van werken en leren.

Ik kom nu tot een tweede essentieel kenmerk van ons beleid, namelijk erkenning van de eigen verantwoordelijkheid van de betrokkenen om zelf de richting van vorming en opleiding te bepalen. Ik wil opmerken, dat dat uitgangspunt niet plotseling door ons is ingebracht, pour besoin de la cause célèbre omdat plotseling de discussie daarover is opgelaaid. Ik wijs op wat daarover bijvoorbeeld in de memorie van toelichting bij de begroting van 1974 stond, namelijk: het belang van het onderwijs voor de toekomst van individu en samenleving eist niet alleen dat een ieder volwaardig aan het onderwijs kan deelnemen en daarin die talenten kan ontplooien die voor hem en de samenleving van belang zijn. Het vereist ook dat alle betrokkenen werkelijk invloed kunnen uitoefenen op de richting waarin zij zich binnen dat onderwijs kunnen ontwikkelen, vorm kunnen geven aan het onderwijs dat zij voor zichzelf, voor hun kinderen en voor de realisering van hun ideale wenselijk achten. Ik wijs ook op de formule uit het preconstituerend be- raad, waarop de heer Kolthoff nog bij de behandeling van de structuurnota heeft gewezen. Ik wijs ook – als dat meer aanspreekt – op Keerpunt '72. Daarbij wordt grote nadruk gelegd op versterking van de eigen verantwoor-

delijkheid van de direct betrokkenen, ook met betrekking tot het onderwijs.

De heer **Kolthoff** (PvdA): Ik moet zeggen dat de resultaten van het preconstituerende beraad natuurlijk een evenzeer politieke binding hebben voor anderen dan alleen degenen die Keerpunt '72 hebben geschreven.

Minister **Van Kemenade**: Oh zeker, maar ik wijs op verschillende achtergronden.

Mijnheer de Voorzitter! Ondanks een aantal van die uitspraken, ook van mij, over die materie is toch de discussie over de mate, waarin in dit onderwijsbeleid de vrijheid van onderwijs voldoende is gewaarborgd, vooral in het laatste halfjaar sterk opgeleefd. Ik vind dit begrijpelijk bij een actief onderwijsbeleid, dat op een groot aantal punten ontwikkelingen wil stimuleren. Daarbij komt voortdurend de vraag naar voren naar een juiste afweging van deugdelijkheid en vrijheid, van maatschappelijke eisen en eigen verantwoordelijkheid. Deze vraag moet aan de orde komen.

Ik wil er vandaag ook geen twijfel over laten bestaan, dat ik het van groot belang acht, dat die vraag wordt opgeworpen omdat het een uiterst belangrijk kenmerk van ons onderwijsbestel is, een kenmerk, dat bij voorbeeld in het licht van de democratiseringsbeweging in de zestiger jaren en in het licht van een aantal politieke uitgangspunten, die ik zojuist noemde, alleen maar actueler is geworden in de laatste jaren.

Als wij die ontmoeting van deugdelijkheid en vrijheid, van maatschappelijke eisen en eigen verantwoordelijkheid al niet in 1848 en 1917 grondwettelijk zouden hebben geregeld, zouden wij het nu alsnog moeten doen. Daarom wil ik ook vandaag niet aan het vraagstuk voorbij gaan, al realiseer ik mij, dat de tijd beperkt is en dat ik er bij de behandeling van de Structuurnota in de OCV over heb gesproken. Ook nu, bij deze begrotingsbehandeling, hebben verschillende geachte afgevaardigden over dit vraagstuk gesproken. De aard van de materie vereist dat ik er wat uitvoeriger op inga, waarbij ik vooraf wil opmerken, dat het veel te ver zou voeren om hier een volledige historische, juridische en maatschappelijke analyse van dit vraagstuk te geven. De Kamer vergeve het mij dus wanneer ik mij – zij het met wat moeite – enige beperkingen opleg.

Eerst een opmerking vooraf. Het is mijn overtuiging – ik heb het al meer

gezegd, maar het is goed het regelmatig te herhalen – dat die vrijheid van onderwijs in ons Nederlands staatsbestel een groot en kostbaar goed is en dat het voor een bewindsman van onderwijs van groot belang is om behoedzaam met die verworvenheid om te gaan. Wij moeten daarom ook heden zorgvuldig over deze problematiek spreken. Uit de studie, die anderen en ik hierover hebben gemaakt, is gebleken, dat het grondwetsartikel 208 met zijn historische context enerzijds en de daarop gebaseerde onderwijswetgeving anderzijds als één geheel moeten worden gezien. Waar de Grondwet begrippen hanteert als vrijheid van onderwijs, openbaar onderwijs, eisen van deugdelijkheid en vrijheid van richting, geeft de Grondwet zelf daarvan geen nadere definities. Steeds is het de wetgever die door de Grondwet wordt geroepen om begrippen nader te begrenzen en nader te concretiseren. De wetgever is in dat verband ook wel historisch de arbiter genoemd. Als eenmaal door de wet die grenzen zijn aangegeven, is duidelijk waar met betrekking tot die materie de grenzen liggen. Die wet heeft echter geen eeuwigheidswaarde en in een later stadium kan een nieuwe wettelijke regeling in een situatie verandering brengen. Hetgeen ik hier zal zeggen, berust dus niet alleen op mijn eigen oordeel daarover, maar veel meer op een analyse, van de opvatting van grondwetgever en wetgever zelf. Ik heb de overtuiging dat een zorgvuldige analyse van hetgeen de grondwetgever heeft bedoeld alleen kan worden bereikt wanneer tegelijkertijd even zorgvuldig de wetgeving wordt bestudeerd – ik doel dan op de onderwijswetgeving – omdat juist daar de informatie is te vinden. Die stelling – die naar ik aanneem door iedereen kan worden onderschreven – heeft naar mijn mening een aantal belangrijke gevolgen die ik kort wil vermelden. In de eerste plaats houdt zij in dat, als de Regering van oordeel is dat de huidige grondwetsbepaling juist in aansluiting op die in tientallen jaren gegroeide wetgevende praktijk bijstelling behoeft, de Regering aan de Staten-Generaal een ontwerp tot wijziging van die bepaling zal moeten voorleggen. Ik behoef hier niet in te gaan op alle extra waarborgen die voor een dergelijke wijziging in tweede termijn zijn vereist. Ik roep in herinnering dat bij de algemene politieke en financiële beschouwingen de vraag van de wijziging aan de orde is geweest. Men kan dat in de Handelingen vinden. Men zal zich herinneren dat de Minister-President toen

Van Kemenade

heeft gezegd dat het bekend is dat de Regering een algemene grondwetsherziening voorbereidt. In dat kader is ook een wetsontwerp tot wijziging van het onderwijsartikel opgesteld. De Minister-President heeft toen ook gezegd niet in te kunnen gaan op de inhoud van het ontwerp, zolang de Raad van State daarover nog niet heeft geadviseerd en de Regering over een dergelijk advies nog geen standpunt heeft bepaald. Ik wil daarom ook vandaag, om diezelfde redenen, niet hierop ingaan. Het behoeft geen betoog dat het onlangs uitgebrachte advies van de Raad van State nauwkeurig zal worden bestudeerd en dat wij uitvoerig kunnen discussiëren – ik bedoel met 'wij' niet alleen de Kamer en ik – ook met de Minister-President en de Minister van Binnenlandse Zaken, die de eerst verantwoordelijken zijn. De Kamer zal het dus kunnen billijken, ondanks het feit dat dit thema in eerste termijn toch is aangesneden, dat ik mij wil aansluiten bij het verzoek van de Minister-President dat hij indertijd deed om daarover pas van gedachten te wisselen wanneer het aan de orde is.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Mischien wil de Minister ons wel informeren waarom hij wijziging van de Grondwet wil voorstellen?

Minister **Van Kemenade**: Dat heb ik al geïndiceerd door te zeggen: Indien de Grondwet, juist in aansluiting op de in tientallen jaren gegroeide wetgevende praktijk bijstelling behoeft. Ook dat is pas zinnig te bediscussiëren wanneer die bijstellingen bekend zijn en wanneer daarop een toelichting is gegeven.

De stelling dat wij de Grondwet met name ook uit de wetgeving moeten leren kennen, betekent ook dat nieuwe beleidsvoornemens van de Regering en van deze Minister op het gebied van de regelgeving van het onderwijs op het terrein van de eisen van deugdelijkheid en op het terrein van de vermeende beperking van rechten van het bijzonder onderwijs altijd in deze en in de Eerste Kamer moeten worden besproken. Ik deel dan ook de opvatting van de heer Hermes dat het zeker in het onderwijs nodig is dat men behoedzaam te werk gaat bij de ontwikkeling van een subsidiebeleid dat niet door wetgeving zou kunnen worden gevat, juist omdat wij in dit kader zo duidelijk spreken over een afweging die ook erg belangrijk is.

Mijnheer de Voorzitter! De stelling betekent bovendien dat het gezien de zeer gedetailleerde afpaling van be-

voegdheden die wij kennen in de onderwijswetten het voor de Minister van Onderwijs in ieder geval bij de uitoefening van zijn bevoegdheden vrijwel onmogelijk is om het te eerbiedigen terrein van de vrijheid van richting te betreden. Er zijn zoveel maatregelen in onze onderwijswetten genomen dat dit terrein enorm is ingeperkt. Ik wil niet beweren dat het nooit of nimmer mogelijk zal zijn, maar ik beweer wel dat dit terrein uiterst klein is.

Artikel 208 van de Grondwet is het standaardvoorbeeld van een grondwettelijke bepaling waarin een compromis tussen belangrijke stromingen in ons volk constitutioneel is vastgelegd. In het staatsrecht hangt het doorgaans van de aard van de materie af, op welke manier en welke voorkeuren men zou moeten geven aan de interpretatie en de analyse van dat artikel. Soms stelt men zich verplicht tot een historische analyse, soms bekijkt men met name de zaak van de juridische dogmatische kant. Ik vind – dat is in de lijn van velen die de Grondwet van 1917 hebben geïnterpreteerd – dat het juist bij artikel 208, waar het gaat om een zeer moeizaam tot stand gekomen compromis, noodzakelijk is om op een zo zorgvuldig mogelijke wijze de bedoelingen van de grondwetgever te eerbiedigen. Een louter formeel-juridische interpretatie is daarom niet voldoende. De tekst van de Grondwet moet tegen zijn historische achtergrond worden gezien. Daarom eerst een enkel woord over de historische context van het artikel en over enkele begrippen die in dat verband veelal worden gehanteerd, zoals vrijheid van richting, vrijheid van inrichting en vrijheid van oprichting.

In 1815 omvatte artikel 208, afgezien van de bepaling van het onderwijsverslag alleen de verklaring, dat onderwijs een voorwerp van aanhoudende zorg diende te zijn. Die bepaling is later tot in de proeve vaak onderschat, maar zij is in 1917 behouden gebleven. Die bepaling was en is fundamenteel, omdat de Grondwet de maatschappelijke functie van het onderwijs daarin herkent en die blijkbaar zo vitaal voor de samenleving acht, dat de behartiging ervan als een plicht aan de regering wordt opgedragen.

In 1848 werd daaraan de erkenning toegevoegd, dat het onderwijs zo nauw verbonden is met levensovertuiging en levenshouding, dat het geven ervan iedere burger vrij behoort te staan en dat ook de overheid het geestelijke karakter dient te erkennen.

Vanaf dat moment heeft de Grondwet geen enkele overheidsbemoeiing

met het niet-bekostigde onderwijs toelaatbaar geacht, tenzij op gezag van de wet met betrekking tot het bekostigde onderwijs. In 1917 werd als derde grondregel aan dat stelsel de gelijkwaardigheid van openbaar en bijzonder lager onderwijs onder gelijkwaardige omstandigheden toegevoegd.

Daarmee was het complex van waarborgen voorshands afgerond en die laatste aanvulling bewees ook het meest, welke ruimte er zat in het minimumkarakter van de Grondwet. Niet alleen heeft in al die jaren, crisisjaren en bezettingsjaren, geen aantasting van vrijheid en gelijkstelling plaatsgevonden. De beknoptheid van die bepaling is in feite ook geen enkele belemmering geweest om in de afgelopen tientallen jaren de gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs uit te werken van de kleuterschool tot de universiteit.

De Grondwet richt zich tot de wetgever, draagt de wetgever op, zorg te dragen voor onderwijsvoorzieningen met het oog op het algemeen belang, behoudens toezicht en stellen van bekwaamheids- en zedelijkheidseisen niet te treden in de vrijheid van het niet door de overheid bekostigde onderwijs en voor het bekostigde onderwijs de deugdelijkheid te regelen met het in acht nemen van de vrijheid van richting van het bekostigd bijzonder onderwijs. Noch in de Grondwet, noch in de onderwijsgeschiedenis van voor 1920 zijn aanknopingspunten te vinden voor de theorie van de drie vrijheden, namelijk van richting, inrichting en oprichting. Die theorie is volstrekt apocrief en zij is als volgt ontstaan.

De Lager-onderwijswet 1920 is aangenomen op 7 oktober 1920 en op 1 januari 1921 in werking getreden. Er waren dus maar een paar maanden beschikbaar voor de uitvoeringsbesluiten van die wet en de aanpassing aan andere wetten. In die paar maanden werd nog de begroting 1921 behandeld, die zo drastisch moest bezuinigen – de heer De Leeuw heeft er al over gesproken – dat De Visser zijn nog niet ingevoerde wet op verschillende punten in die paar maanden moest terugdraaien. Door het tempo van de uitvoeringsbesluiten en de omvang en het aantal daarvan, alsmede door de bezuinigingen, die in die maanden moesten plaatsvinden raakte het onderwijsveld meer en vooral ook langduriger in beroering dan het daarna, tot en met 1975, ooit is geweest. Verwijten die alom klonken, waren centralisme, ambtelijke knevelarij, schending van de vrijheid van onderwijs enz. De situatie werd er door

de ingrijpende bezuinigingswetten van 1922 en 1923 natuurlijk bepaald niet beter op. Bij de schoolbesturen, die alle nogal opstandig waren door de vloed van uitvoeringsvoorschriften die voortvloeiden uit de Lager onderwijswet 1920, die te maken hadden met veel deining bij hun personeel in verband met de bezuinigingen in '21, '22 en '23, had een groot aantal gemoedsbezwaren tegen de verstikken-de invloed van de gevolgen van de gelijkstelling. Daarom ontstond er een beweging naar een principieel ander stelsel met name aangehangen door de Unie: Een school met de Bijbel. Deze Unie wilde terug naar de vrijheid. Wij spreken over 1922. Zij bepleitte dat de bijzondere school regel zou worden, de openbare school aanvullend, maar dan wel met de grootst mogelijke soberheid in te richten. Het bedrag van die minimale kosten van de openbare school zou de subsidie voor de bijzondere school behoren te zijn en de ouders zouden in de rest moeten voorzien. Ik ga verder niet in op het verloop van die actie. Dat is een verhaal apart. Wat van belang hier is, is dat in katholieke kring in 1923 als reactie daarop en als bestrijding van dat principieel ander stelsel een verdediging is opgebouwd van het systeem van de bevredigingscommissie van 1917 en een verdediging van de wet van Minister De Visser, vervat in een vijftal stellingen. De vierde van die stelling luidde: de overheid heeft het recht aan de vrijheid van oprichting en inrichting die beletselen te stellen en tegenover die vrijheden die maatregelen te nemen die logisch gevolg zijn van de taak die de overheid bij bijzonder onderwijs heeft te vervullen, doch die het eigen karakter van het bijzonder onderwijs intact laten. In de vijfde stelling stond nog dat de overheid – de wetgever – nooit verder moet gaan dan noodzakelijk is. Die stellingname – uit katholieke kring in reactie op de Unie – oogste bijval van de meeste besturen en er is dan ook nooit een principieel ander stelsel gekomen, met name ook niet toen Colijn de school met de bijbel in de kou liet staan. De context echter waarin die drie begrippen naar voren zijn gebracht als reactie op een behoefte af te komen van de Grondwet – de context in katholieke kring was juist duidelijk te maken dat de overheid een sturende invloed daarop had – is vergeten geraakt en de onderscheiding van de drie vrijheden is sinds 1923 een eigen leven gaan leiden, met name in de theorie van de

twee stelsels die officieel het laatste verkondigd is door Bruins Slot bij de mammoetwet, maar die ik hier in eerste termijn als een theorie van de twee borden weer ben tegengekomen, merkwaardigerwijze.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): De Minister heeft even geleden gezegd dat de grondwetswijziging die hij voorbereidt, samenhangt met de maatschappelijke ontwikkeling.

Minister **Van Kemenade**: Dat heb ik niet gezegd. Ik heb gezegd in aansluiting op de in tientallen jaren gegroeide wetgevende praktijk.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Als de drie vrijheden dan niet zijn vastgelegd in de Grondwet – dat ben ik met u eens – maar wel historisch gegroeid zijn en door velen van ons verbonden worden aan artikel 208, zou het dan niet verstandig zijn als toch een grondwetswijziging overwogen wordt, die drie vrijheden daarin formeel vast te leggen.

Minister **Van Kemenade**: Dat is hier niet in discussie.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Dat is een suggestie die ik u wil meegeven.

Minister **Van Kemenade**: Dat kunnen wij bediscussiëren wanneer die wijziging hier aan de orde is. Bovendien strekt mijn betoog ertoe duidelijk te maken dat historisch gezien de drie vrijheden in een hele andere context zijn opgekomen.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Ze zijn een zelfstandig leven gaan leiden en ik meen dat velen van ons prijs stellen op die drie vrijheden. Als u dan wilt vastknopen aan de ontwikkelingen, dan meen ik dat u daarmee een goede kant zoudt opgaan.

Minister **Van Kemenade**: Ik zal mij niet laten uitdagen om ook nog te vertellen wat met name de liberalen daarover in die periode dachten. Het zou erg interessant zijn dat na te gaan. Er is geen twijfel over dat in de historie – ik heb het hier nu aangeduid, maar het valt ook te bewijzen: het is ook bekend door alles wat Nolens en De Savornin Lohman over de Grondwet hebben gezegd – van het bijzonder onderwijs er nooit een opvatting is geweest die de sturende verantwoordelijkheid van de overheid casu quo de wetgever, heeft ontkend. Moeilijk is de vraag wanneer, hoeveel, waarheen de overheid te sturen heeft en waar of ten aanzien van wat de overheid te eerbiedigen heeft. Nooit is er een consistente opvatting geweest in de totale historie dat het twee borden zouden zijn waarmee de

overheid – het ene bord wel en het andere niet – te maken zou hebben. Op die vraag, waar, wanneer en hoeveel, de overheid te sturen heeft, ook ten aanzien van het bijzonder onderwijs, heeft de Grondwet welbewust geen antwoord. Dat antwoord moet door de wetgever worden gegeven, telkens weer opnieuw wanneer daarvoor regelingen moeten worden gemaakt.

De Grondwet geeft in het vijfde lid – en de discussie gaat over het vijfde lid, niet over het tweede lid – de wetgever de opdracht, eisen van deugdelijkheid te stellen met inachtneming van de vrijheid van richting. In de Grondwet worden noch de eisen van deugdelijkheid, noch de vrijheid van richting gespecificeerd, behoudens waar zij in het zesde lid, overigens niet exclusief, spreekt van de keuze van leermiddelen en de aanstelling van leerkrachten. De Grondwet vraagt met andere woorden van de wetgever niet meer, maar bepaald ook niet minder, dan tot een voortdurende afweging te komen tussen deugdelijkheid en vrijheid van richting, tussen wat men zou kunnen noemen maatschappelijke eisen en eigen verantwoordelijkheid van betrokkenen. De Grondwet plaatst de overheid, de wetgever bewust in een spanningsveld tussen deugdelijkheidseisen en te eerbiedigen vrijheid, iedere keer weer als een deel van de onderwijsmaterie opnieuw of voor het eerst regeling behoeft.

Ik heb daarover in de openbare commissievergadering al gesproken en ik zal dat nu niet uitvoerig herhalen, maar ik kan niet nalaten u er door middel van een citaat op te wijzen, dat er eigenlijk niets nieuws onder de zon is. Op 3 november 1916 heeft Minister Cort van der Linden in een debat in het kader van de grondwetsherziening het volgende gezegd: 'Men kan de vrijheid van onderwijs vooropstellen en de grens der gelijkheid zoo hoog trekken, dat de eischen van deugdelijkheid alle beteekenis verliezen. Maar men kan ook beginnen met de gelijkheid en de grens zoo laag te trekken, dat de vrijheid van onderwijs te eenenmale verloren gaat. Het komt er op aan, waar de grens getrokken wordt tusschen de vrijheid van richting en de gelijkheid van eischen. Dit is het probleem, dat men moet oplossen, maar wie zal daar arbiter in zijn? Niet de wet, maar wie de wet maakt: de wetgever.'

Om te achterhalen wat onder deugdelijkheidseisen en onder vrijheid van richting wordt verstaan, zullen wij dus naar de wetgeving en de wetgevende praktijk moeten kijken. Het zou wederom te ver voeren, hier een minutieuze

Van Kemenade

analyse van die onderwijswetgeving te maken, hoe belangrijk dat ook zou zijn. Ik volsta daarom met enkele samenvattende conclusies over de grote lijnen, waarlangs blijkens de onderwijswetgeving in de afgelopen jaren aan die beide grondwettelijke begrippen in feite inhoud is gegeven.

De **Voorzitter**: Als de Minister kan garanderen dat het de laatste keer is, zou ik zeggen dat hij vanavond zijn gang maar moet gaan! I

Minister **Van Kemenade**: Dat begrijp ik, mijnheer de Voorzitter, maar u begrijpt mijn probleem wel. Wat mij betreft, is het de laatste keer, maar ik meen toch wel, gezien het feit dat er zo over is gediscussieerd, dat ik er iets over moet zeggen.

Met betrekking tot de vrijheid van richting kan het volgende worden opgemerkt. Ik wil dat ook doen in dit debat, omdat er zoveel over naar voren is gebracht. ¹ De vrijheid van richting is duidelijk niet beperkt tot de keuze van leermiddelen en het aanstellen van leerkrachten. Ook in andere opzichten laat de wetgever het bijzonder onderwijs vrijheden, bij voorbeeld met betrekking tot het godsdienstonderwijs, met betrekking tot ontslag, met betrekking tot de beroepsprocedure bij ontslag, met betrekking tot de zeer zorgvuldige procedure die is gekozen bij een eventuele afwijking van het leerplan, met betrekking tot de toelating van de leerlingen, enzovoorts. Onder richting wordt blijkens de onderwijswetgeving niet uitsluitend godsdienst of godsdienstige overtuiging verstaan. De uitwerking van de vrijheid in stichtingsnormen bij kleuter- en lager onderwijs legt zelfs geen enkel inhoudelijk, maar uitsluitend een getalscriterium aan. Huart, de analyticus bij uitstek van de grondwetsherziening in 1917, spreekt in dit verband over opvoedkundige zelfstandigheid en wederom Cort van der Linden wijst er uitdrukkelijk op, dat de vrijheid van richting niet alleen de confessionele school ten goede komt, maar een waarborg is voor iedere richting en levensbeschouwing. Hij spreekt in dat verband zelfs over het feit, dat die vrijheid de weg opent voor nieuwe pedagogische denkbeelden. De ontwikkeling van Montessori-scholen, Jenaplanscholen en vrije scholen in Nederland is daarvan wellicht een bewijs. Blijkbaar – zo zou ik het willen samenvatten – heeft het begrip richting, historisch en in de praktijk van de wetgeving, betrekking op elke door een

groep van personen gezamenlijk gedeelde visie op mens en samenleving, in zoverre die consequenties heeft voor het opvoedend handelen en wordt door de Grondwet van de wetgever gevraagd, bij het stellen van deugdelijkheidseisen te waarborgen, dat die visie in het pedagogisch handelen binnen de school ten volle tot uitdrukking kan komen bij diegenen, die daarop door de keus van onderwijs op die grondslag prijs stellen. Die vrijheid is echter, wat het bekostigd onderwijs betreft niet ongelimiteerd. De overheid, in casu de wetgever, heeft evenzeer tot opdracht eisen van deugdelijkheid en doelmatigheid te stellen. Wel zou ik willen opmerken dat naar mijn overtuiging de overheid in dit opzicht waar mogelijk terughoudend dient te zijn in het belang van een pluriforme en democratische ontwikkeling. Ook ten aanzien van de eisen van deugdelijkheid kan men zich afvragen hoe die in concreto in de onderwijswetgeving gestalte hebben gekregen. Ook hier wil ik volstaan met het aangeven van een aantal hoofdlijnen.

Duidelijk is in de eerste plaats, dat maatschappelijke ontwikkelingen en de materie die regeling behoeft van invloed zijn op de vraag wat onder deugdelijkheidseisen in feite in de wetgevende praktijk is verstaan. Ik wijs bij voorbeeld op de verschillen in de WVO en de WUB. Ik wijs bijvoorbeeld ook – het is al eerder gedaan – op de evolutie in het denken met betrekking tot de oudercommissies in de wetgevende praktijk.

Vervolgens is duidelijk uit de wetgeving af te leiden dat de overheid het onderwijsstelsel bepaalt, waaraan ook het bijzonder onderwijs zich heeft te houden, dat wil zeggen de onderwijstypen, de cursusduur, de cursusopbouw, de toelatingseisen en de eind-exameneisen, zoals blijkt uit de Kleuteronderwijswet, de Lager Onderwijswet, de WVO en de WWO, die wij hier onlangs hebben behandeld.

Deugdelijkheidseisen strekken zich bepaald ook uit tot de stichting en de inrichting van het onderwijs, zoals blijkt uit de stichtings- en opheffingsnormen, de voorgeschreven vakken, de duur van de lessen, de normen voor de groepsgrootte, de minimum-tabellen etc.; men zie hiervoor de art. 22 en 23 van de WVO.

Eisen worden duidelijk ook gesteld met betrekking tot de kwaliteit van het personeel, de primaire en secundaire arbeidsvoorwaarden, de bekostiging, het beheer, de niveaugarantie van het onderwijs.

Blijkbaar, zo zou ik willen samenvatten, heeft het begrip 'deugdelijkheid', historisch en in de praktijk van de wetgeving, betrekking op alle voorwaarden die de samenleving, in casu de wetgever, ten aanzien van de opzet en de functionering van het onderwijs meent te moeten stellen om zo doelmatig mogelijk voor allen de mogelijkheid te garanderen naar aard en niveau die kennis en vaardigheden te verwerven die voor de persoonlijke ontplooiing en voor een verantwoorde maatschappelijke voorbereiding noodzakelijk worden geacht.

Uit die hier globaal weergegeven analyse blijkt duidelijk dat beide begrippen niet eenduidig te omschrijven zijn, maar voortdurend opnieuw vulling moeten krijgen. Bovendien blijkt en uit de aard van die begrippen en uit de feitelijke sociale en juridische historie van ons onderwijs, dat die afweging, dit vinden van een evenwicht tussen deugdelijkheid en vrijheid, tussen maatschappelijke eisen en eigen verantwoordelijkheid, voortdurend opnieuw geboden is. Allereerst omdat de deugdelijkheidseisen, dat wil zeggen de opvattingen van de wetgever over datgene wat als noodzakelijke voorwaarden voor een maatschappelijk verantwoorde vorming en opleiding moet worden beschouwd, evolueren. De leerplicht is er een voorbeeld van, maar ook in het klein – en dit zeg ik tot mevrouw Smit – het schrappen van het onderscheid tussen het handwerken en de handvaardigheid. Overigens gaat die evolutie niet noodzakelijkerwijze in de richting van meer voorwaarden. In dat verband zou ik nog eens willen wijzen op mijn opvatting dat wij in ons streven, onze zucht soms, naar gelijkstelling veel te veel van bovenaf geregeld hebben. Mij lijkt het gewenst te sturen naar een meer autonome school, hetgeen iets anders is dan de decentralisatieproblematiek, die bijvoorbeeld zelf de duur van zijn lessen, de groepsgrootte voor afzonderlijke onderwijssituaties, het aantal lessen per vak, het aantal lessen en andere uren per docent zou kunnen bepalen, uiteraard binnen een algemeen kader van financiële randvoorwaarden en van kwaliteits- en niveaugaranties. In de tweede plaats is die afweging voortdurend en opnieuw geboden omdat wij telkens voor nieuwe problemen worden geplaatst, nieuwe problemen die soms tot voor kort niet waren te voorzien, zoals het participatie-onderwijs, het stimuleringsbeleid, de verzorgingsstructuur, de enorme toeloop naar het hoger onderwijs enz., vraagstukken die om oplossingen vragen

Van Kemenade

waarbij die afweging moet worden gemaakt, maar waarbij zonder twijfel voortdurend weer eigen oplossingen met betrekking tot die problematiek moeten worden gevonden. Ik mag er hier toch ook op wijzen dat wij bijvoorbeeld in het zesde hoofdstuk van de Nota participatie-onderwijs en in de binnenkort te verschijnen Nota hoger onderwijs eigentijdse oplossingen hebben voorgesteld, waarbij wij zeer bewust ernaar hebben gezocht op nieuw ruimte te geven, ook voor die nieuwe situaties, aan die vrijheid en die eigen verantwoordelijkheid. Ik mag er ook op wijzen dat bijvoorbeeld onze principiële keuze voor de koppeling van de bijscholing aan de initiële opleiding in dit opzicht een bijdrage is. Allemaal concrete bijdragen – er zijn er meer te noemen – aan de realisering van die vrijheid, aan de realisering van de eigen verantwoordelijkheid in de onderwijsrealiteit van vandaag, waarover ik bijvoorbeeld de geachte afgevaardigde de heer Van Leijenhorst in eerste termijn niet heb horen spreken.

□

De heer **Jongeling** (GPV): Ik zou een vraag willen stellen naar aanleiding van dit bijzonder boeiende betoog, mijnheer de Voorzitter: wanneer men de eis van deugdelijkheid niet nader omschrijft, maar zeer sterk koppelt aan de wisselende maatschappelijke inzichten....

Minister **Van Kemenade**: De inzichten van de wetgever.

De heer **Jongeling** (GPV) Akkoord, maar is dan niet het gevaar aanwezig, dat op een gegeven moment hiermee toch de vrijheid verloren gaat? Ik wil een voorbeeld noemen: in Oost-Duitsland zou het onmogelijk zijn, christelijk onderwijs te geven. Men zou zeggen: dat deugt niet, dat is op sprookjes grond. Is dit gevaar uitgebannen?

Minister **Van Kemenade**: Ik zou met de heer Jongeling tegenstander zijn van een verandering – met een meerderheid van ten minste tweederde – van een Grondwet waarbij dit eruit zou worden gehaald, maar men moet mij niet vragen, of er een democratische samenleving is die ooit zo'n meerderheid produceert om het eruit te halen.

De heer **Jongeling** (GPV): Ja, maar de Minister is niet in staat tot enige objectivering, in deze zin, dat kan worden gezegd 'tot hier en niet verder'?

Minister **Van Kemenade**: Deze objectivering is er niet. Bezien wij de historie

en de wetgevende praktijk, dan blijkt, dat er geen te objectiveren deugdelijkheid bestaat en geen te objectiveren vrijheid van het bepalen van richting. Het is een voortdurende afweging waarvoor de Grondwet ons stelt.

De heer **Jongeling** (GPV): Voorlopig vind ik het een griezelige zaak. Ik wil er graag eens over nadenken.

Minister **Van Kemenade**: Ik begrijp dat het politiek griezelig is.

Ik wil een derde argument noemen, waarom steeds weer afweging geboden is, een argument, dat men te weinig in de discussies hoort. Het gaat erom, dat ook het zicht op de vrijheid van richting (en zeker het zicht op de manier, waarop deze vrijheid gedurende tientallen jaren in structuren is vastgelegd) steeds weer evaluatie behoeft. Tot 10 à 15 jaar geleden was de levens- en wereldbeschouwelijke verscheidenheid van ons volk duidelijk in enkele hoofdstromen onder te verdelen. Op dit moment is dat vaak veel minder het geval. Er groeit in toenemende mate een pluriformiteit binnen de levensbeschouwelijke stromingen en er ontstaan ook dwars door deze stromingen heen verschillen in visie op mens en samenleving, die mensen en hun opvoedend handelen soms meer onderscheidt van hun geloofsgenoten dan van personen met een andere of met geen geloofsovertuiging. Ook deze verscheidenheid, ook deze gezamenlijk gedeelde visies dienen gerespecteerd te worden en dienen in het onderwijs tot uitdrukking te kunnen komen. Intussen hebben wij echter onze regelingen, onze institutionele structuren en onze jurisprudentie afgestemd – volstrekt terecht – op de van oudsher bestaande hoofdstromingen in ons volk en intussen hebben wij onze onderwijsvoorzieningen in hoge mate – historisch gezien eveneens volstrekt terecht – verkaveld tussen de hoofdstromen. In het licht van de opdracht die de Grondwet ons geeft, moet dan ook in de toekomst de vraag worden gesteld, of de historisch begrijpelijke institutionalisering en regeling van de gestalte van de vrijheid, van de wijze waarop de vrijheid in onderwijsvoorzieningen tot uitdrukking is gebracht, thans nog wel aan nieuwe groeperingen dezelfde mogelijkheid tot realisering van deze vrijheid biedt en of – onbedoeld en impliciet, maar in feite – hieraan belemmeringen worden gesteld. Ter indicatie van het probleem wil ik een enkel voorbeeld noemen van regelingen van de vrijheid die nieuwe aanspraken op hetzelfde grondwettelijke recht zouden kunnen belemmeren.

In de eerste plaats kennen wij in de Lager-onderwijswet en in de Kleuter-onderwijswet het automatisme bij de stichting van scholen waardoor in theorie elke groep ouders van een bepaalde grootte een school naar hun voorkeur zou kunnen stichten. In nieuwe wijken worden te stichten scholen echter vaak te voren verkaveld onder de in de gemeente bestaande rechtspersonen, op grond van het statistisch te verwachten aantal katholieken, protestanten enz.. Voor de ouders die er komen te wonen wordt het soms heel moeilijk, hun eigen voorkeuren, hun eigen gedeelde visies op mens en samenleving in het onderwijs tot uitdrukking te brengen, laat staan invloed te hebben op de aanstelling van leerkrachten, die niet zelden – wederom begrijpelijk – al zijn aangesteld, zo zij dat willen.

In de tweede plaats wordt bij elke planprocedure als regel de behoefte aan v.w.o.-scholen naar denominatie gemeten aan het aantal kinderen, dat op de basisschool ter plaatse van een bepaalde denominatie zit. Voor ouders, die wel voor hun jonge, maar niet voor hun oudere kinderen prijs zouden stellen op een school van een bepaalde denominatie, is het niet eenvoudig – ik zeg niet: onmogelijk – die voorkeur tijdig in een aangepaste schoolstichting te kunnen omzetten.

In de derde plaats voorziet de vervoerskostenregeling bij bijvoorbeeld het lager onderwijs in de mogelijkheid, dat de vervoerskosten worden vergoed voor kinderen die op een bepaalde afstand een school bezoeken, die overeenkomt met de geloofsovertuiging van de ouders, indien niet binnen een bepaalde afstand een school van die geloofsovertuiging aanwezig is. Die regeling is blijkens jurisprudentie duidelijk gebonden aan expliciet onderscheiden en als zodanig erkende kerkgenootschappen. Ouders, die een meer moderne katholieke school of een Montessorischool of een meer progressieve dan wel meer behoudende school voor hun kinderen op enige afstand zouden prefereren, hebben geen recht op vervoerskosten.

Ik heb voor de voorbeelden, die ik nu naar voren breng, geen directe oplossingen bij de hand. Het is ook uiterst gecompliceerd. Ik heb ze dan ook alleen genoemd als indicatie voor verschijnselen, waarmee wij ook in de toekomst en zeker bij nieuwe wetgevende arbeid meer rekening zouden moeten houden in het belang van de oorspronkelijke bedoelingen van de grondwettelijke vrijheid.

Jongeling

Zeker wil ik hiermee signaleren, dat het niet aangaat bij vragen naar de vrijheid alleen naar de overheid te kijken. Het zal ook nodig zijn de bestaande structuren voortdurend onder de loep te nemen. Ik vraag de Kamer ook dat aspect van de vrijheid van onderwijs in de beschouwing te betrekken.

Ik meen dat al degenen die ook weer vandaag hebben gesuggereerd of met klem hebben betoogd, dat door mij de vrijheid van onderwijs zou worden bedreigd, dat niet met concrete gegevens uit mijn beleid kunnen staven. Wanneer men de strekking en de toepassing van het grondwetsartikel, zoals ik het nu kort heb geschetst, goed zou kennen, dan dient men te weten, dat een dergelijke aantijging nooit abstract, maar slechts in concreto kan worden geuit. Abstracte vrijheid bestaat net zo min als abstracte deugdelijkheid. Men zal zijn beweringen waar moeten maken in concrete door mij gestelde beleidsdaden.

Voor wat mijn opvattingen betreft zou ik ook nog weer eens willen verwijzen – de heer Verwoert heeft dat al in belangrijke mate voor mij gedaan – naar mijn rede, die ik op 20 september in Amsterdam bij de oprichtingsbijeenkomst van de Vereniging van Socialistische Opvoeding heb gehouden. Wellicht zouden mevrouw Smit-Kroes en de heer Van Leijenhorst die rede eens ter lezing kunnen aanbevelen aan al degenen, die zij regelmatig over dit onderwerp toespreken, ook al was het maar om het verwijt van indoctrinatie te voorkomen.

Mevrouw **Ginjaar-Maas** (VVD): Maar wij citeren uit die rede. Dat is de moeite waard.

Minister **Van Kemenade**: Dat is prima. Ik waardeer dat ook zeer.

De heer Van Leijenhorst heeft mij gevraagd – ik zou daarmee wat dit onderwerp betreft willen eindigen –: Kan de Minister zich voorstellen, dat er hier en daar, hier en ginds, in het onderwijsveld zorg bestaat over de vrijheid van onderwijs? Ik zou tot de heer Van Leijenhorst de vraag willen richten: Kan de heer Van Leijenhorst zich voorstellen, dat de Minister geleidelijk aan, wanneer hem al maar die vraag wordt gesteld, zonder dat concreet over beleidsdaden en wettelijke maatregelen wordt gesproken, dit een wat wanhopige zaak gaat vinden? Kan de heer Van Leijenhorst zich voorstellen, dat het onderwijsveld zich zorg gaat maken, wanneer dat onderwijsveld continu verhalen hoort over bedreiging van de vrijheid van onderwijs, die niet concreet waar worden gemaakt?

De heer **Hermes** (KVP): De Minister heeft een drietal aspecten genoemd, waaruit zou kunnen blijken dat het moeilijker is voor nieuwe stromingen om van de grond te komen?

Minister **Van Kemenade**: Als indicaties voor een probleem, dat wij mee in de beschouwingen zouden moeten betrekken.

De heer **Hermes** (KVP): U hebt het ook niet uitgesloten dat zij wel van de grond komen?

Minister **Van Kemenade**: Nee.

De heer **Hermes** (KVP): Is het ook niet redelijk en begrijpelijk dat, wanneer het gaat om nieuwe stromingen eerst zal moeten blijken of deze stromingen een zekere duurzaamheid hebben alvorens zij op de een of andere manier gerealiseerd kunnen worden.

Minister **Van Kemenade**: Nee, de grondwet zegt niet: de overheid stelle eisen van deugdelijkheid en eerbiedige de vrijheid van gevestigde stromingen. De grondwet zegt: de eisen van deugdelijkheid en eerbiediging van de vrijheid van richting. Dat is al van oudsher, vanaf 1917 geïnterpreteerd als elke door een groep van personen gedeelde visie op mens en samenleving. Nooit heeft de wetgever gezegd dat dit alleen de wat meer erkende richtingen zijn.

De heer **Hermes** (KVP): De ervaring in de praktijk heeft toch geleerd dat zoveel andere soorten bijzonder onderwijs, die niets te maken hebben met een levensbeschouwelijke richting, toch zeer goed van de grond zijn gekomen. Ik denk nu alleen al aan de scholen met een speciale pedagogische achtergrond, of aan de scholen die niet van confessionele richting zijn. Daaruit blijkt toch in de praktijk dat het mogelijk is geweest.

Minister **Van Kemenade**: Ik vraag de Kamer bij de analyse van het vraagstuk ook die problematiek mee te nemen dat wij in onze wetgeving de vrijheid van richting, terecht, zo geregeld hebben dat daardoor weleens belemmeringen zouden kunnen ontstaan voor anderen. Ik heb een aantal voorbeelden gegeven van wijzen waarop die belemmeringen zouden kunnen optreden. Er zijn nog meer voorbeelden te geven. Zo heeft de heer Van Ooijen een ander voorbeeld gegeven, dat ik wat moeilijker vind liggen, over de mogelijkheden van de samenwerkingschool, waarvan vaak zo graag beweerd wordt dat het departement die stimuleert.

De heer **Hermes** (KVP): Als de betrokkenen willen lukt het altijd.

Minister **Van Kemenade**: Dat is niet juist. Ik begrijp dat de heer Hermes dit vraagstuk niet mee in de beschouwingen wil betrekken. Ik heb echter met klem gevraagd dat ook te doen.

Mevrouw **Kraaijeveld-Wouters** (ARP): Mag ik nog een opmerking maken over de toenemende pluriformiteit binnen de verschillende levensbeschouwingen? In de scholen is er discussie over de vraag of men de eigen identiteit herkent en of men zich misschien op andere noemer wil gaan organiseren. Dan blijf ik echter, evenals de heer Hermes, op hetzelfde punt vastzitten. In hoeverre kunnen mensen als zij zich op een andere wijze willen groeperen daartoe binnen de bestaande wetgeving geen mogelijkheden genoeg hebben? Het vervoer is een heel concreet probleem. Het valt er een beetje buiten, maar je moet wel over de oplossing daarvan denken. In die planprocedure en in die zaak van stichting zie ik dat echter niet. Neem als voorbeeld dat kleuteronderwijs maar. Alleen in de nieuwe wijken komt het element, waarmee je met alle voorzieningen zit, dat er gewoon geen bewoners zijn en dat dus maar ergens begonnen moet worden. Dan valt men terug op bestaande organisaties. Dat punt speelt hier wel doorheen, maar ik vraag mij af of je daarvoor nu andere dingen moet bedenken.

De heer **Kolthoff** (PvdA): De heden-daagse stadsuitbreiding is geen geringe zaak.

Minister **Van Kemenade**: Nogmaals, ik geef geen oplossing, omdat het veel te gecompliceerd is. Ik heb alleen dat aspect ook naar voren willen halen. Organisatorisch is het in een nieuwe wijk misschien niet mogelijk het anders te doen. De vraag rijst echter wel of die school niet zo open moet zijn dat als de ouders in die wijk komen en aan die school gaan deelnemen zij nog in hoge mate een bepalende invloed kunnen hebben op de richting van de school.

De heer **Van Leijenhorst** (CHU): Mag ik naar aanleiding van de vriendelijke woorden die de Minister aan mijn adres heeft gericht nu iets aan hem vragen. Geloof hij nu werkelijk dat één man in staat is zoveel onrust, zoals die zich nu heeft gemanifesteerd rond de vrijheid van onderwijs, op te roepen?

Minister **Van Kemenade**: Niet te scheiden, mijnheer Van Leijenhorst!

Van Kemenade

De heer **Van Leijenhorst** (CHU): Geloof u dat nu werkelijk?

Minister **Van Kemenade**: Geloof u nu werkelijk dat één man als Minister in staat is de onrust die u mij toedicht op te roepen in het onderwijsveld?

De heer **Van Leijenhorst** (CHU): Ik heb met voorbeelden duidelijk gemaakt hoeveel onrust in redelijkheid valt aan te tonen. Ik noem alleen al het feit dat zich een grote onderwijsactiviteit ontwikkelt, zonder dat dit gesteund wordt door de wetgeving. Ik denk nu aan de verzorgingsstructuur en meer van dergelijke zaken. Ik zou toch graag zien dat die ontwikkeling niet werd voortgezet.

Minister **Van Kemenade**: Ik ben blij dat de heer Van Leijenhorst dat opmerkt. Ik ben de eerste Minister die het probleem van de afweging van deugdelijkheid en vrijheid van richting met betrekking tot de verzorgingsstructuur boven water heeft getild in de structuurnota en de schoolbegeleidingsnota. U kunt discussiëren over de vraag of die afweging naar de mening van de wetgever voldoende is gebeurd. U kunt echter niet betwisten dat het vraagstuk door mij boven tafel is getild. Er was voordien een SVO, een ClTO en er waren schoolbegeleidingsdiensten, onder andere Ministers, waarbij het vraagstuk van de afweging niet expliciet aan de orde is gesteld.

De heer **Van Leijenhorst** (CHU): Er was geen Stichting Leerplanontwikkeling.

Minister **Van Kemenade**: Het ontstaan daarvan hebben wij dan ook in deze Kamer geregeld. De meerderheid van de Kamer was er voor.

De heer **Van Leijenhorst** (CHU): Dan praten wij over statuten. En bij de lerarenopleidingen praten wij over bekostigingsbeschikkingen. Ik vind het jammer dat – ik begrijp heus wel dat er bepaalde problemen zijn – wij in een oneigenlijke situatie werken omdat er voor dit soort zaken geen wetgeving is.

Minister **Van Kemenade**: Mijnheer Van Leijenhorst, u weet toch dat er een Experimentenwet en dergelijke bestaat?

De heer **Koekoek** (BP): Ik meende te begrijpen, mijnheer de Voorzitter, dat de Minister zojuist aan de heer Van Leijenhorst vroeg, aan te tonen dat het bijzonder onderwijs bij hem in gevaar was. Ik wil het ook wel graag eens aangevoeld zien. Ik heb er in het land al zo vaak en zoveel over horen praten,

maar hier heb ik het nooit kunnen merken.

Ik zou daarom zeggen: Laat de heer Van Leijenhorst nu eens zijn grote bezwaar op deze plaats waar dat thuis hoort uiteenzetten.

De **Voorzitter**: Mag dat dan morgen gebeuren tijdens de tweede termijn van dit debat?

De heer **Koekoek** (BP): Gerust, en als de tijd er morgen tekort voor is, mag het ook volgende week nog wel.

De heer **Laban** (PvdA): U krijgt het uit de eerste hand. U woont vlakbij Garderen.

De heer **Van Leijenhorst** (CHU): Dan moet u de openbare commissievergaderingen bijwonen, mijnheer Koekoek.

De heer **Koekoek** (BP): In een openbare commissievergadering wordt niets besloten, mijnheer Van Leijenhorst. Bij de schoolbesturen wordt ook niets besloten. Hier wordt de begroting van Onderwijs en Wetenschappen nu behandeld. En hier hoort het aan de orde te worden gesteld en nergens anders!

De heer **Kolthoff** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil nog iets zeggen over een onderwerp dat echt nog aan de orde was, de bescheidenheid van de heer Van Leijenhorst die hem siert. Ik wil in herinnering roepen dat zijn fractievoorzitter zich bepaald niet onbetuigd laat, dat zijn partijvoorzitter zich niet onbetuigd laat en dat in feite de CHU zich over deze zaak in het bijzonder in slagorde heeft opgesteld. In die zin kan wel degelijk worden gesproken over onrust, die kan worden geconstateerd, maar ook over onrust, die wordt gezaaid.

De **Voorzitter**: De Minister moet nu toch echt verder gaan.

Minister **Van Kemenade**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal nu proberen een aantal thema's te behandelen die in eerste termijn naar voren zijn gebracht.

Over het thema overleg hebben met name de geachte afgevaardigde mevrouw Smit-Kroes en later mevrouw Ginjaar nogal krachtige woorden gesproken. Ik zal de wijze woorden van mevrouw Kraaijeveld indachtig mij in gedempter termen uitdrukken. Mevrouw Smit-Kroes heeft gesproken over het ontbreken van overleg, vragen over democratische procedures, een verdeel-en-heerspolitiek en een Minister die zich eigenlijk niks van het veld aantrekt; de hele litanie dus. Ik heb er al uitvoerig in de eerste commissievergadering over gesproken toen wij over het overleg spraken. Ik

ben op zich zelf het wel met mevrouw Smit-Kroes eens dat het uiterst essentieel is om formules te vinden, constructies waardoor de inspraak van belanghebbenden en belanghebbende organisaties kan worden gegarandeerd. Dat is ook exact wat in de Structuurnota beter wordt voorgesteld en waarover wij hebben gesproken. Het gaat daarbij niet alleen om de centrale commissie van onderwijsoverleg, waarmee nogmaals door mij in de afgelopen twee jaar 25 maal zeer uitvoerig over tal van onderwerpen overleg is gepleegd. Het gaat niet alleen over het overlegplan van scholen maar over de planprocedure wordt gesproken, over het Overlegorgaan voor Onderwijs voor Werkende Jongeren, waarvan men onlangs zelf de vruchten heeft kunnen zien in een twee keer driedaagse uitvoerige bespreking over de Nota participatieonderwijs waar zeer intensief door alle betrokkenen in het veld is deelgenomen aan het overleg. Het gaat ook over het overleg dat departementale afdelingen met talloze besturen, personeels- en andere organisaties hebben. Ik heb er een hele lijst van bij mij maar ik zal die niet helemaal voorlezen. Er zijn periodieke overlegsituaties vanuit verschillende directies met contactcommissies i.e.a.o., Lochemse werkgroepen, stuorcommissies, opleidingen bejaardenverzorgsters Nederlandse federatie van onderwijsgevendens

Mevrouw **Smit-Kroes** (VVD): Dat is geen bewijs voor het punt, dat ik op tafel heb gelegd.

Minister **Van Kemenade**: Dat is geen bewijs voor het feit dat er overleg wordt gevoerd?

Mevrouw **Smit-Kroes** (VVD): Daar gaat het niet om.

Minister **Van Kemenade**: Als het daar niet om gaat, mijnheer de Voorzitter, ga ik over naar het volgende punt, namelijk dat de inspraak van betrokkenen met betrekking tot het onderwijsbeleid natuurlijk altijd gestructureerd dient te worden. Het kan niet zo zijn dat je met miljoenen ouders en met 170.000 onderwijsgevendens spreekt. Toch vind ik dat met name daar, waar het gaat over ontwikkelingen en vernieuwingen, juist wel die directe betrokkenheid van diegenen die ermee bezig zijn relif moet krijgen. Dat komt expliciet tot uitdrukking in de vernieuwingsstrategie, die wij voorstaan, in de vernieuwingsstrategie die zegt: de experimenteerplannen worden door de school zelf gemaakt; zij kunnen op afroep deskundigheid beschikbaar krijgen om het te doen. Het betreft een

Van Kemenade

strategie die zegt: er is een coördinatiecommissie bijvoorbeeld bij de experimenten middenschool, basisschool, open school, participatie-onderwijs waarbij de betrokkenen zelf, besturen en bevoegde gezagen van de scholen, komen tot overleg en tot concrete vormgeving van wat zij zelf aan activiteiten moeten doen. Een groot aantal van de nota's geven de mogelijkheid dat zeer velen uit het onderwijsveld direct mee bepalend kunnen zijn voor de gedachtenvorming over een groot aantal zaken, die in het onderwijsbeleid aan de orde moeten komen. Ik meen dan ook dat de activiteiten – de experimentele strategie waarbij de scholen worden betrokken, de opening die er juist is, de afzonderlijke beleidsonderdelen expliciet door middel van beleidnota's aan de orde te stellen – maken dat juist het overleg over onderwijsbeleid de laatste twee jaar met een intensiteit functioneert zoals zelden het geval is geweest. Het blijkt ook heel concreet uit de grote behoefte en de grote interesse van zeer velen met betrekking tot de discussie over de contourennota. Niet voor niets zijn er tienduizenden die in ieder geval de exemplaren hebben afgenomen en zijn er honderden organisaties, verenigingen en oudercommissies die in deze dagen spreken over die problematiek en daarbij zaken van onderwijsbeleid aan de orde stellen. Dit zijn zaken, die de mensen bewuster doen meedenken over het onderwijsbeleid, en via hun organisaties en via ontwikkelingen waarvan zij deel uitmaken. Er is dan ook geen sprake van een verdeel- en heerspolitiek, van het uitspelen tegen elkaar van verschillende groepen van het onderwijs of hun organisaties, integendeel. Juist door deze wijze van overleggen, door deze grote openheid over alle onderdelen van het beleid is het meer dan ooit tevoren mogelijk dat verschillende onderwijssectoren ook over hun eigen schutting heen kunnen kijken, kunnen zien wat daar gaande is. Ik meen dan ook, dat een dergelijk verwijs mij in feite niet kan treffen en niet waar kan worden gemaakt, als men werkelijk ziet wat zich afspeelt.

Mevrouw Ginjaar-Maas heeft in dit verband gesproken over het functioneren van het georganiseerd overleg in navolging van wat ik daarover onlangs heb gehoord. Zij heeft gezegd dat er overlegpartners zijn die spreken over wassen neuzen, het platwalsen in het georganiseerd overleg en overrompelingstactieken. Dit zou aantonen dat het georganiseerd overleg geen wezenlijk en reëel overleg is. Ik moet zeg-

gen dat deze typering door mij uitsluitend zijn vernomen van het Nederlands Genootschap van Leraren. Ik heb deze nooit vernomen van bijvoorbeeld de NFO, een organisatie met ruim 100.000 leden, onder wie 35.000 leraren uit het voortgezet onderwijs. Daarbij kan dus sowieso al niet worden gesproken over het platwalsen van het voortgezet onderwijs door het kleuter- en lager onderwijs. Overigens is het duidelijk, dat ik het met het citaat van Toxopeus uit 1964 over de wijze waarop men gemeen het georganiseerd overleg moet voeren volstrekt eens ben. Het gebeurt ook zo. Het komt niet vaak voor, dat geen overeenstemming wordt bereikt met de centrales, die aanwezig zijn. Er bestaat geen twijfel over bij de partners in het georganiseerd overleg, dat ik niet aan constructief, zeer intensief georganiseerd overleg zou hechten.

Mevrouw Smit-Kroes (VVD): Het gaat om de manier waarop. Een slager vraagt ook aan zijn klanten hoe men het wil. Op het moment, dat het niet mogelijk is, rekening te houden met één mening, ligt het probleem anders, genuanceerder.

Minister Van Kemenade: Ik kan er niets aan doen, dat een Minister wel eens beslissingen moet nemen, ook als niet iedereen het daar eens mee is. Ik meen, dat het een goede zaak is om dan knopen door te hakken. Overigens, de wijze, waarop het overleg moet worden gevoerd, moet niet zo zijn, dat er maar één zaak wordt voorgesteld met het verzoek daarover een oordeel te geven. Er kunnen vele modaliteiten zijn. Ik verwijs hierbij naar het overleg, dat plaatsgevonden heeft over de nota inzake de nascholing, over de adviezen van de ICM. Er is een variëteit van overleg, die een mogelijkheid van eigen inbreng wel degelijk in zich heeft.

Mevrouw Ginjaar-Maas (VVD): Ik wil graag het misverstand wegnemen, dat mijn kwalificaties van 'wassen neus' enz. afkomstig zouden zijn van het NGL. Ik heb in dit verband gesproken over de circulaire, die al gedrukt klaar lagen, terwijl de Minister nog in de bijzondere commissie de zaak moest aanzwengelen. Daarop heeft de Minister niet gereageerd.

Minister Van Kemenade: Waren die circulaire al uitgezonden?

Mevrouw Ginjaar-Maas (VVD): Vindt u dat nu een vorm van overleg, waarbij u in een vergadering komt, zegt wat uw beleidsvoornemens zijn, waarna de heren mogen zeggen of zij het er wel of niet mee eens zijn; intussen zijn

de circulaire al gedrukt. Ik vind dit inderdaad een wassen neus. Degene, die dit zo gekwalificeerd heeft, heeft volstrekt gelijk. In verband daarmee heb ik gezegd dat de manier, waarop het overleg gevoerd zou moeten worden, eens geregeld zou moeten worden.

Minister Van Kemenade: Dat is geregeld door de bijzondere commissie. Daar geldt een heel instellingsbesluit voor.

Mevrouw Ginjaar-Maas (VVD): Ik heb dat besluit nog eens doorgelezen, maar daarin staat op geen enkele manier aangegeven hoe u met de partners het overleg moet plegen.

Minister Van Kemenade: Hoe zou u dat willen doen, mondeling, schriftelijk?

Mevrouw Ginjaar-Maas (VVD): Men zou inderdaad kunnen denken aan een overleg in twee fasen, eerst een brainstorming, waarbij wordt nagegaan wat men ervan vindt, waarna het formele overleg kan plaatsvinden.

Minister Van Kemenade: Dat gebeurt.

Mevrouw Ginjaar-Maas (VVD): Is dat ook de laatste keer gebeurd toen u met de partners over de rechtspositionele maatregelen sprak, terwijl de circulaire al gedrukt klaar lagen?

Minister Van Kemenade: Ja, maar ik ontken dat. U doet hier beweringen, die u, naar ik aanneem, uit de lucht plukt.

Mevrouw Ginjaar-Maas (VVD): Ik zou het bijzonder vervelend vinden als de Minister suggereert, dat ik hier beweringen doe, terwijl hij heel goed weet, dat het geen beweringen zijn.

Minister Van Kemenade: Neem mij niet kwalijk, maar het is niet eens relevant.

Mevrouw Ginjaar-Maas (VVD): Mag ik dan de Minister vragen, of er ergens een klein verschil van mening is met de Minister van Binnenlandse Zaken over de gang van zaken in het georganiseerde overleg?

Minister Van Kemenade: Dat verschil van mening is er beslist niet.

Mevrouw Ginjaar-Maas (VVD): Daar neem ik dan nota van.

Minister Van Kemenade: Dat zou ik dan maar doen.

Mijnheer de Voorzitter, vervolgens het stimuleringsbeleid. Ik wil wat dit betreft graag een nadere toelichting geven, omdat ik vind, dat juist dit beleid zeer belangrijk is.

Van Kemenade

Nadat het beleidsplan en de uitvoeringsnota door de vaste kamercommissie zijn behandeld, is de uitvoering van de plannen ter hand genomen. Er is een interdepartementale stuurgroep ingesteld, waarin CRM en Onderwijs intensief samenwerken. Het aantal boventalligen, dat voor stimuleringsprojecten beschikbaar is, is in 1975 uitgebreid. Op het moment zijn er ongeveer 1200 scholen, die stimuleringsboventalligen hebben. Het volgende jaar zal dit aantal worden uitgebreid tot 1400 à 1500.

Ook voor het kleuteronderwijs zijn de stimuleringsboventalligen in aantal toegenomen. Er is voorts een uitvoering gegeven in de vorm van stimuleringspakketten en -projecten. Er moet hiertussen een duidelijk onderscheid worden gemaakt. Ten eerste is er de mogelijkheid, dat scholen een stimuleringsboventallige leerkracht krijgen. Ten tweede: waar 20 of meer scholen bijeen zijn in een bepaald gebied, is er de mogelijkheid een faciliteit te krijgen voor de begeleiding; het betreft hier de pakketten. Ten derde zijn er de projecten, waarbij een opzet wordt gemaakt voor de samenwerking, ook met de CRM-componenten. Tot nu toe zijn wij bezig met de opzet van een vijftal projecten. Het is bekend waar deze gesitueerd zijn. Onze uitbreiding voor 1976 is met name gericht op de uitbreiding van een aantal stimuleringsprojecten en op de uitbreiding van stimuleringspakketten. Waar de heer Hermes dus heeft gesproken over een vijftiental nieuwe stimuleringsprojecten is dat een duidelijk misverstand. Wij streven ernaar, in het komend jaar het aantal stimuleringsprojecten – het zijn er nu 700 die in pakketten samenwerken – uit te breiden en wij streven er met name naar om ook daar waar een gering aantal scholen, bij voorbeeld doordat ze in een geïsoleerd gebied zijn, aanwezig is toch zo'n pakket faciliteiten te kunnen aanbieden. Ik wijs bij voorbeeld op St. Willibrord, waar nog geen 20 stimuleringsprojecten zijn en waar wij gezien de geïsoleerde situatie daar toch een pakket willen aanbieden. Wel hebben wij tevens aan de interdepartementale voorbereidingsgroep gevraagd, ook voor 1976 ons een voorstel te doen voor mogelijke uitbreiding met vijf nieuwe stimuleringsprojecten. Het geld echter dat is opgenomen en dat extra in de begroting is uitgetrokken, is maar voor een uiterst klein gedeelte voor die vijf nieuwe stimuleringsprojecten relevant en is voornamelijk gericht op de uitbreiding van het aantal stimuleringsprojecten. Het zal bekend zijn dat er nog 300 aanvragen zijn waaraan wij niet kunnen voldoen.

Die aanvragen zijn gericht op een uitbreiding van het aantal stimuleringspakketten en begeidingsfuncties. Ik acht dit erg essentieel in de uitvoering van het beleid.

De heer **Hermes** (KVP): In het antwoord op vraag 13 maakt de Minister een onderscheid tussen pakketten en projecten. Ten aanzien van die pakketten bestaan geen problemen; onder punt 3 wordt namelijk een uitbreiding van de stimuleringspakketten voorgesteld. Onder punt 4 echter wordt gesproken over die vijf nieuwe stimuleringsprojecten en over een tiental geïsoleerde stimuleringsgebieden. Die stimuleringsgebieden hebben wij ook gezien als stimuleringsprojecten, omdat zij samenvallen met die vijf nieuwe stimuleringsprojecten. Als dat niet zo zou zijn, hadden zij onder punt 3 behoren te staan.

Minister **Van Kemenade**: Dat is inderdaad een misverstand, mijnheer de Voorzitter! Wij hebben ze onder punt 4 opgenomen, omdat ze eigenlijk niet voldoen aan de criteria die onder punt 3 staan, waarbij het gaat om normale groepen van 20 of meer scholen. Wij hebben gemeend, in 1976 ook een aantal gebieden die door hun ligging, omvang en dichtheid niet aan zo'n agglomeraat van 20 scholen komen, toch de faciliteit van een pakket te moeten geven. Het gaat hierbij bij voorbeeld om een situatie als in St. Willibrord, waar men niet kan komen tot een zo grote dichtheid van een aantal scholen. Gezien de situatie is het echter alleszins wenselijk om daar toch ook de pakketformule voor te volgen. Ik vind het erg belangrijk, juist voor die geïsoleerde gebieden, waar men gewoon niet, juist om dat domme getal, aan dat criterium kan voldoen. Ik meen dat het een erg belangrijke en wezenlijke uitbreiding is van het beleid, waarvan ik vind dat het zeer kenmerkend is en essentieel is in de gehele beleidsfilosofie die ook aan deze begroting ten grondslag ligt.

De heer **Hermes** (KVP): Dat betekent echter wel dat een wat zwakkere uitgaaf van de stimuleringspakketten is gevoegd bij de vijf nieuwe stimuleringsprojecten.

Minister **Van Kemenade**: Juist omgekeerd! Het gaat in hoofdzaak om stimuleringspakketten voor de geïsoleerde gebieden, laat ik maar zeggen de formeel niet juiste stimuleringspakketten, en voor een zeer klein gedeelte gaat het om het geven van aanzetten voor eventueel vijf nieuwe projecten. Of die doorgaan is nog een open vraag.

De heer **Hermes** (KVP): Die vijf nieuwe projecten zijn in ieder geval voor ons discutabel – uiteraard is de gehele begroting discutabel – gezien de openbare commissievergadering.

Minister **Van Kemenade**: Nu de motie op dat punt niet is aangenomen, maar is aangehouden en aangezien het een kwestie van goed beleid is om vooruit te zien en niet te aarzelen, ligt dat anders. Essentieel is dat het artikel waarover de heer Hermes spreekt een misverstand is. Het gaat in hoofdzaak om geïsoleerde pakketten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil nog een enkele opmerking maken over het onderwijs aan kinderen van buitenlandse werknemers. Daarover is inderijd gesproken bij het beleidsplan. Er is een werkgroep geformeerd door het CIO, het contactorgaan voor innovatie van onderwijs, waarin aangepaste leer- en hulpmiddelen worden ontwikkeld ten behoeve van het onderwijs aan kinderen van buitenlandse werknemers. Vanaf september vinden in dat kader voorbereidende werkzaamheden plaats. Er is een begin gemaakt met cursussen voor buitenlandse leerkrachten. Een vijftal cursussen wordt uitgevoerd door het Nederlands centrum voor buitenlanders te Utrecht. De voorbereiding van een scholingsproject voor Nederlandse leerkrachten voor het kleuter- en lager onderwijs is in volle gang. Aan de schoolbegeleidingsdiensten met de grootste concentraties van anderstalige leerlingen worden bij wijze van experiment tien consulenten ten behoeve van dit onderwijs aangesteld. Zij zullen vooral een coördinerende, stimulerende taak hebben op het terrein van het kleuteronderwijs, het lager onderwijs en het voortgezet onderwijs. Later zullen hun activiteiten zich gaan toespitsen op de begeleiding van scholen.

Aan vier schoolbegeleidingsdiensten in Amsterdam, Den Haag, Utrecht en Eindhoven zijn inmiddels al vijf consulenten toegewezen. Nader overleg is afgerond met betrekking tot Rijnmond, Twente en Limburg.

Bovendien vindt voortdurend overleg plaats over de buitenlandse onderwijsassistenten en over de inhoud van het onderwijs in eigen taal en cultuur, terwijl de gemeentebesturen de opvang van anderstalige leerlingen kunnen afstemmen door toevoeging van extra leerkrachten ex artikel 56.2.

In deze begroting is extra geld opgenomen, met name voor de faciliteiten voor anderstalige leerlingen aan het voortgezet onderwijs, omdat ons gebleken was dat ook daar de problematiek zich doorzette en het van belang

Van Kemenade

was, ook daarvoor regelingen te treffen.

Ik ben van mening – de heer Van Leijenhorst heeft erover gesproken – dat te zijner tijd een wettelijke regeling voor onderwijsstimuleringsbeleid in de rede ligt. Op dit moment zouden wij daaraan nog niet kunnen beginnen. Overigens weet men dat ik een wettelijke regeling aan de Kamer heb voorgesteld die de mogelijkheid biedt, meer uitzonderingen voor het lager en kleuteronderwijs te realiseren, juist in het belang van dit soort onderwijs voor probleemgroepen.

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

De **Voorzitter**: Ik stel voor het verslag van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

Sluiting 23.04 uur.

Lijst van ingekomen stukken met de door de Voorzitter ter zake gedane voorstellen:

1°. vijftien brieven van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, met de mededeling, dat zij zich in haar vergadering van 9 december 1975 heeft verenigd met de volgende haar door de Tweede Kamer toegezonden voorstellen van wet:

Voorwaardelijke Invrijheidstelling (12 751);

Coming-backservice (13 004);

Algemene arbeidsongeschiktheidsverzekering (13 231);

Begrotingen 1976 (13 600) hoofdstuk I (Huis der Koningin);

II (Hoge Colleges van Staat en Kabinet der Koningin);

III (Algemene Zaken);

VI (Justitie);

VII (Binnenlandse Zaken);

XI (Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening);

A (Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds);

E (Provinciefonds);

F (Staatsdrukkerij- en Uitgeverijbedrijf);

Naturalisatie-ontwerpen nrs. 13 692, 13 695 en 13 696.

De Voorzitter stelt voor, deze brieven voor kennisgeving aan te nemen;

2°. een brief van de Minister van Buitenlandse Zaken, ten geleide van een ter stilzwijgende goedkeuring aan de Staten-Generaal overgelegde overeenkomst tussen het Koninkrijk der Nederlanden en het Hasjemitische Ko-

ninkrijk Jordanië betreffende het internationale wegvervoer; Amman, 18 juni 1975 (13 716).

Dit stuk is al gedrukt en rondgedeeld;

3°. een brief van Staatssecretaris Klein van Onderwijs en Wetenschappen, ten geleide van een addendum op de Nota Bijgestelde Meerjarencijfers 1976–1978 Academische Ziekenhuizen (13 600-VIII, nr. 14).

Deze brief is al gedrukt en rondgedeeld;

4°. een brief van de Minister voor Wetenschapsbeleid, ten geleide van het commentaar van de Raad van advies voor het wetenschapsbeleid op de Nota wetenschapsbeleid (13 221, nr. 7).

Dit stuk is al gedrukt en rondgedeeld;

5°. een brief van de Minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening met betrekking tot de Nota Openbaarheid bij de voorbereiding van het ruimtelijk beleid (12 006, nr. 10).

Deze brief is al gedrukt en rondgedeeld;

6°. twee brieven van de Minister van Verkeer en Waterstaat, t.w.:

een, ten geleide van een advies ter zake van het vraagstuk van het publiekrechtelijk beheer van de Noordzeekust van Den Helder tot Cadzand (13 600-XII, nr. 20);

een, ten geleide van het Beleidsplan voor de Verkeersveiligheid (13 704).

Deze stukken zijn al gedrukt en rondgedeeld;

7°. de volgende telegrammen:

een, van het gemeentebestuur van Leiden, over een eventueel in te stellen onderzoek naar een alternatief voor de Schiphollijn;

een, van een groot aantal Mavo-leraren te Amsterdam, over de voorgenomen bezuinigingen op het onderwijs.

Deze telegrammen liggen op de griffie ter inzage; kopie is gezonden aan de betrokken commissies;

8°. de volgende brieven:

een, van J. Folkeringa te Maastricht, over WAO-uitkeringen voor Indonesië-vakantiegangers;

een, van het provinciaal Bestuur van Zuid-Holland, over de ontwerp-wet reorganisatie binnenlands bestuur;

een, van G. J. Derks te 's-Gravenhage, over de gijzelingen door Zuid-Molukkers;

een aantal van een middelbare land- en tuinbouwschool te Breda;

een, van het bestuur van het Nederlands genootschap tot opleiding van leraren voor het beroepsonderwijs;

een, van het gezamenlijk actie-comité van o.a. het driebondencontract Beroepsonderwijs, een, van het Nederlands Centraal Instituut voor Herenonderzoek te Amsterdam;

een, van de Vereniging van Kamers van Koophandel en Fabrieken in Nederland, alle over de bezuinigingen op de onderwijsbegroting 1976;

een, van M. D. Bouwman te Amsterdam, over de werk- en handelwijze van de gemeentelijke sociale dienst van Amsterdam;

een, van H. Broen te Vught, over de vakbonden.

Al deze brieven liggen op de griffie ter inzage; voor zoveel nodig is kopie gezonden aan de betrokken commissies.